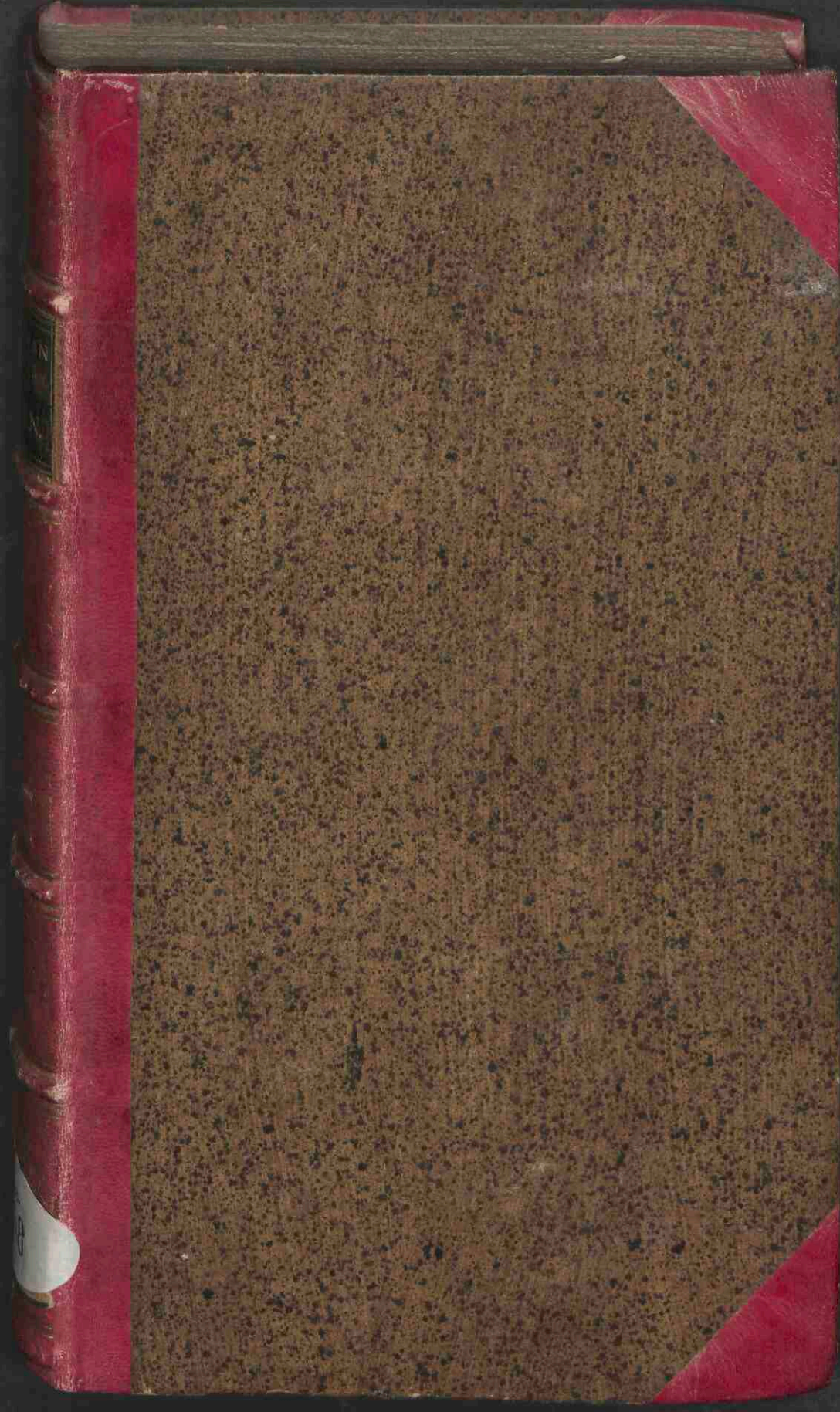

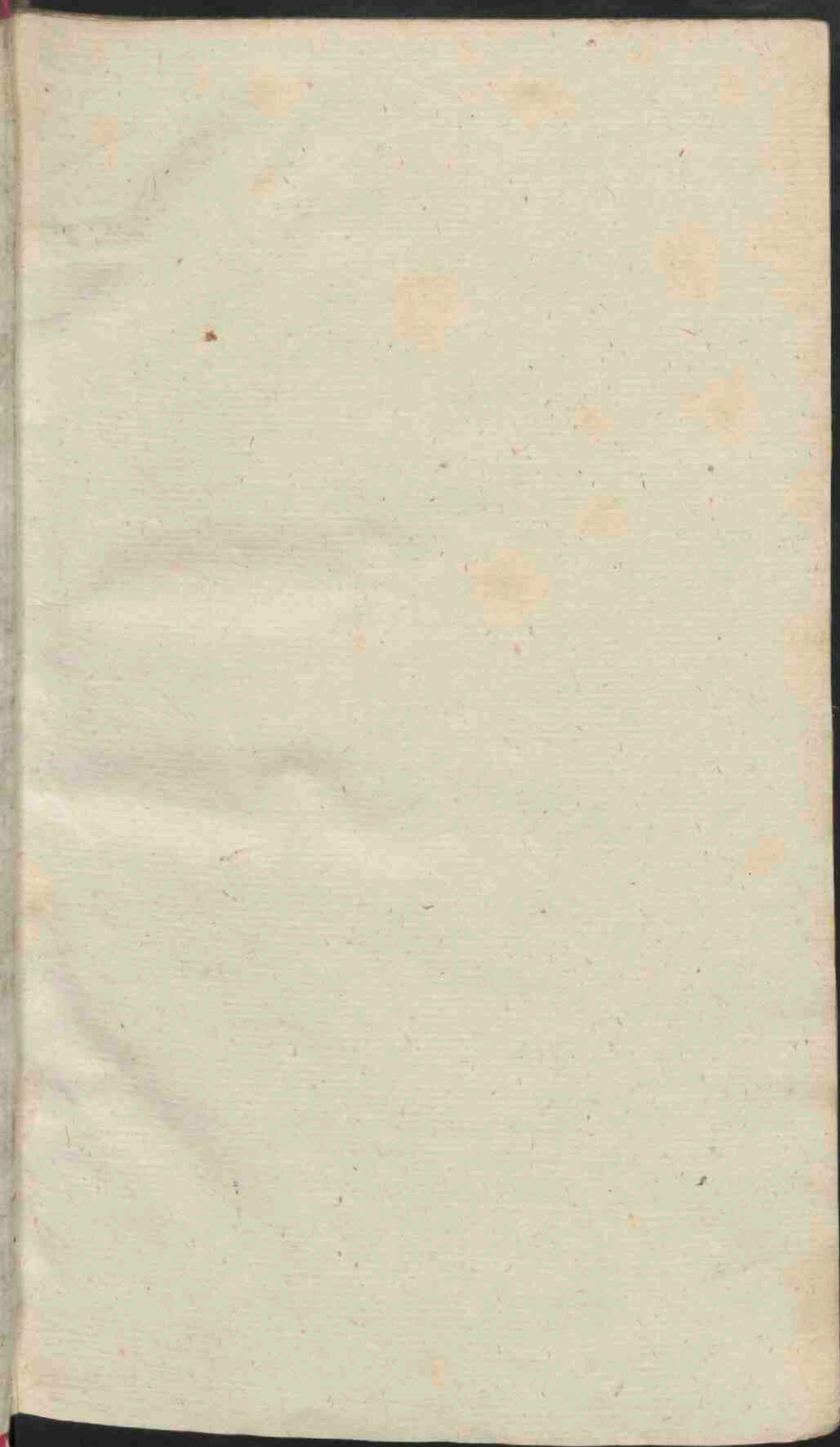
**Hedendaagsche historie van, en reis-boek door Italiën :
vervattende eene naauwkeurige beschryving van den
tegenwoordigen staat, zoo van het land zelve, deszelfs zeeden
en gebruiken, regerings-wyze, handel, huishoudelyk weezen,
oudheden, enz. als byzonder der nutte konsten en
weetenschappen**

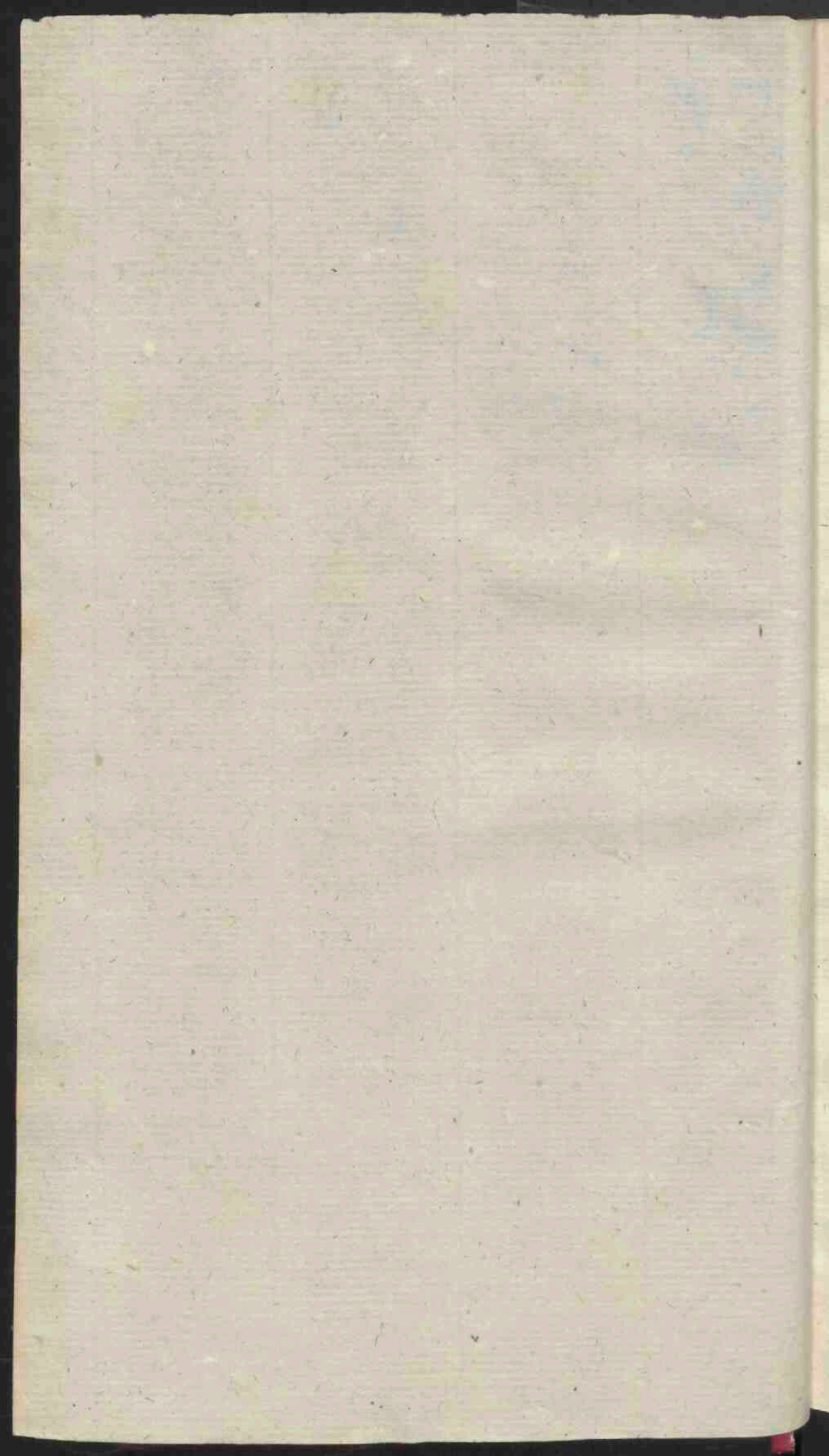
<https://hdl.handle.net/1874/364656>

Geographi et Itinerares

Octavo n°. 408.

STONBRIDGE
H. T. O. R. E.

W. E. S. B. E. R.

I. T. A. L. E.

A. S. O. N. A. M. O.

D. O. M. I. N. I. C. A.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

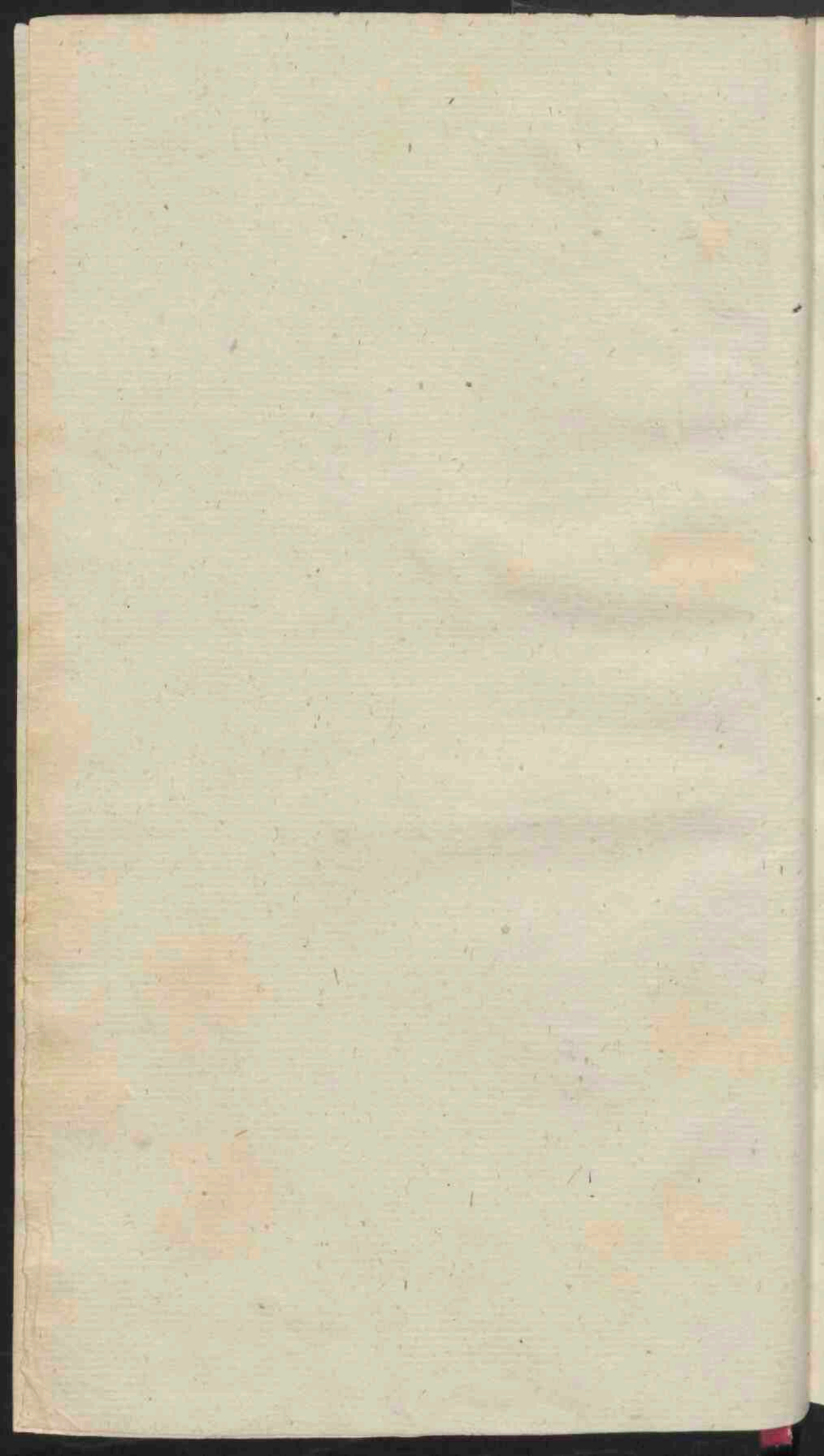
W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

W. E. S. B. E. R.

HEDENDAAGSCHE
HISTORIE
VAN, EN
REIS-BOEK
DOOR
ITALIEN.

Vervattende eene naauwkeurige
BESCHRYVING
VAN DEN
TEGENWOORDIGEN STAAT,
Zoo van het Land zelve, deszelfs Zeeden en Gebruiken, Re-
gerings-wyze, Handel, Huishoudelyk Weezen, Oudheden,
enz. als byzonder der nutte
KONSTEN

EN
WEETENSCHAPPEN.

Uit de nieuwste Reisbeschryvingen, eigene Waarneemingen en Aanmerkingen, zamengefeld door

D. J. VOLKMAN.

Nu ten dienste der Nederlanders uit het Hoogduitsch overgezet, en verrykt met eene geheel
Nieuwe KAART en dertig PLAATEN.

NIEUWE UITGAAF.

VYFDE DEEL.

Te AMSTERDAM,
By MARTINUS DE BRUYN,
M D C C L X X I X.

HEDERDAAGSCHE
HISTORIE
RISBOEK
VAN
L. E. M.

VERZEKERT
HESCHRYVEN
TEGENWOORDIGEN STAAT

*****
* Biblioth. Rhen.-Trij. *
* d. d. *
* Vir. Cl. G. Moll. *
*****

WETENSCHAPPEN
DE NEDERLANDSCHE
ACADEMIE VAN WETENSCHAPPEN
TE AMSTERDAM

D. J. NOLKMAN
NIEUWE UITGAVE

AMSTERDAM
BY MARTINUS DE RIJN
M D C C L X I I I

I N H O U D

DES

VYFDEN DEELS.

<i>Reis van Romen naar Napels. Velletri.</i>	
<i>Paleis Sinetti. Cora. Sezze. Piperno.</i>	
<i>Terracina</i>	Bladz. I
<i>Pomptynsche plassen. Haare corzaaten.</i>	
<i>Kwaade uitwaasfemingen. Ontwerp van</i>	
<i>droogmaaking. Hinderniffen. Torre di</i>	
<i>Astura. Nettuno</i>	7
<i>Fondi. Itri. Schoone landsdouwen. Mola.</i>	
<i>Gaeta. Gelpouwen rots. Sezze. Capua.</i>	
<i>De Dom. Annunziata. Oud Capua.</i>	
<i>Aversa</i>	16
<i>NAPELS. Historie. Oproer van Masaniello</i>	28
<i>Het zuidelyke deel der stad. Ligging der stad</i>	
<i>en der voorfteden. Getal der inwoonders.</i>	
<i>Koninglyk Paleis. Castello nuovo. De ha-</i>	
<i>ven. Largo del Castello. S. Luigi. S.</i>	
<i>Spirito. S. Francesco Saverio. Maria di</i>	
<i>Soledad. Paleis Francavilla</i>	22

IV I N H O U D.

<i>S. Giacomo. Castello dell' Uovo. Chiaia.</i>	
<i>La Vittoria. L'Ascensione. Maria di Piedigrotta</i>	47
<i>Kwartier der Karthuizers. Castello S Elmo.</i>	
<i>S. Martino. Paleis Capo di Monte. Farnesische gallery</i>	50
<i>Kwartier der Katakomben. S. Severo. La Sanita. S. Gennaro. Katakomben. Universiteit. Madre di Dio. Maria della Verita. S. Domenico Soriano. Paleis Tarfa. Koornmagazyn</i>	62
<i>Oostelyk deel der stad. La Pietà. Seggio di Porto. L'Incoronata. Maria la nuova. Monte Oliveto. Spirito Santo. Paleis van den Nuncius. S. Giovanni. S. Trinita. Obelisk. Gesu nuovo. S. Chiara. Paleis della Rocca. Gesu vecchio. Monte di pietà. Giovanni maggiore. Paleis Filomarino</i>	71
<i>Kwartier van S. Domenico. S. Domenico. Maria della Pietà de Sangri. De Prins van S. Severo en zyne uitvindingen. Paleis Caraffa. S. Maria Maggiore. S. Giovanni Evangelista. S. Paolo. S. Lorenzo. S. Filippo Neri</i>	86
<i>De Domkerk en haare nabuurschap. S.</i>	Gen-

I N H O U D. V

Gennaro. S. Restituta. Capella del Tesoro. Het bloed van S. Januarius. SS. Apostoli. S. Giovanni a Carbonara. S. Catarina a Formello. La Vicaria. L'Annunziata	101
Het Kwartier der Markt en der Karmelieten. Il Carmine. Konservatorien. Borgo di S. Antonio. Il Seraglio. Poggioreale. Monte Vergine. Waterleidingen	118
Regeeringsform, politie en zeeden	126
Muziek. Schouwspelen. Konsten en Weetenschappen	143
Maaten. Gewigten. Munten. Handel	160
Merkwaardige fabrieken. Het Ruschgeel. Vioolsnaaren. Fisceeren van 't Krayon	169
Lugstreek. Tarantola. Landbouw. Wyn-oogst. Zydeteelt. enz.	182
Landstroeken om Napels. Posilippo. Graf van Virgilius en Sannazarius. Ligten der zee. Meer Agnano. Zweetbaden. Grotta del Cane. Solfatara. Kapucynkerk	196
POZZUOLI. Donkerk. Tempel van Serapis. Brug van Caligula. Monte nuovo. De Pozzolana. Amfitheater. Doolhoof	218
BAJA. Oude tempels. Graf van Agrippina.	na.

VI   I N H O U D.

<i>na. Lago Averno. Hol der Sibylle. Eli- seische velden. Landhuis van Vatia. Piscina mirabile. Cento Camerelle. Mi- sene. Grotta Dragonara. Bauli. Cumä. Hol der Sibylle. Tempio del Gigante. Arco Felice. Graf van Scipio. Eilan- den Procida en Ischia.</i>	228
<i>Lustslot PORTICI. Standbeelden van Bal- bus. Tuinen</i>	243
<i>HERCULANUM. Ontdekking. Forum. Thea- ter. Glasvensters</i>	248
<i>Kabinet van oudheden te Portici. Eetwaa- ren. Handschriften. Schilderyen</i>	260
<i>Berg VESUVIUS. Uitbarstingen. Wegen. Zyn kolk. Oorzaaken der ontbranding. Lava. Asch. Verbindtenis met den Etna</i>	284
<i>Puinhoopen van Pompeji. Stabia. Pesto. Lustslot Caserta. Pragtige waterlei- ding</i>	305
<i>Terugreis van Napels naar Rom en over Monte Cassino. S. Germano. Casinum. Wegen naar de Abdy. Beschryving der der kerke. Kamer van S. Benedictus. Albaneta. Venafrö. Anagni</i>	319
<i>Reis van Rom naar Spoleto. Citta Ca- stellana</i>	319

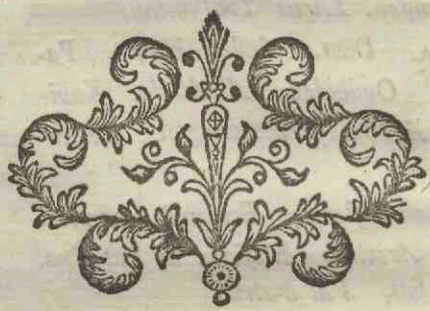
stellana. Berg S. Oreste. Otricoli. Nar- ni. Brug. Cesi. Terni. Waterwal. Monte Eolo. Berg Somma. Spoleto. De Dom. Onverbrandbaar hout. Wit vee. Tempel van Clitumnus. Foligno	335
Reis van Foligno over Assisi naar Florense Assisi. Kerk van S. Franciscus. Il Sa- gro Convento. Maria di Minerva. Oud- beden. La Portiuncula	360
PERUGIA. Citadelle. Domkerk. S. Ago- stino. S. Francesco. Chiesa nuova. S. Pietro. Paleizen. Jesuïetenkollegie. Akademien. Lacus Trasymenus	365
CORTONA. Dom. Andere kerken. Pa- leizen. Oudbeden. Akademie. Kabi- net. Andere verzamelingen. Geleer- den.	377
AREZZO. Historie. Beroemde mannen. Pietro Aretino. Mofette di Laterina. Camaldoli. Val d'Arno	387
Reis van Foligno naar Loretto tot aan Rimini. Byzondere grotte. Tolentino. Macerata. Ricina. Ricanati	394
LORETTO. Het heilige huis. De schat. Handel in roozenkransfen. Wynkelder en Apotheek. Cirolò	396
	AN-

VIII I N H O U D.

ANCONA. Domkerk. Beurs. Triomf-
boog. Lazaret. Dadelmosfelen 408

SENIGAGLIA. Rivier Metauro. FANO
Theater. Domkerk. Triomfboog. PE-
SARO. Domkerk. Catolica. Conca 414

RIMINI. Triomfboog. S. Francesco. Graf
van Malatesta. Oude brug. Geleer-
den. Haven 421

R E I S - B O E K

D O O R

I T A L I E N .

REIS VAN ROMEN NAAR NAPELS.

an Romen tot Napels rekt men zeventien
 en een halve post, of 128. Italiaansche my-
 len. Veelen neemen den weg, als zy met
 de Vetturini gaan, over de vermaarde Bene-
 diktyner abdy van *Monte Casfino*, dog wy bewaaren die
 voor de terugreis, en volgen nu den postweg. (*) Voor
 men op de eerste rustplaats is, tot aan *Torre di mezza*
via, treft men veele overblyffels van oude graven en wa-
 terleidingen aan. De tweede postwisseling is te Marino,
 dat wy reeds beschreven hebben. Daarop komt men
 door een woud by Faiola, het welk al zeer gedund is.

*Reis van
 Romen
 naar Na-
 pels.*

De

(*) Het is der moeite waard, op deeze reis de 5. satire van 't
 1. boek van Horatius te leezen, wyl de digter daar den weg van
 Romen naar Napels beschryft. Uit de kleine dagreizen, die hy ge-
 maakt heeft, is het waarschynlyk, dat hy te voet ging, het welk by
 de Ouden niet ongebruiklyk was. Men kan hem niet geheel naauw-
 keurig volgen, alzo de tegenwoordige postweg zig eerst by Terra-
 cina, oudtyds Anxur, mer de Via Appia, die Horatius hield, ver-
 eenigt. Maar van Terracina tot Capua neemt men den zelve weg
 over Fondi en Formie.

V. DEEL.

A

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

De eiken, beuken, en andere boomen, die in Duitschland zeer hooge stammen hebben, komen tot die hoogte niet in warme landstreeken, maar worden welhaaft krom.

Velletri.

De kleine stad *Velletri* ligt op een' heuvel 23. mylen van Romen. Zy was voorheen de hoofdstad der Volsci, welken de Dictator Camillus den Romeinen onderwierp. Het geslagt van Keizer Augustus was van Velletri herkomstig, en hy zelf werd in de nabuurschap opgebragt. Op de markt ziet men het bronzen beeld van Paus Urbaan VIII. bezig met den zegen uittedeelen, volgens tekening van Bernini. Het stadhuis, *Palazzo publico*, valt, als een aanzienlyk gebouw, wel in 't oog.

Het eenige paleis in de stad is dat van 't geslagt van Ginetti, en behoort thans den Prinse van Lancellotti. De marmeren trap is een der schoonsten van Italiën. Het gebouw heeft drie galleryen met basreliefs versierd, en in de kamers vindt men veele antieke en moderne statues en schilderyen. De tuin is van een' grooten omtrek, en met verscheiden fonteinen voorzien, waartoe men het water van Fajola, 5. mylen ver, met zwaare kosten herwaards geleid heeft.

De Koning van Napels bewoonde dit paleis eenigen tyd, wanneer zyn en het Spaansche heir in 't jaar 1744. in deeze streek stonden. Toen de Spanjaards, na 't verliezen van den slag by Campo Santo, onder den Generaal Gages, naar Napels weeken, vervolgde de Vorst van Lobkowitz ze tot aan Velletri, waar zig de Koning van Napels met de Spanjaarden vereenigd had, en overrompelde des nagts een deel der vyandyke heirmagten, zo dat de Koning in alleryl zyn kwartier op de hoogte der Kapucynen by de stad verlaaten

ten moest. Egter kon de Keizerlyke Generaal niet verder doordringen, maar moest naar Romen te rug wyken. Beide de heiren vuurden onder de poorten deezer stad eenige maalen op malkanderen. De Romeinen waren ondertusschen in de grootste angst. De voornaamste hoop hield het heimlyk met de Oostenykers, dog het Pauslyke hof was meer op de Bourbonfche zyde. De ziekten vernielden veel volks in het Keizerlyke heir, en de Vorst van Lobkowitz nam eindelyk den terugmarsch aan naar Lombardyen, werwaards hem de Generaal Gages op de hielën volgde. (*)

Reis van Romen naar Napels.

Als men de ruinen van *Cora* wil bezien, moet men eenen omweg van etlyke mylen links af van Velletri neemen. (†) Daar staat nog een groot deel der oude muuren van deeze Volsche stad, welke nu een elendig vlek is. De steenen zyn niet vierkant, maar, op de wyze als by de oude Etruriërs gebruikelyk was, veelkantig; egter zo, dat elke steen juist in den anderen sluitte. Zulk een muur heeft eene grootere vastheid, gelyk Vitruvius aantoot. Op den berg by *Cora* staan overblyfsels van een tempel, die, naar alle gedagten, aan *Hercules* gewyd was. Daar zyn nog agt dorische zuilen van 't portaal, en de muur, welke dat van den tempel afscheed, overig. Aan de fries leeft men de naamen der geenën, die 't opzigt over het bouwen

Cora:

ge-

(*) *Castruccio Bonamici* heeft deezen veldtocht, dien hy zelf bygewoond heeft, in voortreflyk Latyn beschreven. Men zie zyne *Commentarii de rebus ad Volitras gestis Ao. 1744*, en de *Commentarii de bello Italico, libri III. 1750. in 8.*

(†) *Piranesi* heeft deeze ruinen voortreflyk in koper gebragt, en op haar zelve in folio uitgegeven.

Reis van
Romen
naar Na-
pels.

gehad hebben. Van eenen tempel van Castor en Pollux staan twee korinthische zuilen, en aan de fries leeft men ook een opschrift. Uit de spelling maakt Piranesi op, dat de eerste tempel van den tyd van Keizer Claudius is, een besluit, dat wat te spitsvindig schynt. Op de bergen in deeze streek weiden des zomers ontelbaare kudden van schaapen, welken zig des winters in de *Maremme*, of de vlakten aan het zeestrand onthouden.

Ter linkerhand by Cisterna laat men het schoone paleis van den Prijs Caserta liggen *Sermonetta* vertoont zig op de hoogte; dog de postwisselplaats ligt in de ongezonde streek van de Pomptynsche moerassen, welken zig tot daartoe uitstrekken. By *Torre d'acqua puzza*, zogenaamd naar het stinkende water aldaar, wordt een zekere tol betaald. Naby de wisselplaats van *Sermonetta* liggen oude ruinen, welken men voor de *Tres Tabernae* houdt, waarvan in 't 28ste hoofdstuk van de *Handelingen der Apostelen* gesproken wordt.

Sezze.

Sezze ligt op een heuvel, zydwaards van den postweg. (*) Men ziet 'er aanmerklyke overblyffels van een' tempel van Saturnus, *Saturno profugo sacrum*. Hy staat nog in zyn geheel met de gewelven, dog de ingang is verstopt. Van eene hoogte, by de stad liggende, kan men den geheelen omtrek der Pomptynsche

moe-

(*) Het is het oude *Setinum*, beroemd wegens zyn' goeden wyn, en dikwyls door Martiaal gewaagd.

*Nec qua paludes delicata Pomptinas
En arce clivi spectat nova Setini.*

L. 10. Ep. 74.

moerassen zeer wel overzien. In de Franciskaaner kerk, *Reis van*
 by de stad, is een treflyk stuk van Lanfranco, *Romen*
 beeldende een gezigt, dat S. Franciscus zou gehad *naar Na-*
 hebben. Sezze ontbreekt het aan bronnen, zo dat *pels.*
 zig de inwoonders met water uit regenbakken behelpen
 moeten. Het volk is arm; de vrouwen zyn zeer vrugt-
 baar, en hebben eenen buitengemeen zwaaren boezem.
 De huizen hebben geene schoorsteenen. De stad betaalt
 aan de Pauslyke Kamer iets boven de 4000. daalders voor
 de vryheid van in de Pomptynsche plasfen te visfchen,
 en op de onbebouwde bergen te weiden.

Tegenwoordig wordt hier, in plaats van wyn, gelyk
 voorheen, veel olie gewonnen. De planten hebben het
 schoonfte groen; alles is met vygen, chinaasappelen,
 en andere tedere boomen bezet, zo dat het fchynt, als
 of de kwaade dampen alleen het dierlyke, en niet het
 groeibaare ryk nadeelig zyn. Agter *Piperno* komt men
 aan een bosch van kurkenboomen, waaruit kurken ge- *Piperno.*
 maakt worden. De vrugt gelykt veel naar een ei- *De Kurk-*
 kel, en wordt ook den varkens gegeven. Het blad *boom.*
 blyft altyd groen, en gelykt naar dat van den pruimboom.
 De fchors, welke zeer dik is, wordt afgefneeden, groeit
 in twee jaar weder aan, en is dan weder bruikbaar.

Terracina, eertyds *Anxur*, is de laaftte Pauslyke
 plaats, en ligt in een vrugtbaar oord, omtrent half weg *Terracina.*
 tusfchen Romen en Napels. Vier mylen agter deeze
 plaats komt men aan den toren, welke de grenzen des
 Kerklyken Staats aanwyft, en aan 't strand ftaat. Hy be-
 hoort reeds tot het Napelsche, waarom men op het op-
 fchrift, onder Filip II., Koning van Spanjen, in 't jaar
 1568. daarop gesteld, leeft:

Reis van
Romen
naar Na-
pels.

Hospes, hic sunt fines Regni Neapolitani. Si amicus advenis pacata omnia invenies, & malis moribus pulsus, bonas leges.

Op deeze kust liggen, op verre afstanden van malkander, verscheiden oude torens, waarin gemeenlyk een foort van officier, *Torriere*, met eenen soldaat, en een paar verroefte kanonnen, huishoudt, om op het naderen van zeeroovers een sein te geeven. De berg waarop Terracina ligt bestaat uit zeer witagtige steenen, schoon zy de blinkende kleur, die zy ten tyde van Horatius ook van buiten hadden, lang verloren hebben. (*) De ry van bergen waarop Terracina staat is van de groote keten der Apennynen, door het lange dal van Monte Cassino, afgescheiden. Aan den voet dier bergen ontspringen veele bronnen, welken de Pomptynsche plasfen maaken. Om die reden houdt men het beneden deel der stad voor ongezond; dog de dampen benadeelen het hooge gedeelte niet, waar Galba en verscheiden Romeinen lusthuizen hadden. Op den berg ziet men eenige overblyffels van 't slot des magtigen Konings der Gothen, Theodorik: inzonderheid vallen de muuren, waarop de terrasfen en en tuinen rusteden, van verre in 't oog.

De haven, welke Antoninus Pius aanlag, moet aanmerking waard geweest zyn. Men ontdekt 'er de sporen zeer duidelyk van. Dog zy is thans zo verstoep, dat het water meest uit de kom terug geweken is, en men de klippen, die uit het zand uitsteeken, ziet. Men heeft reeds by de Pauslyke Kamer ontwerpen gemaakt

(*) *Imposuit late saxis candentibus Anxur.*

om ze te reinigen, indien dat niet zo veel gelds kostede. *Reis van*
 De vermaarde Via Appia liep door Anxur. Een wel on- *Romen*
 derhouden stuk daarvan ligt onder de pakhuizen der dom- *naar Na-*
 heeren, 't welke byna niets geleden heeft, en uit vyf- *pels.*
 hoekige steenen bestaat. Boven de poort naar Napels
 staat de kop van den berugten Mastrilli, die, gelyk een
 andere Cartouche, de strek hierom heen ontrustede, en
 niet eer te vangen was, dan toen, eene aanzienlyke
 somme op zyn hoofd gezet zynde, eenige verraders
 van zyne bende hem in 't jaar 1750. op de jagt dood
 schooten. De boeren draagen hier een foort van halve
 laarzen, gelykende naar de *Cotburni* der oude Keizers en
 helden; naamlyk zy binden een stuk ruw ongeplooid leder
 om het been.

Men hoort te Romen zo veel van de Pomptynsche *De Pomp-*
 plassen spreken, en zy zyn voor den Kerklyken Staat *tynsche*
 van zo veel gewigts, dat zy eenige aandagt verdie- *plassen.*
 nen. (*) Deeze plassen beslaan de strek tuschen Ter-
 racina en Nettuno, 't welk omtrent 40. Italiaansche my-
 len bedraagt; de breedte is ongelyk, somtyds 4., somtyds
 8. ja 10. mylen. Men heeft uitgerekend, dat de Paus-
 lyke Kamer, door ze droog te maaken, 43000000. vier-
 kante halve roeden, of over de 2500,000,000. vierkan-
 te voeten van den heerlyksten grond winnen zoude, en
 daardoor het gebrek aan graan, dat zo dikwyls zo ver-
 schriklyk en kostbaar voor den Kerklyken Staat is, voor-
 komen kunnen. Egter houden de Pauzen meer van ker-
 ken

(*) Het volgende is een uittreksel uit het breedvoerige hoofdstuk
 in het zesde deel der Reize van den Heer La Lande. Hy heeft de
 nieuws-jerigheid gehad, deeze moerassen te doorreizen, en te on-
 derzoeken, waarin hem veelligt weinigen volgen zullen. Onder-
 wuschen verdienen zy wel, dat men 'er eenige kennis van hebbe.

Reis van Romen naar Napels. ken te bouwen, waarvan de helft te Romen overvloedig zyn zoude, en hunne neeven ryk te maaken, daar zy met een half millioen daalders dit nuttige werk zouden kunnen ten einde brengen. (*)

Oorzaaken van dezelve. Het water dat van Sezze tot by Terracina van 't gebergte afkomt, heeft geen val genoeg op de vlakke, wordt gefluit, maakt den grond moerasfig, en vervult de lugt met kwaade dampen. De kleine vloedten, welken daar het meest toe by brengen, zyn de volgenden: de *Anafeno* uit den omtrek van Piperno; de *Uffente* van Case nuove, uit drie zwaare bronnen ontspringende, en welke vaarbaar is; de *Cavatella*, komende van Sezze en Acqua puzza, de *Ninfa*, die zig daarmede vereenigt. Wat verder westwaards stroomt de *Teppia*, die gemeenlyk klaar is, en weinig waters heeft, dog by regenagtig weder de ergste van allen is, slepende dan zo veel dik met zand en aarde vermengd water mede, dat zy alles overfroomt, en de Cavata ook buiten haare oevers dryft. De *Cavata* is, gelyk men meent, een van Augustus gegraven vaatt, om het water van deeze en andere rivieren afteleiden, dog tegenwoordig byna geheel verslopt. Zy heeft te wei-

(*) Eene somme, welke de Jesuïeten alleen in een paar jaaren betaalen, en ten minsten het land daardoor eenig nut aanbrenge-
zouden kunnen. Bolognini houdt ze voor genoegzaam, en ver-
trouwt met 500. man het werk binnen een jaar in stand te bren-
gen. Men had maar omtrent 1200000. teerlingvoeten aarde uitte-
graaven. Hy heeft alles naauwkeurig berekend, en als Gouverneur
met ingenieurs deeze streek, op bevel van Clemens XIII. onder-
zegt. Zyn werk is het doorwrogste, dat over deeze stof geschree-
ven is, en getiteld, *Memorie dell' antico e presente stato delle Paludi
Pontine, remedi e mezzi per dissiccarle. In Roma 1759. in quarto.*

weinig vals, en is dus eene van de hoofdoorzaaken der overstroming. De tweede is de *Fosso di Cisterna*, waarin zig het water uit een' grooten omtrek, van Velletri af, vereenigt, en by sterken regen noodwendig overstromingen veroorzaaken moet. Het water deezes strooms is dan even zo drabbig als in de Cavata, verliest zig ten deele in den *Rio Martino*, en blyft ten deele in de moerassen staan, sedert dat de dyken, onder Sixtus V. gelegd, doorgebroken zyn. Alle deezse wateren moeten hunnen natuurlyken loop door de streek der moerassen neemen, en 't komt 'er maar op aan, dien loop korter en regelmatiger te maaken, en 't water meer vals en aftogts te geeven. Dit is het groote ontwerp, waarmede zig de Pauslyke Kamer sedert twee eeuwen bezig houdt, en 't welk niet ligt eerder zal ter uitvoering gebragt worden, tot dat een andere Sixtus V. die tot groote onderneemingen geboren was, den troon beklimt.

Reis van
Romen
naar Na-
pels.

De uitwaasfemingen dezer moerassen zyn zo gevaarlyk, dat men 'er de uitwerkingen van te Romen, op den afstand van 40. mylen, gewaar wordt. (*) Het kleine getal vischershers, die zig daarby onthouden, draagen allen de doodskleur op het aangezigt. Zy zyn allen ziekyk, leeven niet lang, en sterven meerendeels aan verstoppingen.

(*) Gelyk de geleerde Pauslyke arts Lancisi in een byzonder geschrift in 't jaar 1714. getoond heeft. Het by Sermonetta tegen het zuiden liggende woud mag maar stuksgewyze geveld worden, alzo het de dampen van Romen afhoudt. Plinius schreef reeds l. 3. c. 5. *Ob putridas exhalationes harum paludum ventrum syrophanicum Roma summo pere noxium volunt nonnulli.* Veele Romeinen gevoelen de matmaakende werking van den Scirocco nog, het welk met Plinius overeenkomt.

Reis van
Romen
naar Na-
pels.

gen in den lever. Hunne kinderen zyn elendige fchep-
felen, die een ongezond lichaam en de zo genaamde En-
gelfche ziekte mede ter wereld brengen. In den herft
zyn de koortfen genoegzaam algemeen.

De naam deezer plassen komt van de ftrad *Pometia*, die
ouder dan Romen was, en op de plaats lag die nu *Mezia*
heet. De Lacedemoniers lagen hier eene nieuwe volk-
planting aan, en bouwden eenen tempel voor de Godin
Feronia. De landftreek werd in korten tyd zo bevolkt,
dat men 'er, volgens Plinius, drie en twintig fteden telde.
Daar lagen eene menigte van landhuizen, welker naamen
nog ten huidigen dage, fchoon verbasterd, overig zyn,
als *Antognano*, het landhuis van de *Familia Antonia*, dat
van Mæcenas, waarvan de ruinen by Pantanello liggen,
dat van de *Familia Vitellia*, in de ftreek van *i Vitelli* enz.
Het land bragt olie, wyn, koorn, en alle nooddruftig-
heden in overvloed voort. Men moet derhalven niet
verwonderd zyn, dat de Romeinen op de afciding van 't
water bedagt waren. Vermoedlyk was Appius de eeerfte
die 'er zorg voor droeg, toen hy den grooten weg door
deeze landftreek trok. Naderhand maakte de Burgemeef-
ter Cornelius Cethegus, gelyk Livius verhaalt, veel
toeffels om deeze moeraffen droog te maaken. Cafar had
een ontwerp om 'er den Tiber door te leiden, dog de
dood verhinderde hem dat uittevoeren. Auguftus deed
nieuwe vaarten gtaaven. Lucius Antonius, de broeder
van Keizer Marcus Antonius, deelde het land hier om-
frees onder het volk uit, ten einde door 't bebouwen
daarvan de lugt gezonder te maaken. Keizer Trajanus
deed den weg door deeze plassen plaveyen, en men was
ernftig op het droogmaaken bedagt. (*)

(*) *Plin. Hift. Nat. XXVI. 4.*

Met het verval des Roomschen Ryks raakten ook alle deeze voorneemens allengkens te niet. De Gothische Koning Theodorik gaf de geheele streek zekeren Decius over, en het schynt, dat hy in 't droog maaken der plasfen taamlyk gelukkig geweest is, gelyk uit een opschrift by de Domkerk te Terracina blykt, het welke Bolognini aanhaalt. Bonifacius VIII. was de eerste der Pauzen, die zig aan het droog maaken der moerassen liet gelegen zyn, en een aanzienlyke graft deed graaven, waardoor de Ninfa en de Falcone eenen aftogt bekwamen, en de streeken rondom Sezze en Sermonetta nog ten huidigen dage droog zyn. Dog allengskens raakte het drooge weder onder, en de laag liggende gronden werden weder moerasfig.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

Martin V. uit den huize van Colonna, nam in 't jaar 1417. het werk weder by de hand, en zocht het water door een korter kanaal eenen afloop te bezorgen, also men tot dien tyd toe, door het water te ver te leiden, zynen val te gering gemaakt, en zynen loop gehinderd had, en dus kwalyk geslaagd was. / Hy deed het Rio Martino graaven, een kanaal, het welk veelen, uit hoofde van de zwaarte der onderneeming, voor een werk der Ouden, door hem slegts weder hersteld, houden. Het is van 35. tot 40. voet breed, en byna even zo diep: aan weerskanten heeft men dyken, die aan hunnen voet 140. voet breed, en 15. voet hoog zyn. Het kanaal was reeds 6. mylen lang, en moest nog maar eene myl langer zyn om aan zee te komen, toen de Paus overleed, en die schoone onderneeming, welke allen den stroommen, door middel van dit kanaal, eenen aftogt zoude verzorgd hebben, bleef steeken.

*Ontwerp-
van droog-
making.*

Leo X. schonk de gantsche streek aan Julianus de Medi-

*Reis van
Romen
naar Na-
peis.*

dicis, onder voorwaarde, dat hy ze zoude doen droog maaken. Laurentius de Medicis stelde dit te werk in de streck by het landgoed der Garotti, welke nog bruikbaar is. Het Mediceische huis bezat de plasfen geheele 69. jaaren, zonder verder iets te onderneemen. Eindelyk kwam Sixtus V. die hun het droog gemaakte deel, dat omtrent 15. mylen in den omtrek besloeg, liet behouden, en ondernam het overige insgelyks bruikbaar te maaken. Hy begaf zig zelfs derwaards, en hield zig in de nog zo genaamde Tent van Sixtus V. op. Men groef een groot kanaal, *Fiume Sisto*, en bedykte het, dog, dewyl de dyken wat zwak waren, braken zy, na 's Pauzen dood, door, en het land werd in korten tyd zo moerasfig als van te vooren. Sedert hebben de Pauzen niets gedaan dan beraadslagen, en geen heeft den moed gehad, de zaak met yver by de hand te neemen. De overleden Paus, Clemens XIII. belastede den boven gemelden Bolognini, de plasfen te gaan onderzoeken. Zyn oordeel, 't welk hy met eenige ingenieurs gevormd, en op naauwkeurige waterpasfingen gegrond heeft, strekt daar heen, dat men de Nimfa en Teppia in Rio Francesco en Martino leiden moet, en, alzo de Teppia de gevaarlykste van alle deeze rivieren is, moest men, by de brug over dezelve op den weg naar Romen, in een regte lyn een kanaal van 8. mylen van 't noorden naar 't zuiden in Rio Francesco brengen, waardoor het water eenen val van 41. voet op 16. mylen bekomen zou, het welk toereikend is, daar het anders op 32. mylen geen grooter val had. Dit kanaal zou 27. voet breed zyn, en het zoude zelfs het kanaal van Cisterna, als het laagste van allen, tot zig trekken en afleiden. Bolognini toont zeer duidelyk aan, dat de Pauslyke Kamer, als zy naderhand het land

land uitdeelde, in weinige jaaren alle de gedaane kosten *Reis van*
weder winnen, en vervolgens een beftendig nut daaruit *Romen*
trekken zou, gezwegen, dat het de koornschuur van *naar Na-*
den Kerklyken Staat zyn zoude. Hy verzekert, dat nu *pels.*
het kwaad van dag tot dag toeneemt. De visfchers, die
hem den weg weezen, toonden hem verscheiden plaat-
fen, waar men voor 30. jaaren nog joeg, en die nu een
enkeld moeras.

Contatori zoekt, in zyne Historie van Terracina, de *Hindernis-*
onmooglykheid der uitdrooging te bewyzen, dog in dit *fen.*
ftuk kan men die van Terracina niet betrouwen. Alzo
de Pauslyke Kamer de visfchery en jagt van deeze streek
aan die stad verpagt heeft, zoude zy niet gaarne zien,
dat zy werd droog gemaakt, al zou het gansche land,
om dit elendige voordeel, eeuwig ongezond blyven. Hun
gevoelen wederlegt zig zelf, alzo het moeras niet grond-
loos, maar slegts op zyn hoogft eene el diep is. De
grootfte zwaarigheid is geweest, dat het de Kamer zelve
onderneemen wilde. Men behoorde het aan anderen
overtelaaten, die welhaast, voordeels halven, betere
schikkingen maaken zouden. Nu wordt het door kuipe-
ryen gehinderd. Het huis van Gaetani heeft een inko-
men van 4000. daalders van de visfchery, 't welk het
ten deele verliezen zoude. De Pauslyke Kongregatie der
wateren trekt 'er ook een paar duizend daalders van;
Napels en Sicilien zouden minder aftrek in hun koorn
hebben. Uit dit alles blykt, dat de Paus met geweld
doortaften moet, zal anders dit nuttige ontwerp tot stand
komen. De voorgaande Paus was 'er wel toe genegen,
dog bezat geen leevendigheids en yvers genoeg om het
te doen uitvoeren. In het jaar 1764. werd 'er een
aanvang gemaakt; dog, toen het misgewas van 't
koorn

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

koorn zwaarte onkosten veroorzaakte, bleef alles weder steeken.

In deeze moerassen is de jagt aanzienlyk op herten, zwynen, en sneppen, dog zeer lastig, alzo men meest barrevoets door de moerassen baaden moet. De buffels weiden hier in groote kudden, wyl zy in waterige streeken wel vaaren. Zy wentelen zig, gelyk de varkens, in de moerassen, en men zegt, dat, als zy gewond zyn, zy zig daardoor binnen de vier en twintig uren herstellen. (*) Het menigvuldige riet, dat hier waft, wordt ten deele in de omstreeks liggende wynbergen, ten deele door de boeren tot flambouwen, gebruikt.

Omstreeks Sezze en Piperno bekomt het moeras, van de menigvuldige zwaveldeelen uit de *Acqua Puzza*, een foort van korst, waarmede een kleine rivier als met een gewelf bedekt is, waarom zy *Fiume coperto* heet. Op andere plaatsen is deeze korst als veerkrachtig, wanneer men 'er op treedt, dog het is gevaarlyk, alzo zy somtyds doorbreekt. Met stukken van dit vlies wryft men schurftige menschen en hondeti.

*Torre di
Astura*

De toren van *Astura* ligt aan den mond der rivier van dien naam, by een voorgebergte, 't welk aan het einde der Pomptynsche plassen is. Voortyds lag hier een klein ha-

(*) De buffels zyn kleiner dan de Italiaansche ossen, dog veel sterker en beter om te werken. Men kent ze aan hunne zwarte hoornen, die egter over op het hoofd liggen, en voorwaards krom gebogen zyn, gelyk de ammonshoornen. Hun huid is dikker, en het hair veel harder, dan by 't rundvee. Die gebruikt worden om te trekken hebben gemeenlyk een yzeren ring door den neus, om ze te regeeren. Zy zyn werkzaam, en wel te tammen. Veelien houden de buffelkaas voor zeer smaklyk.

haventje, waar Cicero, op den dag toen hy vermoord werd, te sloop ging, om zig naar zyn landgoed, Formie, te begeeven. Hier werd ook de jonge ongelukkige Konradyn, Koning van Napels, gevangen, zynde door den Heer van Astura, Frangipani, by wien hy een toevlugt gezocht had, verraden.

*Reis van
Romeu
naar Na-
pels.*

Zes mylen verder ligt *Nettuno*, een kleine Panslyk zeeftad by *Capo d'Anzo*, waar de Prinsfen van Corsini en de Kardinaal Albani een paar schoone landhuizen hebben. *Antium* was eermaals een beroemde plaats, die zig vierde halve eeuw hardnekkig verdedigde, eer zy door de Romeinen kon bedwongen worden. Zy was vermaard van wegen eenen tempel van 't Geluk. (*) Nero had eene zotte liefde voor deeze zyne geboorteplaats. Hy trok 'er pragtige gebouwen op, zo dat men hier ook veele statues opgegraven heeft, en verspilde aan 't maaken eener nituwe haven zo groote sommen, dat de gemeene kas daardoor geheel ledig raakte. Van deeze kostbaare gebouwen ziet men niets meer, dan oude omver gevallen muuren. (†) In 't begin deezer eeuw wilde men de haven weder herstellen; Benedictus XIV. schikte daar ook aanzienlyke sommen toe, dog het oogmerk is niet bereikt geworden.

Nettuno.

Wy zetten, na deezen uitstap naar de Pomptynsche plassen, onze reis van Terracina naar Napels, 't welk tien posten zyn, voort. Op 't Napelsche treft men heerlyke paarden aan, en betaalt voor twee daarvan II.

Car-

(*) Wie kent de schoone Ode van Horatius niet?

O Diva, gratum qua regis Antium &c.

(†) Philippus della Torre heeft ze in een schon werk beschreven: *Monumenta veteris Antii*. Romæ 1700. in quarto.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

Carlini, waarvan vier drie Roomsche Paoli maaken, en 3. *Carlini* tot een drinkgeld voor den postillon. By het komen op het Napelsche gebied moet men zyn pas aan den officier, op den Toren *del Epitafio*, vertoonen. Men rydt daarop 40. mylen op de Via Appia voort, tot aan de rivier *Garigliano*, en heeft tyds genoeg, die Romeinsche heirbaan te beschouwen, en zig te ergeren, dat zy slegt onderhouden wordt. Zy is zo zo ongelijk bestraat, dat het, daar de paarden zo wild zyn, en altyd galopperen, byna niet te verdraagen is. Als men van Terracina vertrekt, ziet men ter regter hand den berg *Circello*, in zee liggenden. Op den zelven stond eertyds de stad *Circeum*, welke zo genaamd was naar het verblyf der toveresse *Circe*. (†)

Fondi.

Fondi, de eerste kleine stad in 't Napelsche, ligt in eenen gezegenden oord. Ter regter hand ziet men over eene vlakte, ryk aan koornakkers en laansgewyze geplante wynstokken, (*) en verder over de zee. Ter linker zyde ziet men olyf- citroen- en oranjeboomen, die met hunne geele vrugten pragtig in 't oog vallen. Ten einde van Maart worden de rype vrugten geplukt, om den frischen bloeifem plaats te maaken. Onder de boomen brengt de grond veldvrugten voort. De gantsche landsdouwe schynt een aardich paradys te zyn, vooral in Maart, als alles frisch groen is, en de narcissen en andere bloemen in 't wild op de velden groeyen; en als men reift, wanneer de oranjeappelen worden ingezameld, ziet men alles in beweeging. Sommigen plukken ze van de
boo-

(†) Virgilius beschryft dit verblyf in 't 7de boek der *Aenëis* zeer schoon.

(*) De landstreek was reeds by de Ouden van wegen den wyn vermaard; *Martialis* en *Plinius* pryzen hem in zonderheid.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

boomen, anderen leggen ze op hoopen, weer anderen draagen ze weg, en bieden ze den reizigeren voor een klein drinkgeld aan. Een andere, by ons onbekende boom, wast hier en daar, als struiken aan den weg. Het is de *Myrtella*, of de manlyke Myrtenboom, die altyd groen is, en een langagtig, teder groen blad heeft, tot een onderscheid van den vrouwlyken, wiens blad korter en donker groen is. De vrugt, *Myrtilla*, gelykt den jeneverbess, dog is aangenaamer van smaak.

De stad heeft zig sedert het jaar 1534. toen zy door de Turken vermeersterd, en veelen haarer inwoonders tot slaaven gemaakt werden, niet weder herstellen kunnen. Gelegenheid daartoe gaf Julia Gonzaga, van wegen haare schoonheid in Italië, en zelfs in Turkyen, beroemd, gemaalin van Valentyn Colonna, Graaf van Fondi, welke Hariaden Barbarossa, Dei van Algiers, zig verbonden had, in 't Serail des Sultans te leveren. De Dei wilde de stad overrompelen, dog Julia Gonzaga ontsnapte gelyklyk in haar hembd, en de Dei wrook zig, over 't mislukken zyns aanslags, aan de arme stad. Men verhaalt, dat zy den heer, die haar op haare vlugt behulpzaam geweest was, uit een verkeerd begrip van eerbhaarheid, also hy haar in 't hembd gezien had, heimlyk deed ombrengen; schoon het anderen waarschynlyker vinden, dat het geschied is, om hem te beletten, van zekere op de vlugt voorgevallene vertrouwlykheden te praaten. Men vertoent te Fondi de kamer en de gehoorzaal van den h. Thomas Aquinas, den beschermheer der Dominikaanen. Het meer by Fondi is zeer vischryk, en heeft inzonderheid eenen overvloed van groote aalen. By zekere winden wordt het hoog, en maakt de lugt ongezond.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.
Itri.*

Itri, een kleine plaats, 8. mylen van Fondi, ligt in eene even zo bekoorlyke landsdouwe, welke zig tot aan Mola uitstrekt. Zy heet by Horatius *Mamura*. Men treft hier inzonderheid den *Lentisco*, of den boom, waaruit de zon die schoone harst, welke men *Mastix* noemt, doet voortkomen, overvloedig aan.

Voor *Mola* ziet men eenen ouden toren van de gestalte van een *trizonium*, die voor het graf van Cicero wordt uitgegeven, alzo die in de nabylieid by Formie een landgoed had. Niet ver van daar ligt eene bron aan den oever der zee, welke men voor de *Artacia* van Homerus, waar Ulysses de dogter des Konings der Lastrigonen aantrof, houdt.

Mola.

De landstreek van Mola is de schoonste van den geheelen omtrek. (*) Deeze kleine stad is op de ruinen van Formia gebouwd, en ligt aan den zeeboezem van Gaeta. De jasmynen, granaaten, en myrten, bloeyen 'er het gantsche jaar, en verspreiden, nevens andere bloemen, eenen geur over de geheele kust. Voor de stad heeft men een verruklyk gezigt naar Gaeta, dat diep in de zee uitspringt, en de tot daartoe zig krommende kust vertoont als eenen steeds bloeisem en vrugt draa-

(*) Zy was ook by de Ouden deswegen beroemd. Martialis heeft een lang epigramma met haaren lof opgevuld. L. 10. Ep. 30.

O temporata dulce Formia litus! &c.
Horatius zet den wyn deezer streek nevens dien van Falerno:

*Mea nec Falerna
Temperant vites, neque Formiani
Pocula colles,*

Lib. 1. Od. 20.

By Mola ligt de berg Sperlonga, waarop de wyn *Cacabum* genoemd wies, die nog den zelve naam draagt.

draagenden tuin. Aan de andere zyde tegens Napels *Reis van*
ziet men de eilanden Ischia en Procida. Kleine beek- *Romen*
jes, van de bergen afvlietende, loopen flangsgewyze *naar Na-*
door de vlakke, en storten zig in de zee, die ongemeen *pels.*
vischryk, en altyd met vischerfchuiten bedekt is. In
een woord, het land is een paradys, wierd het maar
van een beter soort van menschen bewoond. (*) De
vrouwen zyn hier wel gemaakt, frisch van kleur, maar
hebben meest platte neuzen. Zy draagen het hair met
linten doorvlogten, het welk zeer wel staat. De wy-
ven van 't zeevolk draagen aartige jakjes met blaauwe
en roode rokken, en, als haare mannen in de Oost
Indien geweest zyn, gestikte halsdoeken.

Men zou moeten gelooven, dat de zee by Mola
hooger geworden is, alzo men by stil weder de ruinen
der stad Formia ziet, waaronder eenige schoone ge-
bouwen schynen geweest te zyn. Tusschen Mola en
Gaeta vertoont men de overblyffels, die gehouden
worden van Cicero's landhuis *Formianum* te zyn ge-
weest. Het lastigste te Mola is de Napelsche tol,
wordende de koffers der reizigers by heen- en weder-
reis nauwkeurig doorzigt.

Gaeta ligt op eenen heuvel, ter zyde den postweg; *Gaeta.*
egter neemt men gemeenlyk eenen kleinen omweg, om
die stad te bezoeken. Zy heeft omtrent 10000. in-
woonders. Als men Virgilius zal gelooven, heeft de
plaats haaren naam naar Cajeta, de voedster van Ae-
neas

(*) Het Italiaansche spreekwoord zegt, dat het een paradys van
duivelen bewoond is. Hoewel dit wat hard schynt, is het egter
zeker, dat het gemeene volk in de geheele landstreck een boosaar-
tig en valsch karakter heeft.

Reis van
Romen
naar Na-
pels.

neas, schoon anderen verschillende afeidingen maaken. Gaeta was in de middeleeuwen een gemeenebest, en had haare eigene Hertogen; dog nu staat zy reeds sedert eenige eeuwen onder de gehoorzaamheid van den Koning van Napels. Het merkwaardigste is hier de zogenaamde Toren van Roland, die eigenlyk niets anders is dan eene tombe van *Munatius Plancus*. Hy ligt op eene hoogte, en wordt van zeer verre gezien. Men leest 'er een wydloopig opschrift op, waaruit is optemaaken, dat hy omtrent zeffien jaar voor Christus geboorte gebouwd is. Eenen anderen ronden toren, *Lutatina* genaamd, houdt Gruterus voor een' tempel van Mercurius.

Het kasteel van Gaeta is sterk, en reeds in 1440 aangelegd. Daar ligt omtrent 1000. man in. Men vertoont hier het lyk van den Connetable van Bourbon, die, het heir van Karel V. gebiedende, in 't jaar 1527. voor Romen sneuvelde. Alzo hy in den ban gedaan was, dorst men hem in gene kerk begraven. Zyn lichaam werd dan gebalsemd herwaards gebragt. Het staat in een kass, met geele laarzen en handschoenen, volgens gebruik van dien tyd, met kanten bezet. Hy heeft een stok, degen, en pruik. De kin is van hout, het aangezigt voor 't overige zwart en verdroogd. Boven de kass leest men in 't Spaansch: „ Frankryk gaf my de melk, Spanjen magt en geluk, „ Romen den dood, en Gaëta het graf. „ Voor de eer van den held gezien te hebben geeft men de kass wagt een drinkgeld.

De Kathedraalkerk is den h. Erasmus gewyd, en heeft twee schoone schilderstukken, het eene van Paul Veronese, het andere van Andreas van Salerno. In de kerk

kerk hangt het gewyde vaandel, 't welk Don Juan van Oostenryk van den Paus ontving, toen hy tegen de Turken ten ftryde toog. Het gemeene volk bewyft 'er veel eer aan, maar voor liefhebbers der konft is de doopvont van meer gewigt, alzo zy antiek, en met fchoone basreliefs verfierd is. Zy vertoonen Ino, welke haar kind voor Athamas verbergt, nevens dansfende bacchanten. De konftenaar was Salpion van Athenen. Het werd herwaards gebragt van Formia, of van Mola, toen het verwoeft werd. Tegen over het altaar des h. fakraments ftaat een beeld van Esculapius. De toren is zeer aanzienlyk. Het Katharinenklooster moet voor 't onderhoud der lantarens voor de zeevaardenden zorgen. By de Francifkaanen ziet men eene fchildery, die den h. Francifcus verbeeldt, op 't ftrand, by *Porta di Ferro*, den visfchen predikende, een wonderwerk waarover die natuurkundigen des te meer verbaasd moeten zyn, welken den visfchen het gehoor ontzeggen. In hunnen tuin vertoonen zy den doornfruik, waarin zig hun ffigter zou rond gewenteld hebben, om zig van welluftige gedagten te ontfiaan; federt dien tyd zou die fruik zyne prikkels verlooren hebben.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

De kerk *la Trinita* is beroemd wegens den daarby ftaan-
den gefpletenen rots, *la Spaccata*, welke, zo men wil, *Gefpouwen*
by den dood van Chriftus geborifen is. 'T zynu dat die, *rots.*
of eene andere natuurlyke aardbeeving daar de oorzaak
van is, de rots verdient al de aandagt eens natuurkundigen.
Men ziet, uit de ter wederzyde in malkander paf-
fende holtens en uitftekken, dat de beide kanten voor-
heen aan malkander vaf geweeft, en door groot geweld
van een gerukt zyn. De fcheur gaat van boven tot op
de oppervlakte der zee naar beneden, en is om laag vier

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

of vyf ellen wyd , dog boven nog iets meer. Men klimt, langs eenen hoogen in de spleet uitgehouwen trap, naar de kapelle af, welke uit onbeschofte afgeval- len brokken gebouwd, dog zo klein is, dat zig twee menschen bezwaarlyk daarin omdraayen kunnen. Roomsgezinde schepen, die geschut aan boord hebben, pleegen in 't voorby zeilen de kapelle met eenige schooten te begroeten. Men vertoont aan eenen kant de gedaante eener hand op den rots, welke zig daar zou hebben ingedrukt, wanneer een ongelooovige zeide, dat het wonder der scheuring even zo weinig waar was, als dat de steen toegaf. Ten minsten dat verhaalt een daarby staand vaarsje. In de bovenste kapel leeft men goede zeedenkundige gedagten op deeze gebeurtenis, in Latynsche vaarzen. Zo eene scheur is voor 't overige niet zo vreemd: wy hebben van eene diergelyke by Velleja boven gewaagd, en men heeft 'er voorbeelden van in Italiën en Zwitserland.

Gacta is altyd om haare ligging als eene zeer sterke plaats aangezien. Zy verduurde inzonderheid in 't jaar 1707. eene hardnekkige belegering tegens de Oostenrykers, by welke gelegenheid meer dan 20000. kanonkogels en 1400. bombes daarop gespild werden, waarop de Spaansche bezetting met byna even zo veelen antwoordde, tot dat de plaats eindelyk stormender hand veroverd, en de bezetting, 2000. man sterk, krygsgevangen gemaakt werd. Gacta heeft eene verruklyke ligging aan den zeeboezem, welks strand voorheen met Roomsche lusthuizen bezet was. Men ontdekt in de zee, even als in de golf van Baja, nog eenige overblyffels van muurwerk. De Romeinen, gelyk het schynt, wilden hunne lusthuizen gaarne aan zee hebben, waartoe hen behat-

ven

ven de heerlyke ligging, de frische zeewinden vermoedlyk zeer zullen bewogen hebben.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.
Sezza.*

Men kan Gaeta ook van Mola, vooral by goed weder, gaan bezien, als men zig over eenen kleinen zeeboezem zetten laat. Van Mola gaat de postweg op *Sezza*. Men rydt nu dicht langs de zee, en verlaat ze dan weder voor eenigen tyd. Een paar mylen agter Scavalo vertoonen zig brokken van eene waterleiding, en ander oud muurwerk, als overblyffels der oude stad *Minturnum*. Kort daarop passeert men den Garigliano aan een veer, en verlaat de *Via Appia*, die naar *Brindisi* loopt. De grond is hier zo vet, dat men by regenagtig weder niet voort kan. Van den Garigliano tot aan *Capua* gaat de weg over eene vrugtbare vlakke; en ter regterhand lag, van *Sinuessâ* tot *Vulturnum*, de landstreek, welke den van *Horatius* zo geroemden *Falerner* wyn voortbrengt. (*) De kleine bischoplyke stad *Sezza* is het oude *Suessâ* of *Sinuessâ* der *Volsci*.

Het tegenwoordige *Capua* ligt aan den *Volturno*, 10. mylen van zee, op eenigen afstand van het oude, en is eene kleine stad, van omtrent 5000. inwoonders. Zy is versterkt, en heeft eene aanzienlyke bezetting. Alle oude schryvers kunnen haare heerlyke ligging niet genoeg roemen, en daarom is zy ook van oudsher sterk bewoond geweest. Eenigen willen, dat de *Tyrreners* *Capua* reeds 500. jaaren voor *Christus* geboorte gebouwd heb-

Capua.

(*) *Horatius* heeft byna alle de vermaarde wynen deezer landstreek in eene strophe van de 6. Ode des 1. boeks gebragt.

Cacubum & praelo domitam Caleno

Tu bibes uvam; mea nec Falerna

Temperant vitis, neque Formiani

Poenia cilles.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

hebben, anderen maaken het nog 300. jaar ouder. Florus houdt Romen, Karthago en Capua voor de drie voornaamste steden der wereld. De Tyrrheners werden door de Sannieten, en deezen wederom door de Romeinen uit Capua gejaagd. De schoone landsdouwe en de overvloed van alles maakte de inwoonders wellustig, waarom de stad *Capua dives*, *Capua amoresa*, heet. De zelve uitwerking ondervonden ook de vreemdelingen. De Romeiniche soldaaten, die hier omtrent 343. jaar voor Christus hun winterkwartieren hielden, waren 'er niet weder van daan te krygen. Het voorbeeld van Hannibal was nog sterker. Hy gaf zig hier aan allerlei wellusten en eene lasse levenswys over, waardoor Romen van den ondergang bevryd werd. Silius Italicus maakt 'er, in zyn tweede Boek, eene betoverende beschryving van. De stad ligt in eene vlakke van een land dat niets ontbreekt, 't welk een paradys is, en reeds van ouds den naam van *Campania Felix* voerde.

Hannibal bragt de inwoonders van Capua, door hun te belooven, dat hy ze tot de hoofdstad van Italien maaken zoude, op zyne zyde; dog de Romeinen namen hier wraak over, maakten byna alle de inwoonders tot slaaven, en deeden verscheidenen uit den Raad het hoofd afflaan. Genferik, Koning der Wandaalen, verwoefte de stad dermaate, dat haar buiten den naam niets overbleef, welken de nieuwe stad, die uit de brokken der oude ontstond, behouden heeft. (*) Sedert heeft zy ten deele tot het Hertogdom van Benevento behoord,

ten

(*) Granata, Bischoep van Sezza, heeft de historie van Capua beschreven, en zo wel het plan der nieuwe als der oude stad, nevens de overige ruinen, daarby gevoegd.

ten deele haare eigene Graaven gehad, tot dat zy met het koningryk verknogt geworden is. In 't jaar 1718. werd zy volgens de nieuwe wyze versterkt, zo dat zy in 1734. een beleg konde doorstaan, 't welk den Spaniaarden veel bloeds kostede, tot dat de kommandant kapitulcerde. De stad heeft een armoedig aanzien, kromme straaten, is slegt bebouwd en geplaveid. De brug over den Voltumo is niet minder slegt.

*Reis van
Romen
naar Na
pels.*

De Kathedraalkerk is klein, maar aartig. Zy rust op granieten zuilen van verschillende evenredigheden. Solimene heeft, in de derde kapelle, Maria met het Kind geschilderd, aan 't welk de h. Stephanus de steenen, waarmede hy gesteenigd is geworden, de h. Augustinus zyn hart, en eene heilige den strop, waarmede zy omgebragt wierd, aanbieden. Het onderwerp is zonderbaar, en den schilder byna niet te vergeeven. Maar de zamenstelling, de karakters en draperyen zyn schoon. De houding is kragtiger, dan naar gewoonte by dien meester. Op het hoofdaltaar heeft hy eene Hemelvaart geschilderd, waarin de houding niet by de voorgaande komt, dog men ontdekt 'er eene spreekende behandeling en goede tekening in. Bernini heeft in de kerk eenen schoonen dooden Christus, die op een doodkleed ligt, in marmer gehouwen. Hy heeft de doornenkroon aan zyne voeten. De stelling des beelds is schoon, en het hoofd van eene treflyke uitdrukking: de handen en voeten zyn ongemeen natuurlyk uitgevoerd. Zo men 'er iets aan berispen wilde, zouden het de al te sterk aangewezen spieren zyn in den omtrek van de maag. Dog deeze griffelde neemt te veel plaats in naar evenredigheid der kerke. Agter de zelve ziet men een gedenkstuk met een antiek basrelief, verbeeldende de zwynenjagt van

Reis van Meleager, dat ſlegt uitgevallen is, en hier niet te pas
Romen komt.

naar Na-
pels.

De Annunziata heeft van buiten korinthifche pilaaren. Eenigen houden het gantsche gebouw voor antiek; dog vermoedlyk is dit alleen waar van den voet, alzo de Ouden zulke gegroeppeerde pilasters, gelyk deeze kerk van buiten heeft, niet kenden. Men vindt hier en daar in Capua ingemetselde opſchriften en kopyen in basreliëf, welken uit de oude ſtad herwaards gebragt zyn.

Den 26. December wordt 'er eene groote jaarmarkt voor de ſtad aan den grooten weg gehouden, beſtaande de kraamen eene geheele myl. Men ziet nergens zo veel tambours de Baſque als hier. De gemeene wyven en meisjes op het land weeten 'er wel mede omtegaan. Het is vermaaklyk haar te zien dansen, waarby zy ook gemeenlyk caſtagnettes gebruiken.

OudCapua. Het oude Capua lag eene myl van het tegenwoordige. Men ziet 'er aanzienlyke ruinen van by het vlek S. Maria, naar den kant van 't koninglyke luſthuis Caſerta. Op de ooſtyke zyde ſtaan nog een paar boogen, die vermoedlyk tot eene poort behoord hebben. Dog het merkwaardigſte is het amphitheater, dat van binnen 250. voet lang en 150. voet breed is, zonder de dikte der muuren, en de gewulven te rekenen. Eenige deelen daarvan zyn wel onderhouden. Het is van bakſteenen, en met witte ſteenen, die een ongepolyſt marmer gelyken, overtogen. De kampplaats, *Arena*, is geheel vol puih; zelfs ziet men de muuren niet die ze inſlooten. Het amphitheater ſchynt vier uitgangen, en eene manlyke bouworder gehad te hebben. Van de ruinen heeft men een ſchoon gezicht, verſcheide mylen ver tot aan den berg Veſuvius.

Ver-

Verscheiden dorpen om oud Capua schynen door hunne verbafterde naamen hunne voorige schikking aanteduiden. By voorbeeld, *Marcianese*, een' tempel van Mars, *Ercole*, een tempel van Hercules, *Curti*, een oud raadhuis, enz. Van het prachtige slot Caferta, niet ver van hier, spreekten wy in 't vervolg. In 't jaar 1753. ontdekte men niet ver van hier eene schoone groeve van wit alabafter met bleek geele aderen, waaruit aanzienlyke zuilen voor het gemelde slot gebouwen zyn, welken den Koning, als zy gereed zyn, niet boven de 70. daalders komen.

*Reis van
Romen
naar Na-
pels.*

Tusschen Capua en *Aversa* passeert men de rivier *Clavio*, certyds *Clanius*. *Aversa* heette voortyds *Atelta*. De inwooners waaren van wegen hunne geestige invallen beroemd. Daaruit ontstonden met den tyd de *Ludi Atellani*, die in 't begin een vermaaklyk foort van komedien waren, dog ten laatsten in zulke vuiligheden veraartten, dat ze de Raad verbood. De barbaaren verwoesteden de plaats. Robert Guiscard, Hertog van Normandie, bouwde ze, om 't jaar 1030. weder op, om daardoor Capua en Napels in toom te houden. Koning Karel I. van Anjou maakte *Aversa* met den aardbodem gelyk; dog de stad herstelde zig, in deeze schoone landsdouwe, weder spoedig, en is nu een aartige welgebouwde plaats. Men merkt, zo dra men *Aversa* verlaten heeft, dat men eene groote residentieplaats nadert; eene schoone laan, hebbende ter wederzyden de vrugtbaarste landsdouwen, en veele sterk bewoonde dorpen, voert van hier tot aan de poorten van Napels.

*Historie
der Stad
Napels.*

N A P E L S.

Het getal der inwoonders van Napels wordt op 330000 gerekend. De stad ligt op de breedte van 40. gr. 50. min. en onder eene zo vrugtbare en zagte lugtfreek, dat zy reeds by de oude digters *in otia nata Parthenope* heette. Dit trok hier wel haast eene menigte van menschen t'zamen, welken eene stad bouwden. De eersten waren, gelyk men meent, Argonauten, die zig hier 1300. jaaren voor Christus nederzetterden. De naam van *Parthenope* zal, of van de schoonheid der stad, of van een beroemden tempel der Syrenen, die hier gestaan heeft, afkomstig zyn. De inwoonders van Cuma benydeden haar haaren aangroei, en verwoesteden ze; dog zy herstelde zig spoedig weder, en bekwam daarop den naam van de *Nieuwe stad* of *Neapolis*. In latere tyden had Napels met andere steden van Groot Griekenland het zelve noodloot, nu was zy vry, dan weder van dwinglanden beheerscht. Hannibal kon ze niet bedwingen; de inwoonders booden den Romeinen getrouw bystand, en werden van hun, tot onder de Keizers, als bondgenooten aangezien, die de stad eerst tot eene Roomsche volkplanting maakten. Zy behield egter haare Grieksche taal, zeeden, en gebruiken. De ryke Romeinen verkoozen deeze kusten, toen de weelde by hun de overhand begon te krygen, tot den zetel hunner vermaaklykheden.

Genferik verwoefte het land om Napels, dog de stad bleef verschoond. Eindelyk moest zy zig egter den Gothen onderwerpen. Belifarius tastte ze aan, dog de inwoonders verdedigden zig aller hardnekkigst, tot dat

zy stormender hand veroverd, en genoegzaam geheel vernield werd. Zy herstelde zig spoedig, dog moest eene nieuwe belegering van Attila uitstaan. Narfes ont-
nam haar aan deezen, en zy bleef eenen geruimen tyd onder de bescherming der Oosterfche Keizers, dog had haare eigene Hertogen en regenten, en genoot een zeker foort van vryheid. In de negende eeuw vermeersterden de Saraceenen de geheele landftreck, dog verschoonden Napels, om dat de Hertog een verbond met hun gemaakt had.

Napels.

In volgende tyden waren in het Napelsche tusfchen de fteden en de Kleine Heeren geduurige oneenigheden, tot dat eenigen de Normannen, uit het Heilige Land te rugkeerende, te hulp riepen, welken het land zo wel geviel, dat zy 'er de Saraceenen en Lombarden uitjoegen, 'er zig neftelden, en in de twaalfde eeuw 'er een ryk oprigteden. De Graaven tasteden van tyd tot tyd verder, tot dat Paus Urbaan II. den Graaf Roger II., nevens zyne nakomelingen, tot geborene Legaaten van Sicilien benoemde. Hy bemagtigde volkomen alle de landen, welken nu het ryk der beide Sicilien uitmaaken, nam in 1130. den koninglyken titel aan, en ontving van den Paus de belecning. Na den dood van Willem III. was Constantia, gemaalin van Keizer Henrik VI. de regte erfgenaam van 't ryk, 't welk zy by uiterften wil haaren zoon Keizer Frederik II. maakte. Na den dood van deezens zoon, Keizer Koenraad IV., maakte zig deszelve natuurlyke zoon, Manfredus, meester van het ryk; dog de Pauzen, die een' wrok op het Zwabifche huis hadden, lokten Karel van Anjou naar Napels, en booden hem de kroon aan. Manfredus bleef in eenen veldflag, de jonge Konradyn, een zoon van Koenraad IV.
dien

Napels.

dien de Napolitaanen als regten erfgenaam te hulpe riepen, werd gevangen, en de godlooze Paus rustede niet eer, voor dat Karel hem het hoofd deed afsaan.

Koning Karel ontving daarop het ryk van den Paus ter leen; en sedert dien tyd betaalen de Koningen van Napels jaarlyks, op S. Pietersdag, eene wittetelle, nevens eene beurs met 7000. dukanten. Karel raakte Sicilien welhaast kwyt; de inwoonders hadden t'zamengezworen, om op den derden paaschdag, als de vesper luiden zou, alle Franfchen omtebrengen, 't welk de Siciliaanfche vesper genoemd wordt, en onderwierpen zig aan Pieter, Koning van Arragon. De afstammelingen van Karel behielden de kroon van Napels, tot dat Koningin Joanna den broeder van Karel V. Koning van Frankryk, Lodewyk van Anjou, tot erfgenaam aanfelde. Dog Urbau VI. kroonde Karel Hertog van Durazzo tot Koning van Napels, die de Koningin Joanna verftikken deed. Zyn zoon Ladislaus, die van zynen vader ook het koningryk van Hungaryen geërfd had, liet Napels aan zyne zufter Joanna II. over, die het aan Alphonfus, Koning van Arragon en Sicilien, maakte, waardoor Napels en Sicilien weder vereenigd werden. Ferdinand de Katholyke, en Lodewyk XII., die de regten van het huis van Anjou weder wilde doen gelden, namen het den laatsten Koning uit den Arragonschen ftam weder af. De verdeeling hield niet lang stand, alzo de eerste, als zoon van Koning Jan II. van Arragon, een nader regt beweerde te hebben, en de Franfchen den lande uit joeg.

*Oorlog van
Masaniello.*

Van dien tyd af bleef Napels over de honderd jaaren aan Spanjen, tot op den tyd van den kryg om de opvolging in 't begin deezer eeuw. De Spanjaards regeerden het door ftadhouders, en onderdrukten het volk

doer

door zwaare belastingen. Een derzelve, de Hertog van Arcos, felde eene belasting op de tuinvrugten, waarover in 't jaar 1647. een zwaar oproer ontstond, waarin Thomas Aniello, gemeenlyk *Mafaniello* genoemd, tot aanvoerder verkoren werd. Hy was te Amalfi geboren, en een vischer van ambagt. Na dat hy agttien dagen met een onbepaald gezag geregeerd, zig in dien korten tyd door hoogmoed en een gruwzaam gedrag by 't volk gehaat gemaakt, en veele blyken van krankzinnigheid gegeven had, werd hy in 't Karmelieterklooster doorschoten. Kort daarop deed Henrik van Lotharingen, Hertog van Guise, eene poging om Napels te bemagtigen, dog hy werd gevangen, en naar Spanjen gevoerd.

In den oorlog om de Spaansche opvolging nam Koning Filip V. van Anjou bezit van Napels, dog werd 'er in 't 1707. door de Keizerlyken weder uitgejaagd, en het bleef by den vrede van Baden, in den jaar 1714. aan de Oostenrykers, tot dat, in den jaare 1734., de Spanjaards het voor Don Carlos bemagtigden, wien de Keizer zyn regt in 't jaar 1736. afftond. Toen begon Napels het geluk te genieten van zynen eigenen heer te hebben. Sedert dien tyd is het door goede schikkingen in veel betere en bloeyender omstandigheden gebragt. Toen Karel III., door den dood zyns broeders Ferdinand VI., aan de kroon van Spanjen kwam, gaf hy het ryk der beide Sicilien zynen derden zoon, Ferdinand IV. den thans regeerenden Koning over, alzo de tweede zoon, als voorgeschikte erfvolger op den Spaanschen troon, mede naar Spanjen ging, en de oudste, uit hoofde zynen onnozelheid, tot de regeering onbekwaam verklaard moest worden. Koning Karel felde, geduurende de minderjaarigheid zyns zoons, eenen raad

Napels. van regeering aan, en Ferdinand IV. nam den 12. January 1767. de regeering op zig.

Capacio, Summonte, en anderen, hebben de historie van Napels gefchreven, dog de beste historie is die van den regtsgeleerden Pietro Giannone. (*) Zy is onpartydig gefchreven; maar alzo hy veele dingen van de Napelfche geestelykheid en haaren onmeetbaaren rykdom ontdekte, en vrymoedig zyne gedagte 'er over zeide, kwamen 'er zulke klagten over zyn boek, dat het verboden, en de drukker zelfs in den ban gedaan werd. De Keizer trok zig in 't oefft de zaak des fchryvers aan, dog de Jefuiet San Felice, een deugniet, fchreef een elendige wederlegging van Giannone's historie, en maakte hem aan 't Keizerlyke hof zo zwart, dat hy zig naar Venetien, en van daar naar Geneve moest begeeven, waar zelfs zyne vyanden hem in hunne magt kreegen, en naar Chambery bragten, na dat zy hem door middel eens Piemonteefchen officiers op een zeker landgoed gelokt hadden.

HET ZUIDLYKE DEEL DER STAD NAPELS.

Van welken kant men de stad befchouwe, heeft zy overal iets voortreflyks, grootfchs, en pragtigs. Zy ligt aan eene golf, *Cratere* genoemd, die zes mylen breed en byna ook zo diep is, en als door het eiland *Capri*, dat ten zuiden ligt, gefloten wordt. Men heeft tegens dat eiland, 't welk omtrent 18. mylen ver afligt, een aange-naam gezigt. Aan beide zyden gaan twee wegen zee-wards,

(*) *Istoria civile del Regno di Napoli* 1723. in vier deelen in quarto. Het vyfde behelst veelerlei ftukken ter verdediging des fchryvers.

waards, Bocche di Capri genaamd, die byna even breed *Napels.* schynen te zyn, schoon de eene wel 20 en de andere maar 3 mylen breed is. Deeze golf is rondom met landhuizen en tuinen bezet; op de eene zyde zet men die van *Possippo*, aan de andere *Portici*, en de geheele ry van lufthuizen van Napels af. Op wat verderen afstand verheft zig de Vesuvius, en maakt het gezigt nog van meer belang. Op deeze zyde liggen Herculanium en Pompeja, op de andere de merkwaardige grotte van *Possippo*, de Solfatara, la Grotte del Cane, in een woord, alles, wat men om en by deeze golf aantreft, verdient de opmerkzaamheid eens reizigers.

Napels neemt een groot stuk van den oever deezer zeeboezems in, 't welk zig, gelyk een amfiteater, pragtig tegen den berg aan verheft, en de aangenaamste verwyseling van paleizen, kerken, kasteelen, en tuinen, vertoont. De stad Napels heeft in dit stuk nergens haars gelyke: de ligging van Genua komt haar wel eenigermaat naby; dog het gezigt van Napels, vooral als men zig een paar mylen in zee bevindt, is dat van Genua verre voorttrekken. Uit zee vertoont zig het amfiteater het schoonst; maar om de stad, met de geheele omliggende streek van boven te overzien, moet men op het huis der Karthuisers gaan, 't welk, om zo te spreken, vlak boven Napels ligt. Deeze heerlyke gezigten verdienen door bekwaame handen in plaat gebragt te worden; tot nog toe heeft men 'er niets goeds van. De twee grootte gezigten van Napels, elk op drie vellen, welken de boekverkooper Gravier heeft doen graveeren, komen in schoonheid niet by de natuur, en zyn niet rigtig getekend (*)

By

(*) Ook heeft men geene goede grondtekening. Daar is 'er wel

Napels. By zo veele voordeelen is het geen wonder, dat de Napolitaanen voor hunne stad zeer ingenomen zyn, en daarom zeggen, *Vedi Napoli, e poi mori.*

Ter regter hand eindigt de golf deezer stad met het Mifeensche voorgeberge, 't welk uit Virgilius bekend is, wyl daar iemand uit het gevolg van Aeneas begraven werd, en ter linkerhand met *Capo di Massa*, welke oudtyds naar eenen tempel van Minerva genaamd werd. In 't midden tusfchen deeze twee voorgebergens ligt het eiland Capri, 't welk het gezigt in de volle zee, en by gevolg de eenvormigheid, welke den meesten zeegezigten eigen is, breekt, en te gelyk twee wegen openlaat, door welken het oog zig in eene grenzenlooze uitgestrektheid verliezen kan.

Tegens het noorden van Napels wordt het gezigt door den ceertyds zo genoemden heuvel van Virgilius, nu *Monte Vergine*, en door de bergen *Fifata*, die het amfitheater der stad formeeren, bepaald. Egter ziet men een begin van de *Terra di Lavoro*, of de fchoone vlaktens, welken de Ouden het gelukkige Kampanien noemden, en

voor

eene van Pettini, op drie bladen van 't jaar 1748. en eene van den architekt Jolivet van 1764.; dog beiden hebben veele gebreken. Het ware derhalven te wenschen, dat het groote plan, 't welk de Hertog van Noja met groote kosten op 35. vellen heeft doen maaken, met inzicht om het uitgegeeven, tot stand kwame. Eene stad gelyk Napels verdient het. De Graaf Sclopis del Borgo heeft wel twee groote gezigten, elk van 3. vellen, en uit een wel gekozen gezigtspunt, uitgegeeven, die zeer wel geslaagd zyn. De *Guida de Forestieri* van Parino 1751. in duod. is slegt gefchreven; dog men moet 'er zig mede behelpen, wyl men niets anders heeft. De voornaamfte gebouwen en plaatfen zyn zo erbarmlyk in hoest gefneden, dat het beter geweest ware, ze geheel weg te laaten.

voor de aangenaamste landfreek der wereldhielden. De *Napels.* kleine rivier *Sebeto* komt van de hoogtens by Nola, en, na dat zy eene groote freek lands met haar water vrugbaar gemaakt heeft, valt zy, onder de brug van S. Magdalena, aan de ooftzyde van Napels in zee. Hier ftond voormaals een tempel van den Riviergod *Sebetus*, als men het opfchrift betrouwen kan, 't welk Falco heeft uitgegeven:

Mevius Eutycbius restituit aediculam Sebeto.

De rivier zoude van meer belang wezen, was zy niet door eene uitbarfting des *Vefuvius* verftopt geworden.

Napels had voorheen zo hooge muuren, dat *Hannibal* ze niet dorft aantetaften. Ten tyde der barbaaren werden zy verwoeft, van *Belifarius* weder opgebouwd, in de dertiende eeuw van *Koenraad* weder omvergeworpen, van *Paus Innocent IV.* op nieuws hersteld, en verder uitgelegd. *Koning Karel I.* van Anjou, lag, ten deele tot bevestiging, ten deele tot beter bedwang van de ftad, het zogenaamde *Nieuwe Kasteel*, en *Karel II.* dat van *S. Elmo* aan. De ftad was toen tot eene aanzienlyke grootte aangewafen, want het oude *Parthenope*, of *Napels*, nam alleen het hoog liggende noorder deel der ftad in. De ligging van *Palaeopolis*, 't welk daar dicht by ftond, is onzeker; eenigen plaatfen het by *Capo di Monte*, anderen by de voorftad *Chinja*, nog anderen by *Poggio reale*. De muuren van het nieuw aangebouwde deel der ftad gaan van *Torione del Carmine* tot aan 't klooster *S. Trinita delle Monache*, en zyn ten deele van *Koning Ferdinand I.* ten deele onder *Keizer Karel V.* gebouwd. Het eerste ftuk beftaat uit eenen harden zwartén fteen, die by *Napels*

Napels. pels gehouden, en *Piperno* genoemd wordt. Als men deezzen gantschen omtrek omgaat, langs de kuff weder te rug keert, en het Paleis, het kasteel *del' Uovo*, *S. Lucia*, *Plata Monte*, en de poort van *Chiaja*, mede daaronder begrypt, heeft men eenen weg afteleggen van tien Italiaanſche mylen, of over de drie uren gaans.

Voorſteden. De voorſteden van *Napels* zyn groot en vermaaklyk. *Chiaja* is de ſchoonſte, en wordt van veel aanzienlyke lieden bewoond. Wy zullen van elke by de haar 't naaſt liggende kwartieren der ſtad handelen. De ſtad is van *Capo di Monte* tot aan 't kasteel *del Uovo* omtrent 7000. ſchreeden lang; maar als men begint te rekenen van het eind der voorſtad van *Chiaja*, en tot de brug van *S. Magdalena* gaat, kan men ryklyk 1000. ſchreeden meer rekenen. Het ſtuk van de *Vikary* tot aan het Koninglyke Paleis, dat ongeveer 3000. ſchreeden uitmaakt, is ſterk bewoond. De ſchoonſte ſtraat is *Strada di Toledo*; zy is omtrent 20. ſchreeden breed, en van *S. Franceſco Xaverio* tot aan *Porta di S. Spirito* 1500. ſchreeden in eene regte lyn lang, en loopt naderhand, met eene kromte, nog eenige honderd ſchreeden voort. Eene andere niet zo lynregte en regelmaatige ſtraat doorſnydt de ſtad van 't ooſten naar 't weſten, of van *Porta di Nola* tot over het Paleis des Hertogen van *Tarſia*, en bedraagt eene langte van 6000. ſchreeden.

Volkrykheid.

Volgens eene in 't jaar 1742. gedaane telling woonden 'er in de negenenveertig karſpelen van *Napels* 305091. menſchen, waaronder 4757. monniken, 3283. nonnen, en 4855. perſoonen, die in hospitaalen en andere ſtigtingen waren. Deeze lyſt ſtelt nog zo veel aan vreemdelingen, ſoldaaten en matroozen, dat het meer dan 450000. uitmaakt, 't welk veel te hoog en onzeker gerekend

rekend is, vooral daar de laatsten niet behoorlyk geteld *Napels.* zyn. Als men voor de ongetelden al eenige duizenden stelt, kan men op het hoogst maar 350000. zielen rekenen. (*) Men rekent agt en vyftig geestlyke orders en kongregaties in Napels, en 8000. ordersgeestlyken van beide geslagten, 't welk byna het veertigste gedeelte der inwoonders maakt, en zo veel voor den staat verlorene menschen en lediggangers zyn; en als men daar het grootte getal van wereldlyke priesters by telt, zo handelt de regeering zeer verstandig, dat zy dat onmaatige en den lande tot last verstrekkende getal zoekt te bepaalen.

De Koningen van Napels hielden voor eenige eeuwen *Koninglyk* hun verblyf in 't kasteel *Capuano*, naderhand op het *Paleis.* Nieuwe Kasteel, of op dat dell' Uovo. De Onderkoning Pedro de Toledo ondernam een nieuw hof te bouwen, en trok het deel van 't Paleis, 't welk *Palazzo Vecchio* heet, waarin Keizer Karel V. eenigen tyd gewoond heeft, op. Het tegenwoordige eigenlyke Paleis deed de Onderkoning de Castro, Graaf van Lemos, in 't jaar 1600. door den Ridder Pontana aanleggen. De eene zyde van 't zelve ziet naar zee, en de andere op eene groote plaats, die egter onregelmatig is, en wegens de daar aan staande kerken ook nooit een fraaije gedaante bekomen kan. De bouworder der voorzyde verdient lof. Zy is byna 600. voet breed, en heeft 22. vensters, nevens drie groote deuren van eenlei hoogte, die met granieten zuilen, en balkons voor de eerste verdieping, voorzien zyn. Men ziet aan

(*) Dit heeft de Kardinaal Spinelli, die lang Aartsbischop van Napels geweest is, en die stad nauwkeurig kende, aan eenen vriend des Heeren La Lande verzekerd.

Napels. deeze voorzyde dorifche, ionifche, en korinthifche pilafers boven makander, en ten laaftten een leuning met piramiden en vaazen verfierd.

De plaats binnen in is niet ruim, dog de trappen van wit marmet zyn ongemeen pragtig. Elke treede is elf fchreden breed. Zy leidt naar eene bedekte gallery met fchoone boogen, welke de plaats omgeeft. De kamers zyn groot en heerlyk, inzonderheid vertoont zig de koninglyke zaal der Onderkoningen met de beeldeniffen van die allen, van 't jaar 1500. af, zeer wel. De kapel is van Nikolaas Roffio gefchilderd. De Koninglyke fleepkamer is met pilafers, fpiegels, en verguldfels pragtig verfierd. Solimene heeft de hoofdakove, en Francesco delle Mura de twee kleinen gefchilderd. De voornaamfte fchilderyen van dit Paleis zyn drie groote flukken van Spolverini, naamlyk een overgang over een brug, eene zeehaven, en een zeeftuk, waarin de zamenftelling en behandeling fchoon, dog het koloriet niet natuurlyk is. Eene Madonna met den h. Petrus en Carolus van Lanfranco. De Maria is te klein, en het kind Jefus naar evenredigheid te groot; voor 't overige toont het fluk eene grootfche manier aan. De opwekking van Lazarus van Jakob Bafano. Het beeld van Lazarus is niet wel getroffen. De drie Bevalligheden van Hannibal Caracci voortreflyk getekend, dog kwalyk gekleurd. De Chriftlyke Liefde van den zelve meefter. De verlooving der h. Catharina met het kind Jefus, door Correggio, van eene ongemeen bevallige uitdrukking. In een vertrek ziet men eenen aanzienlyken voorraad van 't fchoonfte Saxifche porcelein, en hier en daar ftaan treffyke tafels, die met agaat en andere fteenen ingelegd zyn.

Op

Op den weg van het slot naar de *Darsenna* vertoont *Napels.* zich eene slegte statue van een Jupiter Terminalis, die te Puzzuolo gevonden is. By het slot ziet men de geschutgietery, de Koninglyke scheepswerven, en het arsenaal. Met het laatste is het slot door eene brug vereenigd, waarover de Koning gaat, wanneer hy zig met vaaren wil vermaaken, het welk gemeenlyk alle zondagen in July en Augustus geschiedt. (*) Eene andere bedekte gallery voert van het slot op het Nieuwe Kasteel. Zy was ten tyde der onlusten van groot nut, alzo zy den onderkoningen, als het volk aan 't muiten sloeg, eene veilige toevlugt verschaftte.

Het *Nieuwe Kasteel* of fort is taamlyk sterk. Het ligt *Castello* aan zee, en dient ter verdediging van den molo en de *Nuovo.* haven. Het middelste stevige muurwerk met den toren werd van Karel I. om het jaar 1280. gebouwd. De buitenwerken, die 600. schreeden in 't vierkant beslaan, zyn 'er eerst in de zestiende eeuw bygekomen. De opene plaats voor het kasteel, *Largo del Castello*, was eertyds bebouwd, dog zy is door het afbreeken der huizen veel hooger geworden. Als men de eerste buitenwerken door is, vertoont zig eene aanzienlyke wapenplaats, waarop de Onderkoningen voorheen tournoospelen en carouffels plegten te houden. Hier worden alle

(*) Tot de vermaaken, die men te *Napels* genieten kan, behoort de vischery met lansfen of werpspiesfen. Men begeeft zig, naamlyk, op eenen schoonen avond, met het aankomen van den nagt, op zee. De vischers zetten een konfoor met brandende koolen op den neus der schuit, door welken glans zy den visch lokken; en als zy 'er dan grooten zien, weeten zy zo behendig met korte spiesfen of haaipoenen daarnaar te werpen, dat zy genoegzaam nooit missen.

Napels. alle openlyke vermaakten gevierd: verscheidenen daarvan zyn in het werk van den Marquis de Carpio gegraveerd.

Ter linker hand vertoont zig een marmeren triomfboog, voor Koning Alphonfus opgericht, die met standbeelden versierd, en van de ordonnantie is van Pietro Martino van Milaan. Niet ver van daan is eene deur van brons, welke de daaden van Koning Ferdinand van Arragon verbeeldt. Van de plaats binnen komt men in het tuighuis, waarin men zegt, dat voor 50000. man wapenen zyn. Eenige basreliefs vertoonen de historie van Trajaan en Hadriaan. Deze zaal is merkwaardig in de geschiedenissen, also Paus Coelestinus V. hier in 't jaar 1294. de Pauslyke waardigheid, ten behoeven van Bonifacius VIII. nederleide, van wien men schertsge wyze zeide, *intravit ut vulpes*. Tegen over het tuighuis is de kerk van S. Barbara. De deur heeft korinthische zuilen, aan welker voetstukken het beeldtenis van den beeldhouwer Juliano de Majano en zyne dogter te zien is. De aanbidding der Wyzen in deeze kerk houdt Varsari voor het eerste stuk in olie verw, 't welk Jan van Brugge geschilderd heeft, hoewel anderen dat in de kerk van Sannazarius daarvoor uitgeeven.

De artillerie van 't Kasteel is in goeden staat. Men treft 'er verscheidene goede stukken onder aan, welken Karel V. den Keurvorst van Saxon in den slag by Mühlberg afgenomen heeft. Karel I. stigte den toren des h. Sebastiaans aan 't strand, ter verdediging der kust: dog hy wordt tegenwoordig gebruikt om kinderen van aanzien, die zig kwalyk gedraagen, op te sluiten. Het bastion van 't Nieuwe Kasteel, 't welk tegens de haven aan ligt, heet *Bastione delle Putane*, also Koning

ning Alphonfus het, zo men wil, gebouwd heeft uit eene belasting op de ontugtigte vrouwlieden gelegd. Zekere op de steenen gehouvene figuren worden als de gedenktekens daarvan opgegeven. Men maakt ook veel ophefs van eenen wenteltrap alhier van 155. treden. Over 't algemeen is *Castello nuovo* van binnen zeer bewoond, en gelijk een klein steedje. *Napels.*

De Haven van Napels heeft omtrent 900. voeten in 't vierkant, en wordt ten zuiden van den grooten, ten noorden van eenen kleinen molo verdedigd. De kleine, en by elken nog een byzonder fort, is door Don Carlos aangelegd, ten einde de stad en haven voor overvallen in zekerheid te stellen, na dat de Engelsche Admiraal Byng in 't jaar 1745. ze met een bombardeering gedreigd, en de regeering, zonder haar tyd tot beraadslaan te geeven, tot aanneeming der onzydigheid gedwongen had. De baak of lantaarn staat aan de invaart van den Molo. Op den dyk gaat men by 't vallen van den avond wandelen, om de koele zeelugt, en met een het schoone gezicht te genieten.

In de haven ziet men meest tartaanen, met koorn geladen, of andere middelmaatige vaartuigen, die langs de kusten der Middellandsche zee handelen. Het aantal van vreemde koopvaardyschepen is zo aanzienlyk niet, als men het van de grootte der plaats en eene zo schoone haven verwagten zoude. De reden is, dat de Napolitaanen niet veel met andere volken te doen hebben, en onbedreven in den koophandel zyn. De grootste handel wordt door eenige Engelsche huizen gedreven. De haven is wel klein, dog de rede tuschen *Castello nuovo* en *d'Uovo* is veilig. In de golf of *Cratere* gaat een byzondere stroom, die zyhen loop van *Portici* voorby de haven

Napels. naar Pofilippo neemt. De haven is misfchien nooit pragtiger geweest dan in 't jaar 1759, toen de Koning, begeleid door veertig oorlogfchepen, en eene menigte van anderen, Napels verliet, en naar Barcolone ging.

Alzo de handel niet zeer bloeit, is ook de fcheepsbouw niet zeer aanzienlyk. Meest bouwt men tartaanen, die omtrent 40. ellen lang zyn. Het ahornhout, 't welk man 'er toe neemt, wafte hier te lande, dog de mafsen worden van Marfeille of Livorno gehaald. In 't jaar 1765. beftond de zeemagt des Konings uit een fchip van 60. ftukken, een van 70. ftond op ftapel, uit een paar fregatten van 30. en 20. ftuk, vyf gallyen, waarvan elke vier of vyfhonderd man voert, en zes chebekken van 20. ftukken. (*)

*Largo del
Castello.*

Het reeds gemelde *Largo del Castello* is met verfcheiden fonteinen verfierd, welken egter met die van Romem in 't geheel niet te vergelyken zyn. De befte is die van *Medina*. Drie faters draagen een fchaal, waarin Neptuun met den drietand ftaat, uit welks fpitfen water fpringt. Het werk is niet veel byzonders. Zy ftond voorheen op twee andere plaatfen, dog de Hertog van Medina deed ze hier oprigten, en zy heeft haaren naam van hem. De andere fonteinen zyn, die van 't Zeepaard, de *Gusmana*, *degli Specchi*, enz. Des ongecagt is de plaats niet fraai, hebbende geen regelmaatige fieraaden. Over 't algemeen zoekt men te Napels te vergeefs naar pragtige openbaare gedenkftukken, waarvan de reden ten deele is, dat de ftad alleen Onderkoningen gehad heeft, die niets befteeden konden om ze te verfraayen. Napels

(*) De Chebekken zyn een foort van ligte gallyen, die egter te gelyk ook vierkante of driekante zeilen hebben.

is om zyne grootte, heerlyke ligging, natuurlyke zeldzaamheden, en de nabuurige oudheden aanzienlyk. In opzigt der konsten voldoet het den liefhebberèn, die Romanen, Florencen, Bologna, en Venetien gezien hebben, niet, ten minsten men verwachtte meer van zulk eene groote stad. Behalven de ligging, is de straat van Toledo, wegens haare langte en de schoonheid der huizen, byna het eenige, dat hier eenen vreemdeling treft, schoon ook hier en daar verscheiden middelmaatige straten te vinden zyn.

Napels.

S. Luigi di Palazzo (*) ligt nevens het Paleis. *S. Franciscus di Paola* leide 'er den grondslag toe, en zou, wanneer men hem de afgelegenheid der plaats tegenwierp, voorzeggd hebben, dat dit kwartier met den tyd het volkrykste worden zou, 't welk ook is gebeurd, indien de geheele historie maar geen spreukje is. Zy is wegens haaren rykdom aan marmer en schilderyen eene der schoonste kerken. Op het hoofdaltaar ziet men gemelden heilig in agaat, waarby de kunstenaar de kap en den baard uit de bruine aderen heeft weeten te maaken. De schilderyen agter het hoofdaltaar, boven het zelve, en ter zyde het koor, zyn van Luca Giordano, dog, gelyk anderen in deeze kerk, niet schoon genoeg, om 'er zig lang

S. Luigi.

(*) In Napels zyn omtrent de drie honderd groote en kleine kerken en kapellen, van welken wy maar eenigen der voornaamsten beschryven zullen. De minsten hebben fraaye voorzyden, en zyn ook niet gewulfd. Den goeden smaak en de edele sieraaden der kerken van Romanen treft men hier zelden aan. Maar men zal niet ligt eene plaats in de wereld vinden, waar de kerken zo ryk in zilverwerk zyn, 't welk eene waarde van veele millioenen be-
loopt.

Napels. lang by optehouden. De eerste kapel ter regter hand is van Solimene, in zyne wat koele manier met sterke schaduwen geschilderd. De apotheek van 't klooster der Minderbroeders, tot deeze kerk behorende, heeft Paulus de Matteis met schilderyen versierd. (*) Zy is een der beroemdsten van Napels, en verdient om de schoone inrigting gezien te worden.

S. Spirito. *S. Spirito* ligt tegens over het Paleis, en behoort den Domikaanen, waarom men 'er een zonderbaar stuk van van Giordano, nopens de geheimen der Rozenkrans, aantreft. De doop van Christus aan 't gewelf is een der beste stukken van de Matteis. Anders ontbreekt het der kerke ook niet aan goede schilderyen.

S. Francesco Xaverio. *S. Francesco Xaverio*, oudtyds een Jesuïeten Kollegie, ligt op de slotplaats. 'T ware te wenschen, dat de overige kerken en gebouwen die plaats zo wel tot sieraad verstreken als deeze, door haare voorzyde, welke door den Ridder Cosmo geordonneerd is. De kapel en het gewelf gaan voor het beste werk van Paulus de Matteis.

S. Ma

(*) Het is zonder twyffel een van de gebreken der Napelsche politie, dat de kloosters door de geheele stad de apotheeken zig toegeëigend hebben. Elk klooster genoegzaam heeft de zyne, en zoekt den anderen den voet te ligten. Gelyk by ons menige arts door een univerfeel poeder, tinktuur, enz. geld zoekt te winnen, welken anderen even zo goed maaken kunnen, zo heeft te Napels elk klooster zyn byzonder *arcannus*, waardoor den menschen het geld uit de beurs geldoopt, en het klooster verrykt wordt. Men telt byna hondert apotheeken te Napels, welken in de handen der monniken zyn. Zouden niet zo veel of nog meer braave burgerhuisgezinnen daer een bestaan by vinden kunnen, en den staat tienmaal meer nut daarvan door aanbrengen?

S. Maria Soledad, met het nonnenklooster, is van een *Napels.*
 Spaanfchen officier, ten behoeven van verftorvene offi- *S. Maria*
 ciersdogters, gefigt. De kerk heeft goede fchilderyen; *Soledad.*
 onder anderen, in de eerfte kapelle ter linker hand, eene
 h. Cecilia, die op het orgel speelt, en eenen engel tot
 blaasbalgtreeder heeft, van Caravaggio. Het hoofd der
 heilige is fchoon. Op het hoofdaltaar ziet men de afnee-
 ming van 't kruis door Luca Giordano, waarin een krag-
 tige en treffende uitdrukking heerscht.

Pizzo Falcone is een heuvel, tegens over het flot, eer-
 tyds *Lucullanum* genoemd, om dat Lucullus daar uitge-
 strekte tuinen en een landhuis had, op de plaats daar
 nu *Castello d'Uovo* staat. De tegenwoordige heuvel is
 van dien des Kasteels door eene aardbeeving afgefcheurd.
 De kafernen daarin waren voor deezen een paleis des
 Graaven Caraffa. De heuvel wordt door middel eener
 brug met de straat *delle Mortelle*, waarop veele aanzien-
 lyke paleizen staan, verbonden. Wy gewaagen alleen
 van het hier staande klooster van *Suor Orfola Benincasa*,
 om dat het het geftrengfte van gantsch Italië is, alzo
 de nonnen met niemant, zelfs niet onder malkander,
 fpreeken mogen.

Het Paleis *Francovilla* ligt beneden aan deezen heuvel
 naar den kant der poort van Chiaja, en is een der voor-
 naamften van Napels. De Prins leeft op eenen groot-
 fchen voet, en geeft den vreemdelingen der vryen in-
 gang in zyn huis. Hy is met zyne gemaalin, uit het huis
 van Borghefe, lang te Parys geweest, waarom zyn Pa-
 leis pragtig en naar den Franschen fmaak gemeubileerd is.
 Het ontbreekt 'er ook niet aan goede fchilderftukken,
 waaronder een paar fchoone ruinen met architectuur,
 van Pannini, Magdalena aan de voeten des Heilands,
 van

Napels. van Paul Veronese, (*) een klein stuk, verbeeldende Maria met het Kind, den kleinen Joannes en eenen engel, van Titiaan, en anderen, merkwaardig zyn. De tuin is met terrasfen aangelegd, en de beste der stad.

In 't *Collegio Reale* worden omtrent vyftig jonge edellieden, onder het opzigt van de order der *scuole pie*, opgevoed. Carcani, Rector van het zelve, die voor eenige jaaren overleden is, was een bekend starrenkundige, wiens werktuigen hier nog bewaard worden.

S. Brigitta. *S. Brigitta* behoort, zo wel als *S. Maria in Portico* in de voorstad Chiaia, aan de order der *Padri Lucchesi*. De kerk heeft niets byzonders; dog het instituut der order, welke te Lucca haaren aanvang genomen heeft, verdient aanmerking. Alzo zig de Jesuïeten in die republiek niet konden indringen, werd deeze order, die dezelve kleding, en byna dezelve regelen heeft, ingevoerd. Een nooit volprezen regel, en die by alle orders, maar vooral by de Jesuïeten behoorde te worden aangenomen, is, dat zy by geen en kranken zyn mogen, die testament maaken wil. Hoe zeer zouden ontelbaare braave families den Paus in Roomschegezinde landen zegenen, indien hy dat verbod algemeen maakte, en hoe zeer zoudē daarvoor den monniken de gelegenheid benomen worden, zo veele hemel tergende ongerechtigheden te bedryven! Een andere regel der order is, geen gedenktekens voor die

(*) De behandeling is in dit stuk voortrefflyk. Het is het zelve 't welk de meester in 't groot in 't Paleis Durazzo te Genua geschilderd heeft. Beiden zyn origineelen; wel kan het zyn, dat Paul Veronese het eerst in 't klein heeft geschilderd, om te zien hoe het zig vertoonen zoude. Dog het groote verdient allesins den voorrang.

die in hunne kerken begraven worden te dulden. De *Napels*, hier rustende schilder, Luca Giordano, heeft zig daarom een gedenkteken van eenen anderen aart gestigt, en de koepel beschilderd.

S. *Giacomo de Spagnuoli* is, nevens het hospitaal en *S. Giacomo*, eene bank, welke tegens een billyken prys panden beleeft, door den onderkoning, Pedro de Toledo, gestigt. Zyn grafteken in de kerk is van Jan van Nola gemaakt. Men ziet 'er nog verscheiden andere gedenktekens, schoone marmereen altaaren, en goede schilderyen. By dit hospitaal is de broederschap van 't Heilige Sakrament, welke op sakramentsdag eenen zeer pragtigen schat ten toon spreidt. Men noemt dien dag het feest der vier altaaren, alzo zy twee aanzienlyke altaaren op de straat van Toledo, en twee anderen op Largo di Castello oprigt. Op dien dag worden ook des morgens by S. Giacomo de schilderyen der beste Napolitaansche schilders, die egter hedendaags niet veel beduiden, openlyk ten toon gesteld.

Het *Castello dell' Uovo* ligt op eenen rots, 700. schreden ver in zee, en is door eene brug met de straat van *Castello dell' Uovo* S. Lucia verbonden. Lucullus had hier een huis, van wegen de schoone ligging, waarom dit kasteel langen tyd den naam van *Lucullanum* gevoerd heeft. De laatste Roomsche Keizer Augustulus werd in 't jaar 476. door den Koning Odoacer herwaards gebannen. Het kasteel heeft zynen naam, niet, gelyk het gemeen zig verbeeldt, van een betoverd ei van Virgilius, maar van zyne eironde gedaante. Binnen de kaai van S. Lucia is een mineraale bron, die veel yzerdeelen bevat, en in verscheiden toevallen, vooral by verstoppingen, gebruikt wordt.

Napels. *Platamone* is een wandelplaats aan zee, die wat hoog ligt, en daardoor een des te schooner uitzigt verschafft. Beneden de kaai ziet men spoozen van oude grotten, welken ook deezen naam droegen, die van Griekschen oorsprong is, en zinspeelt op klippen welken hier in zee liggen.

Chiaia. *Chiaia* is eene voorstad, of eene breede, lange, met paleizen en kerken bezette straat, welke ter langte van byna 3000. schreeden langs de zee voortgaat. Zy strekt des zomers tot eene wandeling voor de aarzienlykste lieden. Men telt dikwyls eenige honderden van koetsen, die by ryen op en neder ryden.

De kerk van *S. Maria a Capella* is zeer versierd: de twee beelden by het altaar zyn van den Ridder Cosmo.

De kerk *della Vittoria* heeft Don Juan d'Austria, een zoon van Karel V., ter gedagtenis der overwinning by Lepanto in 't jaar 1571. op de Turken behaald, gebouwd. (*) *S. Theresa* is met eene schoone voorzyde van Cosmo's ordonnantie voorzien. Van hem komt ook het beeld op het hoofdaltaar; de zydfstukken zyn van Luca Giordano.

L'Ascensione. In *L'Ascensione* of *S. Michel* heeft Luca Giordano den Aartsengel Michaël, daar hy de looze engelen in den afgrond werpt, geschilderd. De houding is niet goed, en de samenstelling te verstrooid, anders heeft het stuk veel schoonheids. Op de regter zyde treft men een der beste

(*) Dit was een der merkwaardigste zeeflagen die ooit geleverd zyn. De Turken verloren 25000. man, en byna hunne gantsche vloot van 260. gallyen. Den regter vleugel der Christenen bebood de beroemde Genuces, Andreas Doria, en den linker vleugel Michaël Barbarigo, een Venetiaan.

beste stukken van deezen meester aan, naamlyk de b. *Napels.*
 Anna, door welke de Moeder Gods aan God den Vader
 aangeboden wordt. Het koloriet is voortreflyk, en de
 kinderen in de glorie zyn niet alleen schoon getekend,
 maar ook met een fyn penseel gefchilderd. Ten einde
 der ftraat van Chiaia verdeelt zig de weg; de eene loopt
 naar Mergellina, de andere naar het hol van Pofilippo.
 Van beiden fpreken wy in 't vervolg, by de befchryving
 der landftreek om Napels.

De kerk van *S. Maria di Piedigrotta* heeft dien bynaam *S. Maria di*
 gekregen, om dat zy niet ver ligt van de grot van Pofi- *Piedigrot-*
 lippo. Men bewaart daar een wonderdaadig Marienbeeld, *ta.*
 't welk veele vroomen zielen vlytig bezoeken, en tot
 welks eere jaarlyks een omgang gehouden wordt, dat
 het grootfte feest van Napels is. Men kan deeze volk-
 ryke plaats niet beter in haaren luifter zien als op dien
 dag. De gantsche oever van Chiaia krielt dan van men-
 fchen. Alle de venfters der paleizen zyn met kostbaare
 kleeden behangen, en de grooten geeven pragtige maal-
 tyden. In een woord, ieder zoekt zyne pragt, zo in
 rytuigen en livryen, als kleederen en juweelen te vertoo-
 nen. Kamers, welken men het geheele jaar door voor
 80. daalders huuren kan, gelden dien dag alleen dikwyls
 40. of 50. Veel lantedellieden moeten by hunne huw-
 lykvoorwaarden hunnen vrouwen belooven, ze op dien
 dag naar Napels te brengen. De Koning woont deeze
 plegtigheid gemeenlyk in perfoon by, begeleid door zyne
 lyfwagten, paradekoetsen, en gantschen hofstaat. Alle
 de regimenten der bezetting paradeeren op den dyk. Men
 kan zig daartoe geene bekwaamer plaats voorftellen, de
 lange ftraat, het fchoone uitzigt, alles loopt t'zamen, om
 deeze vertooning tot de eenige in haar foort te maaken.

Napels. Deze kerk is klein. Belifario heeft de koepel beschilderd. Men ziet 'er het graf in van Jan van Urbino, een dapperen veldheer. Het was eertyds van brons, maar sedert men het metaal tot geschut gemaakt heeft, is het in marmer veranderd.

HET KWARTIER DER KARTHUIZERS, en PALAZZO CAPO DI MONTE.

Na den omtrek van Chiaia is die van den berg der Karthuizers de schoonste. Wy bezien daar eerst:

Kasteel S. Elmo. Het Kasteel *S. Elmo*, aan 't welk Keizer Karel V. de gedaante eener regelmaatige zeshoekige starreschans gegeven heeft. De onderaardsche gewelven zyn allen in rots gehouwen, en veilig voor bombes, waarom hier een groote verzameling van krygsvoorraad bewaard wordt. Men geeft voor, dat de gewelven onder den grond tot aan het Nieuwe Kasteel loopen, dog niemand heeft ze onderzocht, alzo zy toegemetseld zyn. Het uitzigt van dit kasteel is treflyk, en daar het vlak boven de stad ligt, kan het geschut, in gevalle van een oproer, het volk zeer spoedig tot andere gedagten brengen.

S. Martino. *S. Martino*, of het Karthuizerklooster, ligt vlak onder 't kasteel van *S. Elmo*, 't welk de schoonste ligging maakt die men bedenken kan. De pragt der kerk, die onder de schoonsten van Italiën behoort, het klooster, alles bewyft den onbeschryfelyken rykdom der monniken. Tot op de helft der veertiende eeuw hadden 'er de Koningen, om de aangenaame ligging, een lustflot, dog Robert van Anjou schonk het, nevens een inkomen van 12000. daalders, aan de Karthuizers. De Koningin

ningin Joanna bouwde het klooster voor hun, en vermeerderde hun inkomen en hunne voorregten.

De kerk is door den Ridder Fonsago, volgens den nieuwen smaak, versierd, de vloer geheel met marmer ingelegd, en het gewelf met verguld stukadoorsel en schilderyen voorzien. In de geheele kerk is niets dan goud, marmer, beeldwerk, en schilderyen te zien, dog de overvloed vermoet het oog. Minder sieraaden zouden der kerke meerder eenvoudigheid en een werklyk edeler aanzien geeven. Boven de deur is eene schildery van Massimo, verbeeldende Christus met Maria, Magdalena, Joannes, en Bruno. De tekening en uitdrukking zyn goed, dog het koloriet schynt niet natuurlyk. Op zyde van dit stuk vertoonen zig Moses en Elias, een paar schoone hoofden van Spagnolet. De zelve meester heeft ook de twaalf profeten aan 't gewelf geschilderd, en daarin zyn genie in de uitdrukking en afwisseling der hoofden getoond.

Het hoofdstuk van 't gewelf stelt de hemelvaart van Christus voor. Het is van Lanfranco. Het koloriet valt zeer in 't steenkleurige. De twaalf apostelen, die als de ronde lyst van 't stuk, uitmaaken, heeft hy treflyk getekend, en schoon gedrapeerd. In de eerste kapelle worden de twee schilderyen aan Vitazoni toegeschreeven; in de andere, welke men uit den middelsten gang niet ziet, hangt Christus in het graf, wien eenige heiligen bezoeken, een schoon stuk van Massimo. In de derde heeft Solimene twee stukken geschilderd, die in opzigt der uitvoering zwak zyn. In de andere kapel ter linkerzyde bemerkt men drie treflyke stukken van Massimo, ontleend uit de historie van den h. Bruno. De konstenaar had in de witte kleederen der Karthuizers, die

Napels.

buiten dat ook niet gunstig voor den schilder zyn, geene zo sterke schaduwen moeten brengen.

Het koor praat met vyf groote stukken. In het eerste ziet men, hoe Christus de apostelen tot zig roept. Het tweede is een heilig Avondmaal, en schynt uit de school van Paul Veronese te zyn. Het is middelmatig. De geboorte van Christus is een schoon stuk van Guido, waaraan de laatste hand nog niet gelegd is. De hoofden zyn bekoorlyk en treflyk getekend. Het koloriet valt in 't roode. (*) Op het vierde deelt Christus het avondmaal aan zyne leerlingen uit. Het is van Spagnolet. Het vyfde is het voetwaschen der apostelen. Caracciolo heeft het in de manier van Caravagio geschilderd. Het hoofdaltaar is zeer kostbaar, en bestaat uit zilver, goud, en edele gesteentens.

De sakristy bevat eenen onbeschryfelyken schat aan allerlei zilveren kerkgereedschap, die verscheiden tonnen gouds waard is. Men ziet 'er zulk een menigte van monstransen, kelken, kandelaars, zilveren beelden, dat het het oog verblindt. Antonie Faënza heeft een groot zilveren kruis met basreliefs, en Jan Palermo een treflyken gedreven tabernakel gemaakt. Aan de zoldering heeft Luca Giordano Judith geschilderd, welke het vyandyke heir, door het hoofd van Holofernes te vertoon, met schrik slaat. Het beste in de sakristy is een meesterstuk van Spagnolet, verbeeldende eenen dooden Christus, door Joannes vastgehouden. Maria weent, en Magdalena kust zyne voeten. Alle de deelen der
schil-

(*) Guido liet het werk steeken, om, gelyk men zegt, den ryd der Napolitaansche schilders, en inzonderheid van den afgunstygen Belisario, te ontgaan. Domenichino was zo verstandig niet, dog het kostte hem het leeyen.

schilderkonst zyn in 't stuk schoon, en dat in eenen hoo- *Napels.*
gen graad; dog het heeft voor weinige jaaren van 't schoon
maaken veel geleeden.

In de zaal waar kapittel gehouden wordt ziet men Ma-
ria met het Kind, 't welk den h. Bruno een boek over-
geeft, een schoon stuk van Lanfranco. Aan de zolder
zyn tien niet min schoone stukken van den zelve mee-
ster. In de eetzaal heeft Nikolaas Malinconico, een
leerling van Paul Veronese, de bruiloft van Kanaan, in
eene manier, welke by die zyns meesters niet komt, ge-
schilderd. In de vertrekken van den Prior hangen ver-
scheiden goede stukken van Spagnolet en Luca Giordano,
en het vermaarde kruifix van Michaël Angelo, (*) omtrent
eene halve el hoog. De plaats in 't klooster is ruim, en met
treflyke dorische zuilen van marmer versierd. Eenige mar-
meren borstbeelden van monniken heeft de Ridder Cosmo
vervaardigd. De bibliotheek, de kamer waar vreemdelingen
ontvangen worden, de wel ingerigte apotheek, de kelder,
alles verdient gezien te worden, en bewyft den rykdom
der eigenaaren. Het uitzigt uit den schoonen tuin, inzon-
derheid van 't Belvedere, kan niet heerlyker zyn, en heeft
bezwaarlyk zynsgelyk in de wereld, hebbende Napels van al-
le de steden in Europa de voordeeligste ligging, en zynde dit
klooster

(*) Men vertelt 'er gemeenlyk van, dat de meester, om de uit-
drukking des te beter te treffen, een arm mensch werklyk zou ge-
gekruift hebben. Dit heeft niet den minsten grond, en zou zyn
anders goed karakter weinig eers aandoen. Misschien zeide eens
iemand, dat de uitdrukking zo natuurlyk was, als of de schilder
wezenlyk een gekruift mensch voor zig gehad had, en daarop zul-
len anderen de zaak voor gebeurd verteld hebben. Men vindt dit
spreukje in veele boeken, en nog onlangs in de brieven van Ma-
dame du Bocage over Italien.

Napels.

klooster het middelpunt, van waar men de stad met de omliggende landstreek het best overziet. Men heeft hier den gantschen omtrek deezer verbaazende stad als aan zyne voeten; men ziet vlak neder op de twee groote plaatsen, en de met paleizen bezette straat van Toledo, en beschouwt het gewoel van een talryk volk; men hoort van verre het gerammel der rytuigen en der bezige inwoonders. Verder heen ziet men de haven, en de schepen op de zee, en verliest het gezigt in 't oneindige. Ter linkerhand vertoont zig Portici, en de vrugtbare landstreek tot aan den Vesuvius; ter regter hand de buiging des zeeboezems tot aan Posilippo, en het Misenische voorgebergte. Eindelyk ziet men zydwaaards de heerlyke vlakke tot aan Caserta, dat 15. mylen afgelegene is, welke vlakke eenen onafgebrokenen tuin gelykt.

Ter regter hand van 't Karthuizerklooster en 't Kasteel S. Elmo begint de berg Posilippo, en men kan regt uit tot aan Porta Medina naar beneden gaan. Het Belvedere des Prinzen Caraffa heeft eene schoone ligging, gelyk ook het klooster der Kamaldolensers, dat wat verder ligt. Als men op deeze hoogte blyft en zig noordwaards wendt, komt men aan 't paleis *Capo di Monte*, 't welk Don Carlos heeft doen bouwen. Het voert den naam naar den berg waarop het staat, en ligt aan den uitersten noordlyken hoek der stad, in eene heerlyke ligging. Onder deezen berg zyn de Katakomben, en behalven die heeft men 'er verscheiden oude begraafplaatsen. Veele geleerden meenen, dat het oude Napels of Palæopolis hier gestaan hebbe.

Capo di Monte.

Palazzo Capo di Monte werd in 't jaar 1738. gebouwd. (*)

Het

(*) Dog niet, gelyk de Abt Richard verkeerd voorgeeft, onder het

Het opzigt daarover hadden twee lieden, die niet veel van de bouwkunst wisten. De een was een ingenieur, Metrani; de ander, van ambagt een smid, Angelo Carefale genoemd, werd om zyn verstand voor een bekwaam man gehouden, en tot veele dingen door den Koning gebruikt, schoon hy 'er niet toe geschikt was, en zelfs niet schryven konde. Deeze twee schrandere hollen vingen aan te bouwen, zonder den grond eens te onderzoeken, die, uit hoofde dat 'er voorheen steen uitgehaald was, niet vast was. Om dit kwaad te verhelpen, werden 'er in den grond muuren gelegd, die meer kosteden dan het geheele slot. 'T is der moeite waard, de gewelven der kelders te bezien, om zig een begrip te maaken van den ontzaglyken arbeid, die in den grond verspild is. Toen het gebouw reeds taamlyk hoog geworden was, zagen de bouwmeesters eerst, dat de hoofdtrap vergetten was, waarom men 'er eenen van buiten op de plaats aanlapte. Als men van de eerste naar de tweede verdieping gaan wil, moet men eerst naar beneden op de plaats, en dan langs een' byzonderen trap naar de tweede verdieping. Deeze gebreken, zo wel als dat aan water, een onbekwaam inkomen, het ongemak dat men over de straat moet om naar den tuin te gaan, en meer andere dingen, maakten, dat men het bouwen steeken liet, na dat 'er reeds zo aanzienlyke sommen aan verspild waren.

Het

het opzigt van Vanvitelli. Deeze was de grootste bouwmeester in Italien van den laatsten tyd, en overleed in het jaar 1773. na het uitgeeven van dit werk in 't Hoogduitsch. Men kan van hem niet denken, dat hy by het bouwen van een paleis den trap vergetten zou hebben.

Napels.

Het gebouw dient nu om de kostbaarheden van het Farnesische kabinet, uit schilderyen, boeken, naturalia, enz. bestaande, welken Don Carlos van Parma herwaards deed brengen, zo lang te bewaaren, tot dat het kostbaare gebouw te Caserta in order gebragt zal zyn.

Het Paleis is van geene schoone architectuur, maar heeft een lomp voorkomen. Beneden staat de bibliotheek, (*) onder opzigt van den geleerden Vader della Torre, waarvan beneden meer voor zal komen. Op de eerste verdieping heeft men vier en twintig kamers vol schilderyen, die meest allen uit de Farnesische erfenis komen, en grootendeels van den laatsten Kardinaal Farnese, die een ongemeen groot voorstaander der konsten was, verzameld zyn. 'T is jammer van eene zo zonderbaare en met verstand gemaakte verzameling, dat veele stukken zo lang in kisten en vogtiggelegen hebben, waardoor zy geheel bedorven zyn, en dat anderen, door het onvoorzigtig in- en uitpakken, en door 't overbrengen, zeer veel geleden hebben; en toen men ze weder ophaalen wilde, verder bedorven zyn. Wy willen eenigen der merkwaardigsten aanhaalen.

Schilderyen van Raphaël.

Leo X. tusfchen twee kardinaalen, eene kopy van Andreas del Sarto, na het treffelyke stuk van Raphaël in het Groothertoglyke kabinet te Florencen. Het is dat beroemde stuk, 't welk Julius Romanus voor het origineel uitgaf, en staande hield, dat hy zelf mede aan de draperij gewerkt had, tot dat hy van het tegendeel overtuigd werd. De uitvoering is zo schoon, dat veele kenners in twyf-

(*) Zy is eene der vier hoofdbibliotheeken van Napels. De drie anderen zyn in Seggio, of te S. Angelo in Nido, te S. Filippes Neri, en by den Prins van Tarfia te vinden.

twyffel staan, of dit, dan het stuk te Florencen, den voorrang verdient. Het is op hout, en, gelyk het schynt, op eenen witten grond geschilderd, waardoor misfchien de kleuren zo frisch gebleven zyn. Eene heilige familie, met schoon gegroepede beelden, van den zelve meester. De uitdrukking in het aangezigt van Maria en Joannes is meesterlyk, by het kind Jesus konde zy wat edeler zyn. De omtrekken zyn juist, maar wat droog. Het koloriet is aangenaam, schoon niet volkomen natuurlyk. Nog hangen in de kamer een paar andere Madonne van Raphaël.

Napels.

Agt stukken van verschillende grootte, van Hannibal Caracci. Maria, hebbende het lyk van Christus op den schoot, van eene uitmuntende zamenstelling. Uit het gezigt van de Moeder Gods straalt eene edele zagtmoedigheid voort. Het koloriet is schoon, dog valt wat in het donkere. Het zelve stuk hangt ook in de kapelle van 't Paleis Pamfili te Romen op het Corso. Beiden zyn zo schoon, dat men niet zeggen kan, welk het origineel, of het eerst geschilderd is. Eene bacchante van agteren, welker een fater een mandje met bloemen overreikt. De meester heeft daarin eene groote manier en een frisch penfeel getoond, maar de bevalligheid ontbreekt 'er aan. Het heeft veele origineele trekken, dog is in veele dingen minder dan het zelve stuk in de tribune te Florencen. Eene groote Venus, waar van veel geroepen wordt. Zy is egter wat styf, en schynt eer naar een beeld, dan naar de natuur gemaakt te zyn. De menigvuldige kindertjes zyn te veel verstrooid. Eene bacchante en een fater. Renaud en Armide, een bekoorlyk stuk, schoon Renaud wat in 't roode valt. Hercules tusfchen de Deugd en de Ondeugd. De drie beelden zyn niet genoeg met

Van Hannibal Caracci.

Napels. malkander verbonden, en de twee vrouwlyken zien 'er te manlyk uit. Een klein frifch gefchilderd ftuk, verbeeldende de h. Anna, daar zy aan Maria de doornenkroon vertoont. Eene heilige familie van Auguftyn Caracj.

Van Schidone. Vyf groote ftukken van Schidone, welken des te meer te fchatten zyn, om dat men weinig ftukken in de kabinetten van de hand deezes gelukkigen navolgers van Corregio vindt. Eene heilige familie in de werkkamer van Josef, dien een engel vermaant, naar Egipten te vlugten. Boven aan is eene glorie van engelen. Zo 'er al eenige kleinigheden aan konden berifpt worden, zouden zy door de tekening en het treflyke koloriet oneindig overtroffen worden. De werking van het ftuk is piquant, en de uitdrukking in de hoofden onnavolglyk fchoon. Het andere ftuk vertoont eenen foldaat, die met eene vrouw, welke een kind heeft, fpreekt: by haar staat een andere foldaat toetelufferen, nevens nog eene vrouw met een kind. De karakters in de hoofden zyn ongemeen bevallig. Men ziet 'er den navolger van Corregio in. Dat ftuk wykt het eerfte weinig in fchoonheid. Op het derde ftuk ziet men een heilige familie in de wolken, en beneden den h. Joannes, Stephanus en Francifcus, die bidden. Het beeld van Stephanus is fchoon, anders zyn 'er in de tekening en houding veele fouten. De twee laafte ftukken, die men voor 't werk van Sneyder houden zoude, verbeelden dieren. Op het eene ziet men een' beer, die eenen hond verscheurt, en op het andere honden, die een wild zwyn aanvallen. Zy zyn kragtig en natuurlyk gefchilderd.

Van Corregio. Twee concerten en eene heilige familie van Corregio. In de laafte zyn de hoofden meefterlyk, dog de
twee

twee agterwaards staande engelen tegens alle de regels der doorzigtkunde. *Napels.*

De bekoorlyke Danaë, in de ligging welke Titiaan zo dikwyls geschilderd heeft. Zy is van een onnavolgbaar schoon koloriet, het hoofd vol van uitdrukking, en het vleesch zo teder, zo zagt en rond, dat men niets natuurlykers zien kan. Eene Magdalena met een schoon hoofd, en het portrait eens ridders van Malta. *Van Titiaan.*

Ook vertoont men een schildery van gewoone grootte van Paul Veronese, welks doek uit zes stukken bestaat. Hy was zo slegt een financier of zo slegt by kas, dat hy op zamengelapt doek schilderen moest.

Twee stukken van een treilyk koloriet en met bevalige hoofden, van den ouden Palma. Het eene verbeeldt, hoe Moses het water uit den rots slaat, en 't andere, hoe het water in bloed verandert. De vier jaargetyden, nevens eenige andere stukken van Jakob Bassano. In allen ontdekt men weinig de voeten der beelden, also de meester die zocht te verbergen, om niet te tonen, hoe weinig kennis hy had van het naakte te schilderen. Een ontzet van Weenen, en drie stukken uit de historie van Alexander Farnese, door Ricci. Zyne kleuren zyn altyd wat hard. De rust der heilige familie in Egipten; een Cupido, de Starrekunde en de Meerkunde, twee kleine stukken, allen vier van Parmeggiano; en kleine jongens, waarvan een Cupido wakker maakt, van Mazzoli Parmeggiano's broeder. Eene vlugt naar Egipten, van Karel Maratti. Christus die zyn kruis draagt, en Christus op Calvaria, twee der beste stukken van Albregt Durer. De Gerechtigheid tuschen den Tyd en de Liefde, en Christus naar Calvaria gaande, twee meesterlyk uitgevoerde stukken, van Luca Giordano. De

Napels. De h. Gregorius van Rubens. Joannes en Christus met de doornenkroon van Guido. Rachel door Albano.

Het laatste oordeel van Michaël Angelo, (*) vlytig geschilderd, en schoon getekend: het is ouder dan het vermaarde groote stuk in de Sixtynsche kapel te Romem. Verder ziet men in de vertrekken verscheiden tekeningen van Raphaël en andere meesters, en antieke schilder-ryen uit de ruinen van de paleizen der keizers in de Villa Farnese te Romem. Een vermaard carton van Julius Romanus. Treffyke miniatuurstukjes, naar schilde-

*Miniatur-
en van
Julius Clo-
vius.*

ryen van de grootste meesters, door Julius Clovius, welken de Kardinaal Alexander Farnese heeft doen maaken. Zy zyn zo menigvuldig, dat men zou denken, de meester moest 'er zyn geheele leeven mede hebben doorgebracht. Men kan niets schoonders in dat soort zien, de tekening is juist, en het koloriet bevallig. Hy heeft niet alleen met stippen gewerkt, maar zig somtyds ook van pinseeltreeken bediend, waardoor het werk loffer is. Ook in de nevensstaande sieraaden van kleine basreliefs, medaillons, kariatiden, enz. heeft hy zeer veel vlyts en sijnaks betoond. Aan het einde van 't boek, 't welk eigenlyk een missale is, leeft men: *Julius Clovius Macedo monumenta hæc Alessandro Farnesio Cardinali Domino suo faciebat MDXLVI.*

*Agaaten
Schaal.*

Men bewaart hier ook, behalven veel Etrurische vaa-zen en andere merkwaardigheden, eene ronde schaal van Oosterfch agaat, welke 8. duim in de doorsnede, en byna 2. duim in de hoogte heeft. Van binnen

ver-

(*) Van dat stuk ziet men ook eene meesterlyke tekening.

vertoont zig een *cameo*, of verheven gefneden steen, (*) *Napels*. met eene zinspeeling, die, gelyk men meent, Ptolomeus Auletés, en van buiten een hoofd van Medusa verbeeldt. De gedaante is eenvouwdig en schoon, dog het stuk meer om de stof, dan om de konst van 't snyden te schatten. Het is het grootste van dit soort, dat men uit de oudheid opgeeven konne. De verzameling der verheven en diep gefneden steenen is aanmerklyk, inzonderheid schat men een hoofd van Augustus hoog.

Het kabinet van oude medailles is een van de aanzien-*Medailles*. lyksten der wereld. Zy zyn op ryen onder glas in tafels gelegd, en in lange lineaalen gevat, welken aan den rand vast en beweegbaar zyn, zo dat men van buiten elke ry omdraayen, en beide kanten naar believen bezien kan, zonder ze aan te raaken; eene zeer gemaklyke schikking, welke den opzigter in zekerheid stelt, dat de stukken nog beschadigd, nog vervreemd worden zullen. Het zeldzaamste stuk zou een te Antiochien geslagen *Pescennius niger* zyn, met de Godin der Gezondheid op de andere zyde. Daar zyn drie *Otones aevi medii moduli* voor handen, dog men twyffelt of zy egt zyn. De Jesuïet Petrusi heeft in de jaaren 1694. tot 1717. eene beschryving van deeze verzameling in agt dunne folianten te Parma uitgegeven. (†)

Verders

(*) Deeze vermaarde *Tazza* of schaal is naauwkeurig beschreven in het tweede Deel der *Osservazioni letterarie*, in Verona 1738.

(†) De eenige kabinetten in Europa, welken met dit in vergelyking komen, zyn het Groothertoglyke te Florencen, het Keizerlyke te Weenen, en het Koninglyke te Parys. Het oude kabinet van Bichetti te Napels is verstrooid. Dog daar is 'er nog een zeer aanzienlyk, naemlyk by den Hertog van Noja Caraffa, die inzonder-

Napels.

Verders ontmoet men te Capo di Monte eene aanzienlyke verzameling van afgodsbeelden, kleine bronzen statues, en andere oudheden, zeldzaame naturalia, als stukke krystal van ongewoone grootte, waarin deeltjes van vreemde stoffen te zien zyn. Een altaar, nevens kelk, monstrans, en wierookvat, van de zelve stof, al't welk de Republiek van Venetien Paus Paulus III., nit den huize van Farnese, geschonken heeft. Eene aanzienlyke verzameling van natuurkundige werktuigen, en modellen van Napolitaansche kasteelen.

Behalven Capo di Monte bezit de Hertog della Riccia een Paleis, gelegen op eene der aangenaamste plaatsen van Napels. Het heeft eenen Spaanschen naam, *Miratosdos*, om dat het alles overziet.

KWARTIER DER KATAKOMBEN.

S. Severo.

In de kerk van *S. Severo*, die nog laager als la Riccia ligt, is eene deur, welke naar de Katakomben gaat; de drie andere ingangen zyn by Maria della Sanita, Maria della Vita, en de bekendste van allen by *S. Gennaro*.

La Sanita.

La Sanita is een pragtig Dominikaanerklooster, waarin zig de Pater Generaal, die 18000. daalders inkomen heeft, ophoudt. De geheele nabuurschap is om de hooge ligging gezond; dog het klooster heeft veel meer zynen naam naar de veele wonderbaare geneezingen, die de reliquien van den h. Gaudentius hier verzigten. De kerk is rond, en heeft een aanzienlyke koepel. De dertien altaaren hebben goede schilderyen, waaronder eene volkomene verzameling van Napolitaansche en Siciliaansche munten, van oude en nieuwe tyden, bezit.

onder eenigen van Giordano. Het tabernakel is van *Napels*. bergkryftal, waartoe twaalf kryftallyne kandelaars, welken een ordersbroeder, Marino, gemaakt heeft, en die in de fakrifly bewaard worden, behooren. De kerk bezit eenen grooten fchat aan zilverwerk, met diamanten bezette monftanfien, enz. By het klooster is eene wel ingerigte apotheek, en, om die te voorzien, een geneeskundige tuin. Onder het hoofdaltaar is de ingang der katakomben, van de welken wy nu gaan fpreeken.

S. *Gennaro al Cimiterio* is eene oude kerk, waar eer-*S. Gennaro*. tyds het lichaam van den h. Januarius gelegen heeft, dog welke opgehaald, en met een marmeren hoofdaltaar en ingang verfierd geworden is. Aan eenen pilaar ziet men het gedenkftuk eens vleefchhouwers, die, zeer ryk geworden zynde, het met de kerk verbonden hofpitaal erfgenaam gemaakt heeft. Voor de kerk ftaan eene menigte zeer zwaare oranjeboomen in den grond.

De *Katakomben* by deeze kerk zyn fchoonder, en *De Katakomben*. beter onderhouden dan die by S. Sebaftizan te Romem. Zy gaan omtrent twee mylen ver tot aan de kerk della Salute. Zelfs hebben eenigen beweerd, dat zy tot aan Puzzolo liepen. Zy ftrekken zig niet, gelyk die te Romem, onder de ftad uit, maar de gangen zyn buitenwaards geleid, en wel zo gelyk als de aderen van het geel metfelzand, of de Puzzolana, gelopen hebben, door eenen vaffen grond, die 'er hier en daar als tuffteen uitziet; dog zyn niet, zo als Richard zegt, (*) door louter rotfen

(*) Het is wonder, dat een man, die anders veel kennis en fchranderheid vertoont, gelyk Richard, zig door vooroordeelen zo heeft laaten verblinden, van het oude fpreukje, dat de eerfte Chri-
ftenen in deeze gangen zouden gewoond hebben, voor waar aant-
nemen.

Napels.

fen heen gehouwen. Deeze Katakomben bestaan uit drie galleryen boven malkander; dog door aardbeevingen zyn eenige gangen verftopt geraakt, gelyk men dan ook niet in de onderfte gallery komen kan.

De ingang is in rots gehouwen. Hy bestaat uit eenen langen gang, 18. voet breed, en op de hoogfte plaatfen 14. voet hoog. Verder binnen in wordt hy aardagtig, en fchynt op 't geval aan in den berg gegraven te zyn, zo wel als de menigte zydgangen, die ter zyde loopen, en ten deele hoog, en ten deele laag zyn. Dan vindt men groote plaatfen, dan weder oorden waar men opgehouden heeft verder te graaven, dan zwaare pilaaren, om der aarde het inforten te beletten. Eenige plaatfen fchynen wezenlyk tot kapellen gebruikt geweest te zyn, die egter, van wege de kwaade dampen, nooit hebben kunnen gefloten zyn geweest. Niet ver van den ingang komt men aan een paar kapellen, waar men eenige fchilderyen heeft, die egter gothifch, en uit de negende of tiende eeuw zyn. Uit dit alles kan men niets verder opmaaken, dan dat men hier misfchien in de middel-eeuwen by het begraven der dooden zielfiffen gedaan heeft, dog niet dat de eerfte Christenen in deeze holen gewoond hebben, want toen was de gothifche fmaak nog niet in de wereld.

Aan de zyden vertoonen zig eene verbaazende menigte gaten, die eene horizontale rigting hebben, en dikwyls

zes-

neemen. Vol van dit denkbeeld bezag hy ze, en dit deed hem plaatfen vinden, waar men de mis gedaan, fchool gehouden heeft, predikfwoelen, wooningen, en diergelyken meer, dingen die een onbevooroordeelde niet ziet, ten zy hy zyne inbeeldingskracht groot geweld aandoet.

zesvoudig boven maikander zyn. De grootſten kunnen een menſchlyk lichaam bevatten, dog zonder kift. Het ſchynt dat men zig naar de grootte der lyken gerigt heeft, alzo veel en maar de grootte van kleine kinderen hebben. Als het lichaam 'er ingelegd was, werd het gat met eene groote ſteenen tafel of met bakſteenen toegemetfeld. Hier en daar treft men kamers met eene menigte van niſſen aan, welken vermoedlyk tot begraafplaatsen voor byzondere familien gediend hebben. Veelen zyn nog nooit geopend, en aan ſommige graven vertoonen zig ſpooren van mozaïeken uit de middeleeuwen.

De niſſen zyn ledig, en de gebeentens reeds voorlang als heilgdommen naar elders vervoerd. De botten welken 'er nog zyn, zegt men de zodanigen te wezen, welken by de laaſte peſt in 't jaar 1656. daarin gebragt zyn.

De reizigers hebben zelden gelegenheid de Katakomben regt te bezigtigen, 't welk maakt, dat de een den ander naſchryft, en de zaak zoo ziet als hem zyné vooroordeelen doen zien. De plaats zelve is akelig, en verwekt geen verlangen zig daarin lang optehouden; daarby komt, dat men voorbeelden verhaalt van menſchen, die aan 't dwaalen geraakt en elendig om 't leeven gekomen zyn, en dat men zonder ſtambouwen, die alle oogeblikken kunnen uitgaan, niet kan voortkomen. De onnozele wegwyzers weeten zelfs den weg niet ter degen, en veele gangen zyn verſtopt. Miſſchien zoude hy, die 'er zig lang genoeg ophield, gewigtige ontdekkingen doen. Thans vergenoegt men zig, in de eene gallery een ſtuk wegs integaan, en haaft zig dan te rug, om die onaangename plaats te verlaaten. Voor iemand, die 'er langer dan naar gewoonte in blyven wil, is het altyd

Napels. raadzaam, eenige fakkels en een vuurflag by zig te hebben, en het niet alleen op de zorglooze wegwyzers te laten aankomen.

Zonder egter diep intedringen, of lange navorschingen te doen, behoeft men slegts de zaak onpartydig natedenken, en de Katakomben met aandacht te beschouwen, om zig van de ongerymdheid en de onmooglykheid van 't voorgeeven te overtuigen, dat zy de woonplaatfen der eerste Christenen zouden geweest zyn. Hoe zou het mooglyk geweest zyn, dat de Christenen een zo ontzaglyk werk verrigt zouden hebben, waartoe een reeks van jaaren, en duizenden van handen gevorderd werden, zonder dat men het gemerkt hadde? Waar liet men 't zand en de steenen? Hoe dorsten zy 't waagen, zonder bescherming, eene zo gewigtige zaak te onderneemen, daar zy arm, veragt, en vervolgd waren? Hoe konden zig eenige honderden, ja duizenden van menschen verfteeken, zonder dat het de regeering merkte? Zy moesten uit hunne holen komen om levensmiddelen te haalen; en waar bleeven de onreinigheden van zo veele menschen? Moesten 'er niet welhaast besmetlyke ziekten ontstaan zyn? (*) De eerste Christenen waren meest slaaven, of in den haat van 't gemeen en van de Heidenen;

(*) De beschryving van de levenswys der eerste Christenen in de Katakomben, gelyk ze Hertog Anton Ulrich van Brunswyk, in zyne Roomsche Octavia, gegeven heeft, is, als een roman, zeer aangenaam te leezen. Alleenlyk behoeft men in de Katakomben te Romen en te Napels te gaan, om zig te overtuigen, dat die romanesque denkbeelden in de praktyk nooit mooglyk zyn geweest. Dit ter zyde gesteld zynde, doet het boek eer aan zynen doorlugtigen schryver.

nen; zoude men hunne verzamelplaatsen niet beter hebben nagespoord? En zouden zulken, die weder van 't Christendom tot de Heidenen overgingen, zig het niet tot eene verdienste gemaakt hebben, deeze schuilhoeken te ontdekken? Behalven dat, de Christenen waren in de eerste tyden, nog te Romén, nog te Napels, zo talryk, dat zy eene zo verbaazende menigte van nissen tot begraafplaatsen noodig hadden; en wat zou het eene wys van wonen geweest zyn, als op die manier de leevendigen onder de dooden vermengd geweest waren?

De verstandigste schryvers en reizigers houden het derhalven daarvoor, dat de Katakomben in 't begin gangen geweest zyn, waaruit men de Puzzolana en bouwsteenen gehaald heeft, en die ten laastten, by het toeneemen der beide steden, tot openbaare begraafplaatsen geworden zyn. Kinderen, slaaven, en arme menschen, aan de welken men de kosten van 't verbranden, nog konde, nog wilde doen, begroef men hier. Duizenden gevonden opschriften, traanvaten, en andere omstandigheden, bewyzen, dat certyds hier Heidenen zyn begraven geweest, de Abt Richard, en zynsgelyken, moogen zeggen wat zy willen. Van dit gevoelen zyn zelfs verstandige en geleerde geestelyken te Romén, al stemmen zy het niet openlyk toe. Het Roomsche hof ziet niet gaarne, dat men zulke dingen verspreidt, om de waarde der reliquien niet verdagt te maaken. Voor 't overige zal niemant op bovengemelde gronden, en aangezien de eerste Christenen meest arme gemeene menschen waren, loochenen, dat hier martelaars der eerste kerke begraven geweest zyn, want gelyk men veele Heidsche opschriften heeft gevonden, heeft men 'er ook vee-

Napels. len ontdekt, die duidelyk bewyzen, dat 'er ook Christenen begraaven zyn. (*)

Mater Dei. Van de kerk der Servieten, *Mater Dei*, welke schoon en ryk aan marmer en verguldsel is, heeft eene der voorsteden den naam van *Borgo di Mater Dei*, gekregen.

Studio pubblico. Het gebouw der Univerfiteit, *Studio publico*, ligt tegens over de Konftantinopolitaansche poort, op de plaats genaamd *Largo delle Pigne*. 'T is jammer, dat het gebouw niet naar het plan van Fontana, gelyk het begonnen was, voltooid is. Het was in 't eerst tot een rybaan gefchikt, dog had gebrek aan water, waarom de Onderkoning het der Univerfiteit aflond, en het werd in 't jaar 1616. ingewyd. Den volgenden onderkoningen ontbrak fmaak en liefde voor de geleerdheid, waarom zy het terugnamen, en 'er foldaaten in legerden. Maar Don Carlos ruimde het der Univerfiteit weder, voor altyd, in. Aan de voorzyde ontdekt men eenige te Puzzolo gevonden antieke ftatues, en aan den hoofdingang eenige groote zuilen, nevens een wonderlyk opfchrift van den Jefuiet Orfo, waarin hy zeer vermetel zegt, dat dit gymnafium zo oud als de ftad is, dat Ulyfes daarin leffen gehoord, en Titus het weder hersteld heeft.

De Hoogeschool te Napels is onder alle de Italiaanſche

de

(*) Keysers gedagten over de Katakomben in 't eerste deel zyn-
ner Reizen zyn zo geleerd als doorwrogt. Hy toont onder ande-
ren, dat de stof in eenige vaten, welke men voor martelaarsbloed houdt,
vermoedlyk geronnen olie uit lampen is, en dat de Griekſche %
niet altyd een teken is, dat 'er een Christen begraven is. Hy be-
wyft uit een ander oud gedenktuk, dat het vermoedlyk %
waarwel, zonder alle bekommernis, beduidde.

Napels.

de geene, waar ieder zyne gedagte over de wysgeerte het vryft uiten mag, mits zy maar niet 's lands wetten of den heerscheden godsdienst lynregt tegenspreken. Hier worden niet alleen de weetenschappen der drie fakulteiten, maar ook de wysgeerte, wiskunde, natuurkunde, geschiedenissen, en taalen onderwezen. (*) Na verloop van drie of vier jaaren moet elk Professor zyn systeem, of wat hy leert, doen drukken, en zig aan het oordeel van 't publiek onderwerpen, waardoor de studenten ook van het lastige dikteeren, waarmede men ze op andere Roomsgezinde universiteiten kwelt, ontslagen worden. De meeste professoren wagen dien tyd niet af, maar doen terfonds by 't aanvaarden van hun ampt hun kort leerbegrip drukken. In de boekdrukkery by de Universiteit, *Stamperia Simoniana*, vergaderen des avonds veele geleerden en fraaye geesten, om over allerlei stoffen te spreken.

De kerk *Madre di Dio*, die met boven gemelde kerk *Madre di Mater Dei* niet verward moet worden, ligt op een schoone straat agter de Universiteit. Het hoofdaltaar is het beste te Napels, en zou alleen 100000. daalders gekost hebben. Het tabernakel verbeeldt eenen tempel met vergulde basreliefs en kostbaare steenen. Het altaar, de kandelaars, en alles wat 'er toe behoort, zyn met schoone steenen ingelegd, en dit strekt zig zelfs uit tot de deuren, die ter zyde naar 't koor leiden. (†) De pragti-
ge

(*) Haare inrigting, nevens veele letterkundige nieuwigheden, vindt men in de *Storia dello Studio di Napoli*. 1753. 2. deelen in 4.

(†) Op de eene deur vertoont men een roodagrig aagaar, welks

Napels. ge kapel der h. Theresia is van den Ridder Cosmo geordonneerd, en van Maffimo geschilderd. De statue der heilige is in leevensgrootte en van louter zilver. In een andere kapel ziet men den veldslag op den Witten Berg by Praag, in een groot stuk van Jakob del Po. Het klooster bezit eene groote bibliotheek en wel inge- rigte apotheek.

Maria della Verita. In de kerk van *Maria della Verita* vindt men, behalven goede schilderyen van den Ridder Calabrese en anderen, de begraafniskapel der Schipani, waaronder de geleerde Marius Schipani, die eene groote bibliotheek verzameld, en aan den bekenden reisbeschryver Petrus della Valle brieven geschreven heeft, ook ligt.

Il Sacramento. De kerk *del Sacramento* is zeer met marmer en verguldsel opgeschikt, heeft goede schilderyen, en een kostbaar tabernakel van agaat en andere steenen. Als men van hier naar *Porta Alba* terug keert, is de kerk van *S.*

S. Domenico. *Domenico Soriano*, wegens haaren rykdom in zilverwerk, marmer, schilderyen, en andere kostbaarheden, niet te vergeeten. De koepel heeft de Ridder Calabrese, en in de heerlyke kapel der roozenkrans Luca Giordano, het altaarstuk, geschilderd.

Paleis Tarfia. By *Porta Medina* ligt het Paleis des Prinsfen van *Tarfia*, dat met een schoone schildergallery en heerlyke bibliotheek voorzien is. Men zal niet ligt eene verzameling van boeken zo pragtig ten toon gesteld vinden. Al-

lenthalven vertoonen zig verguldsels, snywerk, en portraiwitte aderen de grondtekening der stad Mantua taamlyk natuurlyk verbeelden, en men verzekert, dat de laatste Hertog van Mantua'er 30000 daalders voor geboden heeft. De inbeelding moet altyd in zulke gevallen het meest doen, als 'er de konst niet wat toe heeft mede gewrogt.

trajten van geleerden. Dit is byna het eenige paleis te *Napels.*
 Napels, waar men starrekundige werktuigen vindt. De
 Prins van Tarfia, die in 't jaar 1752. overleed, stelde de
 bibliotheek in 't jaar 1746. open, zo dat ieder drie ge-
 heele dagen in de week ze bezoeken kan. Egter is de
 bibliothecarius den meesten tyd zonder gezelschap, tot
 een bewys, dat de Napolitaanen geen en zonderlingen
 smaak voor de weetenschappen hebben, en zig slegt van
 deeze loflike instelling weeten te bedienen.

Fosse del Grano is een onder Keizer Karel V. door Ju- *Koornma-*
 lius Cæsar Fontana gebouwd groot koornmagazyn, waar- *gazyn.*
 in 200000. *Tomoli* graans bewaard worden. Het meel,
 waarvån het brood op de markt gebakken wordt, neemt
 men uit dit magazyn. Dog de meeste inwooners koopen
 zelven meel, en bakken hun eigen brood. Wat is een
 enig magazyn voor eene stad als Napels? Het ware
 alles te wenschen, dat de regeering zorgde, om meer
 diergelyke gebouwen te hebben, ten einde de stad voor
 de schriklyke gevolgen eens hongersnoods, waarvan zy
 in 't jaar 1764. een droevige proef gesmaakt heeft, te
 beveiligen.

HET OOSTLYKE DEEL DER STAD, TUS- SCHEN DE STRAAT VAN TOLEDO EN DE HAVEN.

Tot nog toe hebben wy het hoogere deel der stad be-
 schouwd, thans wenden wy ons meer naar dat gedeelte,
 't welk aan zee ligt, en meest bewoond wordt. (*) Van
 't Lar-

(*) Parrino geeft, in zyne beschryving van Napels, tot eene oor-
 zaak op, waarom dit gedeelte de meeste kerken en kapellen heeft,

Napels. 't Largo del Castello loopt de *Strada Catalana* naar de Haven, waarin de kerk van *Pieta de Turcbini* ligt, welke haaren naam naar het hospitaal der in 't blaauw gekleede weeskinderen heeft. In het gebouw is eene kapel met schoone schilderyen van Giordano, Vaccaro, en Matteis, en in de daarmede verbondene kerk is eene van Giordano beschilderde koepel, waaraan men het beeld van Christus met het kruis bewondert.

In deeze nabuurschap ligt het Theater van den h. Bartholomaeus, 't welk onder de schoonsten van Italiën gerekend, dog zelden gebruikt wordt. Het vierde deel van 't geld, als daarop gespeeld wordt, krygt het hospitaal der Ongeneeslyken. Het Tolhuis, 't welk ligt op de plaats van het outle arsenaal, heeft eene goede bouworder, en ligt op de plaats waar een marmeren fontein is. De schoone *Strada de Lanzieri* heeft haaren naam gekregen van de voorheen gebruiklyke ridderlyke oeffeningen met lanssen en van de tornooispelen, welken de krygsgezinde adel des lands in de middeleeuwen hier plegt te houden.

Seggio di Porto, het huis waarin eene van de zes afdeelingen of een van de lichaamen des adels vergadert, heeft eene aangenaame ligging aan 't einde der *Strada dell' Inceronata*.

De

dat de Napolitaanen, ten tyde dat de Franschen meester van de stad waren, hunne vrouwen uit yverzigt niet ver ter misse wilden laten gaan. Deeze oorzaak, zo zy anders de regte is, en niet veel eer in den yver der inwoonders van die tyden, om zig daardoor eenen trap naar den Hemel te bouwen, moer gezogt worden, zou heden daags, daar hun karakter geheel veranderd is, geene plaats moeg hebben.

De kerk *dell' Incoronata* was eertyds een gerichtshof. *Napels.* Koningin Joanna I. veranderde het in eene kerk, omdat *L'Incora-* zy 'er in 't jaar 1331. in gekroond was geworden, en *nata.* gaf haar den naam van *Spina Corona*, waaruit de tegenwoordige naam by verbaftering gesproken is. Haar ge- maal, Lodewyk van Tarento, stigte aldaar in 't jaar 1352. de Ridderorde van den Knoep, *del Nudo*. Men ziet de krooning der Koningin, nevens haar beeldtenis, in de kapel des crucifix, door Giotto geschilderd. De kerk heeft veele stukken van de hand deezens herstel- ders der schilderkonst, en is derhalven van de liefheb- bers niet voorbytegaan. De schilderyen hebben wel veel geleden, en haar ontbreekt zamenstelling en tekening, men ziet 'er egter een zig ontwikkelend vernuft, goede lokaalverwen, en aartige hoofden in. (*)

De kerk van *Maria la Nuova* heeft eene met verguld- *Maria la* sel versierde zoldering, goede beelden en schilderyen. *Nuova.* Onder de laatste verdient de aanbidding der Koningen van Luca Giordano vooral bemerkte te worden. Men ziet 'er ook eenige gedenktekens van in de historien be- kendende perfoonen, b. v. van den Franschen veldheer Lau- trec, die in de belegering van Napels aan de pest stierf, en van Pedro Navarro, die van gemeen soldaat Generaal van 't Spaansche heir is geworden, en voor den uitvinder der mynen gehouden wordt. Verders het graf van Don Carlos d'Austria en Paus Urbaan VI. die te Napels ge- boren was.

Op

(*) Petrarca gewaagt 'er van in eenen brief, en roemt het werk zeer. *Si terram extas*, de kerk lag toen buiten de stad, *Capellam Regis intrare non omiseris*, in qua conterraneus olim meus Giotus, pictor nostri aevi princeps, magna reliquit manus & ingenii monu- menta.

Napels. Op den weg van hier naar 't klooster *del Monte Oliveto* ziet men een marmeren fontein met drie leeuwen, en het bronzen beeld van Karel II. door Cafaro gemaakt. De kerk *del Monte Oliveto* is eene der merkwaardigsten van de stad. Haar stigter beschonk het klooster met een inkomen van 10000. scudi. Koning Alphonfus had 'er eene zo dwaaze liefde voor, dat hy niet alleen drie sloten, met hun borgerlyk en lyfstraflyk regtsgebied, daaraan schonk, maar ook dikwyls met de monniken at, en hen aan tafel bediende. Men kan ligt denken, dat deeze merkwaardigheden door opschriften vereeuwigd zyn geworden. Voor liefhebbers zyn de schoone schilderyen en statues van meer gewigt. Op het koor ziet men de Zuivering van Maria door Vasari, die ook de sakristy geschilderd heeft. In de eerste kapel ter regter hand heeft Pinturichio, een leerling van Perugino, eene Hemelvaart van Maria vervaardigd. Vier beelden van klei, die tot een heilig graf gediend hebben, zyn deswegens merkwaardig, om dat de aangezichten portraiten van beroemde lieden zyn. Onder het beeld van Josef van Arimathea ziet men den digter Sannazar, onder dat van Nicodemus den geleerden Pontanus, en de twee andere beelden zyn Koning Alphonfus II. en Koning Ferdinand.

In de kapel des h. Sakraments is het altaarstuk van Santa Fede. In de kapel der Piccolomini ziet men een schoone tombe van de Hertogin van Amalfi, Maria van Arragon, dogter van Koning Frederik I. In de kapel der Pezzo is een statue van Maria, met basreliëfs van Santa Croce. Deeze meester zocht Jan van Nola, die ter zelve tyd in de kapel der Ligorì arbeidde, door zyn werk te overtreffen. In een andere kapel ligt een jon-

Jongeling, Marino Curiale, begraaven, op wien Koning *Napels*,
Alphonfus I. het volgende graffchrift maakte:

*Qui fuit Alphonfi quondam pars maxima Regis,
Marius hac modica nunc tumulatur humo.*

In de kapelle van den h. Kristoffel komt het schilder-
stuk van Solimene, en in die van den h. Bernhard
Tolomei, stigter der Olivetaaner order, is het schilder-
werk in fresco van Paul de Matteis. Elke kapel dee-
zer kerke heeft iets merkwaardigs. De Vaders beelder
zig veel in op hun orgel; ook is het voor Italien
goed, dog met de schoone orgels in de groote kerken
van Duitschland niet te vergelyken. De talryke bi-
bliotheek praat met goede handschriften, van Koning
Alphonfus II. hier geschonken. Het klooster heeft
eenen verbaazenden omtrek, en vier geslotene plaat-
sen. De apotheek is vermaard, wegens de welrieken-
de zeepen en pommades, waardoor de zonder dat
reeds ryke monniken den inwoonderen nog meer gelds
uit de beurs kloppen, en braave burgers van hun
brood berooven.

Het Paleis des Hertogen *Gravina Orsini* is, in aan-
zien der architectuur, een der voortreflyksten, dog niet
volbouwd. Het Paleis *Monteleone* heeft ook eene goe-
de bouworder, statues, en schilderyen.

De kleine kerk van *S. Anna de' Lombardi* heeft ee-
nige schoone schilderyen van Caravagio, Bassano, Gior-
dano, en inzonderheid een uitmuntend stuk van Lan-
franco. Het vertoont Maria met het Kind, 't welk den
h. Dominicus de roozenkrans overgeeft. De uitdruk-
king in Maria is treflyk, de behandeling vlytig, en
van

Napels. van een schoon penseel. In de kapelle des Ridders Fontana ziet men zyn beeldtenis van marmer.

Aan het noordeinde der prachtige straat van Toledo ligt de plaats *Largo del Spirito Santo*; het daarop staande gebouw, *Teatro del Largo*, heeft Vanvitelli in 't jaar 1758. ontworpen. Het beeld van Don Carlos, anders Karel III. te paard, 't welk hier nu van gips staat, en van eenen Genuces, Thomas Solari, gemaakt is, zal in brons gegoten worden.

Spirito Santo.

De kerk *del Spirito Santo*, welke gemelde plaats, en de daarby staande stadspoort, den naam geeft, is met een hospitaal voor dogters en ligte vrouwlieden verbonden, en heeft eene goede bouworder van Giovanni Fiorentino. De kansel en 't hoofdaltaar zyn ryklyk met marmer voorzien. De zending van den Heiligen Geest op het zelve is van Santa Fede. Het beste stuk in de kerk is dat van Maria, den h. Dominicus de roozenkrans overgeevende, van Luca Giordano. Men kan het voor 't koloriet als een zyner meesterstukken beschouwen.

De straat van Toledo, die, gelyk reeds aan 't begin deezer beschryving gezegd is, de langste, en met het Corso te Romen de schoonste van Italië is, wordt eenigfins ontferd door eene menigte van kraamen, winkels, en groenwyven. Zy heeft veele middelmaatige huizen, dog ook schoone paleizen, als die van *Stigliano Cavalcante*, *Monteleone*, *Perelli*, *Giorgi*, enz. Hier woont ook de Pauslyke Nuncius met zynen geheelen hofstaat, alle gerigtspersonen, auditoren, fiskaals, procureurs, sekretarissen, en anderen, die tot de geregeering behooren, welke de Nuncius, in 's Pausen naam, wegens de leenroerigheid van 't koningryk van

Paleis van den Nuncius.

Napels

Napels aan Romen, oeffent. In Sicilien daarentegen is het omgekeerd, want de Koning houdt daar het zogenaamde Tribunal der Siciliaansche monarchie, uit kragte waarvan hy als Pauslyke Legaat, (*) eene groote magt in 't Kerklyke heeft, de geestelyken straffen, in den ban doen, en andere dingen verrigten kan, die anders alleen den Paus toekomen. Clemens XI. zocht in 't jaar 1713. dit Tribunal, 't welk het Pauslyke hof een doorn inden voet is, afgeschaffen, dog Koning Victor Amadeus gaf niet toe, en volgens een vergelyk in 't jaar 1720. getroffen, bleeven de zaaken op den ouden voet.

De kerk van *S. Giovanni de' Fiorentini* is wegens de *S. Giovanni* goede bouworder, door een' leerling van Michaëlⁿⁱ. Angelo ontworpen, en haare schilderyen, merkwaardig. Van deeze kerk heeft het daarby gelegene theater zyn' naam, waarop gemeenlyk komedien gespeeld worden.

De kerk van *S. Maria d'ogni bene* ligt op eene hoogte *S. Maria*. *Belvedere* genaamd, en wel aan het begin der ontzaglyke lange straat, van 6000. schreeden langte, die somtyds *Spacca Napoli* hiet, alzo zy Napels als in twee deelen snydt. Eigenlyk hebben de deelen der straat hunne byzondere naamen.

S. Trinita is eene der rykste en prajtigste kerken te *S. Trinita*. Napels. De Ridder Cosmo heeft ze gebouwd, en haar de gedaante van een Grieksch kruis gegeven. Zy is van Bernardno geschilderd. Men kan niets schooners zien dan

(*) Paus Urbaan II. gaf in 't jaar 1100. deezen titel nevens de daar mede verknogte voorregten aan Roger, Hertog van Apulien en Kalabrien, wanneer hy naar Sicilien overstak, de onlusten aldaar bylag, en veele schikkingen ten voordeele des Roomschen Godsdiensts maakte.

Napels. dan het hoofdaltaar. De tabernakel beftaat uit de kostbaarfte fteenen, met kleine zilveren beelden, en heeft alleen 60000. daalders gekoft. In de fakristy wordt een fchat van gouden en zilveren kelken, monftranfen, en ander gereedschap bewaard. Onder de fchilderyen ziet men eenen h. Hieronymus van Spagnolet, Maria, Jofef, en verfebeiden' heiligen van den zelven meefter. De orgeldeuren en de fchildery van de roozenkrans zyn van den ouden Palma. Het tot de kerk behoorende klooster der Francifkaaner nonnen wordt in aanzien van het gebouw zelf, den tuin, en de ligging, voor het fchoonfte nonnenklooster van Italiën gehouden.

*Gedenk-
ftuk.*

Op de plaats voor de oude Jefuïetenkerk ftond in 't begin deezer eeuw het beeld van Filip V. Koning van Spanjen, dog toen de Keizerlyken Napels bemagtigden, en Karel III., naderhand Keizer Karel VI. in 't jaar 1707. tot Koning uitriepen, floegen zy het in ftukken. Sedert 1758. is hier door eenen Jefuïet, die by het volk zeer bemind was, en 'er almoezen toe verzamelde, voor Maria een gedenkftuk, van eenen zo barbaarfchen, ftyven, en bedroefden fmaak, opgerigt, dat de nakomelingfchap niet zal kunnen begrypen, hoe men zulk eenē dwaasheid aan een openbaar gedenkftuk heeft kunnen dulden. Als men aan de edele eenvoudigheid van den Roomfchen obelisk gewend is, en dit mengelmoes van gedraaide, kromme, en regte lynen, van lompe ledemaaten, van basreliefs, en andere fieraaden, befchouwt, verbeeldt men zig in China of Turkyen overgevoerd te zyn. De gothifche ftukken zelfs zyn veel beter.

*Giefu nuu-
vo.* Het gewezen proffessiehuis der Jefuïeten, *al Giefu nuu-
vo.* was voor het jaar 1583. toen de order het koft, het Pa-

Paleis des Prinsfen van Salerno, 't welk van boersch werk, en met uitwaards staande hoeken van gehouwen steenen, gelyk het Paleis Pitti en anderen te Florencen, gebouwd is. De kerk wordt van de kenders voor de schoonste der stad gehouden. Zy heeft de gedaante van een Grieksch kruis, en eene groote koepel, welke in 't jaar 1688. door een aardbeving, nevens het schoone schilderwerk van Lanfranco, vernield, dog weder hersteld, en door Paul de Matteis beschilderd is. Egter zyn de vier Euangelisten onder de koepel staan gebleven. Zy behooren ten aanzien van de kragtige manier onder de voornaamste werken van dien meester. Boven de deur heeft Solimene in een groot stuk in fresco de historie van Heliodorus geschilderd, die in den tempel te Jerusaleem met roeden gegeesfeld, en 'er uitgejaagd wordt.

De groote kapel heeft de Ridder Masfimo, die van den h. Franciscus Belisario, die van Maria ter regter hand Solimene geschilderd. In de kapel van den h. Ignatius ziet men zes zuilen van Afrikaansch marmel, en veele andere soorten van kostbaare steenen. De Ridder Cosmo maakte 'er het ontwerp van, ook vervaardigde hy de beelden van David en Jeremias. De sakristy praat insgelyks met schoone beelden, waaronder twee van Raphaël en een van Hannibal Caracci. De schat deezer kerk dingt met dien der hoofdkerk om den voorrang: men heeft 'er veele statues van zilver, monstransen met juweelen, en ander gereedschap. Wie deezen en de verbaazende schatten der kerken met wysgeerige oogen beschouwt, zonder door den glans der stoffe of door vooroordeelen verblind te worden, moet noodwendig beginnen te twyffelen, of niet van de sommen die daar

aan

Napels. aan befteed zyn, ten beſte van veele duizenden behoef-
tigit menschen, een beter gebruik zou kunnen gemaakt
zyn. Het klooster heeft eene voortreflyke apotheek, en
eene talryke boekery.

S. Chiara. *S. Chiara* ligt tegen over de nu beſchrevene kerk, en
is het voornaamſte adellyke nonnenklooster, waar ge-
meenlyk omtrent de driehonderd nonnen uit de voor-
naamſte geſlagten wonen. Koning Robert ſtigtede het
in 't jaar 1309. De gebouwen en tuinen zyn zo ruim,
dat men ze met eene kleine ſtad vergelykt. De kerk is
groot en oud, dog op nieuw herſteld, en zodanig met
verguldfel en ſieraaden overladen, dat 'er geen goede
ſmaak meer by is. Van de oude ſchilderyen van Giotto
ziet men niets meer, het tegenwoordige ſchilderwerk aan
aan 't gewelf is van Sebaſtiaan Conca, en wordt zeer
geagt. De kapel van Maria delle Grazie is volgens het
plan des Ridders Cosmo verſierd. Men ziet 'er het graf
van Raimund Cabano in, die zig uit de laagte tot den
rang van Senefchalk van 't ryk verheven heeft, en op be-
vel van Koningin Joanna, nevens zyne vrouw en kinde-
ren, werd ter dood gebragt, alzo hy den dood van ha-
ren gemaal, den Koning van Hongaryen, bevorderd had,
ſchoon het zelfs op haar laſt geſchied was.

De kapel van de familie van Reſaliti is geheel van wit
marmere, en de ſchildery van den h. Thomas is door
Marcus van Siena gemaakt. Men ziet in deeze kerk ee-
nige merkwaardige graftekens, als dat van Koning Ro-
bert, den ſtigter des kloosters, in gothiſchen ſmaak, met
het korte graſſchrift:

Cernite Rupertum, regem virtute refertum.

De gedagtenis diens Konings is by de Napolitaanen nog *Napels.* in zegening, also hy drie en dertig jaaren verstandig geregeerd, en het best zyner onderdaanen te bezorgen gezogt heeft. Verder het gedenkteken zyns zoons, *Carolus Illustris*, Hertog van Kalabrien. Anderen gaan wy voorby, en haalen alleen maar dat van Koningin Joanna I. aan, welke haaren gemaal Andreas, Koning van Hongaryen worgen deed, dog van Koning Karel op de zelve wys uit den weg geruimd werd.

Inclyta Partbenopes jacet hic Regina Johanna

Prima, prius felix, mox miseranda nimis;

Quam Carolo genitam multavit Carolus alter,

Qua morte illa virum sustulit ante suum.

MCCCLXXXII. d. 22. Maji.

By de kleine deur staat het beeld eener dame met een schoon gedenkstuk, waarop de Napelsche digter Antonius Epicurus tresfye Latynsche vaarzen gemaakt heeft. De digter zelf ligt ook in deeze kerk begraaven. Hy stierf in 't jaar 1555.

In de kapel der familie van San Felice ziet men verscheiden grafsteden van dezelve, en een krucifix van Lanfranco. Een van de zarken is antiek, en de beste van dat soort te Napels. Boven de deur ziet men verscheiden heiligen, welken voor het werk van Giotto uitgegeven worden, en niet ver van daar de statue van boven gemelde Koningin Joanna. Men zal nergens een klooster vinden, waar zo veele nonnen over 't algemeen, gezwegen van de beste geslagten des ryks, als hier, te zamen woonen. Zy genieten veele vryheden, en ontvangen, b. v. in de spreekkamers, zonder tralies, zo wel

Napels. mans als vrouwen, waar men naast haar zitten gaat, zonder dat 'er een tuschenmuur, gelyk op andere plaatsen, tuschen beiden is. Deeze gewoonte heeft in de meeste Napolitaansche kloosters plaats.

Palazzo della Rocca. Het Paleis des Prinsfen *della Rocca* is met goede schilderyen voorzien. De vier Euangelisten ten halven lyve, van Guido, zyn wel getekende en gekleurde beelden. Latona, die de boeren in kikvorschen verandert, door Hannibal Caracci. Eene Judith van Massimo, die kragtig geschilderd, dog zwart geworden is. De droom van Josef, een eirond stuk van Pieter van Cortona. Het koloriet is kragtig, en de samenstelling gelukkig, dog het is, gelyk het voorige, zwart geworden. Eene geboorte van Christus en verscheiden andere stukken van Vouet, een Franschman.

Giesu vecchio. Het gewezen Jesuïetenkollegie, *al Giesu Vecchio*, (*) is een der schoonste gebouwen. De plaats der Classen heeft twee galleryen met boogen boven malkander. De kerk

(*) Na de gelukkig geslaagde uydryving der Jesuïeten uit Napels en Sicilien heeft men hunne schoolen op een' beteren voet gebragt. Die in de stad Napels zyn meest tot opvoeding van den adel bestemd. Volgens de nieuwste narigten is in 't jaar 1769. de inrigting op deeze wys gemaakt. In het eene Jesuïeten kollegie ontvangt men de edellieden van den eersten rang, en 'er wordt voor elks onderrigt en kost jaarlyks betaald omtrent 300. daalders: het andere is voor den minderen adel, en het kostgeld is maar de helft. In elk vergeeft de Koning veertig plaatsen voor niets. Een enkelde priester is biegtvader; alle de overige leeraars zyn wereldlyke personen, en behoeven niet eens als abten gekleed te gaan. Door deeze verstandige schikking heeft men veele geslagten aan onderhoud geholpen, die den staat borgers verschaffen, en oneindig meer nut doen dan alle Jesuïeten te zamen.

kerk is ryk aan beelden en marmer. Het stuk van 't hoofdaltaar en de Verheerlyking komen van Marco di Siena, en dat van den h. Ignatius is door Solimene geschilderd. De trap in het gebouw is van eenen edelen smaak; hy loopt naar de bibliotheek, die in eenen pragtigen zaal staat; de repositoria zyn allen van nooten- en olyfboomenhout, schoon gebeeldhouwd en met houten statues versierd. Men treft hier ook uitmuntende starrenkundige werktuigen aan van de nieuwste Engelsche uitvinding. De kelders van 't gebouw zyn verbaazend ruim, en kunnen 3000. tonnen wyns bevatten. Een zekere Prins della Rocca heeft dit kollegie alleen een inkomen van 20000. daalders gemaakt.

De *Monte di Pieta* of lombard werd om het jaar 1539. *Monte di Pieta.* met het zelve inzicht, als in andere Italiaansche steden, aangelegd, naamlyk om den woeker en de onmaatige renten, door de Jooden geheven, te stuiten. Men schryft het aan deeze loflyke schikkingen toe, dat 'er te Napels zó weinig bankroeten voorvallen. De lombard schiet op zyden en wollen kleederen, op lynwaad en allerlei kostbaarheden, en dat wel, als de somme niet boven de 10. daalders beloopt; voor twee jaaren zonder renten. Als de som grooter is, of de tyd langer, neemt zy de gebruiklyke renten, welken niet vastgesteld zyn, maar naar dat het geld in 't land raar is of niet, door den Koning verhoogd of verlaagd worden. De gemeene man houdt deeze inrigting voor heilig, zegt daarom, *il sacro monte di pieta*, engeloofst, dat voor de hiergebragte goederen niets van de motten of andersins te vreezen is. By de zwaarste oproeren, wanneer het volk plonderde en allerlei buitenspoorigheden bedreef, verschoonde het dit gebouw als een heiligdom, en stelde zelfs

Napels. wagen om het te beschutten, en de bedienden van het zelve ongestoord hun werk te laten verrigten. De waarplaatfen voor het verpande goed zyn zeer ruim, en men moet verbaasd staan over den voorraad dien men 'er vindt. Zy geeven te gelyk een bewys van de armoede en den rykdom der stad Napels. Het gebouw is in 't jaar 1598. maar het ontwerp des Ridders Fontana gebouwd. Behalven dit zyn 'er nog vyf andere lomaarden te Napels, volgens dezelve inrigting. Een byzonder foort van bank, die ook *Monte* genoemd wordt, is 'er, waar men eene hoofdsom inlegt, en in een zeker getal van jaaren niets trekt, dog ten laaften de hoofdsom met de renten en de renten van de renten op eens ontvangt. Op deeze wys geeft de familie van Caraccioli huwlyksgiften van 100000. daalders, door middel eener geringe hoofdsom op dien voet uitgezet. (*)

S. Giovanni Maggiore. De kerk van *S. Giovanni Maggiore* was voorheen een tempel, door Keizer Hadriaan zynen lieveling Antinous gestigt. Konstantyn en Helena wydden hem aan Joannes den Dooper. Tegenwoordig is 'er van het oude gebouw niets dan eenige zeer vervallen gekanneleerde zuilen over. By het hoofdaltaar, waarop het stuk van Leonard van

(*) Men stelt zig niet ligt voor, hoe onzaglyk de somme der renten na verloop van zekeren tyd aanwaft, vooral als men renten van renten rekt. Deparcieux wyft aan p. 12. van zyne *Addition à l'essai sur les probabilités de la vie humaine*, dat als men een kapitaal van 100. Livres op het lyf van een driejaarig kind legt, en de renten altyd laat oploopen, dat op het 80ste jaar van 't kind een jaarlyksch inkomen maakt van 8250. livres; maar laat men het staan tot in zyn 94ste jaar, zo zal het voor zyn leeven jaarlyks over de zes millioenen livres inkomen hebben.

van Pistoja is, staat het monument van den geleerden *Napels.* Janus Anifius. De kapel Ravaschiera is van de or-
donnantie van Jan Nola. Men ziet 'er een opschrift,
afkomstig van de tyden der Republiek. Alzo de kerk
zeer oud is, houdt men een oude grafstede in de zel-
ve voor die van de Theffalifche Prinses Parthenope,
van de welke de stad certyds den naam gekregen
heeft.

Het Paleis *Filamarino* heeft de Kardinaal van dien *Palazzo*
naam, die veel tot stilling van 't oproer van Masaniel- *Filamari-*
lo toebragt, gebouwd; 't wordt tegenwoordig door den *no.*
Prins della Torre, die uit dat huis is, bewoond. De
beste schilderyen alhier zyn de volgenden: de drie Ma-
riaas by 't graf van Christus, door Domenichino. Ma-
ria heeft Christus in haar' armen. De uitdrukking is
trefflyk en het koloriet lieflyk. Een heilige familie van
den zelve meester. De engelen brengen het kind
vrugten, en Josef kykt met een bril op den neus toe.
De zamenstelling en tekening zyn schoon, dog het kolo-
riet een weinig droog. Eene vlugt naar Egipten, door
Pieter van Cortona. Het karakter in Maria is voor-
trefflyk. Eene Verkondiging en eene aanbidding der
Koningen, van Pousfin. Beiden zyn wel getekend en
gedrapeerd, maar 't koloriet kon aangenaamer zyn.
De drie Mariaas by 't graf, op het oogenblik dat de
engel zegt, *by is bier niet*, van Hannibal Caracci. De
engel is voortrefflyk, en het stuk over 't geheel wel
geordonneerd. Lodewyk Roulet heeft het fraai in ko-
per gebragt.

Napels.

HET KWARTIER VAN S. DOMENICO.

S. Domenico.

S. Domenico grande of maggiore is het hoofdklooster der Dominikaanen. Daar zyn 'er omtrent honderd en vyftig in. De order bezit nog veertien andere kloosters in de stad. Koning Karel II. trok het gebouw op, waarom ook zyn hart hier, in een elpenbeenen lykbusch, bewaard wordt. In eene kapel staat het krucifix, 't welk den h. Thomas Aquinas zyn welgevallen over zyn werk van 't heilige avondmaal, met deeze woorden, betuigde: *Bene, scripsisti de me, Thoma, quam ergo mercedem accipies?* en Thomas antwoordde: *Non aliam nisi te ipsum.* Ook wordt het niet dan met gróote plegtigheden vertoond. Het schilderwerk deezer kapel is van Zingaro, en verbeeldt eene afneeming van het kruis. In de kapel der Pinelli ziet men eene Verkondiging van Titiaan. Daarboven zyn de graftekens van de zóonen van Koning Karel van Durazzo. Op het altaar, tegen óver de kapel Stigliano, staat eene statue van Maria door Jan van Nola. Belisario heeft de kapel der Franchi geschilderd, en niet ver van daar ziet men een' heiligen Josef van Giordano. In eene kapel by den ingang van het schip is eene, reeds zwart geworden, geesfeling van Christus, door Caravagio. De kerk heeft veele graftekens. Op dat van den Kardinaal Arriano leeft men, onder zyn standbeeld, deeze goede les:

Vivit adhuc, quamvis defunctum obtendat imago;
Discat quisque suum vivere post tumulum.

In de sakristy is niet alleen een groote schat aan zilver

verwerk, en onder anderen het zilveren beeld der Madonna del Rosario, maar zy is ook pragtig in haar zelve. Solimene heeft de glorie aan de zoldering geschilderd. De vloer is geheel van marmer, en het houten snywerk is treflyk gewerkt. Men ziet hier de graven der Koningen Alphonfus I. nevens zyne dogter Isabella van Arragon, en Ferdinand II. nevens zyne gemaalin. Verder dat van Antonio Petruccio, sekretaris van Ferdinand I. die in de zamenzweering, *de' Baroni* genaamd, geworgd werd. Onder het beeld des doods staat: *Sceptra ligonibus aequat*. Den Marquis de Pescara heeft de vermaarde Ariosto het volgende graffchrift gemaakt, 't welk in de daad niets anders is dan eene zonderlinge woordspeling op zynen naam;

*Quis jacet hoc gelido sub marmore? Maximus ille
Piscator, belli gloria, pacis honos.*

*Numquid & hic pisces cepit? Non. Ergo quid? Urbes,
Magnanimos reges, oppida, regna, duces.*

*Dic, quibus hæc cepit Piscator retibus? Alto
Consilio, intrepido corde, alacrique manu.*

*Qui tantum rapuere ducem? Duo Numina, Mars, Mors!
Ut raperent quisnam compulit? Invidia.*

*At nocuere nihil, vivit nam fama superstes,
Que Martem & mortem vicit & invidiam.*

In 't klooster vertoont men de celle en den leeraarsstoel van den h. Thomas. Toen het gebouw der Universiteit door de Onderkoningen tot kazernen gebruikt werd, verleide men de hooge school herwaards. De processie *del Rosario*, welke by deeze kerk gehouden wordt, is een der pragtigste optogten in de stad.

Napels.

Op de plaats voor de kerk staat een van die wanschapen obeliskken of hier zogenaamde *Aguglie*, waarop verscheiden heilige Dominikaanen in medaillon afgebeeld zyn. Wy hebben boven by de Jesuïetenkerk ons oordeel over dit barbaarsche foort van gedenktekens gezegd. Dit is wel zo belachlyk niet als dat van den h. Januarius, dog egter een aller elendigst ding.

Maria della Pietà de Sangri.

Het Paleis *San Severo* behoort der familie van Sangro. In 't begin deezer eeuw bewoonde het de Koningin weduwe van Polen, Maria Casimira. De kapel van het Paleis, welke der familie Sangro tot een begraafplaats dient, maar anders eene openbaare kerk onder den naam van *Maria della Pietatella* is, verdient gezien te worden. De familie legt 'er sedert 150. jaaren, dat zy van Alessandro Sangro, Patriarch van Alexandria, aangelegd werd, groote sommen ten koste aan, alleen is het jammer, dat het niet met meer smaaks geschiedt. Het meeste komt van den tegenwoordigen Prins. In de geheele kapel ziet men niets dan marmere, en in elken boog een grafteken van eenen der voorvaderen des Prinsfen met hunne standbeelden: een der besten daaronder is dat van Paolo de Sangro, Prins van San Severo. Aan den pilaster, die 't naast aan den boog staat, ziet men altyd het gedenkteken van de gemaalin des Prinsfen, die in den boog ligt. De statue eener deugd, meer den levensgrootte, versiert dat altyd, na dat eene byzondere deugd der Prinsesse eigen geweest is.

De zonderlingste onder deeze statues is die der Eerbaarheid, door Antonio Corradini gemaakt, op het gedenkteken van de moeder des tegenwoordigen Prinsfen. Zy is van 't hoofd tot de voeten geheel in een sluyer gehuld; en schoon die uit het zelve stuk marmers met het beeld

beeld gehouwen is, schynt 'er dat egter op zig zelf afgezonderd onder te staan. De zachte bescheidene trekken, en de omtrekken van alle de deelen, vertoonen zig door den sluyer zeer duidelyk heen. Als men het niet gezien heeft, gelooft men niet, dat het mooglyk is iets zo te maaken. De inval van een beeld geheel te bedekken is wel nieuw, maar niet schoon, nog by de Ouden in gebruik. Een andere zonderlinge statue is *il Disinganno* of de erkende ondeugd, van Queirolo. Men ziet een mensch in een net verward, die zig door hulp van zyn verstand, het welk de meester door eenen hem bystand verleenen den genius heeft verbeeld, daaruit ontwikkel wil. Het net is uit het zelve stuk, maar zo fyn gewerkt, dat het de statue naauwlyks aanraakt, en het beeld is door de maazen heen uitgewrogt. Men kan dit een meesterstuk in zyn soort noemen, maar buiten de vlytigheid des konstenaars heeft het weinig verdienste. Het hoort tot het grafteken van den vader des tegenwoordigen Prinsfen. Op een andere plaats ziet men Christus in 't graf, insgelyks met eenen sluyer bedekt, en even zo zonderling als het voorige stuk. De konstenaar, Josef Sammartino, maakte het na den dood van Corradini, die in dit Paleis in 't jaar 1752. overleed.

De kornis der kapelle en de kapiteelen der pilasters bestaan uit een door den Prins zelven uitgevondene zamengestelde stof, die vooral by 't ligt 'er als paardenmoer uitziet, en zig by 't geele marmer der pilasters wel sehikt. Aan de zoldering boven het hoofdaltaar is eene koepel met een lantaarn, zo schoon naar de doorzigtkunde verbeeld, dat 'er het oog byna door bedrogen wordt. In eenigen van de vertrekken des Prinsfen ziet men eenen zonderlingen esterik van 's Prinsfen uitvinding. Men

Napels. legt de stof dun op, en in weinige dagen wordt zy zo hard als marmor, en heeft allerlei kleuren, als waren het stukken naar zekere figuren ingelegd.

De Prins is in 't geheel een heer van veel inzigts, die door onvermoeiden arbeid en veele proeven verscheiden nieuwe dingen uitgevonden en anderen verbeterd heeft. Daartoe behoort de enkaustische schilderkonst, waarover de Graaf de Caylus geschreven, en verscheiden voorflagen gedaan heeft. De proeven, welken men hier daarentrent genomen heeft, schynen die van Parys in schoonheid en duurzaamheid te overtreffen. De Prins doet een samenstelsel van wasch, dat zig in water oplost, onder de kleuren. Dan kan men 'er zo fyn mede schilderen als of het miniatuur was, zelfs op metaalen en allerlei gronden, daar men met miniatuurverwen alleen op yvoor, perkament, en papier, dat ligt geel en een aas der insekten wordt, werkt. De Prins noemt dit soort van schilderwerk *Eloïdrica*. Van zyne manier om het krayonwerk bestendig te maaken, spreeken wy beneden breeder.

Verders heeft hy de konst om plaaten met verscheiden kleuren te doen drukken verbeterd. Men ziet by hem bloemen op papier en wit atlas, met meer dan eene kleur, dog met eene plaat en op eenmaal allen gedrukt, gelyk ook houten plaaten met verscheidene kleuren op eenen vorm te gelyk afgedrukt. De bekende gekleurde printen van Gauthier zyn zo goed niet. Hy heeft proeven van een soort blaauwe en geele zyden stoffen, *Perkins* genaamd, met witte bloemen, gemaakt, waaraan dit zonderling is, dat de bloemen op beide zyden regt en duidelyk afgedrukt zyn, als of de grond wit ware.

De konst van op glas te schilderen, die voor verloorren

ren geagt was, op de manier als de schoone glaasruiten *Napels*, uit de vyftiende eeuw, welke men in veele kerken bewondert, is door deezen Prins weder gevonden. Hy toont staaltjes van wit glas, 't welk alle kleuren op zulk eene wys heeft aangenomen, dat het helder en doorzigtiger is, als of het zo geverwd uit den smeltoven gekomen was. Van deeze uitvinding maakt hy ook gebruik omtrent het marmer, en weet het witte Kararische marmer alle mooglyke kleuren te geeven. Zyne verwen zyn zo doordringend, dat zy niet alleen de oppervlakte kleuren, maar zelfs de geheele plaat, als zy niet te dik is, door en door verwen. Men ziet by hem omtrent een honderd foorten van geverwde marmers, insgelyks eenige basreliefs, waarin elk voorwerp zyne behooryke kleur heeft. Hy maakt den Lapis lazuli zo konstig na, dat het bezwaarlyk is, als men hem doorbreekt, den nagemaakten van den waaren te onderscheiden, tenminsten heeft hy de zelve zwaarte, hardheid, en gouden aderen. (*) Ook weet hy den esterikken eene veel grootere hardheid te geeven, zo dat zy geene scheuren, gelyk de gewoone esterik, *Lafrica* genoemd, in de kamers en op de daken te Napels bekomt.

Zyne proefneemingen met fyne steenen zyn niet minder merkwaardig. Hy ontneemt hun eenigermate de kleu-

(*) De Prins verzekerde den Heer La Lande, dat hy der overledene Markgraafinne van Bareuth een stuk geschonken had, 't welk zy door Chymisten had doen onderzoeken, die bevonden, dat de nagemaakte lazursteen zynen glans, gelyk de regte, door den Spiritus nitri verliest, en by de emailleerlamp niet smelt, maar gekalcineerd wordt, ten bewyze dat de kompositie geen geverwd glas is.

Napels.

kleuren, zonder dat zy hunne hardheid of gedaante verliezen; anderen, die bleek schynen, geeft hy eene sterkere brandender kleur, 't welk inzonderheid met de amethyften wel gelukt. Hy weet een soort van wit porcellein te maaken, 't welk zynen glans niet door het vernis, gelyk anders het porcellein, maar door het rad, gelyk de geslepenne steenen, verkrygt.

Men heeft te vergeefs in Frankryk getragt, de wol van het Apocynum of hondendood te spinnen, dewyl de draaden te kort en te glad zyn. De Prins van San Severo weet het egter, door het te broeyen en te weeken te leggen, gelyk men het vlasch doet, zo toetebereiden, dat het gesponnen worden kan. (*) Men kan van die plant byna een mensch geheel en al kleeden, zelfs 'er hoeden van maaken. Zy geeft papier, dat veel overeenkomst met het Chineeische heeft. Op eene diergelyke wys laat zig ook het grove werk en de slegte hennip, die men anders zelden gebruikt, bezigen: hy geeft 'er zelfs door de behoorlyke toebereiding eenen witten zydagtigen schyn aan. Hy heeft staaltjes van stof gemaakt, die op eene zyde van wol of laken, en op de andere van fluweel of zyde is.

Ook heeft de Prins zyne scheidkundige navorschingen op veele in het gemeene leeven nuttige dingen gezogt toepaslyk te maaken. Daartoe behoort b. v. de konst om koperen vaatwerk op nieuw te vertinnen, zonder het oude vertinsel aftekrabben, zo dat het vaatwerk niet dunner wordt, en het werk veel gezwinder toegaat. (†)

(*) Beneden by de voortbrengfels van Napels spreekten wy daar breeder van.

(†) De Prins heeft den Heer La Lande nog verscheiden van zyne

In 't Paleis *Caraffa* ziet men verscheiden oude gedenk- *Napels.*
 stukken, onder anderen een bronzen paardenkop. Het *Palazzo*
 paard, als het wapen der stad, stond eertyds voor de *Caraffa.*
 kathedraalkerk; dog also het gemeen geloofde, dat het
 door Virgilius, dien het voor eenen grooten toveraar
 hield, door helche konst gemaakt was, en daarom 'er
 allerlei bygeloovigheden mede pleegde, zig zelfs ver-
 beeldde, dat alle zieke paarden, die men 'er bybragt,
 gezond werden, deed het de Aartsbisshop in 't jaar
 1322. aan stukken slaan, en 'er eene klok van gieten.
 Toen Koning Karel Napels, na een beleg van agt maan-
 den, veroverde, deed hy het paard een toom in den
 mond leggen, en daaronder zetten:

Hactenus effrenis, Domini nunc paret habenis,
Rex domat hunc equus Parthenopenfis equum.

Thans

ne ontdekkingen verhaald, dog wy laten het daar, in hoe verre
 die waar zyn, of hoedanig de uitflag zyn zoude, als men 'er de
 proefsen van nam. Het is genoeg, dat hy in veele andere stukken
 bewyzen van een voor de scheidkunde geschikt vernuft heeft gege-
 ven. Tot die uitvindingen behoort, 1. een soort van wederher-
 voortbrenging der planten; inzonderheid beroemt hy zig het venkel
 weder uit zyne asch te kunnen hervoortbrengen. 2. Koolen, die
 zeer langzaam vergaan, en geene asch geeven, al legt men ze ee-
 nige uren in 't vuur. 3. Een soort van papier, 't welk inzonder-
 heid voor de artilleristen zeer nuttig zyn zoude, also het geen vuur
 vat, nog vonken nalaat, maar ten eersten tot koolen wordt. 4.
 Een soort van onuitbluschbaare lampen, waarover hy in 't jaar
 1753. eenen brief aan den Abt Nollet deed drukken. Hy heeft
 nog verscheiden andere kleine stukjes uitgegeven, die wy kortheids-
 halven voorby gaan. Het ware te wenschen, dat hy alle zyne in
 de natuur- en scheidkunde gedaane ontdekkingen zelf beschreeve,
 het welk een werk zyn zoude, dat eene ryke stof tot nieuwe ont-
 dekkingen geeven konde.

Napels. Thans ziet men den kop alleen in 't Paleis Caraffa. Eenigen houden het werk voor antiek, dog Vafari oordeelt het niet van een' Griekfchen meester te zyn. Nog zyn in dit Paleis eenige antieke basreliefs en buften aantreffen; insgelyks een standbeeld van Koning Ferdinand II. door Donatello gemaakt.

S. Maria Maggiore. De *Strada della Vicaria* is eene der aanzienlykften der stad, gaande van de plaats van S. Spirito tot aan 't Paleis della Vicaria. Zy is te gelyk eene der oudften, en bezit de meefte oudheden. *S. Maria Maggiore* was voorheen een tempel van Diana, dog werd in de zesde eeuw in eene kerk veranderd, alzo de duivel zig, onder de gedaante van een varken, daarby verbeeld, en der gantfche stad een fehrik aangejaagd had. Om die reden ziet men ook een bronzen zwyn op eene kleine koepel. De kerk is naar 't plan van Cosmo gebouwd. De koepel is fchoon en helder.

S. Giovanni Evangelista. *S. Giovanni Evangelista del Pontano* heeft dien bynaam gekregen, om dat Joannes Jovianus Pontanus, geheimfchryver van Koning Ferdinand I. en te gelyk een vermaard hiftorieschryver en digter, de kerk deed bouwen. Op de muuren, zo van binnen als van buiten, leeft men leerzaame fpreuken, die hy 'er op gezet heeft. Pontanus was van Cerretto in Umbrien geboortig, maar begaf zig, na dat zyn vader in een oproer omgekomen was, naar Napels, en was eerst leermeeftter en naderhand geheimfchryver van Alphonfus II. Hy fchreef de hiftorie van den oorlog van Ferdinand I. en van Jan van Anjou. Men verbeeldt in de nabuurfchap der kerke het huis dat hy bewoond heeft, en daarin zyn standbeeld. Hy overleed in 1509. in zyn agt en zeventigfte jaar, na dat hy alvorens voor zig, zyne huisvrouw, zyne dogter, drie zoons,

zoons, en eenen vriend, graffschriften gemaakt had. *N. 1.*
 Men vindt ze allen in deeze kerk in marmer gehouwen,
 Zy zyn bewyzen van de tederheid zyns harten, en mee-
 sterstukken eener vloeyende en treffende digtkunde. Al-
 len verdienen zy gelezen te worden, dog wy zullen maar
 een paar staaltjes aanvoeren. (*)

Op zyne huisvrouw:

*Ille thori bene fida comes custosque pudici,
 Cuique & acus placuit, cui placuere coli.
 Quæque focum castosque Lares servavit, & aræ
 Et thura & lachrymas & pia ferta dedit.
 In prolem studiosa parens, & amabilis uni
 Quæ studuit caro casta placere viro.
 Hic posita est Ariadna; rosæ violæque nitefcant,
 Quo posita est Syrio spiret odore locus.
 Urna crocum Domina fundat, distillet amomum
 Ad tumulum, & cineri sparsa ciliſſa fluat.*

Op zyne dogter Lucia:

*Liquisti patrem in tenebris, mea Lucia, postquam
 E luce in tenebras filia rapta mea es.
 Sed neque tu in tenebras rapta es, quin ipsa tenebras
 Liquisti, & medio lucida sole micat.
 Coelo te natam aspicio, num nata parentem
 Aspicias? An fingit hæc sibi vana pater?*

Solamen

(*) Men vindt ze in Miffon, maar het volkomenst in Keyszler
 Blainville.

Napels. Solamen mortis miseræ, te nata, sepulchrum
 Hoc tegit, baud cineri sensus inesse potest.
 Si qua tamen de te superat pars, nata, fatere
 Felicem, quod te prima juventa rapit.
 At nos in tenebris vitam luctuque trabemus
 Hoc pretium patri, filia, quod genui.

Pontanus was een schrander man, die veele dwaalingen in de Roomsche kerk zag, gelyk uit het grafchrift op zynen geleerden vriend Pietro Compare, en uit de aartige toewyding van het hoofdaltaar aan God, blykt. Een zonderlinge reliquie in deeze kerk is een arm van den heidenschen historieschryver Livius. De beroemde digter Antonio van Palermo, eigenlyk Beccatello genaamd, heeft dien in 't jaar 1451. als gezant van Koning Alphonsus V. die een yverig bewonderaar van deezen grooten geschiedschryver was, voor zynen meester, van die van Padua weeten te verkrygen. Hy moet daarna aan Pontanus gekomen zyn, die hem hier met het volgende opschrift in bewaaring gesteld heeft:

Titi Livii braccium, quod Antonius Parnomita a Patavinis impetravit, Jo. Jovianus Pontanus multos post annos hoc in loco ponendum curavit.

S. Paolo.

De kerk van *S. Paolo* ligt op de kleine plaats *del Mercato Vecchio*, welke der stad, toen zy nog lang niet tot de tegenwoordige grootte was gekomen, tot eene markt diende. Op deeze plaats is ook de vergaderplaats van de stadsbedienden sedert de eersten tyden der Republiek van Napels geweest, wanneer zy in de *Basilica Augusta* t'zamen kwamen. Men ziet hier overblyffels van eenen ouden

ouden tempel, waar omtrent de meeningen verdeeld zyn. *Napels.* Waarschynlyk is, dat Julius Tarsus, een vry gelatene van Tiberius, dien voor Castor en Pollux heeft doen bouwen, het welke een opschrift aan den gevel, dat in 1638. door eene aardbeving verwoest werd, ook bekrachtigde. De gevel had toen figuren, en 'er stonden nog agt gekanneleerde zuilen en eenige statues. Heden ten dage zyn 'er nog twee over, waaruit blykt, dat de tempel van korinthische order geweest is. De tegenwoordige kerk heeft veele schilderyen van Maffimo, Solimene, en Belfario. De schoone tabernakel is van verguld brons, en met zuilen van jaspis voorzien.

De kapel van den h. Gaëtanus is geheel met zilveren platen, zynde geloften hier gedaan, behangen. Hier rust het gebeente van deezen heilig, die in 't jaar 1524. de order der Theatynen stigtte. In de sakristy hangen verscheiden goede schilderyen, onder anderen twee grootte stukken van Solimene, de zinverrukking van Paulus, en de val van Simon den Toveraar, dat voor 't beste stuk van dien meester te Napels gehouden wordt. Het heeft veel van de manier van Pieter van Cortona. Het klooster is het schoonste van deeze order in Italië, en een toevlugt van den voornaamsten adel: men ziet het als de kweekschool van bischoppen en prelaaten aan. Om die reden begeben 'er zig veele arme edellieden in. Op de plaats in 't klooster staan verscheiden oude kolommen uit den voormaligen tempel, of veelligt uit het theater, 't welk hier lag, en waarvan men nog eenige spooren vindt. Dit toneel was het eerst 't welk Nero besteed, om openlyk zyne stem te doen hooren. Seneca kwam 'er, toen hy reeds een oud man was, dagelyks door, wanneer hy ging om de

Napels. lessen van den filosoof Metronacte bytewoonen, (*) en zag met ongenoegen, dat de schouwburg vol, en de gehoorzaal van menschen ledig was.

Voor de kerk staat het beeld van den h. Gaëtanus, 't welk hem de stad, als eene gelofte ter gelegenheid van de pest, heeft doen stellen. De kleine kapel van Petrus, niet ver van daar, is ter gedagtenis van het wonder, dat de hier staande beelden van Castor en Pollux op zyn bevel omvielen, en den hals braken, opgericht geworden. De hoofden, die anderen voor hoofden van oude keizers uitgeeven, vertoont men nog, en als men de historie niet gelooven wil, zo zeggen het ten minsten de volgende vaarzen, die 'er by staan:

*Audit vel furdus Pollux cum Castore Petrum,
Nec mora, præcipiti marmore uterque ruit.*

S. Lorenzo. De kerk van *S. Lorenzo* is op bevel van Koning Karel van Anjou in 't jaar 1266. gebouwd. Zy is gothisch, maar in modernen smaak versierd, en wegens de menigte van beelden, schilderyen, zuilen, en graftekens, niet onagtzzaam voorbytegaan. Op het hoofdaltaar ziet men drie goede statues van Jan van Nola. De vier zuilen, die agter het koor en in de kapellen zyn, komen uit het oude paleis der Republiek, 't welk Koning Karel om ver-
haar-

(*) Hy uit daaromtrent in zyn 76. brief deeze fraaye gedag-
ran:

*In theatrum senex ibo, ad philosophum ire erubescam? Tametsi
discendum est quamdiu nescias, Et, si proverbio credimus, quamdiu
vives. Nec ulli hoc rei magis convenit quam hiis; tamdiu discendum
est quemadmodum vivas, quam diu vivis.*

haalen; en den adel het houden van vergaderingen verbieden deed. De kapel *del Rosario* is schoon; men ziet 'er het beeld van den stigter en zyne gemaalin in. De kapel *la Reina* voert den naam van de stigteres, de Koningin Margaretha, gemaalin van Karel III. Cosmo Fagnano heeft ze in een nieuwer' smaak versierd. Hier liggen Karel Hertog van Durazzo, dien Koning Lodewyk van Hongaryen deed onthoofden, en Robert van Artois, nevens zyne gemaalin Joanna, welke gedagte Margaretha met vergift deed ombrengen. Het daar te vinden beeld van den h. Antonius heeft Simon van Cremona, een schilder, van wien Petrarca dikwyls gewaagt, vervaardigd. Ook heeft de kerk veele gedenktekens van voornaame en in de geschiedenissen bekende personen. Alleen tekenen wy aan, dat de beroemde natuurkundige Jan Baptist Porta, die zig onder anderen door zyn boek over de gelykenis der wezenstrekken in de menschen en de dieren bekend gemaakt heeft, en in 1620. gestorven is, hier begraven ligt. In 't klooster vergaderen alle twee jaaren de afgevaardigden der stad en de landstanden, om over de vrywillige gift, die zy den Koning doen zullen, te beraadslagen.

Napels.

Het Hospitaal der Ongeneeslyken, *de gl' incurabili*, *Gli incurabili.* verzorgt meer dan zes honderd menschen van beide geslagten, welken met langduurige ziekten, venuskwaalen, en andere ongemakken bezogt zyn; insgelyks kinderen die de schurft hebben. De laatsten gaan in 't wit gekleed door de stad, en zingen, om de inwoonders aan hunne sterfelykheid te doen gedenken.

S. *Filippo Neri* behoort aan de order de Hieronymie-S *Filippo Neri.* ten of dell' Oratorio, en is ten opzichte der konst eene der schoonste kerken, niet alleen van Napels, maar van

Napels. geheel Italiën. Zy is, zo wel als het klooster, door den bouwmeester Dionysius Bartolomeo gebouwd. De marmeren voorzyde valt pragtig in het oog. Het binnenste der kerk heeft schoone evenredigheden. Zy wordt door twaalf korinthische zuilen van graniet in drie schepen verdeeld. De schaft deezer zuilen bestaat uit een stuk van 24. voeten hoog, en de piedestals en kapitellen zyn van Karrarisch marmer. Men ziet in het gantsche gebouw te veel goud en sieraad; zy zou fraayer zyn als zy eenvoudiger was. De meeste kapellen hebben overvloed aan marmer en schilderyen, welken men grooten meesters toeschryft; dog zy zyn ten deele zo flauw, dat men ze bezwaarlyk voor origineelen houden kan.

Boven de hoofddeur is een groot stuk in fresco van Luca Giordano, verbeeldende het verdryven der koopers en verkoopers uit den Tempel. In het stuk heerfcht eene goede schikking, en eene bekwame verdeling van licht en schaduw; dog Christus heeft geen edele uitdrukking. Van den zelve meester vertoont zig in de vyfde kapel ter regter hand de h. Theresia, met haare Karmelietter nonnen by een krucifix, een stuk waarvan de koppen zeer bekoorlyk zyn. In eene kapel ter linkerhand heeft Guido een schoonen S. Franciscus geschilderd. De kapel van Christus geboorte is schoon van bouworder, en geheel met marmer bekleed. Die van den h. Filippo Neri is als een kleine kerk van marmer. Aan de koepel heeft Solimene deezen heilig in eene glorie afgebeeld. In de koepel op de andere zyde van 't hoofdaltaar ziet men Judith, ook van dien meester, welke het vyandlyke heerschrik aanjaagt, door het hoofd van Holofernes te vertoon. Het hoofdaltaar is geheel van kostbaare stenen 't zamengesteld, en met heerlyke marmeren zuilen

ver-

verfierd. De fakristy praat met treflyke schilderyen van *Napels.* Domenichino, Palma, en Guido, ten minsten geeft men ze voor origineelen uit. De hier bewaarde schat van zilveren beelden, gouden altaargereedschap en kelken met juweelen bezet, kruisfen, en diergelyken, is veele tonnen gouds waard. Napels is de stad van Italiën waar de kloosters, op de dagen hunner heiligen, en by de ten toon stelling van 't sakrament in de vasten, de meeste vertooning maaken, en heerlyke muziek geeven. Onder alle de kloosters der stad zoekt zig dit byzonderlyk te doen bemerkten.

Het klooster by de kerk van S. Filippo Neri is groot en schoon. De eerste afgeslotene plaats rust op ionische zuilen van marmer, en op de andere is een tuin aangelegd. De bibliotheek is eene van de vier die hier publiek zyn, en zeer aanzienlyk, vooral nu zy door de verzameling van Josef Valetta, een' advokaat, een aanwas van 15000. stuk van de schoonste uitgaaven der oude *auctores classici*, Engelsche en Fransche werken, gekreegen heeft. Zy bezit veele zeldzaame handschriften, en onder anderen verscheidenen van Josef Scaliger, Heinsius, en Scioppius

DE DOMKERK, MET HAARE NABUURSCHAP.

Op de plaats voor den Dom staat het hospitaal van *Monte della Misericordia*, 't welk zeer ryk is, en een groot badhuis voor de zieken, op het eiland Ischia, onderhoudt. In de schoone kerk, daarby behoorende, ziet men een treflyke schildery van de werken van barmhartigheid, geschilderd door Michaël Angelo Caravagio. Op de zelve plaats ziet men ook den obelisk, die ter

Napels.

eere van den h. Januarius is opgericht. Het is een gedenkstuk, 't welk Cosmo Fanfago op de zelve misfelyke manier, als de twee andere reeds aangehaalden, geordonneerd heeft. Alles is gedwongen en buitenspoorig, egter beweert men gemeenlyk, dat Fanfago hier een meesterstuk geleverd heeft, een bewys hoe weinig men hier weet, wat tot den edelen en waaren sijnak in de bouwkunst behoort. Op het gedenkstuk staat de h. Januarius in brons. Den 18. September, als den avond voor het feest van den heilig, bouwt men 'er een stellaadie by, als een amfitheater, met tapyten behangen; het gedenkstuk wordt pragtig verligt, en een concert van meer dan honderd stemmen gegeven.

§. Genmaro. De Dom of de Kathedraalkerk is deezen grooten schuttheer der Napolitaanen gewyd, en door Koning Karel I. van Anjou, omtrent het jaar 1280. gebouwd. Het is een oud gothifch gebouw, door Nicolao Pisano, van wien wy by Florencen dikwyls gesproken hebben, ontworpen. Voorheen stond hier een tempel van Apollo, waarvan men by 't graaven overblyffels gevonden heeft. By eene zwaare aardbeeving in 't jaar 1485. leed het gebouw zeer, dog men heeft het met zwaare kosten weder hersteld. By den hoofdingang staan twee porfieren zuilen op een paar leeuwen, die uit den ouden tempel gekomen zyn. By de deur zyn drie graftekens van Koning Karel I. van Carolus Martellus, Koning van Hongaryen, en zyne gemaalin Clementia. Men telt in de kerk honderd en tien zuilen van Afrikaansch marmere en graniet; verguldfels zyn nergens gespaard. De zoldering van 't middelschip heeft Santa Fede, en de apostelen in de ronde vakken Luca Giordano geschilderd. De doopvont van toetssteen, welke in deezen gang staat, is een antieke

tieke vaas, waarop de attributen van Bacchus uitgehouwen zyn. Het werk is slegt, en vermoedlyk uit den tyd van Konstantyn den Grooten. Over 't geheel is zy niet voor de kerk geschikt. Het deksel is nieuw, dog kwalik uitgevallen. Het vat staat op een voet van porfier.

Napels.

In den slinker kruisgang heeft Giordano twee wel zamengestelde stukken, en Solimene twee bischoppen daarboven geschilderd. Op het koor ziet men een wel geordonneerde schildery van Sebastiaan Conca, verbeeldende een processe. Van de twee orgels heeft Vafari het eene, een Giordano het andere, met hun pinseel versierd. De Hemelvaart van Maria op het hoofdaltaar is van Pietro Perugino.

De onderaardsche kapel, of, gelyk men te Romem zegt, *la Confessione*, en te Napels *il Seccorpo*, waarin de h. Januarius rust, is van wit marmer, en met ionische zuilen van dien steen versierd. Op de muuren zyn arabesques, vrugten, kransen, kinderen, en diergelyken, in goeden smaak uitgehouwen. Het beeld van den Kardinaal Caraffa, die de kapel heeft doen bouwen, wordt aan Michaël Angelo toegeschreven, dog is niet fraai uitgevoerd. In de kapel der Caraccioli ziet men het denkstuk van iemand uit het geslacht, die van Doctor in de regten en de geneeskonst Aartsbisshop van Napels is geworden. Petrus Ghetti heeft daarop de dood met een lykdoek, op een uurglaas wyzende, nevens het portrait des Aartsbisshops, afgebeeld. In de kapel van Minutolo, van de welke Boccaccio in de vertelling van *Andrenico* gewaagt, werden voorheen de promotien tot doctor verrigt. Men ziet 'er verscheiden ridders afgebeeld, met hoornen op de helmen, 't welk voorheen een zinspeeling op de sterkte was. Paus Innocent XII. die Aarts-

Napels. bischop van Napels geweest was, heeft in deeze kerk een schoon gedenkstuk, of eigenlyk een *cenotaphium*. Zyn bronzen borstbeeld, zo wel als de marmeren statues, zyn te Rom en gemaakt. Niet ver van daar zyn de graftekens van de kardinaalen Caraffa en Gesualdi.

In de kapel *S. Lorenzo* ligt Paus Innocent IV. begraven, die op de kerkvergadering te Lyons, in 't jaar 1245. het eerst den Kardinaalen roode hoeden gaf. In een pilaar van den middelsten gang is een oude Napolitaansche maat, *Pasfetto*, ingemetfeld. By de deur der sakristy ligt de ongelukkige Koning van Hongaryen, Andreas, dien zyne gemaal in Joanna I. worgen deed, begraven. Men leeft daar het volgende berigt by:

Andrea, Caroli Uberti, Pannoniae Regis, F. Neapolitanorum Regi, Johanna uxoris dolo & laqueo necato. Ne Regis corpus insepultum, sepultumve facinus posteris remaneret, Franciscus Berardi F. Capycius sepulcrum titulum nomenque p. Mortuo. 1345. 14. Kal. Octobr.

S. Restituta. De kerk van *S. Restituta* of de voormailige Kathedraal-kerk hangt met die van den h. Januarius te zamen, na dat men den eenen kruisgang afgebroken heeft, om de kerk van den h. Januarius te bouwen. De middelste gang der kerk rust op zuilen, die men uit een tempel van Neptunus agt te zyn. Francisco Moro, een leerling van Solimene, heeft de twaalf apostelen, en Giordano de zoldering aldaar geschilderd.

Il Tesoro. *Il Tesoro*, of de kapel van den h. Januarius, is het pragtigste gedeelte van de Domkerk. Zy is in 't jaar 1608. volgens het plan eens Theatyners monniks, met naame

Gri-

Grimaldi, gebouwd. Haare ronde gedaante doet zig wel op, en de evenredigheden zyn wel gekozen. Zy rust op twee en veertig zuilen van marmer, *Brocatello* genaamd. In de niffen rondom ftaan negentien middelmaatige beelden van heiligen uit brons, gemaakt door Finelli. Daar onder wordt van elken heilig eene relikwie in een zilveren beeld bewaard. Allenthalven heerfcht de grootfte pragt; de vloer is van marmer, en alles zo vol van ftukadoorwerk en verguldfel, dat het oog nergens rust vindt.

De koepel is van Lanfranco gefchilderd. Domenichino begon eerft ze te fchilderen, na dat hy zig naar Napels begeeven had, uit hoofde van het ongelyk, 't welk hy te Romen had geleden. Verfcheiden andere meesters, voornaamlyk Guido, lieten het werk aan deeze kapel fteeken, uit vrees van door de Napolitaanfche meesters vergiftigd te worden, de eer van ze te fchilderen geen vreemdeling gunden. Domenichino had zo grooten naam, dat de opzigters der kerk by zyne aankomft alles wat de Napolitaanen, en inzonderheid de om zyn boosaartig en valsch karakter bekende Belifario, gedaan hadden, vernietigen deden. Dit verbitterde hen ten uiterften, en zy deden Domenichino zo veel verdriets aan, dat hy weder naar Romen ging. De opzigters fchreeven op nieuws om hem. Zyne vyanden mengden afch onder den kalk, op dat het geen hy opdroeg weder afvallen mogt; zy koften zyn volk om, zo dat hy niemant, zelfs niet zyn eigen vrouw, meer betrouwde, en zelf zyne fpys klaar maakte. Dat altyd aanhoudende plaagen veroorzaakte zyn dood, ten minften hy ftierf drie jaaren daaraan, fchoon niet zonder vermoeden van vergeeven te zyn. Het werk bleef onvoltooid, en zyne vyanden

Napels.

rusteden niet, voor dat het weggedaan, en de koepel van Lanfranco geschilderd werd. Van Domenichino is niets gebleven, als de vier hoeken onder de koepel en de altaarstukken: zy zyn egter niet van zyn beste werk, 't welk vermoedlyk gekomen is van 't verdriet waarvan hy vol was. In Lanfranco's stukken ziet men schoone groepen, eene goede tekening, dog geen harmonie en uitdrukking genoeg. De h. Januarius komende uit den brandenden oven is van Spagnolet geschilderd.

De rykdom deezer kapelle en de daaraan paalende sakrify is onbeschryfelyk. De geschenken, door den tegenwoordigen Koning en de Koningin van Spanjen, by hun eerste bezoek aan den h. Januarius gedaan, zyn pragtig. Een enkele gouden kelk met juweelen bezet kost 3000 daalders. Men heeft hier massieve zilveren kandelaars vyf of zes ellen hoog; zes en dertig zilveren busten, welke by groote plegtigheden ten toon gesteld worden, enz.

Bloed van den h. Januarius.

Agter het altaar wordt, in eene nis met zilveren deuren, het vernaarde bloed van den h. Januarius, in een paar glazen vioolen, bewaard. Jaarlyks wordt daarmede het bekende wonder van het vloecbaar worden verrigt, en de gemeene man te Napels zou 'er voor sterven, dat het bovennatuurlyk geschiedt. Men vertelt, dat een Napolitaansch vrouwenfch, toen de heilig gedood werd, het opgevangen heeft. By deeze glazen staat ook het hoofd des heiligs, en men geloofst, dat het bloed begint te vloeyen als het dat nadert. De groote dagen, waar op dat wonder het volk vertoon wordt, zyn de 19. September en de 6. May; dog by honger, pest, hevig wonden van den Vesuvius, en andere ongevallen, neemt 'er ook zyn toevlugt toe. De viool waarin het geronnen bloed

bloed bewaard wordt, wordt dan eenige honderd reizen, *Napels*, onder het vertoonen, omgedraaid; zy staat van te voren tusfchen veele kaarsen, wordt van godvrugtige zielen gekust, de priester houdt ze in zyne warme handen, en drukt ze onder zekere gebeden aan zyn borst. Als dit omtrent een kwartier uurs geduurd heeft, wordt het bloed gemeenlyk vloeibaar. Gedurende dien tyd roept het heromstaande volk den heilig, met groot geschreeuw en slaan op de borst, om eene spoedige werking van het wonder aan, alzo gemeenlyk algemeene rampen ontstaan als het niet geschiedt. (*) Zo ras het bloed dun wordt, roept de priester uit, *il miracolo e fatto*, en dan begint het *Te Deum*. Op den 6. May wordt voor het huis van de vergadering des adels, *Seggio*, een groot stellaadie gebouwd; tegen den middag brengt men het hoofd des heiligs in een groote procesfie daar heen, en des avonds op de zelve wys de vles met bloed, waar dan ook het wonder geschiedt.

Men begrypt ligtelyk, dat de zaak geheel natuurlyk toegaat, en dat de warmte alleen en het menigvuldige schudden het dikke bloed vloeibaar maaken, gelyk gestolde of door de koude dik geworden olie weer dun wordt. (†)

Keysz-

(*) Het is eenen ketter te raaden, by deeze gelegenheid omzigtig te zyn, alzo het volk, wanneer het bloed niet ras vloeyen wil, het ligtelyk op rekening van den ongeloofigen zet. De Heer La Lande haalt hiervan een voorbeeld aan, in eenen Engelschen Confal, die in 't jaar 1730. van na by stond te kyken. Het bloed wilde niet vloeyen. Men verzogt hem zeer beleefd, gedurende dien tyd zig met het bezien der merkwaardigheden der kerk bezig te houden. Zo dra hy zig een weinig verwyderde, zo ziet, daar gebeurde het wonder.

(†) Addison merkt in zyne reis naar Italien aan, dat de heidenfche

Napels. Keyszler verzekert, dat de bekende Berlynsche scheikundige Neuman, in 't jaar 1733., het geheim uitvond van op een gemaklyke wys het vloeyen van 't bloed na te doen. De Heer La Lande, zelfs een Roomsche schryver, haalt een' grooten geleerden aan, die dit wonder op het naauwkeurigt na deed. Hy deed een reliquiekasje van gedaante als de Napolitaanschen maake, waarin even zulk een paar vioolen gezet werden. Zy waren met een *amalgama* van goud, kwik, en cinnober, 't welk 'er als geronnen bloed uitzag, gevuld. Om dit te doen vloeyen, was ter zyde in het kasje een bedekte pyp met vloeyend kwikzilver, waaraan een klepje zo was gemaakt, dat telkens by het omdraayen van 't kasje daer iets van in de viool komen konde, waardoor dan het *amalgama* allengskens begon te vloeyen. Ondertusschen kunnen de blinde een yverige Napolitaanen daartegen in brengen, dat Simon de Toveraar de wonderwerken van Petrus, en de Toveraars van Farao die van Moses hebben nagedaan, en dat des ongeagt het vloeyen van 't bloed van den h. Januarius een wezenlyk wonder is. Onder deezen behoort ook de bekende Napolitaansche Dignita-

sche priesters van eené stad in 't Napelsche zig beroemden, die een wonder, wierook zonder vuur vlocibaar te kunnen maaken, geloofd, dat het vloeyen van 't bloed mischien als eene navolging daarvan uitgedagt is, om het volk wat te blinddoeken.

— — — *Dehinc Gratia lymphis*
Iratis extracta dedit, visusque jocosque,
Dum flammâ sine thura liquifere limine sacra
Persuadere cupit. Credat Judæus Apella,
Non ego.

Horat. Sat. l. 5. vs. 27.

(*) Tom. 6. ch. 12.

en Regtsgeleerde, Franciscus de Pietri: ten minsten yvert *Napels.*
hy in de volgende vaarzen geweldig tegens de ongeloovi-
gen:

Nondum credis Arabs, scythicis quin barbarus oris

Confugis ad veræ Relligionis iter?

Aspice, palpa hæc. Stat longum post Martyris ævum

Incorruptus adhuc, & sine tabe cruor.

Imo bilaris gliscit, consurgit, disilit, ardet,

Ocyor, extremæ est impatiensque tubæ.

Perfidus an cernis capiti ut cruor obuius, ante

Frigidus & durus, ferveat & liqueat?

Caute vel asperior, vel sis adamantinus Afer,

Sanguine quin duro sponte liquente, liques?

Mannen van doorzicht en geleerdheid te Napels weeten, wat van dit wonder te denken zy, al ontdekken zy uit voorzigtigheid hunne gedagten niet. En wat is waarfchynlyker, dan dat het alles een konftgreep is, daar diergelyk een vloeyen van bloed in meer andere kerken in't gebruik is? Want met het bloed van de h. Joannes, Stephanus, Pantaleo, Vitus, en de h. Patricia, geschiedt juist het zelve op zekere heilige dagen, in de kerken waar die heiligdommen bewaard worden. (*)

De kerk der heilige Apostelen, den Theatynen behoorende, eene van de schoonsten der stad, is vaneenen uit li. *S.S. Aposto-*
de broeders, Franciscus Grimaldi, ontworpen. (*) Alleen

(*) De Jesuier Pietra Santa handelt breedvoerig daarvan in zyn boek *Taumasia*. of van de bestendig voortduurende wonderen der Roomsche Kerk, waarmede hy drie deelen gevuld heeft.

(†) Eertyds stond hier een tempel van Mercurius, welken Konstantyn de Grootte den Apostelen wydede.

Napels.

leen ontbreekt haar eene schoone voorzyde. De koepel is helder en wel geëvenredigd. Lanfranco heeft zig hier vereeuwigd, het hoofdgewelf is van hem, zo wel als dat van de groote kapel, en de stukken op het koor. In de groote koepel vertoont zig een vuurig genie, een groot karakter in de tekening, en veel schoonheden in de byzondere partyen, dog het koloriet is wat hard, en de beelden schynen niet lugtig genoeg. De kerk praalt met vier treffelyke stukken van Giordano, waarvan de geboorte van Maria in den rechter kruisgang, en tegen over haare voorstelling in den Tempel hangt. Beiden zyn zy van een betoverend koloriet, en komen naby aan de manier van Pieter van Cortona. De twee andere stukken zyn in den linker kruisgang, dog komen in kracht en uitvoering niet volkomen by de eersten. Binaschi heeft de koepel, en Viviani een heerlyk stuk boven den hoofdingang, verbeeldende het bad van Bethesda, geschilderd.

Het marmeren hoofdaltaar, en de kostbaare tabernakel met zuilen van jaspis, is door Cangiano, een broeder der order, ontworpen. De groote bronzen kandelaars, van de uitvinding van Finelli, vertoonen de attributen der euangelisten, den engel, den leeuw, den os, en den adelaar. De kapel Filamarino, in den linker kruisgang, is eene van de pragtigsten van Napels, en van Borromini ontworpen. Men ziet niets dan marmor, en vyf schoone mozaïcken, welken deugden en de boodschap van Maria voorstellen. Calandria van Vercelli heeft ze naar origineelen van Guido, welken de Kardinaal Barberini den Koning van Spanjen geschonken heeft, vervaardigd. Het schoone basrelief boven het altaar, 't welk een concert van kinderen

deren verbeeldt, is van Francisco Fiamingo gemaakt. *Napels.* Daar heerfcht ongemeen veel waarheid en eene bevalige uitdrukking in. Ter regter hand ligt de kapel der ontrangenis, die met veel smaaks verfierd, en zeer ryk aan marmer is. De fakrifty valt wel in 't oog, en praalt met een aanzienlyken fchat van zilveren en gouden gereedschap.

De onderaardsche gewelven der kerk zyn fchoon, en zo frifch, dat 'er de lichaamen lang onverteerd blyven. In de zelve rusten de beenderen van den vermaarden Italiaanfchen digter Marino, die in 1625. negen en twintig jaaren oud, overleed. Op den muur is zyn beeldtenis gefchilderd. Van de twee opfchriften heeft de akademie der Humoriften hem 'er een doen ftellen, het andere luidt als volgt: (*)

*Johannes Bapt. Marinus Neapol. inclytus Musarum
genius, elegantiarum parens. H. S. E. Natura factus
ad lyram, bausa e Permesfi unda volucris quodam igne
Poëseos, grandiori ingenii vena efferbuit. In una Ita-
lica dialecto Græcam, Latinam, ad miraculum usque,
miscuit musam. Egregias priscorum Poëtarum animas
expressit omnes, cecinit æqua laude sacra, profana. Di-
viso in bicipiti Parnasfo, ingenio, utroque eo vertice
subli-*

(*) De Italiaanen noemen hem den Ridder, Marino en Marini, dog het eerste is gebruiklyker. De Hertog van Savoyen maakte hem Ridder van de Order des h. Lazarus en Mauritius. De Kardinaal Bentivoglio hield zeer veel van zyne digtftukken, en zettede hem aan die uittegeeven; egter vermaande hy hem, eenige vrye plaatfen in zyn gedigt over den dood van Adonis te veranderen of geheel wegtelaaten.

Napels. *Sublimior, extorris diu patria rediit Parthenope Siren
peregrina, ut prior esset Maroni Marinus. Nunc
laureato cineri marmor hoc plaudit, ut accinit, ad atet-
nam cibaram Fame concentus.*

Hic tumulus magni brevis hæc est urna Marini,

Illius hoc tegitur marmore fracta lyra.

Clara mari traxit cognomina gurgite plens

Carmina, & arguto qui dedit ore sales.

Het klooster is uitgestrekt, en heeft een wenteltrap met zo laage treden, dat de ezels het graan naar boven draagen kunnen. De bibliotheek heeft een aanzienlyken voorraad van boeken. Met dit klooster is een stichting verknogt, diegelyke men zelden aantreft, en die egter in alle steden beoorde ingevoerd te worden. Zy bestaat in eene broederfchap van een paar honderd advokaaten, die de twistgedingen voor arme menschen onderzoeken, en de noodlydenden voor niet bedienen. Uit het gezelschap wordt 'er een benoemd, die de zaak *ex officio* moet overneemen, dog geene onkosten heeft, alzo het klooster aanzienlyke inkomsten geniet, geschikt om de proceskosten te betaalen; hy dient alleen de noodlydenden met zynen raad en zyne pen.

S. Giovan. De kerk van *S. Giovanni a Carbonara* ligt op de lange
ni a Carbo- en breede straat van dien naam, van de welke Petrarca
nara.

verhaalt, dat zig daar de jonge lieden openlyk met worstelen en schermen, zelfs in byzyn van den Koning, oefenden. Het merkwaardigste in de kerk is het Gotische monument des Konings Ladislaus, die haar veel goeds bewezen heeft. Het bestaat uit verscheiden nissen met veelerlei figuren vervuld. Aan het bovenste gedeelte
zit

zit de Koning te paard met den degen in de hand, wat meer naar beneden zit hy by zyn zufter de Koningin Joanna II. welke hem dit gedenkstuk heeft doen oprigten. Op het graf van deezen merkwaardigen, en voor geheel Italiën ontzaglyken Koning, die van vergift stierf, (*) leeft men schoone Latynsche vaarzen, die op zyne uitgestrekte onderneemingen doelen. De langften zyn van den vernaarden Sannazarius.

Agter het hoofdaltaar ziet men het gedenkteken van den Seneschalk van Napels, Syriannus Caracciolo, die een gunsteling van gemelden Koning Ladislaus was, en op de Koningin Joanna II. zo veel vermogt, dat hy meer dan zy regeerde. Eenigen willen, dat de Hertogin van Sessa hem uit nyd deed ombrengen, anderen dat hy op aanzetten der Koningin, die hem veelligt moede was, van kant geholpen is. Het stuk werd in de Vicaria, of het gerichtshof, uitgevoerd. De Koningin deed hem dit gedenkstuk oprigten, waarop in 't jaar 1453. dit van Laurentius Valla gemaakte grafschrift gezet werd:

Nil mihi, ni titulus, summo de culmine deerat,

Regina morbis invalida & senio.

Foe-

(*) Zyn dood wordt van de schryvers zeer zonderling verhaald. De Koning schreef der stad Florencen, by haare overgaaf, zeer zachte voorwaarden voor, dog vorderde daarvoor het mooiste meisje uit de stad, de dogter van zekeren geneesheer. De vader moest er in bewilligen, dog wrook zig, na dat hy van te vooren zyne dogter onderrigt had. *Et ita nova Venus ad maritum suum egrediebatur, cui amore deflagranti cum se permetteret, ex domestico mandato incalcescentes carnes sudariolo perficit: quare venenum in utramque corpus ea penetravit vehementis, ut mox inter mutuos amplexus ambo exspirarent.*

Napels. *Fœcunda populos proceresque in pace tuebar ,
 Pro Domine imperio nullius arma timens.
 Sed me idem livor, qui te, fortissime Cæsar,
 Sopitum extinxit, nocte juvante dolos.
 Non me, sed totum lacerat manus impia regnum,
 Partibenoque suum perdidit alma decus.*

De kapel van den Marquis de Vico heeft schoon marmer en beeldwerk. De vier statues in de nissen zyn van de bekwaamste meesters, die toen leefden, en als ontstryd zig beyverden, naamlyk Nola, Santa Croce, Caccavello, en della Piata. De kapel behoort onder de besten van Napels. Vafari heeft de sakristy geschilderd. Het bloed van Joannes den Dooper wordt hier, gelyk als dat van Januarius in de Domkerk, op zekere heilige dagen vloeyend gemaakt. De Augustyners bezitten eene aanzienlyke bibliotheek in het klooster by de kerk behoorende, welke bibliotheek de Kardinaal Seripando gestigt heeft. Zy is met goede handschriften voorzien.

S. Catarina a Formello. De kerk *S. Catarina a Formello* heeft dien bynaam van de verschillende t'zamen loopende waterleidingen, die naar de tegenwoordige uitspraak *Formali* heeten. In de nabuurschap is ook een paardenwed, 't welk *Formello* genoemd wordt. Antonio van Florencen heeft de kerk gebouwd, en 'er de eerste koepel te Napels op gezet, na dat Brunelleschi het bouwen van de koepels tot volmaaktheid gebragt had. Het klooster heeft eene van de schoonste apotheken van Napels, waarby ook eene verzameling van natuurlyke merkwaardigheden, oudheden, en andere zeldzaamheden bewaard wordt. Onder andere dingen is daar de kopy van den kop van den berugten Masaniello.

La Vicaria is een groot op zig zelf staand gebouw, *Napels*.
 werwaards aile de gerigtsbanken verlegd zyn. Willem *La Vicaria*
 van Normandie bouwde het, als een soort van slot, zo
 dat het zeer hooge en dikke muuren heeft. Tot op den
 tyd van Ferdinand I. woonden 'er de Koningen van Na-
 pels op. In 't jaar 1540. werden 'er de gerigtsbanken en
 gevangenissen naar toe verlegd. De hoofdzal is zo
 groot, dat 'er 2000. menschen in kunnen, en egter krielt
 het 'er alle ogtenden van notarissen, prokureurs, en
 diegelyken, zo dat men zig naauwlyks roeren kan. Daar-
 op volgen zes zaalen, waar gerigt gehouden wordt,
Ruote grandi. Elke bank bestaat uit eenen president,
Capo ai Rota, en vier byzitters. De Rekenkamer, *la Ca-*
mera della Sommaria, heeft ook twee regtbanken, *Ruota*
grande en *Ruota mezzana*, waar over zaaken die geld-
 middelen en gemeene uitgaaven raaken, geoordeeld
 wordt. Voor de eerste instantie in kleine civiele zaa-
 ker zyn twee ruote, en eene voor de krimineele. De
 schryvers, archivisten, en andere hiertoe behoorende
 perfoonen, beslaan verscheiden kamers. Een byzon-
 dere regtbank, *la Zecca*, oordeelt over muntzaaken,
 en wat van maaten en gewigt afhangt. De oorsprong-
 lyke maaten van Napels zyn op de plaats onder den
 leeuw begraven, op dat zy niet gestolen of verloren
 zouden worden. De *Campione* heeft 'er slegte en kwa-
 lyk gemaakte kopyen van, van de welken men zig
 bedient om anderen na te maaken. Uit deeze won-
 derbaare schikking ontstaat een groot ongemak in 't
 gemeene leeven, zo dat nergens meer bedrog gepleegd
 wordt, by het verkoopen van wyn en koorn, als te Na-
 pels, zonder dat men vergoeding kan krygen.

L'Annun-

Het hospitaal, *dell'Annunziata*, is mischien het rykste *ziata*.

Napels. der wereld, naar dien men deszelfs inkomsten op een millioen daalders rekent. (*) Koningin Joanna II. heeft het zelve zeer verrykt. Men ontvangt hier alle gewonden, onzinnigen, en gevaarlyke kranken zonder onderscheid. Voor de kleine kinderen is maar een draai, *Turno*, waarin zy van buiten door onbekenden gelegd worden, en men heeft altyd agt minnens in gereedheid. Het getal der vondelingen, welken hier opgevoed worden, bedraagt over de 2000. De jongens leeren handwerken of worden priesters, want, vermogens een voorregt van Paus Nikolaas IV., zyn zy allen als wettig geboren en aantezien. De meisjes worden tot huiswerk van 't hospitaal en tot onderwyzing der kinderen gebruikt, ten deele voor het klooster opgebragt, en een zeker getal jaarlyks met een uitzet van honderd tot twee honderd dukaaten uitgehuwelykt. Behalven deezen huwelykt het hospitaal nog andere arme meisjes, van borgerlyken of adellyken staat, door middel van aanzienlyke ftigtingen, uit, en zodanig eene bruid krygt fomwylen 1000. of 2000. daalders mede. Het hospitaal onderhoudt nog vier anderen buiten de stad, waar de gezond gewordenen zig eenen tyd lang, om kragten te krygen, ophouden. Het eene is te *Puzzuolo*, waar veele kranken naartoe gezonden worden, om de zweetbaden in de nabuurschap te gebrui-

(*) Egter maakte het in 't begin deezer eenw een bankeroet van vyf milloenen dukaaten, 't welk vermoedlyk aan eene verkeerde en trouwlooze bestiering is toeteschryven geweest. Daar wierd eene Keizerlyke kommissie gesteld, men bepaalde de uitgaaven, en wees den schuldeischeren zekere inkomsten aan, waardoor alles allengskens afbetaald is geworden, 't welk egter verscheiden jaaren aanliep.

gebruiken. Men kan zig ligt voorstellen, wat de noodige bedienden tot dit alles, apothekers, artsen, en wondhealers, kosten. De apotheek is voortreflyk ingerigt, en van alles voorzien. Aangezien deeze uitmuntende inrigtingen luiden de woorden boven den hoofdingang des hospitaals niet te grootfch:

*Lac pueris, dotem innuptis, velunque pudicis,
Datque medelam agris, hæc opulenta domus.
Hinc merito sacra est illi, quæ nupta, pudica,
Et lactans, orbis vera medela fuit.*

De groote rykdom maakt, dat men de fchoone en nog in goeden staat gefelde kerk, die eerst in 't jaar 1540. gebouwd was, afgebroken heeft, en door Vanvitelli een nieuwe doet bouwen. Zy wordt ten opzigte van den fmaak zekerlyk de eerste van Napels, waar het zo zeer aan modellen van eenen edelen en zuiveren fmaak ontbreekt. Dog veelen zal veelligt daarby in de gedagten fchieten, dat die ftigtingen eertyds niet gemaakt zyn om 'er tonnen gouds, en dat zonder nood, aan te verfpillen, daar men ondertusfchen, overeenkomftig met haar inzicht, veele duizenden van ongelukkigen had kunnen byspringen. In de oude kerk waren veele kostbaare altaaren en graftekens, onder anderen dat van Koningin Joanna II. welken vermoedlyk, zo wel als de fchilderyen, plaats in de nieuwe vinden zullen. Onder de fchilderyen zag men voorheen een bruiloft te Kanaan van Massimo, en zes ftukken van een treflyk koloriet door Luca Giordano, naamlyk de Koningin van Seba, Jakob met den engel worftelende, Tobias met den engel, Jakob den fteen van den put wendende, Mirjam Mofes zufter, den

Napels. den lofzang zingende, en David die op de harp speelt.

HET KWARTIER DER MARKT EN DER KARMELIETEN.

De Markt. *Il Mercato*, de Markt, of de groote plaats by de kerk der Karmelieten, is 330. schreeden lang, en 240. breed, en met eene fontein van Cosmo versierd. Hier wordt alle maandag en vrijdag markt gehouden, waar by, die zig een begrip van 't Napelsche graauw maaken wil, het kan komen leeren kennen. De misdaadigers worden hier te regt gesteld, en 'er staat altyd een galg, 't welk op eene plaats, waar het woefte graauw deezer stad de meeste oproeren heeft aangevangen, en waar zig den geheelen dag zo veele ledige menschen ophouden, hoogst noodig is. Hier was ook het toneel van de agttiendaagsche regeering van Mafaniello. Onder alle te regt stellingen op deeze plaats gedaan, is die van den jongen onschuldigen Konradyn, den regten erfgenaam des Napolitaanschen troons, de onmenschykste. De godlooze Paus Clemens IV. had hem, uit hoofde van de oneenigheden die hy met zynen vader, Keizer Koenraad, gehad had, in den ban gedaan. Hy kwam, vergezeld van Hertog Frederik van Oostenryk, om bezit van Napels te nemen, dog werd door Karel van Anjou, die door den Paus derwaards gelokt was, geslagen, en door eenen zekeren Frangipani van Astura, tot wien hy zyne toevlugt genomen had, in de handen zynere vyanden overgeleverd. De Paus rustede niet, voor dat Karel de twee ongelukkige Prinsfen in 't jaar 1268. openlyk ontroofden deed. Ter gedagtenis van deeze schandelyke daad,

daad, is op de plaats eene kleine kapel gebouwd geworden, en van binnen ziet men de historie op den muur afgeschilderd. De gemeene man beeldt zig in, dat de vloer ter gedagtenis dier onregtvaardige daad altyd vogtig blyft, 't welk egter vermoedlyk van de laage ligging komt. Op de porfieren zuil des altaars leeft men in oude letters:

*Asturis unge leo pullum rapiens Aquilinum
Hic deplumavit, acephalumque dedit.*

Hieruit blykt, dat 'er toen lieden waren, die met deeze schandelyke daad den spot dreeven. De zinspeeling is eelendig, en doelt op den Keizerlyken adelaar en den bezitter van Astura, die een verraader was.

In eene straat aan de Markt is eene plaats, tegen over de kerk van Maria dell'Avvocata, *Capo di Napoli* geheuten, naar een vrouwen hoofd, 't welk men voor Parthenope uitgeeft. Het staat op een piedestal, en heeft wel een Grieksch kapfel, dog, alzo het hersteld en aangestreeken is, kan men 'er weinig anticks meer ontdekken.

De Karmelieten hebben een klooster in de historien *Il Carmine.* vermaard, nevens eene kerk aan Maria gewyd, welke uit hoofde van de nabyheid der markt altyd vol menschen is, en volgens eene oude gewoonte alle zaterdagen van den Koning bezogt wordt. Zy heeft het meest der Keizerinne Elisabeth te danken, welke naar Rom reisde, om haaren ongelukkigen zoon Konradyn te redden, dog hy was al eenige dagen van te vooren ont-
hoofd. Zy gebruikte het geld bestemd om haaren zoon los te koopen ten behoeven deezer kerk, en liet 'er de

Napels. twee ongelukkigen prinsfen in begraven. Zy liggen ter regter hand by den ingang agter een altaar. Op den muur leeft men:

Qui giacciono Conradino di Stouffen, figlio dell' Imperatrice Margarita & di Corrado Rè di Napoli, ultimo de' Duchi dell' Imperial casa di Suevia, e Federico d'Absburg, ultimo de' Duchi d'Austria. A. 1269,

Vermoedlyk is dit opschrift in laater tyden door onkundige monniken gemaakt, want 'er zyn twee groote mislagen in tegen de geschiedenis. De Keizerin heette niet Margaretha, maar Elifabeth, en was een dogter des Hertogs Illustris van Beyeren, (*) en Frederik, de erfgenaam van Oostenryk, was niet van Habsburgsch, maar van Beyerfch bloed. De schoonste schildery der kerk is eene Hemelvaart van Maria door Solimene. Men vindt weinig stukken van hem waaraan hy een zo goed koloriet gegeven heeft. Hy heeft ook de kapel van 't krucifix geschilderd. De schilderyen op de boogen, welken uit het leeven van Christus genomen zyn, hebben Ludovico Siciliano tot schilder gehad. Op het hoofdaltaar hangt een Marienbeeld, 't welk de Euangelist Lukas, die voor de Italiaansche kerken zeer naarstig gewerkt moet hebben, zou hebben geschilderd. Het heeft, om het van anderen te onderscheiden, van zyne bemorste kleur, den naam van *Maria la bruna*, en wordt door het

(*) In den vierhoekigen gang des kloosters, waar Balducci het leeven van Elias op natten kalk geschilderd heeft, staat het beeld deezer Keizerin met een lang opschrift, waar zy wederom valschlyk Margaretha genoemd wordt,

het gemeen zeer sterk aanbeden. Ook vertoont men een krucifix, 't welk, ten tyde dat Alphonfus I. Napels belegerde, het hoofd boog, om een kanonkogel te ontwyken, dog egter niet beletten kon, dat de doornenkroon mede genomen werd. Ten minften de kanonkogel hangt 'er naaft, om de historie buiten tegenspraak te fteflen. De fakristy bezit een grooten fchat aan zilver. Boven ftaan in kiffen de ingewanden der Onderkoningen in de rondte.

Napels.

Het klooster is een uitgeftek gebouw, en heeft in tyden van onluffen den afgezondenen des volks en des magiftraats dikwyls tot eene plaats van beraadflaging gediend. Uit de ftaapkamer der monniken heeft men een fchoon gezigt over de zee. Men vertoont ook nog de plaats, waar de berugte belhamel Mafaniello, in 't jaar 1647. in zyne razerny doorfchoten werd, fchoon anderen deeze geheele historie in twyffel trekken, en meenen, dat de Onderkoning, Hertog van Arcos, hem door vergift heeft doen van kant helpen.

De *Torrione del Carmine* behoorde eertyds tot het klooster, maar alzo de muitelingen in 't jaar 1647. daaruit op's Konings fchepen vuurden, en naderhand de Hertog van Guife zig daar geneffeld had, heeft men hem in een foort van kasteel veranderd, waar een bezetting ligt, en het klooster ftaat nu als midden in de veftingwerken.

La Cavallerizza of de groote rybaan, nevens 's Konings ftallen, liggen by de brug van Magdalena. Zy verdienen van wegen de treflyke paarden van den Koning, die meeft allen Napolitaanfchen zyn, gezien te worden. Het gebouw is zeer ruim, en de tegenwoordige rybaan wordt, met die van Turin, voor de befte van Italien gehouden. De brug der h. Magdalena is van gehouwen

Napels. steenen, breed en schoon. Zy ligt over den *Sebeto*, die hier zeer smal wordt, en terstonds daarop in zee valt. (*)

Konfervatorien,

Il Conservatorio di Maria di Loretto ligt 'er by, en is een weeshuis, waarin de jongens voornaamlyk tot de muziek worden opgebracht, 't welk reeds verscheiden groote virtuosi, zo wel in 't zingen als behandelen van speeltuigen, uitgeleverd heeft. Diergelyken zyn 'er nog eenigen, b. v. dat van *S. Onofrio* en *della Pieta*, waar honderd en vyftig jongens in de muziek onderwezen worden. Men rekent te Napels in 't geheel zeven en dertig Konfervatorien, de welken een soort van armenhuizen zyn, waar kinderen, oude lieden, en meest vrouwen, worden ontvangen en onderhouden, waar voor zy egter werken en het huis moeten helpen onderhouden. In dat van den h. Januarius telt men 'er omtrent duizend, in dat van *S. Filippo* vierhonderd, enz. Een is 'er geschikt tot het wolfspinnen, en heet daarom *Conservatorio dell' arte della Lana*; een ander is alleen voor dogters van notarissen, nog een ander voor het gild dergoudsmeden, enz. De Italiaanen hebben in opzigt der mildaadige stiftingen boven andere volken veel vooruit, maar Napels overtreft alle andere plaatsen, en slydt met Rome om den voorrang.

Menagerie.

De koninglyke Menagerie ligt aan 't einde van de voorstad van *Loretto*, en verdient gezien te worden, om de veelcrhande zeldzaame dieren.

Voorstad van S. Antonie.

Bergo di S. Antonio is eene der grootste voorsteden, ligt noordwaards voor die van *Loretto* op den weg naar Rome. In de kerk van *S. Antonio Abbate* vertoont men

eene

(*) Sannazarius zegt 'er van,

Il bel Sebeto accolto in piccol fiume.

een oude schildery in olieverw van Antonio di Fiore, de *Napels.* welke om het jaar 1362. gefchilderd zou zyn, en daarom den Italiaanen tot een bewys dient, dat by hun het schilderen met olieverw zou uitgevonden zyn. De monniken van dit klooster zyn in bezitting van het inzegenen van paarden en varkens. De eenvoudige boeren brengen gemeenlyk een varken van de kudde, 't welk hier getekend en gewyd wordt, en als dan den zegen over de geheele kudde verspreidt. Het beft daarvan is, dat de monniken gemeenlyk zodanig een varken, als het regt vet geworden is, tot gefchenk krygen. Op S. Antoniusdag brengt men de paarden rondom de kerk, om ze te doen inwyen.

In de streek *Armaccia* genaamd is een heuvel, die nog den naam van *Lotrecco* voert, sedert den tyd, dat de Maarſchalk van Lautrec, in 't jaar 1528. daar zyn hoofdkwartier had. Hy belegerde de stad, en liet het water, om ze niet te zeer door het ſchieten te verwoeften, afleiden, dog kon, uit hoofde dat 'er zo veele putten in de stad waren, zyn inzicht niet bereiken. Veeleer haalde hy zyn heir, door het overgeſtroomde water en de daardoor veroorzaakte kwaade dampen, eene beſmetlyke ziekte op den hals, welke een groot gedeelte daarvan en hem zelve het leeven koſte.

Il Seraglio is een groot arm- en werkhuis, door Koning Karel III. in 1752. geſtig, om het menigvuldige onnuttige geſpuiſ, waarvan te Napels meer dan ergens anders gevonden wordt, aan werk te helpen. Het gebouw is van Fuga's ordonnantie, en zo ruim, dat het 3000. of 4000. menſchen bevatten kan. Boven de deur leeft men: *Regium totius regni pauperum hoſpitiū.*

Eene

Napels. Eene lange straat van deeze voorstad loopt naar *Poggio Reale*, oudtyds een koninglyk lufthuis, 't welk Ferdinand I. in 't jaar 1490. bouwen deed. De tuinen waren toen ruim en schoon, thans is 'er niets dan een moestuin. De schilderyen zyn bedorven, de beelden weggenomen, de waterpypen uitgegraven, zo dat het water nu moerassen maakt. Thans gaan alle menschen in de voorstad Chiaia wandelen, en niemant komt herwaards, daar voorheen een ieder deezen tuin kwam bezoeken. De Koningin Joanna hield zig hier ook dikwyls op, en beging 'er de grootste buitenspoorigheden. Men vertoont nog eene steile hoogte, van de welke zy veelen met welken zy ontugt gepleegd had, van boven neer deed werpen, op dat zy zig niet van de genoten gunsten beroemen zouden.

Monte Vergine. De groote weg van Napels naar de landschappen van Bari en Apulien loopt voorby *Poggio Reale* en *Monte Vergine*. De laatste plaats wordt van 't gemeene volk uit de stad, van wegen een wonderdaadig Marienbeeld van reusagtige grootte, dat uit het paleis der Keizers te Konstantinopolen herwaards gebragt zou zyn, veelvuldig bezogt. Het volk meent, dat Maria zo weinig vleesch verdraagen kan, dat zy op staanden voet begint te doordenen, als iemand in de kerk komt die vleesch of vet by zig heeft.

Grotta de' Sportigliani. *La Grotta de' Sportigliani* ligt onder den gedagten heuvel van Lotrecco, niet ver van den weg naar *Poggio Reale*, en is vermoedlyk eene der oude Katakomben geweest. Zy zal twee mylen lang wezen, en uit verscheidene gangen bestaan, waarvan de een, 20. voet breed, sedert de pest van 1656. toegemetseld is, alzo toen 'er over de 50000. menschen in geworpen zyn. Op den heuvel

heuvel staat de kerk van *Maria del Pianto*, welke hoofd-Napels. zaaklyk ten behoeven der verstorvenen wordt aangebeden. Op de schildery van 't hoofdaltaar ziet men Maria, biddende voor de zielen in 't vagevuur. Twee andere stukken van Luca Giordano zyn zeer schoon, hoewel men zegt, dat de meester ze in den tyd van twee dagen voltooid zou hebben. (*) Het uitzigt voor de kerk is treflyk. Men ziet over een groot gedeelte van Napels, nevens de velden en tuinen, waar door de Sebeto stroomt, heenen.

Napels is, gelyk de meeste Italiaansche steden, ryk-Waterlei-lyk van water voorzien. Twee hoofdwaterleidingen dingen. verdeelen zig door de geheele stad. Het *Acqua de' Carmignani* ontspringt 26. mylen noordwaards, gaat voorby Poggio Reale, en voorziet het Koninglyke Paleis en de streek van Chiaia. Het *Acqua Vecchia* of *Volla* heeft twee nog meer afgelegen bronnen, die zig, 4. mylen van de stad, by *Volla* vereenigen, door de voorstad van S. Antonio loopen, en het overige gedeelte der stad voorzien. De waterleidingen, die onder de straaten van Napels doorgaan, zyn breed en wel onderhouden. Zy hebben reeds tweemaal gediend om Napels te overrompelen, de eerste reis toen Belisarius, en de tweede toen Alphonfus I. de stad belegerde.

(*) Het is bekend, dat de historie der schilderkonst niet ligt eenen meester toonen kan, die zo ligt en gezwind goede stukken wrogt als Luca Giordano. Om deeze gezwindheid werd hy gemeenlyk genoemd *Luca fa presto*.

Napels.

VAN DE REGEERING, POLITIE, EN ZEEDEEN
VAN NAPELS.

De regeeringsvorm van 't koningryk Napels is federt langen tyd eenhoofdig. De adel en het volk hebben egter in de voorgaande eeuw, toen hunne vorften van de hand waren, en de Onderkoningen gemeenlyk de zaaken kwalyk beftierden, en te veel op hun byzonder belang zagen, dikwyls gezogt het juk aftefchudden, en zig in de oude vryheid te herftellen. De gefchiedenis van Napels is vol van onlusten en omwentelingen; dog federt honderd jaaren is het ryk meer in rust geweest, naardien de Onderkoningen den adel meer en meer onderdrukt; on de vergaderingen der Staaten, welken hunnen inzigten zeer hinderlyk waren, afgefchaft hebben. In 't jaar 1642. werd de laafte van die vergaderingen gehouden.

Zo lang Napels onder eenen vreemden Koning stond heeft men het als een zwak en arm land aangezien, alzo men dezelfs kragten onder die flegte regeering nog kende, nog zogt op te beuren. De beftiering der Onderkoningen duurde flegts drie jaaren of fomtyds langer, in welken tyd zy het land niet regt konden leeren kennen, en als zy al de beften inzigten gehad hadden, niet veel goeds uitrigten. Eene van hunne voornaamfte bezigheden was het geld der onderdaanen naar een vreemd land te helpen. Zy konden de ingezetenen al zo weinig verligting verfcchaffen als de ontvangers, en waren daardoor by het volk even zo gehaat als de laafsten. Hun hofhouding was koninglyk; by openbaare plegtigheden werd hun een troon opgerigt; zy hadden hunne lyfwagten, de dames moeften hun de hand kuffen; wanneer in

de assemblees de Onderkoningin uitscheidede met speelen, *Napels.* moest een ieder zig daarnaar rigten: in een woord, de Onderkoningen genooten in den tyd hunner bestiering alle de voorregten van den troon. Het moest den adel altyd hard en onaangenaam wezen, deeze onderdaanigheid aan iemand van hunne gelyken te bewyzen, daar zy niet geweigerd zouden hebben, den Koning zelven, die het door zyne geboorte was, en hunne genegenheid door een goedaartig gedrag gewonnen had, nog veel meer agting en gehoorzaamheid te toonen. Dat dit waar is, kan men tegenwoordig by de borgers van Napels bespeuren, die hunnen jongen Koning, welke onder hun geboren is, en van wien zy weeten, dat hy altyd by hun blyven zal, zeer beminnen, en zulks by alle gelegenheden, wanneer hy zig in 't openbaar vertoont, door een blyd geroep, te kennen geeven.

De tegenwoordige Koning, Ferdinand IV., derde zoon van Koning Karel III. is in 1751. geboren, en aanvaardde de regeering den 12. January 1767. Hy toont door zyne bekwaamheden en de vlyt, waarmede hy zig op de zaaken toelegt, en de begeerte van zig te doen onder- rigten, zeer gelukkige uitzigten voor het land. Men geeft van zyne eerste jaaren af proeven van zyn goedaartig karakter gezien. Hy is zonder hoogmoed, spreekt niet veel, dog het geen hy zegt toont een goed verstand aan. De volgende trek zal een bewys zyn van zyne liefde voor zyne onderdaanen. In 't jaar 1764. toen de hongersnood zo groot was, hoorende, dat verscheiden heeren van het hof een avondmaaltyd te Puzzolo besteld hadden, en dat zy daarvan als van eene groote vermaaklykheid spraken, zeide hy tot de omstanders, dat het nu geen tyd was voor vermaaklykheden, en dat het be-
ter

Napels. ter ware deel te neemen aan het algemeene lyden. De ministers vernamen dit met genoegen, en de party bleef agter. Een andere reis verzogt hy by zynen eersten gouverneur, den Prins van S. Nicandro, om het vrylaaten van eenen gallyflaaf; de Prins merkte dat men dit den jongen Koning ingestoken had, beloofde het den Raad der regeering voortestellen, dog bragt welhaast het besluit terug, dat men geene wettige veroordeeling ten voordeele eens booswigts kon opheffen. Het speet den Koning, hy opende de kooi van zyne kanarievogels, waarvan hy anders veel hield, liet ze vliegen, en zeide, „als ik niemant anders de vryheid geeven kan, wil ik „ze deezen schenken.”

Toen de Koning van Spanjen naar Madrid ging, stelde hy eenen Raad van regeering aan van negen personen, die geduurende 's Konings minderjaargheid regeeren zouden, egter zo, dat over zaaken van veel gewigt het besluit van Madrid gehaald moest worden. By 't aanvaarden der regeering heeft de Koning de zelve schikking, en de zelve staatsdienaars behouden. De Marquis Tanucci, (*) die reeds by den Koning van Spanjen alles vermogt, en door wiens handen onder de minderjaargheid alle zaaken gingen, alzo hy met den Koning briefwisseling hield, heeft nog den zelve invloed. Door zyn

(*) Tanucci was leeraar in de Regten te Pisa, gelyk op zyn plaats is gezegd geworden, en dagt niet dat hy ooit eene zo gewigtige rol speelen zoude. Daar leerde hem de Koning kennen, en hy verwierf door zyne dienstvaardigheid en arbeidzaamheid welhaast 's Konings geheele vertrouwen. Karel III. maakte hem Ridder van den h. Januarius en Marquis. Hy zat in den staatsraad, en had ook de zorg der buitenlandische zaaken.

zyn onbaatzugtig gedrag verwerft hy zig ook de genegen-*Napels.*heid des tegenwoordigen Konings; hy is arbeidzaam, bescheiden, onbaatzugtig, en zal dus zyner eenige dogter geene groote schatten nalaaten. Hoe weinig men deezen staatsdienaar in opzigt van zyn gedrag iets kan te laste leggen, zyn hem egter de grooten niet zeer genegen, maar zien hem, als enen vreemdeling, met nydige oog en aan. In zonderheid doet hy zyn best, de financiën, die in wanorder geraakt zyn, op eenen goeden voet te brengen; dog hy is geen groot vriend van den Roomschen Stoel, en daarvan maakt hy ook geen geheim. Hem hebben het de Napolitaanen voornaamlyk te danken, dat men de onbetaamlyke onderneemingen der geestelykheid sruut, het aantal der kloosters, en gevolglyk ook dat der nutlooze leden der maatschappy bepaalt, en hunne inkomsten met meer nut aanwendt, gezwogen, dat hy veel heeft toegebracht, om Napels en Sicilien van de Jesuïeten te zuiveren. (*)

Toen wy van de haven spraken hebben wy de zeemagt *Krygs-*des Konings aangewezen. De landmagt bestaat uit 22000. *magt.* man, die egter 32000. man uitmaaken zouden, indien de regimenten voltallig waren. Daaronder zyn vier regimenten Wallons.

Schoon de staat eenhoofdig is, heeft de adel egter ee-*De Adel.*nig deel aan de regeering, 't welk nothans maar als een schaduw der voormalige magt is aantezien. Hy heeft zes soorten van vergaderingen, *Seggi* genaamd, welke naamen ook de gebouwen, waarin zy vergaderen, voeren.

(*) Een volstandig berigt van de inrigting des hofs, der kollegien en bedieningen, vindt men in den Hofalmanak, *Calendario della Corte*, die alle jaaren uitkomt.

Napels. ren. Elke van deeze zes classen heeft haaren voorzitter, *Eletto*, die 't woord voert als hy 's Konings voorslag aan den adel zal mededeelen. Deeze zes Eletti hebben ook de zorg der politieke schikkingen: zy moeten agt geeven, dat het der stad aan geen soort van toevoer ontbreeke, dat de bruggen, wegen, en straaten ordentelyk onderhouden worden, en dat by brand spoedig hulp worde toegediend. Zy vergaderen in eene zaal onder den toren van de kerk van S. Lorenzo, en beslissen alle verschillen en zaaken welken de politie betreffen, egter onder byzitting van eenige regtsgeleerden, die in twyffelagtige gevallen raad geeven.

De Koning zendt aan deeze vergaderingen de besluiten in zynen raad genomen. De Eletti kussen de Koninglyke order, en belooven de Seggi t'zamen te roepen. Als dit gedaan is, draagen zy den Koninglyken voorslag voor, en dan komt het op de meeste stemmen aan, of de klasse daar mede te vrede is dan niet. Daarop vergaderen de Eletti weder te S. Lorenzo, om de besluiten der verschillende classen te vergelyken. Zyn vier Seggi met 's Konings voorslag te vrede, zo wordt die geregistreerd, en heeft dan de kragt van wet. Zyn de gevoelens verdeeld, naamlyk drie klassen 'er voor en drie 'er tegen, zo worden de stemmen van alle zes t'zamen geworpen, en dan gaat het volgens de meerderheid van alle de stemmen, als of het maar eene klasse ware. Zyn vier klassen tegen den voorslag, zo wordt die niet geregistreerd, tot dat den Koning eerst voorstellingen gedaan zyn, of dat 'er eenige verandering in gemaakt is. Dog het gaat hier gelyk als by het parlement van Engeland; het hof heeft altyd eenen sterken aanhang, en krygt den meesten tyd, ten minsten in zaaken van gewigt, zyn' zin.

De *Eletto del Popolo* bekleedt de aanzienlykste plaats, *Napels*: waartoe een borger komen kan. De zorg voor de levensmiddelen der stad beruft voornaamlyk op hem. Men neemt 'er gemeenlyk een der aanzienlykste kooplieden toe, alzo die het meest in staat zyn, der stad door hun credit en hunne korrespondentie hulp te verschaffen.

De adel heeft zyne voorige oproerige genegenheden zo zeer afgelegd, dat hy tegenwoordig zeer stil, en den Koninglyken bevelen gehoorzaam is. Een klein voorbeeld daarvan zal het volgende geval wezen. In 't jaar 1766. had de entrepreneur der opera by 't openen van 't theater een illuminatie beloofd, en daarom twee Carolinen meer, dan gewoonlyk, voor de entree genomen; maar als men om de kaarsfen te spaaren met het aansteeken van 't ligt talmde, stak de Hertogin van Potenza de waschkaarsfen die 't dichtst by haar waren aan; de andere loges volgden haar voorbeeld, en in kort brandden alle de waschkaarsfen. Dog dit ongeduld kwam den aanschouweren duur te staan: de Marquis Pirelli, opzigter der schouwspelen, hield dit te stryden met den eerbied dien men 's Konings theater schuldig is, en deed de lampen op het theater uitdoen. De opera werd voor dien avond verboden; en de entrepreneur behield het geld. Hoe gevoelig ook hierover de adel was, gedroegen zy zig egter in dit geval met alle voorzigtigheid, en de zaak had geene verdere gevolgen.

Van den geestelyken gerigtsdwang is reeds boven aangemerkt, dat de Nuncius te Napels op eene zekere wys ook gezag in wereldlyke zaaken voert, daar in tegendeel de Koning in Sicilien, als Pauslyke Legaat, ook in geestelyke zaaken te gebieden heeft. Men telt 147. bischoppen en aartsbischoppen in 't Napelsche, waarvan

Napels. sommigen, b. v. te Averfa, al is de plaats klein, aanzienlyke inkomsten hebben. Men moet zig daarover niet verwonderen in een ryk, waar de geestelykheid van ouds her zo meesterlyk verftaan heeft, het merg des lands tot zig te trekken. De Koning benoemt de bischoppen gedeeltelyk, en gedeeltelyk de Paus; de eerften heeten *Episcopi Regii*, de andere *Papalini*. Als eene van de vyf en twintig plaatsen, die de Koning te vergeeven heeft, open is, zo slaat de Aalmoezenier, *Capellano maggiore*, drie perfoonen voor, waaruit de Koning gemeenlyk 'er eenen kiest. De Pauslyke bischoppen moeten 's Konings goedkeuring verwerven, welke de Aalmoezenier uitdeelt. Dog dit is maar een bloote formaliteit.

*Civielge-
rigt.*

In de Vicaria zyn alle de regtbanken by een verzameld; de eerste instantie is de *Vicaria civile*, welke alle civiele zaaken aanneemt, en uit twee kamers, *Rote*, bestaat, van welken men zig op de Koninglyke Kamer, *Camera Reale*, beroepen kan, welke vyf byzondere regtbanken uitmaakt; verders heeft 'er geen beroep plaats. (*) Somtyds verzoekt men uit de Kamer buitengewoone Koninglyke kommissarissen, *Aggiunti di Volanti*, om de uitspraak der eerste instantie des te spoediger te onderzoeken. Sedert 1750. heeft men den regteren het sportelregt, *jura sententiae*, ontnomen, en de Koning betaalt hun jaarlyks eene zekere som daarvoor, de President der Vicaria b. v. heeft omtrent 4000. en elke byzitter 2000. daalders.

De

(*) Die van de manier van procedeeeren te Napels kennis hebben wil, kan Rapella *Istinzione dei Regno* in 2. quartodeelen naziën. Dit en het werk van Freccia, *de Fendis*, zyn de twee hoofdboeken, welke by de regtbanken byna 't gezag van wetten hebben.

De krimineele zaaken komen ter eerste instantie aan *Napels*. den *Regente della Vicaria criminale*. Deze draagt de *Krimineel* zaak eenen kommissaris op, om het proces by de *Rota* te *gerigt*. vervolgen, welke uit twee Raaden, *Capi di Rota*, en zes byzitters bestaat. Ingevallen, dat het op het leeven of pynigen zou aankomen, kan men van hier zig op de *Camerale Reale di Santa Chiara* beroepen.

De gewoone pyniging is de door geheel Italiën zeer gebruikelijke straf van 't wippen, *dar la Corda*, welke boven beschreven is. De zwaardere pyniging, *tortura acra*, bestaat daarin, dat men den beschuldigten een uur lang aan de armen met dunne touwen ophangt. Op elken diefstal boven de waarde van 7. daalders staat de dood. Wie pistoolen, dolken, of messen by zie heeft, komt vyftien jaaren op de gallyen, een gestrengheid, welke in eene stad zo vol van godloos ledig volk hoogst noodig is. Met de straf van den strik, *della Corda*, zyn de regters zeer ras gereed, zelfs by vry ligte misdadaen; daarentegen ziet men zelden met den dood straffen, niet zo zeer om dat de misdadaen zeldzaam zyn, als om dat men zo gestreng niet is. De Advokaat der armen is verplicht de krimineele beschuldigten voor niet te verdedigen. In elke provincie oordeelen de President en de Auditours der *Rota* ter eerste instantie; dog men kan in civiele zaaken aan het oppergerichtshof te *Napels*, en in krimineele aan de *Camera Reale* appellceeren.

De Napolitaansche advokaaten leggen zig zeer toe op *Manier* de welspreekendheid; hunne redenvoeringen voor de regt-*van proce-*bank zyn vol vuurs, dog gemeenlyk te opgeblazen. Daar *deeren*. zyn 'er eenigen die jaarlyks wel 10000. daalders winnen, waaruit men kan opmaaken, dat de Napolitaanen veel van procedceeren houden. Het getal der advokaaten, no-

Napels. tarisfen, en wat verder tot de geregtsoeffening behoort, is verbaazend groot. De styl is zeer langdraadig, en de verscheiden instantien houden hier de zaak even zo zeer op de lange baan als in veele andere landen, waar alles talmt en appelleert, en waar regters en advokaaten den partyen het geld uit de beurs kloppen, zonder dat de zaaken een einde krygen.

De advokaaten pleiten in 't publick, gelyk te Parys, en hebben altyd een procureur aan hunne zyde, die de schriften, welken tot bewys dienen, moet voorlezen, als het de advokaat of regter begeert. Na gepleit te hebben gaat hy nevens de andere toehoorders heen, de rapporteur, wien de stukken van te vooren om te doorzien zyn overgegeven, doet zyn verslag, en het geregt vonnist. Dan worden partyen nevens de toehoorders weder binnen gelaten, en de President spreekt het vonnis openlyk uit. Wigtige zaaken worden uitgesteld, om ze eerst naauwkeuriger te onderzoeken. Om de processen des te spoediger ten einde te brengen, hebben de regters in hunne huizen jonge advokaaten, *Aiutanti di studio* genaamd, die, om zig in de regten te oefenen en zig bekend te maaken, de stukken doorzien, en hun daaruit verslag doen, waarvoor egter de partyen niets betaalen.

Wat de kamerzaaken, *l'Asienda*, of de Koninglyke inkomsten aanbelangt, daarvoor is een byzondere bank, *Regia Camera* geschikt, waar alle daartoe behoorende zaaken beslist en afgedaan worden.

Politie. De boven gemelde Regente della Vicaria heeft ook te gelyk het opperopzigt over alles wat de politie raakt. Wy zullen 'er eenige aanmerkingen over maaken.

Napels is, gelyk Florencen en eenige andere Italiaansche

sche steden, met groote breede steenen, of liever plaaten bestraat, 't welk voor de voetgangers zeer gemaklyk, maar niet goed voor de paarden is, alzo zy, vooral in de menigvuldige steden die tegens de bergen aan liggen, geenen vasten gang hebben, maar ligt uitglyden. Om die reden zyn veele paarden en muilezels van agteren niet beslagen, en de zwaare lastwagens in de stad mogen geene met yzer beslagene raderen hebben. De opzigter der haven, *Portulano*, moet voor het schoon houden der straaten zorgen, en hy ontvangt daar voor op de markt een kleinen impost, genaamd *Fus della Piazza*; egter zyn de straaten by den minsten regen zeer morsig. De *Mondezari*, of die menschen die de vuiligheden aan de tuiniers gaan verkoopen, haalen de grofste onreinigheden weg. De boven gemelde zeven *Eletti* moesten den opzigter der haven tot het waarneemen van zyn post noodzaaken, dog zy geeven 'er zeer weinig agt op, en het is een geluk voor Napels, dat het den meesten tyd droog weder is, zo dat men de morsigheid der straaten niet zeer merkt.

Het ontbreekt deezer schoone stad aan een groot gemak des nagts, naamlyk aan lantaarnen. 'T is waar, op veele plaatsen zyn zo veele Madonne met lampen, dat men 'er zig des noods mede kan behelpen. Dog die lampen verminderen, de menschen schynen verstandiger te worden, en niet meer zo veel olie nutloos te willen verbranden; om deeze reden ware het, vooral in eene zo volkryke stad, zeer noodzaalyk, op deeze inrigting met ernst te denken.

De *Sbirren*, die op de veiligheid der stad des nagts moeten agt geeven, zyn in 22. kompagnien verdeeld,

Napels.

waarvan alle nagten zeven in de stad en de voorsteden de ronde doen. Elke kompagnie bestaat uit eenen *Capitano di Giustizia*, eenen Korporaal, en tien Sbirren; daartoe behoort een kommissaris, *Scrivano*, die 'er 't bevel over voert, en des noods altyd twee burgers moet medeneemen, om voor twee getuigen te kunnen dienen. De *Scrivano* der voornaamste kompagnie, *Sopravonda*, zegt den zes overigen aan, in welk kwartier zy de wagt hebben zullen, 't welk zy van te vooren nooit weten. Zy moeten elken nacht driemaal de ronde doen, en als 'er iets voorgevallen is, hem daar van ten eersten kennis geeven, waarop de gevatte perfoonen des morgens in de *Vicaria* gebragt worden. Daar het getal deezer kommissarieren der politie niet bepaald is, neemen zy geduurig toe. Reeds telt men 'er over de honderd. Zy hebben geen vast inkomen, dog trekken wat naar evenredigheid der zaaken die des nagts voorvallen, of die zy ontdekken. De Napolitaanen zyn met deeze schikking niet te vrede, en beschuldigen de kommissarissen, dat zy van veelen zig omkoopten laaten, en daartegen anderen, die het niet zeer verdiend hebben, om eene kleinigheid opbrengen.

Men hoort zelden van gewelddadige diefstallen of moorden. De behoefstens van het gemeen zyn goedkoop, het heeft niet veel van nooden, en is mischien niet boos genoeg om zyn leeven uit hoofde van grove misdaden in gevaar te stellen. Als men twee gemeene karels hoort kyven, zoude men uit het ontzaglyke geschreeuw en de verschriklyke gebaarden denken, dat zy malkander den hals breeken zouden, egter komen zy naauwlyks tot slagen, gezwegen tot moorden. Hunne gramschap is heftig, dog een schielyk vuur, 't welk ten eersten vervliegt.

Te

Te Napels zyn tusfchen de 30000. en 40000. leeg- *Napels.*
loopers, die geene bepaalde bezigheid hebben, en 'er *Lazaroni.*
ook niet naar verlangen. Zy hebben maar eenige el-
len linnen voor hunne kleeding, en een penning of
zes 's daags tot hun onderhoud van doen. By gebrek
van bedden, flaapen zy op banken, en heeten daarom
spotsgewyze *Bancbieri* of *Lazaroni*. Zy veragten alle
de gemakken van het leeven met eene Stoifche onver-
fchilligheid. Zo veel lediggangers zyn altyd een groot
kwaad in een land; dog het is moeilyk den fmaak van
een volk te veranderen, en het arbeidzaam te maaken,
als de overgegevenheid tot luiheid zo groot is. Daar
wordt tyd en een onvermoeide zorg toe vereifcht, om
eerft een foort van nayver by hun te verwekken, en
een Konng, die zig in het land onthoudt, by zyne
onderdaanen bemind en gevreesd maakt, en bekwaam is
om een fchrander en voorzigtig ontworpen beftek met moed
door te zetten. Napels zou dan een veel magtiger land
worden kunnen. De zee biedt de fchoonfte gelegen-
heid aan, om zo veelen duizenden handen door fa-
brieken, koophandel, en fcheepvaart werk te verfchaf-
fen. Onder zulk eene menigte van leegloopers moet
noodwendig veel flegt volk wezen; zy brengen de natie
in een kwaaden naam, welke in de daad niet erger is
dan de andere Italiaanen.

Het graauw te Napels is tegenwoordig niet moeilyk in
toon te houden. (*) Hoe ftil het zig gedraagt, blykt
uit den hongersnood van 't jaar 1764. Voor twe of drie hon-

(*) Men zegt tot een fpreekwoord, dat 'er drie F. toe behoo-
ren, *Farina*, *Furca*, *Fefini*, dat is goedkoop meel, getrenge straf-
en, of galgen, en dikwyls nieuwe vermaaklykheden.

Napels. honderd jaaren zouden 'er voor zeker oproeren ontstaan zyn, nu zag men 'er geen' schyn van, schoon alle de straaten vol elendigen waren, die van honger, of de ziekten, welken uit het slechte voedsel geboren werden, stierven. Behalven dat, de magistraat was 'er grootendeels oorzaak van, also men eenige maanden van te vooren, in plaats van den uitvoer te verbieden, dien op eene onverantwoordlyke wys toegeftaan had. Men hoort tegenwoordig ook niet meer van die ontzaglyke wraak en yverzugt, waarvan de oude historien ons eenige voorbeelden aan de hand geeven.

De lieden van aanzien leeven onder zig zo onbedwongen en gezellig als in Frankryk. Onder de borgervrouwen is het nog in gebruik, dat zy niet alleen te voet uitgaan. Veele mans begeleiden hunne vrouwen naar de mis, en plaatfen 'er zig zelfs vlak voor, als iemant ze te scherp aankykt. Daarby blyft het. Des avonds zwerfen geene ligte vrouwlieden, die zig in andere grootesteden aanbieden, langs de straaten; en ontmoet men eenige hoerenwaarden, zo gaat dat zo heimlyk in zyn werk, dat het der politie van Napels tot eer verstrekt. Voor 't overige zyn de buitenspoorigheden hier niet zeldzaamer dan in andere steden. Het kan niet anders wezen, of onder de groote menigte van lediggangers in zulk eene warme en wellustige luststreek, als waarin de Napolitaanen leeven, moeten de grootste ongeregelheden bedreven worden. Zelfs de leevenswys van den gemeenen burger doet 'er veel toe, also een gantsch huisgezin, ouders, kinderen, huisgenooten, in eene kamer, en zelfs in den zomer, van wegens de hitte, meest gantsch nakend, by makender slaapen. Men zegt dat de venusziekten nergens

gens gemeener zyn dan hier; (*) dog zy worden in de- *Napels.*
 ze landstreek niet voor zo gevaarlyk gehouden als in de
 noordlyke landen. De gemeene man geneest zig met de
 zweetbaden te Puzzuolo.

De overvloed van arm volk maakt, dat men nergens *Menigte*
 beter koop bedienden houden kan dan te Napels. De *van Bedien-*
 groote huizen houden daarom eene menigte van lakyen, *den.*

pages, loopers. Elke dame heeft gemeenlyk twee loo- *Pragt.*
 pers, *Volanti*, by haare koets. De pragt is in dit op-
 zigt, en ook in veele anderen, naar evenredigheid van
 den rykdom des lands, zeer hoog gestegen. Ondertus-

schen klaagen de kooplieden, dat de adel slegt betaalt.
 Maar waar is tegenwoordig het land, daar deeze klagte
 geen plaats heeft, daar de grooten niet meer verteeren
 dan zy behoorden, en daar de grootste hoop van den adel
 niet in zwaare schulden steekt? (†)

Te Napels vertoonen zig de bedienden niet, gelyk te
 Rome, om een drinkgeld te haalen, zo dra een vreem-
 deling in een huis is aangeboden, mischien om dat 'er
 zig de vreemdelingen niet in zulke menigte en zo lang op-
 houden, of om dat 'er de armoede niet zo groot als te
 Rome is. Egter pleegen zy als hunne mevrouwen in de
 kraam liggen, te paaschen en te kermis, om een drink-
 geld,

(*) Deze krankheid heeft zig van alle de Europische landen het
 eerst te Napels uitgebreid. Zy werd 'er door eenige Spaansche sol-
 daaten gebragt, en van hier kwam zy door middel van de Fran-
 sche krygsbenden onder Karel VIII. omtrent het jaar 1494. in
 Frankryk, waar zy nog den naam draagt van *Mal de Naples*.

(†) De adel in 't Napolitaansche is zo talryk, dat men 'er hon-
 dert en dertig prinsfen, honderd en vyftig hertogen, honderd drie
 en zeventig marquisen, over de zeffig graaven, en omtrent vyfhou-
 derd baronnen en leenmannen vindt.

Napels geld, of volgens de Italiaansche uitdrukking *la mancia* of *buona mano*, te komen. Dog zy laten zig met een paar Carolinen te vrede stellen. De gezelschappen zyn te Napels vry en aangenaam, als een vreemdeling eens den ingang in een huis verkregen heeft. De adel is ten deele ryk, en bemint de pragt. Zulken, die aanzienlyke ampten aan het hof bekleeden, leeven op een' grooten voet, en geeven veele maaltyden, een gebruik, dat, als men Napels uitzondert, zeldzaam in Italiën is. De dames kleeden zig volkomen op zyn Fransch, en de Fransche *marchandes de modes* hebben zig hier, gelyk overal, weeten te nestelen.

Cicisbei. De Cicisbei zyn te Napels sterk uit de mode geraakt. De dames binden zig aan geen enkelden manspersoon, maar gaan onbedwongen met elk om, en komen zelfs op de gezelschappen of *Conversazioni* aan de huizen van ongetrouwde mans, die in aanzien zyn. Op haare geboortedagen ontvangen zy groote bezoeken, en gemeenlyk geeft haar eene goede vriendin op dien dag een feest. Den dag van haare verlossing ontvangen zy insgelyks bezoek van alle mooglyke bekenden, zy spreken veel, en zoeken niet zig zeer stil en warm te houden. Vermoedelyk moet het aan de lughtreek worden toegeschreven, dat dit verders geene kwaade gevolgen heeft. Alleen maken men dat in de kraamkamers niet boven de vyf of zes menschen te gelyk zyn; egter staan de deuren der voorkamer open, waar zig op de twee eerste dagen dikwyls hondert en meer menschen by malkander bevinden, 't welk een groot geraas maakt. Als 'er meer dogters in eene adellyke familie zyn, wordt 'er eene uitgetrouwd, de andere stopt men met haar derde jaar in 't klooster, en de godsdienst moet tot een dekmantel der gierigheid dienen. De

De eenige genade, welke deezen slagtofferen, door den *Napels.* Schepper tot een ander einde geschikt, wedervaaft, is, dat men haar by rypere jaaren de keus laat, in welke gevangenis zy willen haar leeven doorbrengen, zonder zig te bekommeren, of zy haaren staat, waartoe zy gedwongen zyn, verwenschen dan niet. Egter gebeurt het somwylen, dat een heer zulk een meisje, voor dat zy 't nonnen gewaad aan heeft, zonder huwelyks goed begeert, in welk geval men ze hem volgen laat. Dog die gevallen zyn tegenwoordig, nu de meesten, als zy trouwen, op geld zien, zeldzaam. Men moet zig derhalven niet verwonderen, als in het klooster van S. Clara alleen twee of drie honderd nonnen uit de eerste huizen zyn.

De Napolitaanen zyn buitenspoorig in hunne uitdrukkingen, en vooral in beleefdheid. Zy spreken en pryzen in den hoogsten graad, en, zo de taal nog eenen hooger en had, zouden zy 'er zig van bedienen. Elke vreemdeling krygt den titel van *Eccellenza*, en een oude vrouw, zy mag zo lelyk zyn als zy kan, heet *bella Donna*. Als zy iets pryzen willen, is het *stravagantamente* schoon. Als de priesters groeten, neemen zy hunne kappen af. In plaats dat wy, als wy iets ontkennen, somwylen het hoofd schudden, hebben de Napolitaanen eene beweging, die vooral den vrouwen, als zy eene mooye hand hebben, niet kwalyk staat; zy stryken naamlyk het voorste van de vingers der regter hand onder de kin heen. Te Romen doet men dit ook wel, een gebruik dat waarschylyk uit het Oosten zal gekomen zyn, dog niet zo veel. (*) De dansferessen weeten deeze

(*) De schoone print van Greuze, *le geste Napolitain*, is bekend

Napels. deze beweging in de pantomimifche ballets zeer aartig te gebruiken.

Geestelykheid. De geestelykheid leeft tegenwoordig taamlyk ordentelyk. De Aartsbisfchop, de Kardinaal Serfale, gaat haar met een voorbeeldelyk gedrag voor, en kan daardoor met te meerder regt eene gestrenge leevenwys in haar verlangen. Voortyds ontbrak het niet aan onordentelykheden, en men hoorde dikwyls van liefdegsgevalltjes, vobral in de nonnenkloosters. Dog sedert de leevenwys in de stad vryer geworden, en de yverzugt afgenomen is, ontbreekt het niet aan andere gelegenheden, voor die ze zoeken.

Godsdienst. Met den goddienft des gemeens is het flegt gefeld; het ziet alleen op uiterlykheden, en zy denken als de roozenkrans afgebeden en eene mis gehoord is, alle hunne pligten vervuld te hebben. Men zegd daarom van de Napolitaanen, dat zy met de roozenkrans in de hand moorderyen bedryven. Het meefte beftaat in uiterlyke vertooningen; daarom zyn de rustplaatfen by de procesfies, de ftelladien by de ten toonftelling des fakraments, de vertooning der kribbe op kersmis, *il Prefepio*, pragtig geordonneerd, en volgens bouwkundige regelen, fchoon dikwyls in zeer wonderlyken fmaak, verfierd. Diergelyken treft men nergens

aan; genoeg, dog de minften weeten, wat zy beduidt. Een Ridder van de Christusorder wil, als een makaronenkraamer verkieed, by een aartig jong Napolitaaninnetje inftuipen. Dog haare oude meid trekt den mantel weg, om haar het voor zyn borft hangende ridderteken te doen zien. De jonge juffrouw lacht met veragting, en geeft met de beweging van de hand, of *le geste Napolitain*, te verftaan, dat hy by haar niet te regtis.

aan, gelyk men ook weinig in de kerken zulk muziek als hier op de feestdagen der heiligen hoort. Men ziet nog fomtyds een foort van heilige masquerade, wordende een stelladie, met muzikanten in toneelklederen daarop, door de straaten gedragen, en van boetvaardige zondaars begeleid. Voor dertig jaar was het nog in gebruik, dat de yverige predikers hunne klederen uittrokken, zig den rug ontblootten, door de kerken liepen, en zig geesfelden, om de gemeente te stigten, en te beweegen om hen natevolgen. Deeze boetvermaaningē zyn egter tegenwoordig zeer afgemen.

De wys waarop de gemeene man de mis bywoond is weinig stigtelyk. By 't inkomen in de kerk werpen zy het altaar, waar de mis gedaan wordt, een kushand toe, bidden en knielen zelden, maar wagen met groote gelatenheid, en in eene gemaklyke houding, de verbeffing der hofstie af, wanneer zy heftig op de borst slaan, en dan schielyk weg loopen. Eene kwaade gewoonte en een doorgaans ingefloopen misbruik is ook, dat de Napolitaanen by alle gelegenheden, zy mogen iets verzoeken, zig verwonderen, of iets bevestigen willen, 'er byvoegen *per amor di Dio*, om Gods wil.

VAN DEN STAAT DER MUZIEK, DER SCHOUWSPLEN, DER KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.

Nergens is de muziek tot zulk eenen trap van vol-*Muziek*, maaktheid gebragt, en nergens wordt zy zo vlytig beoeffend, als te Napels. De geheele natie zyn als muzikanten, de toon van hunne stem, de taal, alles is har-

Napels. harmoniesch; de kinderen zingen van kindsbeen af, en onder de volwasfenen zal men 'er veelen vinden, die een *aria* alleen op het gehoor weeten natezingen. Dit maakt Napels tot de springbron der muziek; uit deeze school zyn eene menigte van de grootfte komponisten voortgekomen, als Corelli, Vinci, Rinaldi, Jomelli, Durante, Leo, Pergolese, Perez, Teradiglias, Traëtta, en veele anderen. Boven hebben wy van de menigvuldige conservatorii gesproken, waar men de kinderen tot de muziek opbrengt.

Kastraaten.

De meeste kastraaten, die in en buiten Italiën zingen; zyn van Napolitaansch maakfel, alzo de armoede en de rampzalige bekoorlykheid van 't geld het volk wreed genoeg maakt, om de kinderen op die wys te verminken, vooral als zy meer zoons hebben. De Italiaanen fchaten zulke stemmen, als zy schoon zyn, zo hoog, dat de entrepreneurs der opera 'er groote sommen voor betaalen, en om die te verdienen bedenken zig veele ouders niet, aan eenen hunner zoons de bewerking te laten doen. Zy gaan by een' wondheeler, waarvan 'er verscheidenen zeer geoeffend in deezen handgreep zyn, en als de kinderen volkomen weder zyn hersteld, doen zy ze in een conservatorio, waar men niets verzuimt, om ze in de muziek tot volmaaktheid te brengen, dog voor 't overige eene zeer flegte opvoeding geeft. Krygen zy eene goede stem, zo geeft men zig zeer veel moeite om hen hierin te volmaaken, dewyl dit zeer wel betaald wordt. Indien dit niet gelukt, beproeft men ze met andere speeltuigen, en kiest dat waartoe zy de meeste natuurlyke bekwaamheid fchynen te hebben. Zy leeren ook zamenstellen, en gemeenlyk komen zy niet eerder uit de conservatorii t'huis, voor dat zy eene muziek voor eene mis ge-
maakt hebben.

Hec

Het is fcherp verboden, de jongens in de confervato- *Napels.*
 riï zelven de bewerking te doen ondergaan, egter gefchiedt
 het genoeg, want de ouders zenden 'er hunne kinderen
 jong naar toe. Merkt men, als zy eenigen tyd geleerd
 hebben, dat zy talenten voor de muziek bezitten, en
 hoop op eene goede ftem geeven, zo neemen de ouders
 ze eenigen tyd by zig, en zenden ze, als de bewerking
 gedaan is, te rug. Egter gebeurt het dikwyls, dat de
 jongens hunne ftemmen, ten deele door de bewerking,
 ten deele als de jaaren van manbaarheid komen, niette-
 min verliezen. Men wil, dat van de honderd 'er naauw-
 lyks een flaagt, en eene regt fchoone ftem bekomt. Het
 fchynt, dat men te Romem dit barbaarsche gedrag daar-
 door billykt, dat men het deezen rampzaligen fchepfe-
 len, als het met hunne ftem niet opneemt, toeftaat, den
 priesterlyken ftaat aanteneemen. Dewyl egter, volgens
 de kerklyke wetten, een priester geen lichaamsgebrek
 hebben mag, heeft men gelukkig die wet zo geweeten te
 verklaaren, dat deeze priesters voor onverminkt gehou-
 den worden, indien zy flegts by het doen der mis dat
 geene, 't welk zy door de bewerking verlooren hebben,
 by zig draagen.

Deeze handelwys is te Napels minder nadeelig dan op
 eene andere plaats. 'T is waar, men berooft den ftaat
 van veele onderdaanen; dog het verlies wordt, daar ge-
 brek aan werk is, en eene zo groote menigte ledig loopt,
 niet gemerkt, en daarom bemoeit 'er zig de regeering,
 vermoedlyk, niet veel mede. Ook wint 'er de fad van
 een' anderen kant weder by, naamlyk zy wordt de kweek-
 fchool der muziek, en trekt dus veele menfchen. Van
 hier verfpreden zig de kaffraaten over de halve wereld,
 en ftrekken vreemden hoven tot vermaak. Zy verkrygen

Napels. ten deele een groot vermogen, waarvan Farinelli aan 't hof van Madrid in deeze eeuw een bekend voorbeeld is geweest. Veelen keeren dan als zy oud worden naar hun vaderland te rug, en leeven verders in rust en gemak. De Italiaanen zyn aan deeze heldere stemmen zo gewend, dat zy in de kerken nog op de theaters geene basfisten of altiften dulden kunnen. Naauwlyks laaten zy voor een byrol in de operaas eenen tenor toe, en flooten zig 'er niet aan, dat de groote helden der oudheid met eene vrouwen stem en zonder baard op het toneel verschynten. De basfisten behooren by de opera comique, waar zy den Italiaanen met hunne stemmen komiek voor komen, en hen doen lacchen.

*Theater
van S. Carlo.*

Daar zyn drie theaters te Napels, dat van S. Carlo, dat der Florentynen, en het Nieuwe. Het eerste is het beste, en omtrent in den smaak van het Turinsche, onder 't opzigt van Carefale gebouwd, van wien wy by het slot Capo di Monte gesproken hebben. Men ziet 'er zeer konstig timmerwerk aan. Het is ongemeen groot, en hangt, vermiddels eene bedekte gallery, met het Koninglyke paleis t'zamen. Het heeft breede trappen, en gemaklyke gangen, zo dat by 't uitgaan 'er geen gedrang ontstaat. De loges zyn eenvoudig, dog wel versierd, en zo groot, dat de dames 'er, volgens Italiaansch gebruik, in speelen en bezoek ontvangen kunnen. Op de de onderste ry telt men twee en twintig, en op elke van de vyf overigen vier en twintig loges. De al te groote uitgestrektheid van 't gebouw maakt, dat 'er zig de stemmen verliezen. Zeventig loges behooren aan de eerste familien van Napels, die ze, zonder 's Konings verlof, niet afftaan kunnen. Een plaats in den bak, die zeer ruim is, geldt een halve gulde. Op den eersten rang kan men

men akkoord maaken voor omtrent 9. daalders, om een *Napels.* geheele opera, die twaalf of veertien maal gespeeld wordt, by te wonen. Alle jaaren worden 'er gemeenlyk vier nieuwe operaas op het toneel gebragt. Den 5. November wordt een begin gemaakt.

Metastasio is een zo beroemd en geagt schryver, dat men byna altyd by zyne operaas blyft, dog zo veel te meer verandering maakt in de komponisten, die veel overvloediger zyn dan goede operaschryvers. Het ontbreekt niet aan komponisten, vooral te Napels; dog ongeagt die menigte zyn egter de Duitschers zeer in agting. Hasle, in Italien *il Sassone* genoemd, Holzbauer, en Glück, hebben den Italiaanschen smaak zeer gelukkig nagevolgd, en overtreffen zelfs de meeste Italiaanen, door de stemmen meer uittewerken. Zy zyn daarom niet alleen in Duitschland bekend, maar hebben ook in Italien operaas met de grootste goedkeuring op 't toneel gebragt. Daartegen is de Fransche muziek den Italiaanen des te onverdraaglyker: en welk oor kan ook, als het aan de Italiaansche muzick gewend is, de Fransche verdraagen? De algemeene goedkeuring van alle beschaafde volken is voor de eerste een genoegzaam bewys. Geen volk heeft ooit een Fransche opera geduld. Egter begon men ten tyde der overleden Hertogin van Parma, dogter van Koning Lodewyk XV., te Parma kleine Fransche operaatjes te spelen, 't welk egter, gelyk wel te begrypen is, van geen duur kon wezen.

Metastasio is geboren om operaas te maaken; zyne vaar- *Metastasio.* zen zyn onnavolglyk lugtig, vloeyend, en voor de muziek gemaakt. De keus zyner onderwerpen is gelukkig; hy neemt ze niet uit de geschiedenissen der goden of heksen, gelyk de meeste Franschen, maar uit waare

Napels. historien, en weet overal zulke toneelen, die voer de oogcn zyn, en tot de opera behooren, als gevegten, triomfen, offers, en andere plegtigheden, zeer wel te pas 'er in te mengen. Zyne *arie* gewaagen niet, gelyk de ouden, van storm en onweder, maar zyn vol groote gedagten en zeedenkundige spreuken. De Franschen maaken veel ophefs van hunne vlieg machines en wat daartoe behoort; de operaas van Metastasio zyn interessiant, en bevallen zonder dat hy 'er diergelyke *Deos ex machina* by gebruikt. Ongeagt alle de machines en de zo beroemde kooren der Franschen, gaapt de liefhebber der muzick en van den Italiaanschen smaak by den altyd trillenden en schreeuwenden toon der Fransche zangeressen. Wat een hemelbreed verschil tuschen een orkest te Napels, en te Parys? Daar is alles harmonie en gevoel, honderd en meer stemmen akkordeeren volkomen te zamen, terwyl de directeur te Parys naauwlyk eenige overeenstemming krygen kan, al slaat hy zig den arm half lam. Om die reden noemen hem de Franschen, die van de Italiaansche party zyn, uit hoofde van het daardoor veroorzaakte geraas, spotswyze *le Bucheron*, of den hout-hakker.

Operazangers. De aktie der Italiaansche zangers is veel slegter dan die der Franschen. Zy maaken meerendeels eene styve figuur op het toneel, en worden ook niet aangemoedigd om dat te verbeteren. Naar het recitatief hoort geen mensch, alzo de loges even zo veel visitekamers zyn, waar de dames bezoek ontvangen en geeven, en wat aktie kan men in eene lang uitgerekte aria brengen? Een ander misstand is de geringe eerbied van den acteur omtrent het publiek. Zy groeten hunne bekenden in de loges en den bak, en maaken, zelfs onder het speelen, hun aller-

allerlei mienen. De gewoonte maakt dat niemand hun *Napels.* dit kwalijk afneemt. Voor 't overige is de galanterie, of de oncerbaarheid, te Napels en in andere Italiaansche steden nog zo hoog niet gestegen als te Parys, waar men het zig eene eer rekent, openlyk eene actrice te onderhouden, en waar de geheele stad weet, welken hertog of marquis deeze of geene danseuse toebehoort.

De Italiaansche ballets hangen niet met de operaas t'zamen, maar zyn pantomimische dansen, genomen uit gemeene handelingen, b. v. van boeren, herders, matroozen, en soldaaten. De Italiaanen houden niet van de schoone zachte dansen, waarin het de Franschen zo verbrengen, maar beminnen meer de hooge dansen en sprongen. Men staat verbaasd over de sprongen van hunne danseressen. Deezen, zo wel als de actrices, komen niet op het toneel met ontblootte boezems, gelyk te Parys; egter weeten zy haare bekoorlykheden door een doorschynenden sluyer zo wel te doen bemerken, dat het publiek 'er niet by verliest. De dansers verbergen hun aangezigten niet, gelyk die te Parys, agter verschriklyke momaangezigten, en weeten ook dus hunnen dansen door gepaste mienen eenen veel beteren nadruk te geeven, als wanneer Vestris te Parys nog zo heerlyk danst, en zyn gezigt met de pruik een regt wonderlyke vertooning maakt. Geduurende het spel mag niemand van de aanschouwers agter het toneel komen, eene gewoonte waarby de Paryfers, en anderen die hen naäpen, veel verliezen zouden.

Het Nieuwe Theater, niet ver van de straat van Toledo, is nog volgens een schoon nog sierlyk bestek gebouwd, ook niet groot, en wordt voornaamlyk des zomers, als dat van S. Carlo gesloten is, tot de *Opera* *Teatro* *nuovo* *en de Flo-* *rentynen.*

Napels. *buffa* en ballets gebruikt. Op het Florentynsche Theater worden ook komieke operaas, en somtyds ook komedies gespeeld, als een troep komedianten te Napels komt. De voornaamste dagen voor de schouwspelen zyn zaterdag en zondag, om dat de borgers dan het best tyd hebben. Des vrydags alleen wordt, ter gedagtenise van Christus dood, niet gespeeld. Napels is de eenige stad van Italië, waar het den monniken niet verboden is, in de opera te gaan, te Rom en komen zy alleen by repetitie. (*)

*Staat der
weeten-
schappen.*

De stad Napels schynt tegenwoordig in aanzien der geleerdheid verbafterd, ten minsten kan men ze thans niet, gelyk Cicero en Seneca eertyds deden, de moeder der studien noemen. Zy heeft sedert een paar eeuwen wel eenige groote mannen, b. v. Colonna, Porta, Imperato, Costanzo, en anderen meer voortgebragt, (†) dog
over

(*) Tot de carnavalsvermaaklykheden behoort ook *la Festa di Cocagna*. De Koning laat op 't einde van den carnaval het kasteel van Cocagna, 't welk met stukken osenvleesch, hammen, ganzen, en hoenders behangen is, bouwen; op een zeker teken wordt het den volke prys gegeven, en twee fonteinen laten wyn springen. Dit is een groot feest voor het volk, dat daarby dikwyls een bloeden kop haalt.

(†) Colonna was een groot kruidkundige, van wien de *Valeriana Columna* den naam heeft. Boven is bereids van den natuurkundigen Jan Baptiſt Porta, toen wy van zyn grafteken spraken, gewaagd. Ferrante Imperato heeft zig door een natuurlyke historie van 't koningryk Napels, in folio, in 't jaar 1599. uitgekomen, bekend gemaakt; die egter veel breedvoeriger en doorwroeter zou kunnen zyn. Angelo di Costanzo is een der beste Italiaansche dichters. Crescimbeni, als hy in zyne *Storia della volgar Poesia*, in het zesde deel, modellen van goede klinkdigten geeven wil, neemt

over het geheel kan zy niet zo veel geleerde lieden toonen als Romen en andere veel kleindere Italiaanfche fteden. Napels verdient ook in dit opzigt met regt den naam van de ledige, *Ozijsa*. De warme welluftige lugtfreek, de vrugbaarheid en het goedkoope leeven, het gebrek aan aanmoediging en belooning, zyn fterke hinderpaalen der vlytigheid. Den adel heeft het, zo lang het land van Onderkoningen geregeerd werd, aan nayver en gelegenheid om zig gunftiglyk te vertoonen, ontbroken; dit maakt dat 'er onder de meeften een groote trap van onkunde en weinig fmaak voor de weetfchappen is. De Prins van San Severo, die in zynen ftand weinige hem gelyken heeft, en van wiens gelukkige uitvindingen by de befchryving van zyn paleis gefproken is, maakt hier met weinige anderen eene uitzondering.

De Domheer Mazocchi is een der geleerdfte mannen. Hy is reeds zeer oud, en heeft zig door zyne kennis in geeftelyke en wereldlyke oudheden, in de Oofterfche taalen, en door een *Spicilegium Biblicum*, 't welk in de jaaren 1762. en 1766. uitgekomen is, doen kennen. Hy heeft zig aan de oudheden van Herculanium zeer verdienftelyk gemaakt, waarvan beneden meer zal voorkamen.

Pater della Torre, uit de order der Somaskers, is een van die mannen, welken der ftad Napels de meefte eer aandoen. Zyne kennis in de wiskunde, en byzonderlyk in de natuurkunde, heeft hem ook buiten Italien een' naam verworven. Hy heeft veele jaaren bezig geweest met den Vefuvius te onderzoeken, en heeft dien berg dikwyls be-

klom-

ze grootendeels uit de *Rime di Conftanzo, Cavaliere Napolitano*; waarvan in 1750. de zesde uitgaaf te Padua in duod. uitgekomen is.

Napels. klommen, over den welken hy een geleerd werk heeft uitgegeven, (*) waarin men niets vindt dan aanmerkingen op ondervindingen gegrond. Verders heeft hy zig met de Dollondfche verrekykers natemaaken en te verbeteren, welken uit glazen van verfchillende foorten van glas beftaan, en daardoor de buiging der ftraalen verminderen, bezig gehouden. Ook maakt hy voortreflyke vergrootglazen, uit kleine glasbolletjes, met een zeer kort byftaand brandpunt, en heeft in het eerfte Deel zynet mikroskopifche waarneemingen befchreven, hoe die gemaakt worden. Zy vergrooten de middellyn eens voorwerps twee duizend maalen, en hebben Pater della Torre gelegenheid gegeven, zeer wigtige ontdekkingen omtrent de gedaante der bloedbolletjes te maaken. (†)

De Hertog van Noia Caraffa heeft zig door eene verhandeling over den zonderbaaren tourmalynfteen, die elektriek wordt als men hem warmt, bekend gemaakt. Hy heeft een fchoon plan van Napels op 35. bladen doen maaken, en bezit een uitgelezen muntkabinet, byzonder van oude Napelfche en Siciliaanfche munten. Serrao, een vermaard geneeskundige, heeft niet alleen eene verhandeling over de Tarantoja, maar ook een werk over den

Ve-

(*) *Storia e fenomeni del Vesuvio, effeffi dal Padre Giovanni Maria della Torre 1755. in Napoli*, groot quarto met plaaten. Men heeft 'er eene Franfche overzetting met nooten van.

(†) Hy had den Heere La Lande onder andere dingen het oof eener vlieg vertoond, 't welk als uit een *polyedron* van drie of vier duizend vakjes beftaat, waarvan elk met drievouwdige bloedvaten omgeeven is; verder haare fcheivaten, waarin de kleefagtige vogtigheid bereidt wordt, welke de vlieg van zig geeft, om daardoor op de gladde aan den wand hangende fpiegelglazen te kunnen valzitten en flaapen.

Vesuvius, inzonderheid over den brand van 't jaar 1737. *Napels.*
 geschreven. Een andere geneesheer, Sarcone genaamd,
 heeft de natuur der besmetlyke ziekte van 't jaar 1764.
 zeer gelcerdelyk onderzocht. (*) Over de zelve ziekte
 heeft nog een andere geneeskundige, met name Fasano,
 geschreven. De Hoogleeraar in de kruidkunde, Cyrillo,
 is ook een bekwaam natuurkundige. Hy tekent wel, en
 heeft met Pater della Torre veele proefneemingen ge-
 daan.

Maria Angela Ardinghelli behoort onder de geleerde
 vrouwen, waarom de Abt Nollet ook een gedeelte van
 zyne brieven over de electriciteit aan haar geschreven
 heeft. Zy is uit een aanzienlyk geslagt, en heeft het
 werk van den vermaarden Engelschen natuurkundigen
 Hales in 't Italiaansch overgezet. De Prinses Colombrano
 heeft zig insgelyks zeer vlytig op de natuurkunde toege-
 legd, en is met veele geleerden van Europa in briefwis-
 seling.

Sabatelli is een bekwaam starrenkundige, gelyk zyne
 aanmerkingen in de schriften van de Koninglyke akade-
 mie der wetenschappen te Parys van 't jaar 1760. uit-
 wyzen. De twee gebroeders, Nikolaas en Pieter di
 Martino, waarvan de eene den tegenwoordigen Koning
 van Napels in de wiskunde onderrigt heeft, hebben bei-
 den zeer gewigtige werken over de wiskundige weten-
 schappen uitgegeven. De Koninglyke Overste Giuseppe
 Palmieri heeft in 't jaar 1761. in twee deelen in quarto,
Riflessioni critiche sull' arte della Guerra gemeen gemaakt,
 welken zeer geprezen worden. De werken van Antonio
 Geno-

(*) *Storia ragionata de' mali osservati in Napoli nel corso dei A.*
 1764. 2. vol. in oct.

Napels. Genovesi hebben eenen grooten naam; zy handelen ten deele over de bovennatuurkunde, ten deele over verscheiden voorwerpen van den koophandel, de graanen, enz.

De Marquis Galliani heeft buiten kyf de schonste uitgaaf van Vitruvius, den vader der bouwkundigen, gegeven. Veele verschillende leezingen heeft hy niet alleen zeer gelukkiglyk verbeterd, maar ook met praktische nooten opgehelderd. De bygevoegde overzetting is een meesterstuk, alzo zy veele duistere plaatsen gelukkiglyk verklaart, zo dat men geen byzonderen commentarius van doen heeft. Pasquale Carcani heeft den text voor het kostbaare werk over de Herkulanische oudheden grootendeels vervaardigd, en zou der geleerde wereld nog meer nut aanbrengeu, indien de Marquis Tanucci (*) hem niet zo veel tot andere zaaken gebruikte. Pater Negri, een Barnabiet, heeft zig door een commentarius over de kerklyke historie van Tornielli bekend gemaakt, en Damianus Romano heeft verscheiden' regtsgeleerde werken in de wereld gebragt. Cyrillo, een andere groote regtsgeleerde, heeft met een gelukkig gevolg voor het theater gearbeid, en komedies uitgegeven.

Men

(*) De Marquis Tanucci is zelf een geleerd man. Men zal weinig voorbeelden vinden, dat geleerden, die van te vooren in hunne studeerkamer opgesloten waren, zig tot staatsdienaars hebben verheven, gunstelingen der vorsten, en zo bekwaam in groote en uitgebreide bezigheden, geworden zyn, als hy. Voorheen leefde hy te Pifa zeer stil, en schreef verscheiden dingen op de regtsgeleerdheid betreklyk, waardoor hy buitenslands den naam van een doorgeleerd man te zyn verwierf, en aan 't hof van Napels bekend werd. Zyn doordringende geest, die zig door alles wist heen te helpen, maakte hem welhaast tot den eersten persoon naast den Koning in het geheele ryk.

Men zou, uit aanmerking van het vuurig vernuft der Na-*Napels.* politaanen, meer dichters onder hun verwagten, egter leeft 'er tegenwoordig geen die zeer in agting is. Hoe opgeblazen en buitenspoorig zy in hunne vaazen zyn kunnen, heeft Pater Caputi in zyn gedigt *Estasi e rapimento sopra la Luna* in 't jaar 1763. doen zien. Het is een geheel boek in quarto vol brabbeltaal. Een even zo opgeblazen en zot gedigt is de *Polifemeide* van Campolungo, in 1763. in gr. quarto uitgekomen, 't welk egter met goedkeuring ontvangen is. Het bestaat louter uit klinkdigten, welken Polyfeem en Galatee tegens malkander opzingen. Zy belooopen een aantal van honderd en vier, waar van het eene nog koelder is dan het andere. Voor de grootste digteresse voor de vuist wordt Madalena Morelli gehouden. (*) De Hertogin Vastogirardi heeft verscheiden gedigten doen drukken, die met groote gretigheid ontvangen zyn.

De tegenwoordige Engelsche Gezant te Napels, de Heer Hamilton, is een groot liefhebber der oudheden, en heeft inzonderheid eene treflyke verzameling van Etrurische en andere antieke vaazen aangelegd. Hy bezit 'er veelen werklyk, en heeft van anderen, die het verdienden, zeer naauwkeurige afteekeningen doen maaken. Het is bekend, dat de Ouden eene oneindige menigvuldigheid in opzigt van den vorm hunner vaazen hadden; men staat versteld over de schoonheid dier vormen, die allen den sierlyksten omtrek hebben. Het gebruik der vaazen was by de Ouden veel uitgebreider dan by ons: egter ware het te wenschen, dat onze beeldhouwers de edele vormen daarvan meer bestudeerden, en de

(*) Van de *Improvvisatori* is op een andere plaats gehandeld.

Napels. de hunne daarna schikken. Deze verzameling is de eenige in haar foort, en daarom is de onderneeming des te lofwaardiger, van de beste stukken volgens haare kleuren geschilderd uitgegeeven, en ook buitenslands bekend te maaken. De Gezant heeft de zorg daarvan aan den Chevalier d'Hancarville opgedraagen. (*) Een groot deel deezer vaazen zyn te Capua en Nola opgegraven, waar, gelyk bekend is, veele pottenbakkers woonden. Men kende de Kampanische vaazen aan de kleur der aarde, en zy werden zeer hoog geschat. Nog hedendaags vertoont zig in het werk der pottenbakkers van die landstreek, en van rondom Napels, een betere smaak in de vormen der vaazen, 't welk misfchien komt van die welken daar in laater tyden zyn opgegraven. De Ouden gebruikten veelen der schoonste vaazen tot sieraad. Men maakt dit onder anderen daaruit op, dat de beste en grootste stukken dikwyls zonder bodem zyn, en men duidelyk ziet dat zy 'er geenen gehad hebben.

Ten aanzien der konsten, heeft het den Napolitaanen niet zeer willen gelukken, zig beroemd te maaken; eenige weinigen vernuften zyn als door den nevel, waar onder sedert de herstelling der konsten de goede smaak te Napels bedekt gebleven is, doorgedrongen, en op den

(*) Het werk zal uit vier deelen in folio bestaan. Het intekengeld kost 16. uncie d'oro, 't welk omtrent 20. zechini of dukaten bedraagt. Het eerste deel is 1768, in 't Fransch en Engelisch in 't ligt gekomen. De Franche titel is: *Antiquités, Étrusques, Grecques, & Romaines, tirées du Cabinet de Mr. HAMILTON.* Weinige werken zyn met die pragt en dien smaak gedrukt. De plaatren voldoen het oog voortreflyk. Titel, vignetten, enz. alles toont den antieken smaak, of selt oudheden voor.

den regten weg gekomen. Egter kunnen de Napolitaa- *Napels.*
 nen geenen meester van de eerste grootte, nog in de
 schilder- nog in beeldhouwkunst aanwyzen. De eerste
 schilder van het land, die eenig aanzien verkreeg, was
 de Ridder d'Arpino. Hy moest in 't eerst, zo arm was
 hy, den schilderen te Rom en dienen om kleuren te men-
 gen, dog leerde de konst door zyne natuurlyke be-
 kwaamheid, en heeft daarna veel in 't Kapitoel, en in 't
 Paleis del Monte Cavallo, gewerkt. Zyn beste werk is
 in 't Karthuizerklooster te Napels aantetrefsen. Koning
 Henrik IV. maakte hem Ridder: hy was het meest te
 Rom en.

Ribiera, ook Spagnoletto genaamd, om dat hy in
 Spanjen geboren was, wordt gemeenlyk onder de Napo-
 litaanen gerekend. Hy heeft byna altyd te Napels ge-
 werkt, en meest verschriklyke voorwerpen geschilderd.
 Luca Giordano is de bekendste onder alle de Napolitaa-
 nen. Men ziet allenthalven stukken van hem, alzo hy
 met eene verbaazende gezwindheid arbeide. Hy over-
 trof daarin zelfs Tintoret, en bekwam den bynaam van
fa presto. In de beste kerken te Napels vindt men ge-
 wis zyn penseel. Hy stierf in 't jaar 1705. en liet groote
 schatten na. Salvator Rosa had den fynsten smaak van
 alle de Napolitaaanen. Zyne stukken zyn vol geest, ge-
 lyk ook zyne gegraveerde prenten en zyne hekeldigten.
 Paul de Matteis, de Ridder Massimo, en Mattia Preti,
 gemeenlyk il Calabrese genoemd, verwierven zig ins-
 gelyks eenen naam; egter overtrof hen Solimene, die
 in 't jaar 1747., negentig jaaren oud, overleed. Hy
 arbeide tot op het laatst, en liet dus ongemeen veele
 stukken na. Ook heeft men zeer goede vaarzen van
 hem.

Thans

Napels. Thans ziet het 'er met de schilderkonst slegt uit. Franceschielli, of Francesco di Mura, en Giuseppe Bonito, worden voor de beste historiefschilders gehouden, dog hebben zeer slegte zolderstukken geleverd. In landschappen doet zig Ricciarelli op, die lang in Engeland geweest is, en byna altyd voor Engelschen werkt. Zyne stukken zyn gelukkig naar de natuur gedaan, en met goede beelden gestoffeerd.

Van beeldhouwers heeft Napels geene groote meesters gehad. Bernini is daar wel geboren, dog heeft te Rome geleerd en gewoond. De besten onder de middelmaatigen zyn, Jan van Nola, Auria, Santa Croce, de Ridder Cosmo Fansago, en Lorenzo Vaccaro. De laatste leefde in den aanvang deezer eeuw, en van hem is hier en daar in de beschryving van Napels gewaagd. Thans vindt men naauwlyks eenen eenigen middelmaatigen beeldhouwer te Napels. Voor eenige jaaren zoude men den Koning een standbeeld te paard oprigten, waartoe reeds een half rond gebouw in de voorstad, en een voetstuk, 't welk 'er zo digt by staat, dat men 'er naauwlyks met een wagen tusfchen door ryden kan, vervaardigd. De Koninglyke beeldhouwer Josef Cannart kreeg laast een model te maaken. Hy vervaardigde een allerlieft meesterstuk, 't welk den Koning, naar de nieuwste Fransche mode gekleed, te paard voorstelde. Het hof had het reeds goedgekeurd, dog, ten gelukke voor de konst, bleef de uitvoering stecken.

*Bouw-
kunst.*

De bouwkunst ligt te zieltoogen. Als men uitzondert het geen van Vanvitelli komt, ziet men in de nieuwste gebouwen menigvuldige sporen van de grootste barbaarschheid. Van het Capo di Monte en de
er-

erbarmelyke obeliskken of zuilen is reeds boven gehandeld. Overal ontdekt men zo veelcrhande elendige versieringen, en zo veel krulwerk, dat men denken zoude, dat eenige Augsburger met trekken opgeschikte printen tot modellen gediend hadden. (*) De beste bouwmeesters te Napels waren deeze drie, uit de familie van Vaccaro, Andries, de beeldhouwer Laurentius, en Domenicus Antonius, Laurentius zoon. Van de bekwaamheid van den nog in leeven zynde Ridder Fuga geeft het groote Koninglyke hospitaal de voordeeligste be-
grippen niet.

Lodewyk Vanvitelli is de beste der hedendaagsche bouwmeesters in Italien. (†) Hy is egter een geboren Romein. Zyn vader was een Nederlandsch schilder, *Van Kalf* genaamd, die zig te Romem nederzette, en van zynen naam de laatste helft Italiaansch maakte. Vanvitelli was reeds bouwmeester van de Pieterskerk te Romem, en in zyn vyftigste jaar, toen hem de voorgaande Koning naar Napels riep, om het lustslot Caserta te bouwen, en tot zynen architect verklaarde. Beneden spreken wy van dit prachtige gebouw. Hy heeft

(*) Te Portici heeft iemand den heerlyken inval gehad, veele zulke krullen te laten uthouwen. In plaats dat anderen de tuinen met vaazen versieren, heeft hy krullen op hooge piedestals, tot een bewys van zyn edelen smaak, opgerigt. Men heeft gelegenheid, zo dikwyls men naar Portici rydt, zig met dat gedrogtelyke gezigt te vermaaken.

(†) Vanvitelli leefde nog toen de Heer Volkman dit schreef, om die reden spreekt hy altyd van hem in den tegenwoordigen tyd. Deeze groote bouwmeester is, gelyk wy al meer hebben aangete- kend, te Napels overleden den 1. Maart 1773. Ten minsten zo hebben de koeranten zynen dood opgegeven.

Napels. heeft de voorzyde van het Koninglyke paleis, dat dreigde inteforten, weder gelukkig hersteld. Hy werkte laatstlyk aan de kerk by 't hospitaal der Annunziata, 't welk een meesterstuk der bouwkunst is, en hoopen doet, dat het iets zal bybrengen, om den Napolitaanen, ten opzigte van den goeden smaak, de ooggen te openen. Van zyn ontwerp zyn ook de Koninglyke stallen by de brug der h. Madalena, en het gebouw op de plaats Largo dello Spirito Santo.

VAN DE MAATEN, GEWIGTEN, MUNTEN,
EN DEN STAAT DES HANDELS TE
NAPELS.

De voet, *Palmo*, houdt te Napels 9. duim $8\frac{1}{2}$. Iyd Paryfer maat, en wordt in 12. *Uncie*, en de uncia in 5. *Minuti* gedeeld. De el, *Canna*, heeft 8. palmen. Eene myl houdt 1000. *Passi* of schreeden, elke van $7\frac{1}{2}$. palmen, of 989. Fransche Toises. Dog de *Passo* is verschillend in het ryk, en tusfchen de 6. en 8. palmen.

De *Moggio* bedraagt 900. vierkante *paffi*. (*) Op een *moggio* reket men een *Tumulo* zaadkoorn. Wy hebben reeds by de *Vicaria* gewaagd, dat nergens meer onrigtigheid in de maaten van vloeibaare dingen en van graanen plaats heeft dan te Napels. De *Campioni*, die daarover gesteld is, en jaarlyks de maaten onderzoeken moet, heeft zelf onrigtige maaten, die hy met giert

(*) Dat is 227. vierkante toises, gevolglyk is een *Moggio* ontrent zo veel als een *Arpent* te Parys, 't welk 900. vierkante toises bedraagt.

gierft vult, en als even zo veel in de andere maaten gaat, *Napels.* worden zy voor rigtig gehouden. De Tumulo houdt 3. teerling palmen, of omtrent 4. *boiffeaux* van Parys, en daarnaar wordt al het graan en zout gemeten. De wynmaat heet *Botta*, welke 12. *Barili*, en die weder ieder 60. *Caraffe* houdt. Zonderling is het, dat by de Koninklyke ontvangft, *Camera regia*, 60. caraffe even zo veel zyn als 66. by het verkoopen in de ftad, 't welk eene nieuwe verwarring maakt. Het pond wordt op 12. oncen gerekend, op een once gaan 30. *Trapefi*, en op een Trapefo 20. *Acine*. 100. oncen maaken 3. *Rotoli*, 10 $\frac{1}{2}$. *Rotoli* een *Staro*, en 100. *Rotoli* eene *Cantara*, of omtrent twee quintaalen Franfch gewigt.

Te Napels gaat veelerlei zilvergeld, waarvan een *Munten.* vreemdeling evenwel alleen de *Ducati*, *Carlini*, en *Grani*, als de gemeenfte foorten, behoeft te kennen. Vier *Carlini* maaken 3. Roomfche Paoli, gevolglyk een *Carlino* niet volkomen 2 $\frac{1}{2}$. Duitfche grofchen, of ruim 4. ftuivers *Holl.*, en een dukaat omtrent een Duitfchen daalder, of byna 2. guldens *Holl.* De andere munten als *Cavallo*, *Tornefe*, *Publica*, zyn niet zo gemeen. 10. *Grani* maaken een *Carlino*, en 10. *Carlini* eenen *Ducato* of *Piafter*. Men heeft gouden munten van 2. 3. 4. 6. 10. 16. en 24. *ducati*. De gangbaarften zyn van 3. dukaaten, en heeten *Uncie d'oro*. Eene *Doppia* houdt 4 $\frac{1}{2}$. *ducato*, en de buitenlandfche *Zechini* gelden 26. *Carlini*.

De fterke uitvoer van koorn en verfcheiden andere *Wifjel.* waaren uit het Napolitaanfche veroorzaakt, dat de wifjel dikwyls tot voordeele van dat ryk ftaat, en de buitenlanders 'er op verliezen. Dog dit is anders in jaaren van misgewas of hongersnood, gelyk in 't jaar 1764. De *Renten.* gewoonlyke renten van uitgezet geld zyn 4. ten 100.

Napels. Dog als het geld zeer veilig is, wordt wel maar 3. of minder gegeven, een bewys dat in Napels veel geld zit. De Jesuïeten hebben voorheen dikwyls zwaare kapitaalē tegen 2. ten 100. opgenomen.

Handel. Napels voert veel roode zyde uit, ook eenige gemaakte zyden stoffen, taffen, en gebreide zyden kousen, dog het meest neusdoeken, die goedkoop en duurzaam zyn, en met die van Milaan gelyk gesteld worden. Verder een grooten voorraad van graan en olie, wol, hennip, manna, (*) sap van reglisen, (†) konynenvellen en hair, allerlei soorten van marmar, en de bekende *macaroni*, (§) zynde langwerpige rollen van meeldeeg.

Veele effences, zeepballen, gemaakte bloemen, gekonfyte vrugten, worden buiten het ryk verzonden. Ook worden veel *Diavolini* getrokken. Het zyn kleine korrels van suiker, als anysuiikers, met kaneelolie, en andere sterke dingen toebereid, en dus ongemeen kragtig. De afrek wordt daardoor zeer bevorderd, dat men ze voor een hulpmiddel houdt om de kragten, door sterke buitenspoorigheden uitgeput, te herstellen. Het pond kost byna 10. Duitche daalders. De

(*) De Kalabrische manna wordt voor de beste gehouden, en van den eschenboom verzameld. Men scheurt de takken in de beste maanden, het uitkomende vogt is de *Manna corporis*, heeft grootte korrels gelyk mastix, en wordt daarom ook *Manna mastichina* genaamd. Ook komt 'er een vogt in kleine korrels uit de bladen welke *Manna foliata* heet, en duurder betaald wordt.

(†) Het sap van reglisen wordt in Kalabrien en Abruzzo verzameld, en voornaamlyk naar Frankryk gevoerd, waar het in de apotheeken, als een borstmiddel, sterk gebruikt wordt.

(§) Toen de Paus in 't jaar 1764. den invoer der Napolitaansche macaroni verbood, bevond men dat Romē alleen jaarlyks voor 200000. daalders gebruikte.

De rozynen worden in groote menigte uit Kalabrien uitgevoerd, alzo zy beter en minder duur zyn dan de andere Italiaanschen, en in de vasten veel gebruikt worden. Zy heeten in 't Napolitaansche *Pansa*, *Zebibo*, en ook *Ragin secco*, en worden van een byzonder soort van druiven, dat groote korrels heeft, gemaakt. Men doet ze drie of viermaal in een kookend loog van gemeene asch van hout, 't welk ze t'zamentrekt, het sap verdikt, en maakt dat zy lang kunnen goed blyven. Deeze toeberiding veroorzaakt, dat men dorst krygt als men ze wat ryklyk eet.

De Napolitaansche wylen zyn treflyk. Wie kent de zogenaamde *Lacrima Christi* niet, die aan den voet van den Vesuvius in taamlyke hoeveelheid waf, en door geheel Europa, als een uitmuntende wyn, vervoerd wordt? De wylen van Terra di Lavoro en Kalabrien behooren onder de besten van Italiën, en blyven zeer lang goed. Ook brengen de andere landschappen zwaare wylen voort. De slegtsten worden ten deele langs groote populierboomen opgeleid, welken den wynstok zeer gunstig schynen. Alle de wylen deezes lands zyn zeer heet, en hebben veel zwavel by zig, die zy uit den grond waar op zy wasfen getrokken hebben, zo dat men 'er maar weinig te gelyk van drinken kan. Het eerste jaar zyn zy het zwaarst, dog worden door het liggen ligter.

De handel in paarden naar buitenlands wordt alleen in 't geheim gedreven, alzo hy verboden is. Indien de stoeteryen vermeerderd werden, zou hy veel meer gelds in 't land brengen kunnen. De Napolitaansche paarden zyn sterk, vol vuurs, lang bruikbaar, en de schoonsten van Europa, schoon zy niet volkomen zo vlug in 't loopen zyn als de Engelschen. Men vindt 'er van allerlei

Napels. grootte. Zy werken, tot dat zy fterven, met gelyken moed. Alle voorjaaren zendt men ze in 't gras, 't welk ze in 't begin flap maakt, dog hun naderhand nieuwe kragten geeft. Het overige van den tyd voert men ze met garst en hakfel, nooit met hooi. De beste ftoeteryen zyn in de landfchappen van Basilicata, Abruzzo, en Terra di Lavoro. Het rundvee is groot en fterk, het vleefch fmaaklyk, dog het leder niet zo fterk als het Duitfche. De wolhandel zou veel aanzienlyker kunnen wezen, indien de inwoonders op veele plaatfen zig van de fchoone gelegenheden om fchaapendriften te houden meer wilden bedienen.

De zydeceelt is het geheele ryk door zeer aanzienlyk, en de zyde byna de fchoonfte van Italien: dog het mangelt den Napolitaanen aan vlyt of bekwaamheid om de ftoffen te vervaardigen, waarom het geen te Turin, Florenceen, en in Lombardyen gemaakt is, tot nog toe meer geagt wordt. Men bemerkt te Napels een groot gewoel onder de inwoonders, en zy hebben ook werklyk veel fabrieken; dog het binnenfte des lands, 't welk wel bevolkt is, heeft zeer veel van doen, waarom de handel der ftad meer voor eenen inlandfchen handel is aantezien. Het omloopen van het geld bevordert wel den innerlyken welftand des lands, dog de rykdom over het geheel kon zeer veel vermeerderd worden, als men meer voortbrengfels, waartoe geene gelegenheid ontbreekt, zocht te winnen, en het geld van buiten naar het ryk te trekken.

Daar zyn eenige konften en handwerken aan Napels byzonder eigen. B. v. het maaken van 't rufchgeel en vioolftaaren, waarvan beneden meer. Verders het inleggen van marmeren tafels, waartoe de Lava van den Vesuvius, en de fchoone Napolitaanfche, dog vooral de

Siciliaanfche, foorten van marmer, gelegenheid geeven. *Napels.*

De juweeliere zetten byzonderlyk wel, en beter dan in geheel Italiën. De ryke kloofsters doen veele goud- en zilversmeden beftaan, die ongemeen konftig en zuiver werken. Zy verdienen deswegen van vreemden bezogt te worden. De meeften van deeze konftenaars vallen zeer op de krullen, en miffen daardoor eene edele tekening en den eenvoudigen finaak in de vormen. (*)

De Napolitaanen bezitten eene byzondere bekwaamheid in het maaken van efferikken, *Lastrica*, waarmede de daken in de ftad, die doorgaans plat zyn, belegd worden. Zy beftaan uit kalk en puzzolana, die verfcheiden reizen lang en fterk onder malkander gewreven moeten worden. Als zy gemaakt zyn gelyk behoort, wederftaan zy veele jaaren alle de ongemakken van 't weder, regen, en zonnefchyn, zonder te barften. Alzo het werk zeer langzaam voortgaat en koftbaar is, gebruikt men zelden de vereifchte voorzorg, en werkt de ftoffen even zo naahtig door malkander als den metsfelkalk, waarom de nieuwe gebouwen ook zo duurzaam niet zyn als die van vroeger tyden.

De levensmiddelen zyn te Napels in vergelyking van *Levensmiddelen.* Londen en Parys zeer goedkoop, 't welk deels der vrugtbearheid des lands, deels den minderen rykdom der ingezetenen moet toegefchreven worden. Ongeagt de duurt van het jaar 1765. gold de tumulo koorns nog maar 15. carlini, of omtrent 3. guldens, Hollandsch. Een brood,

(*) De Regtsgeleerde Nikolaas Fortunato heeft een aartig werk over den toetftand van den handel te Napels uitgegeven: *Riflesioni intorno al commercio antico e moderno del Regno di Napoli, fue finanze maritime &c.* Napoli 1760. in quarto.

Napels. brood, *Palata*, van 28. oncen, geldt 4. grani, omtrent 3. Hollandſche ſtuyvers, en een ſlegt brood de helft. De gemeene wyn komt het barile op 12. carlini, en de *Lacrima fine*, 't welk de gewoone tafelwyn is, het barile op een zechino. Het rotolo rundvleefch geldt 9. grani, of het pond 10. penningen. Het kalſsvleefch is wat duurder: inzonderheid legt men zig te Sorrento op het fokken van kalveren toe, en weet die zo vet te voederen, dat 'er het vleefch geheel wit uitziet, en treflyk ſmaakt. Men noemt dat vleefch *Vitella mongana*. (*)

Om een begrip te geeven, wat jaarlyks in deeze volkryke ſtad genuttigd wordt, voegen wy hier een uittrekfel uit het akcynsboek in, waarop het geen byzondere perſoonen, die vry van impoſt zyn, en wat gefnokkeld is, 't welk al vry wat bedraagt, niet mede gebragt is.

- 1212206. Tumuli koorn.
- 274277. Tumuli garſt.
- 400000. Stara olie.
- 25000. Cantara kaas, en even zo veel gezouten vleefch.
- 40000. Cantara viſch.
- 24000. Cantara ys, om te gebruiken.

90000.

(*) Dewyl wy van de pryzen der waaren ſpreeken, moeten wy 'er ook bydoen, dat het ry- en vaartuig te Napels niet duur is. Een koets koſt daags, met het drinkgeld voor den koetſier, 15. carlini. Eene feloek met zes roeyers, waarin verſcheiden menſchen kunnen zitten, kan men voor 20. carlini eenen gantſchen dag gebruiken. Te Napels zyn zeer veele cabriolets. De paarden rennen 'er verbaazend hard mede, zo dat men zeer vet op eenen dag komen kan. Zulk een rytuig koſt met den jonge voor het paard daags 2. Carlini. Ook kan men ze by 't uur, of maar voor zekker ſtuk wegs huuren, wanneer men zeer weinig geeft.

90000. Botte wyn.

Napels.

60000. Tumuli zout.

21800. Runderen.

160000. Schaapen en lammeren.

55000. Varkens.

82000. Jonge geiten, welker vleesch boven het lams-
vleesch geagt wordt.

16000000. Hoenders en duiven.

20000000. Eyeren.

300000. Watermeloenen.

Wat wordt behalven dit alles eene verbaazende menigte
van tuinvrugten en ooft ingebracht!

Een van de voordeelen van Napels is de vischryke zee,
welke in alle jaargetyden eene ongeloofbaare menigte le-
vert. De visch is om zynen laagen prys een voedsel der
armen, (*) en veele honderden van menschen bestaan
van de vischvangst. De lekkere vischen, *pesci nobili*,
zyn de *Sturione*, *Triglia*, *Sfoggia*, *Spigola dentale*, *Pesce*
spada, *Calamaretti*, *Cernia*, enz. en gelden omtrent 7.
stuivers Hollandsch het pond. De andere vischen zyn
ongelyk beter koop. De schelpvischen, *Frutti di mare*,
zyn niet minder talryk, en goed van smaak, daartoe
behooren de *Ostrichi*, *Ancini*, *Spere*, *Spannoli*, enz.

Napels en Genua zyn de twee steden waar alle soorten *Macaroni*.
van meeldeegen en *Macaroni* in groote menigte toebe-
reid worden, alzo zy eene hoofdspys in Italiën uitmaa-
ken. Genua is het meest van wegen de kleinen, en Na-
pels

(*) De President Montesquiou was kwalyk onderrigt, als hy zei-
de, dat het gemeen van dooden visch, dien de zee opwerpt, be-
staat. Men moet hem liever zo verstaan, dat het grootendeels van
de vischery bestaat.

Napels. pels van wegen de groote meeldeegen, of Macaroni ver-
 maard. Men gebruikt 'er een foort van graan, *Saragol-*
la, toe, 't welk zeer harde korrels heeft, roodagtig
 meel, en een deegagtig of zwaar brood geeft. Het komt
 van Termini in Sicilien en uit de Levant. In de nabuur-
 fchap van Rom en veraart het ligtelyk. Men maalt het
 tot vyferlei foorten van meel, verfchillende in fynheid;
 dan wordt het verſcheiden reizen gezift, b. v. het meel
 voor de Vermicelli vyfmaal, voor de Fedelini zesmaal.
 Het deeg wordt met weinig water zonder deeffem, die
 het ras zuur maaken zoude, gekneed. Dan brengt men
 't onder de pers, die door drie of vier menſchen aan een
 langen ſlang toegeſchroefd, en in een hollen rol, met
 dit deeg gevuld, gedrukt wordt, waar zy het door de
 daar onder liggende dikke koperen platen met gaten
 doordryft. De grootte der brokken hangt van die der
 gaten af, en zy krygen daarvan hunne verſchillende na-
 men en figuren. Daar zyn meer dan dertig verſcheide-
 ne foorten, de fynſten zyn, de *Vermicelli*, *Fedelini*, *Se-*
mentelle, *Punte d'Agbi*, *Stellucce*, *Stelletto*, *Ochi di per-*
nici, *Acini di pepe*, de groverer, *Macaroni*, *Trenete*,
Lazagnette, *Pater noſter*, *Ricci di foretana* enz.

Enige vormen hebben een ſpits in 't midden van elke
 opening, waaruit die lange pypen, of Macaroni komen,
 welken van binnen hol zyn. De vorm voor de ſtarrede-
 gen heeft een mes, dat om zyn middelpunt draait, en de
 ſtarren, gelyk zy door den vorm door gedrukt worden,
 afſnydt. By de langen, die niet afgeſneeden worden,
 ſtelt men een' jonge, die met een waayer maaken moet,
 dat de draaden niet aan malkander kleeven. (*) De fy-
 nen

(*) Beccari heeft in de ſchriften van de Akademie te Bologna
 gen ſtuk over het meel der macaroni gegeven.

nen van dit foort van meeldeeg kosten het pond omtrent *Napels*. anderhalve stuiver Hollandsch, en worden meest te Torre dell'Annunziata gemaakt, alzo de gemeene werklieden van dit foort of *Macaronarii*, ze niet in de stad van Napels duldten.

De gemeene man leeft half van macaroni, zo dat 'er eene ongelooflyke menigte gebruikt wordt. Zy kunnen niet zonder macaroni wezen, en daarom is het geen wonder, dat de schertseryen van Arlequin in de Italiaansche komedie, en vooral te Napels, zo dikwyls op de macaroni uitkomen. Als Arlequin koning wordt, en men hem geene macaroni, als eene te geringe spys voor zynen staat, geeven wil, zegt hy in goed Napolitaansch, *Ma no mes princepo*, neen, neen, dan ontkening ik my weer.

VAN EENIGE MERKWAARDIGE FABRIEKEN
TE NAPELS. HET RUSCHGEEL, VIOOL-
SNÁAREN, EN HET FIXEEREN VAN
'T KRAYON.

Het ruschgeel, *Giallolino*, in 't Fransch *Jaune de Napels*, wordt door de miniatuurschilders veel gebruikt; het geeft een betere kleur dan het auripigmentum en andere geele verwen. Men gebruikt het niet veel in groote schilderstukken, dewyl het duur is. Men maakt te Napels een geheim van de bereiding. Tot nog toe hebben de scheidkundigen de natuur deezer verw niet kunnen ontdekken. Fougereux, medelid van de Akademie der wetenschappen te Parys, treft het ten naasten byna, daar hy het lood als de voornaamste hoofdstof 'er van opgeeft. De dikwyls genoemde Prins van

Napels. San Severo heeft den Heere La Lande de geheele bereiding van het rufchgeel ontdekt. Het gefchiedt aldus:

Rufchgeel. Men neemt wel gekalcineerd lood, fyn doorgezeefd, een derde deel gefloten, en insgelyks gezeefd antimonium, mengt dat wel t'zamen, en laat het nog eens door een zyden zeef, op dat het zo klaar als mooglyk worde. Dan neemt men groote vlakke aarden fchotels, dog niet verglaasd, legt 'er wit papier op, en fchudt 'er gemelde ftoffe, omtrent een paar duim hoog, op. De fchotels worden gezet in een oven, waar men fayance bakt, dog niet als de hette het fterkt is, maar op eene zekere hoogte in den oven, zo dat de vlam ze niet dan met de punt, of in 't geheel niet, aanraake. Als de fayance genoeg gebakken is, is ook deeze ftof goed. Men vindt dan eene zekere harde zelfftandigheid op de fchotels, welke met water op porfier gewreven wordt. Men laat het daarna weer droogen, en dan is het gereed om gebruikt te worden.

Fixeeren van 't krayon. Dewyl wy nu van de ontdekkingen des Prinzen van San Severo fpreken, moeten wy zyne manier van 't krayon te fixeeren uit den Heer La Lande hier invoegen. De fchilderkonft met krayon heeft zo veel fchoons en zagts, dat men alleen over haare korte duurzaamheid klaagt. Zy vergaat zo dra men ze aanroert, de lugt trekt de kleuren uit, en geen glas kan het beletten. Men heeft lang gezogt een middel uitte vinden, om de verwen beftendig en duurzaam te maaken. Een zekere wiskundige te Parys, Lorient, beroemt zig 'er een ontdekt te hebben, dog houdt het geheim voor zig. Om die reden maakt de Heer La Lande deeze gewigtige ontdekking bekend.

De zaak is niet gemaklyk. Men kan met geen penfeel *Napels.* over het gefchilderde heen vaaren zonder het uittewifchen; in eenig vogt durft men het ook niet te doopen, gelyk men by 't fixeeren van tekeningen met kryt doet, want daardoor zouden eenige kleuren, die geene vogtigheid lyden kunnen, als rufchgeel, auripigmentum, lak, roet, enz. afgaan, en de ligte partyen geel worden, en eenen fchyn aanneemen als oude fchilderyen met olie verw. Zo men 'er den damp van eenig warm vogt op wilde laaten komen, zoude de vogtigheid de fraks genoemde uitwerkingen voortbrengen, vooral dewyl de vlugge deelen alleen om hoog fleigen, en de klevercragtigen, die de fixeering te wege brengen, moeten weg blyven.

Na dit alles beproefd te hebben, onderzocht de Prins, of hy niet op de agterzyde van 't ftuk eenig vogt ftryken zou kunnen. Sommige kleuren namen het aanftryken van gomwater van agteren aan, dog anderen, als lak en rufchgeel, werden 'er niet door gefixeerd. Een olieagtig vogt, hoe klaar het ook zy, beneemt al den glans der kleuren. Zelfs terbentynolie, al is zy zo helder als water, heeft het zelve ongemak, en vervliegt binnen weinige dagen, terwyl men de kleuren met den vinger kan uitveegen. Alle andere foorten van gommen, hars, en verniffen met wynggeest, maaken de kleuren donker, en het papier vlakkg of doorfchynend.

De vifchlym is de eenige ftof die 'er de Prins goed voor gevonden heeft. Hy gaat 'er dus mede te werk. Hy neemt 3. oncen van de beffe vifchlym, te *Napels* *Calla a pallone* genaamd, snydt ze in dunne fchyven, laat ze vier en twintig uren in 10. oncen gediftilleerden wynazyn liggen, giet 'er 48. oncen heet en zeer helder water

Napels.

water op, en roert de massa zo lang met een houten lepel om, tot dat de lym byna geheel gesmolten is. Dan giet hy het in een glazen vat, dat 3. vingers diep in 't zand steekt, het welk in een yzeren kastje is, zet dat dan op een kachel op koolen, zo egter dat de massa niet kooke, en men 'er den vinger in doopen konne; gedurende den tyd wordt zy dikwyls omgeroerd, tot dat al de lym volkomen gesmolten is. Dan laat hy het door een filtreerpapier in een glas loopen, en neemt zo dikwyls ander papier als het 'er niet door wil. Als men te weinig water mogt genomen hebben, of dat de lym te taai is om door 't papier te loopen, of zig op den bodem des papiers zet, giet men 'er nog wat warm water by, en roert het van nieuws om, tot dat het volkomen doorloopt. De ervarenheid leert de regte hoeveelheid van 't water. Als alles gefiltreerd is, giet men alles by glazen in een groote fles, dog egter zo, dat men altyd een glas daarvan en een glas gerektificeerden wyngeeft neemt, waarby het zo zeer niet op het gelyke gewigt der beide vogten, als wel op de gelyke hoeveelheid, aankomt. Den stopt men de fles toe, en schudt ze een half uur, om beide vogten wel te doen mengen.

Het gekrayonneerde stuk, dat gefixeerd moet worden, wordt horizontaal, en glad uitgespannen, door twee menschen gehouden. Men doopt een zagt penceel, dat ten minsten een duim in de middellyn heeft, in de boven beschrevene kompositie, en strykt 'er lugtig mede over de agterzyde der schildery, tot dat men ziet dat zy doordrongen is, en de kleuren vogtig en zo glanzig zyn, als of 'er een vernis over gelegd was. De eerste bestryking droogt schielyk op, alzo het papier droog is, en de

de kleuren veel tot zig trekken. De tweede moet nog *Napels.* lugtiger en overal gelyk zyn, anders komen 'er vlakken van. Dan legt men het stuk op een gladde tafel, en dat wel de kleuren boven, en het besmeersel onder, op dat het allengskens in de schaduw drooge. Des zomers, wanneer de lugt warm is, laat men het vier of vyf uren liggen, en dan zyn de kleuren droog en gefixeerd, zonder dat zy iets van haar fraaiheid verlooren hebben, of het papier krom getrokken is. Zo evenwel eenige kleuren die reis niet volkomen gefixeerd mogten zyn, herhaalt men de bestryking ten tweedemaale, zonder dat 'er de andere kleuren door beschadigd worden, en dan kan men gerust zyn, dat alles gefixeerd is.

Ten laatsten moet de schilder nog eens den vinger over de verwen stryken, als of hy op nieuws schilderen wilde, het geen een werk is van weinig minuten, om het fyne stof van 't krayon, 't welk los geraakt is, weg te veegen. Deeze manier van fixeeren is gemaklyk, eenvoudig en zeker. In de tekening kan men naauwlyks eenige verandering bemerken, en de kleuren zyn naderhand zo vast, dat men de tekening schoon kan maaken, zonder de kleuren te beschadigen. Het papier wordt door de lym zo styf, dat men het aan den wand hangen, en veel ligter dan het gewoone papier op doek plakken kan. De wynazyn houdt de motten en wormen, die ligt aan het krayon komen, 'er van af.

Ook kan men het papier, voor dat 'er op geschilderd wordt, op doek plakken, mits dat die fyn en stevig zy. Men fixeert dan de krayonkleuren op de zelve wys, dog men gebruikt een harder penceel, en legt 'er het vogt sterker op, op dat het doordringe. In dat geval wordt 'er meer tyds vereifcht om te droogen, dog de kleuren
wor-

Napels. worden even zo bestendig. De verandering, welke deeze behandeling in de kleuren voortbrengt, is byna niet te bemerken. Ondertuschen kan men niet ontkennen, dat zelfs de dunste besmeering het krayon eene kleine tinte geeft, vooral het lak en anderen donkeren kleuren, die egter zo gering is, dat zy het werk geen nadeel toebrengt. Evenwel als men een gefixeerd tegen een ander krayonstuk houdt, en het naauwkeurig bekykt, vindt men een onderscheid; het gefixeerde ziet 'er altyd eer wat flauw uit, en verliest een weinig van het geen de Italiaanen *Sfumato* noemen.

De Prins van San Severo heeft ook eene manier uitgevonden, om met krayon op fyn Hollandsch linnen te schilderen, 't welk duurzaamer en gemaklyker is dan op 't papier. Behalven dat bekomen de kleuren meer luster.

Darmsnaaren.

Met vioolnaaren dryven de Italiaanen byna alleen handel, en voorzien 'er geheel Europa van. Men gaat op beide plaatsen zeer geheim met het maaken der snaaren te werk, om 'er de buitenlanders blind in te houden. (*) De Heer Angelo Angelucci by de Slangenfontein heeft de sterkste fabriek van dit soort te Napels, en onderhoudt op verscheiden plaatsen van 't koningryk, waar de eerste stoffe tot de snaaren, naamlyk de beesten darmen het ligst te bekomen is, over de honderd menschen, die voor hem arbeiden. Deeze heeft den Heer La Lande
het

(*) Men zie het artikel *Boyaudier* in de *Encyclopédie*. Te Parys zyn ook snaarenmaakers, die insgelyks hunne konst geheim houden. Zy maaken egter geene goede vioolnaaren, maar alleen dikken voor de groote horloges, voor de raquets om mede te kaatsen, en voor de hoedenmaakers.

het volgende berigt gegeven van de bereiding der zo be-*Napels.*
roemde Roomfche fnaaren.

De befte fnaaren worden van de darmen van jonge lammeren, zeven of agt maanden oud, gemaakt. Die in Auguftus of September geflagt worden zyn de beften, niet alleen, om dat zy den bekwamen ouderdom hebben, maar ook, om dat de heete maanden het gefchiktft zyn voor de bereiding der fnaaren. De darm rekt zig het beft, wordt buigzaamer, drooger, en welluidender. Men behoeft zig niet te verwonderen, dat in andere landen zo veel fnaaren niet gemaakt worden. De inwoonders zyn daar beter huishouders, en flagten zo veel lammeren niet van zeven of agt maanden als in Italiën, maar laaten ze tot meerder nut grooter worden. De darmen van kalveren zyn te dik, en nog zo teder, nog zo welluidend. Het zelve heeft ook plaats omtrent die der fchaapen, die alleen tot grove fnaaren gebruikt worden.

Angelucci heeft vier menfchen, die dagelyks in de ftad by alle *Capretari*, welken geiten en lammeren flagten, rond gaan, en alle ingewanden, elk omtrent voor 2½ ftuiver Hollandfch, of 5. grani, opkooopen. Alzo zy ligt breeken, gaan 'er veelen onder het bewerken verloren. De darmen worden in negen foorten verdeeld, die, volgens elks verfchillende deugd en fterkte, ook verfchillende foorten van fnaaren geeven. Zy zyn ongeveer 50. voet lang, het dikfte ftuk wordt afgefnden, en tot flegte fnaaren gebruikt, alzo het zig niet zo glad als het overige van den darm maaken laat.

De darmen worden vier en twintig uren in frifch water geweekt, met een ftuk riet van biezen gezuiverd, zo dat 'er niets onzuivers, van het vet, of onnutte vliezen, aan blyve, en dan in een loog, *acqua forte* in de fabriek

Napels

genaamd, gelegd, waartoe omtrent 200. kannen water en 20. pond wyndroesfem genomen wordt. Dit is het sterkfte loog; in 't begin neemt men een zwakker, daarin maar 4. pond droesfem onder de zelve hoeveelheid van water komt. Men bemerkt den alkalyfchen fmaak van dit loog naauwkeurig op de tong.

Tien darmen worden in een met het zwakfte loog gevulde kom gelegd, en viermaal des daags frifch begoten, waarby zy elke reis wel door malkander gefchud, en voor een' korten tyd droog gelegd worden. Alle dagen wordt het loog verfterkt, wordende van het fcherpe loog by het voorgaande gegoten. Op deeze wys liggen de darmen agt dagen in het loog, op dat zy al het vet verliezen, en regt zagt worden. Dan draait men ze te zamen. Voor de kleine mandolynfnaaren neemt men twee darmen, tot de fynfte vioolfnaaren drie, en voor de grofften zeven, voor de zwaarfte kontrebaffen wel honderd en twintig darmen. Tot een ander gebruik als muziekinstrumenten draait men fomwylen driehonderd darmen t'zamen, waartoe men de allerflegtfen uitzoekt. Het draayen gefchiedt door middel van een rad, 't welk ongeveer tienmaal omloopen moet.

Daarop fpant men ze op een raam, *Telaro*, waaraan verfcheiden haaken zyn, om de fnaaren van de eene naar de andere zyde te trekken, en brengt ze in een warm geflookt kamertje, om te droogen. Dit kamertje heeft ongeveer zes ellen in 't vierkant, en moet digt en maatig heet zyn, zo dat de fnaaren in vier en twintig uren droogen. In 't begin laat men ze daar flegts ftilliggen, naderhand fteekt men $2\frac{1}{2}$. pond zwavel in brand, 't welk omtrent zes uren brandt, en de daardoor veroorzaakte en agterblyvende damp is genoegzaam, om geduurende vier en

twin-

twintig uren de ingebragte snaaren, terwyl zy allengskens droogen, ook ter gelyker tyd te bleeken, of haar eene witagtige kleur te geeven.

Eer zy uit het kamertje genomen worden en volkomen droog zyn, draait men ze nog eens vast t'zamen. Daarna wryft men ze met snoeren van paarden hair, welken om de snaaren gedaan worden, op en neder. Door de ongelyke beweeging deezer snoeren worden de snaaren volkomen droog en glad. De dikke snaaren draait men voor de laatste maal te zamen, en laat zevolkomen droog worden, waartoe by schoon weder nog vyf of zes uren vereischt worden. Als zy van de raamen genomen worden, snydt men ze in stukken van drie of vier ellen; bestrykt ze met wat olie, waardoor zy wat weeker worden, en windt ze om een houten rol, om 'er kleine pakjes van te maaken, die naar de verschillende vormen byzondere naamen krygen.

De beste tyd voor den snaarenmaaker, *Cordaro*, is van paaschen tot het einde van oktober. Het werk vordert warmte, en kan eene afwisseling van koude, warme, en vogtige lugt niet wel lyden. Het loog moet dan sterker gemaakt worden, en de sterkte daarvan is de grootste konstgreep van 't snaaren maaken. Daar behoort eene lange oeffening toe, om op het oog en gevoel van het loog te oordeelen, of het den waaren graad van scherpte heeft, en om te weeten, hoe veel sterker het van den eenen tot den anderen dag gemaakt worden moet. Men moet 'er genoegzaam van de jeugd af aan by geweest zyn. De meesten, die 'er te Napels aan werken, zyn van Sale, een kleine plaats in Abruzzo. Zy winnen omtrent zes daalders in de maand behalven den kost. (*) De prys der

(*) De boven gedagte vermaarde *Cordaro Angelucci* overleed in 't

Napels. der snaaren is verschillend, die naar Frankryk en Engeland gaan zyn duurder, om dat men daar de besten vindt. Die naar Duitschland gezonden worden zyn fyner en beter koop. Een *Mazzo* van de zogenaamde *Tirata forestiera*, welke uit dertig snaaren, elke drie ellen lang en uit drie dammen t'zamen gedraaid bestaan, komt op 5. carlini, en de beteren naar evenredigheid.

Napels is ook wegens zyne looyeryen, *Conceria*, in grooten naam. Zy zyn allen op de Strada nuova by de kerk del Carmine. Men gaat 'er anders mede om dan in Duitschland. (†) De beste huiden komen uit den omtrek van Francavilla in Apulien. De grootsten, welken na 't bereiden 72. pond weegen, kosten 10. ducati, of omtrent 21. guldens Hollandsch, waaruit men van de grootte van het vee oordeelen kan. In Frankryk weegen de besten naauwlyks 45. of 50. pond als zy bereid zyn.

Als de varsche huiden gereinigd en gewasfen zyn, werpt men veertig stuks op eenmaal in een kuip met kalk, neemt ze 'er alle dagen uit om ze omtekeeren, legt ze 'er weder in, en gaat daarmede eene maand voort. Dan worden de hairen afgeschraapt, de huiden ontvleescht, uit het water bearbeid, en in een tweede kuip gelegd, waarin

jaar 1765. Hy maakte voor eenigen tyd een maatschappy met de Roomsche snaarenmakers. Dog die gezamentlyke handel hield niet lang stand. Daar ontstond een langweilig pleitgeding, by welke gelegenheid merkwaardige schriften ten aanzien der konst gewisfeld werden.

(†) Wy plaatsen dit berigt uit den Heer La Lande hier des te meer, om het tot een byvoegfel te doen dienen voor de konst van 't leerbereiden in de *Description des arts & metiers*, waar, op 't artikel *Art du tanneur*, van de Engelsche en Fransche looyeryen, maar niet van de Napelsche, die zeer geagt is, gehandeld wordt.

waarin 8. Parysche *boisfeaux* zemelen met water vermengd zyn. Te Napels heet dit *Acqua d'alume*. De kuipen voor den kalk, voor het week maaken, en het touwen, zyn alle met den esterik, *lastrica*, bedekt, welken wy boven gewaagd hebben.

Na dat de huiden lang genoeg in de zemelen zyn geweest, brengt men ze in de runputten, wordende naar haare grootte op de honderd huiden, 10. 12. of 15. Parysche quintaalen myrtenbladen daartusfchen gestrooid. De myrte, welke daartoe genomen wordt, is de *Latifolia Romana*, volgens Bauhinus no. 408. of, volgens Linnæus, *Myrtus floribus solitariis involucre diphylla*, Sp. 471. Zy is in Italiën en Spanjen zeer gemeen, en draagt bladen omtrent 2. duim lang en 10. lynen breed. De Napolitaanen noemen ze *Mortella*, en verkoopen het quintaal bladen omtrent voor ruim een gulde. Voor elk vel wordt 5½. quintaal gerekend, alzo men byna elke maand varsche bladen neemt.

Den dag waarop de huiden ingelegd worden, moeten vier mannen ze gestadig schudden, den volgenden neemt men ze 'er uit, breidt ze op nieuws in de kuip uit, giet 'er zo veele emmers met water als 'er huiden zyn op, en, zodra zy dat ingezogen hebben, wordt 'er weer nieuw water opgedaan. Als zy op die wys eene maand lang gelegen hebben, verwisfelt men de oude bladen voor nieuwen, en gaat daar drie jaaren lang mede voort, uitgenomen dat men op het laatst de bladen zes weeken liggen laat. In Frankryk neemt men maar twee jaaren tot het bereiden; dit moet men den eikenbast toeschryven, welke een veel meer bytende sterker kragt heeft, dan de myrtenbladen.

Als het leder bereid is, wordt het met een yzer op

Napels. een bank bewerkt, om alle de vezels beoorlyk glad te maaken. Men heeft voor eene huid, die droog omtrent 72. pond weegt, 15. of 18. pond vet van doen, waarvan het pond omtrent 3½. stuiver Hollandsch koff. Het leder op deeze wys bereid wordt te Napels het pond voor omtrent 9½. stuiver verkoft, daar men te Londen en Parys 10. of 12. stuivers betaalen moet. Ondertusfchen zyn de grooten huiden van 72. pond, die omtrent 15. Duitfche daalders kosten, niet zo goed voor zoolen als de Engelschen en Franfchen. Tot dat gebruik laaten de Napolitaanen uit Engeland en Frankryk huiden komen van het middelfoort. Ook trekt men 'er uit Romem.

De Napolitaanen zenden hunne huiden in September op de jaarmarkt te Salerno, en in April op die van Gravina. De invoer in den Kerklyken Staat is verboden. De buffelhuiden worden op even de zelve wys als de offenhuiden bereid. Het paarden leder is goedkoop, en wordt in een jaar bereid, maar duurt niet lang. Zulk een huid weegt ongeveer 20. pond, en kost 3. Duitfche daalders.

Het leder voor fchoenen, ftevels, en ander werk, wordt van kalfsvellen, of van Kalabrifche bokken en geiten gemaakt. Voor de koetsen neemt men dat van kleine koeyen, *Annechie*. Deeze huiden worden eene maand lang in kalk, en zes of zeven, zelfs fomwylent maar vier dagen, in de zemelen gelegd. Dan komen zy in een foort van deeg, gemaakt van geftampte myrten, *Sommaco* genoemd, welken van Palermo in Sicilien gehaald worden. Men legt 300. huiden te gelyk in eene groote baadkuip met koud water, welken drie dagen lang zonder ophouden omgeroerd, en alle dagen
in

in varfch fommaco gelegd moeten worden. Tot 300. *Napels.* huiden heeft men daaglyks 180. pond van doen. Dan worden zy 'er uitgenomen, gedroogd, en voorts bereid. Men beftrykt ze tweemaal met olie, en re- kent daarvan op eene kleine kochuid 15. oncen,

Eene kochuid toebereid zynde weegt omtrent 20. pond, een kalfsvel 9. pond, en het pond geldt omtrent 11. of 12. Holl. ftuivers. Een geitenhuid weegt 24. en een bokkenveel 5. of 6. pond; maar het pond koft 16. of 17. ftuivers. Het zwartverwen gefchiedt te Napels gelyk op andere plaatfen.

Tot befluit van de Napelfche fabrieken, moeten wy nog eene byzondere gedenken, welke dit land alleen eigen is. Naamlyk in den zeeboezem van Tarento vindt men eene groote menigte mofelen, *Pinnæ marina*, welken op de fchaal als een' baard van vezelen, of eene wolagtige ftof hebben, die gereinigd, gekamd, en verder bereid wordt, om 'er mutfen, handschoenen, hoozen, borftrokken, van te maaken. Zy zyn warmer dan de wollenen, en zeer zagt. Zy geeven eenen byzonderen glans van zig, fchoon zy zo fyn niet zyn als zyde. Alzo de eerfte hoofdftof niet zeer overvloedig op de mofelen te vinden is, kunnen de daaruit gemaakte waaren niet zeer goedkoop wezen. Egter houdt men ze voor duurzaam. De natuurlyke kleur der daarvan gemaakte wol valt in het zeegroene. De mofelen worden ook overvloedig op de kusten van Malta, Corfica, en Sardiniën gevonden. Ook zyn 'er eenigen te Venetien, dog haar wol is nog zo overvloedig, nog zo wel te bewerken.

Napels.

VAN DE LUGTSGESTELDHEID, DE TARANTOLA, EN DEN LANDBOUW.

Lugt.

De lugt is te Napels zeer heet. De stad ligt onder den 41. graad breedte, en is met bergen omringd, die de zonstraalen weeron kaatsen, en de hette nog vermeerderen; en mischien doet 'er de onderaardsche warmte van den Vesuvius en de Solfatara ook iets toe. Egter is de lugtstreek zo onverdraaglyk niet als de verlickende warmte te Romén. De Engelschen, die dikwyls twee of drie jaaren in Italiën doorbrengen, verlaaten die stad in de heete maanden, en komen te Napels. De nabyheid der zee maakt, dat zig gemeenlyk tegens den avond, en ook by 't aanbreeken van den dag, eene koele zeelugt verheft, die den dampkring van de heete dampen zuivert, en de menschen, zo wel als de gantsche natuur, verkwikt. Romén daarentegen ligt laag; de winden waayen 'er over heen, latende de benedenlugt onophoudelyk verhit, indien 'er geen heftige stortregens komen te vallen.

De winter is te Napels zeer aangenaam. De schoorsteenen zyn meer tot sieraad, en om de mode te voldoen, dan tot gebruik. Men stookt in geene kamer; en wil men nu en dan, als de lugt wat scherper is, de handen warmen, zo gebruikt men daartoe een groot konfoor, 't welk in 't midden der kamer gezet wordt, en het gezelschap verzamelt zig 'er rondom. Men ziet het gantsche jaar door op de straaten, daar 't gemeene volk woont, en somtyds zelfs in de voorstad van Chiaia, het kwartier der vischers, veele kleine jongens gantsch nakend, en kleine meisjes hebbende nauwlyks eengescheurd hembd
aan,

aan, loopen. Op die wys worden de kinderen vroeg- *Napels.*
 tydig gehard, de jongens baaden zig van jongs op, en
 zyn niet bang voor de zee. Zy gaan 'er des daags
 eenige reizen in, droogen zig weder in de zon, en
 worden op die wys geboren vischers en matroozen.
 Het gantsche ryk is byna door de zee omringd, en
 veele duizenden van menschen bestaan van de vischery,
 zo dat het eene treflyke kweekschool van zeelieden is,
 die den Koning, indien hy eene groote scheepsmagt on-
 derhield, uitmuntende diensten zouden doen. Men vindt
 op de schepen van andere volken veele Napolitaansche
 matroozen, die buitenslands dienst zoeken, also zy in
 het hunne daartoe geen gelegenheid hebben. Over 'tal-
 gemeen moesten de harde leevenswys en de eenvoudige
 spyzen deeze bewoonders der kusten tot harde en sterke
 menschen maaken, indien zy hunne lichaamen niet door
 vroegtydige en onmaatige ongeregeldheden verzwakten,
 en de kinderen niet een besmet bloed van hunne ou-
 ders erfdien.

Ongeagt de groote hette regent het in 't jaar te Napels
 meer dan te Parys. De Heer Cirillo heeft, uit eene
 tienjarige waarneeming, de middelhoeveelheid van 't
 regenwater, dat alle jaaren te Napels valt, 29. duim be-
 vonden, daar men te Parys maar omtrent 19. duim re-
 kent. (*) De hoogte des barometers blyft, naar de aan-
 merkingen van Pater della Torre, tusschen de 26. duim
 en 4. lynen, en 28. duimen 4. lynen. Napels is aan stromen

(*) Die menigte van regenwater is niet ongemeen groot. Con-
 radi merkte in 't jaar 1716. dat 'er in 't Modeensche 102. duimge-
 vallen was. Van de hoeveelheid des regenwaters in Lombardyen
 hebben wy in 't tweede deel bl. 64. gesproken.

Napels. men onderhevig: dit heeft de stad met alle zeefteden gemeen; dog het is 'er den meesten tyd helder. Op de hoogtens der bergen is het verschil des barometers maar eene lyn, alzo de dampen zig zelden zo hoog verheffen, en de lugt byna altyd even zuiver en ligt blyft.

Aan de hette der lugtfreek moet men vermoedlyk ook de ongemeene vrugtbaarheid der ezels toeschryven. De warmte brengt eene menigte van infekten voort, welken eene groote plaag voor de inwoonders zyn. Men heeft, ten deele om de infekten, ten deele om de hette, geene gordynen om de bedden, maar men bedekt ze met gaas, om voor een soort van onverdraaglyke muggen, *Zanzare* genaamd, eenigermaate veilig te zyn. De gemeene man heeft meest ligte yzeren ledikanten.

De Tarantola.

Van de Napelsche Tarantola is zo veel geschreven, dat wy ze niet met stilzwygen kunnen voorby gaan. Zy behoort onder de natuurlyke merkwaardigheden des lands, schoon zy 'er niet alleen aan eigen is, maar ook in het Florentynsche en andere heete landen gevonden wordt. Het is een soort van groote spin, met agt pooten. Het lyf bestaat uit twee deelen, die maar door een dun halsje t'zamen hangen. Zy heeft den naam naar de stad Tarento, welke beneden in Italiën aan den zeeboezem ligt, en waar zy overvloedig gevonden wordt. Te Napels is zy ook. Zy onthoudt zig in gaten van muuren, oude gebouwen, en holle boomen, en maakt een sterke webbe. Het vergift komt uit twee blaazen by de groote tanden.

De eene schryver heeft den anderen nageschreven, en ontelbaare menschen beelden zig in, dat een mensch van de tarantola gebeten zynde sterven moet, indien hy het ver-

vergift niet door een geweldig dansen het lyf uitjaagt. *Napels.* Men heeft de muziek als het *Specificum* voor de beet gehouden, en spreekt zelfs van een paar stukjes, waarvan het eene *Tarantella* heet, welken gespeeld moeten worden, als een gestokene, *Tarentolato*, dansen zal. Hy moet zo lang dansen tot dat hy van vermoeidheid niet langer kan, en wat diergelyke dingen meer zyn, die men vertelt; dog als men vraagt, wie daar ooggetuige van geweest is, kan men geen geloofwaardigen getuige vinden. Veele geleerden hebben zig laten overreeden, om de zaak als bekend aanteneemen, en zig veel moeite gegeven, de oorzaak van eene zo zonderbaare uitwerking der muziek uitte vinden. (*)

Hedendaags zyn de verstandige natuuronderzoekers van deeze dwaaling te rug gekomen, en houden alles, wat men van de beet der tarantola en de wonderlyke werking der muziek verhaalt, voor spreukjes. Doctor Serrao, een geleerd man en bekwaam natuurkundige, heeft voor eenige jaaren een doorwrocht werk over dit insect uitgegeven, 't welk onbetwistbaar het beste in zyn soort is, en den ouden vertellingen alle geloof beneemt, (†) Vooraan geeft hy eene naauwkeurige beschryving van het diertje, en beoordeelt alle de schryvers die van de werking der muziek gewaagen, van Peretto af, die in 't jaar 1480. stierf, tot op Nikolaas Cirillo, een nieuwer geneeskundigen, die een voorbeeld van de werking der muziek by een' zieken in 't hospitaal te Napels aanhaalt, van

(*) Wy gaan ze met stilzwygen voorby, alleen maar aanteknende, dat Keysler 'er onder behoort, die 'er breedvoerig van spreekt. Dog men moet 'er zig niet door laten misleiden.

(†) *Della Tarantola, ovvero Falangio di Puglia.* 260. zyden in quarto.

Napels. van den welken men meende, dog niet geheel zeker wist, dat zyne krankheid door de beet der tarantola was veroorzaakt.

Serrao haalt veele ondervindingen aan, by de welken de beet der tarantola zonder gevolgen geweest is; hy verzekert, dat zy niet gevaarlyker is dan de steek eener wespe, en ook eene even zo roode vlak veroorzaakt. Men treft deeze spin in nog veel hecter landen als Apulien aan, gevolglyk moest de werking, die met de hette der lugtfreck zou toeneemen, daar nog heftiger zyn; egter hoort men nergens zulke spreukjes 'er van als hier. Gesteld zynde, dat de menigte der boeken, die het verzekeren, der zaake eenige geloofwaardigheid byzette, zo heeft Serrao geen ongelyk, als hy beweert, dat de groote verscheidenheid, die in hunne verbaalen plaats heeft, de waarheid reeds twyffelagtig, en den leezer onzeker maakt, wat of wien hy gelooven zal. Uit dat alles trekt hy het besluit, dat de geheele historie van de beet der tarantola en de noodzaaklykheid van 't dansen een spreukje is, geschikt voor het kortzigtige en eenvoudige gemeen.

Ondertuschen staat de schryver toe, dat, aangezien de ongemeene genegenheid der Apuliers voor de muziek, 'er gevallen kunnen zyn, dat by menschen met eene zware hypochondrie gekweld, eene goede uitwerking door de muziek, en inzonderheid door de beweeging van het dansen, is veroorzaakt, vooral als 'er het vooroordeel bykomt, dat het helpt. In een land, waar de diepste onkunde heerscht, zou dit niets vreemds wezen. Men verhaalt en geloofst zelfs daar, dat zig de tarantolati zonder gevaar wonden, de gedagten van anderen raaden, en toekomstige dingen voorzeggende kunnen, en diersel-

lyke

lyke buitenspoorigheden méer, welken bewyzen, dat het *Napels.*
 spreukjes zyn van het bygelovige gemeen. De tarantol-
 laas zyn, gelyk gezegd is, een foort van spinnen, en
 men gelooft doorgaans voor zeker, dat de spinnen ver-
 gift, by zig hebben, schoon het gevaar daarvan niets om-
 't lyf heeft, en ook grootendeels in de verbeelding be-
 staat.

De scorpioenen zyn een ander foort van insekten, wel- *Scorpioe-*
 ken de Napolitaanen doen vreezen. Egter verbeeldt men *nen.*
 zig veel meer van de kragt van hun vergift, dan zy inder-
 daad hebben. De smert door hunne steek veroorzaakt is
 niet de zelve als die van een wespensteek. Alzo zy zig
 meest in oud muurwerk en onbewoonde gebouwen ont-
 houden, zo heeft men in ordentelyke huizen zelden iets
 van hun te dugten. Zy doen geen kwaad, dan wanneer
 zy gedrukt worden. Dewyl nu dit zeer ligt en onvoor-
 ziens in het bed geschieden kan, zo stellen de Napoli-
 taanen die altyd een weinig van den wand af, en nec-
 men yzeren stylen om hun het opkruipen te beletten.
 Het spoedigste en zekerste middel tegen de steek zou zyn,
 den scorpioen ten eersten dood te drukken, en op
 de wonde te leggen, waardoor het vergift zou wor-
 den uitgetrokken. Men legt 'er ook scorpioenolie, of
 gemeene olie waarin scorpioenen zyn bewaard geweest,
 met warme doeken, op, en drinkt theriakel met sterken
 wyn, om te zweeten. In 't Florentynsche en in Lom-
 bardyen zyn de scorpioenen zo gevaarlyk niet, hun ver-
 gift neemt met de hette der lugtfreek toe. Op Malta
 wil men, dat het gevaarlykst is. Men gebruikt ze in de
 apotheeken, en ten dien einde worden zy met tangetjes
 gevangen, en in glazen vlesfen, waar zy niet weder uit
 kruipen kunnen, geworpen. Het is eene fabel, dat de
 scor-

Napels. scorpioen zig met zyn' angel dood zou steeken als hy in olie geworpen, of met gloeyende koolen omgebragt wordt, en ziet dat hy zig niet redden kan.

Vrugtbaarheid des lands. Eenige reisbeschryvers geeven voor, dat de boomen in 't Napelsche hun oud blad niet eerder verliezen voor dat het nieuwe uitschiet. Dit is van de pigni, cipressen, leccini, oranje- en citroenboomen, en anderen tot de altyd groenen behoorende, wel waar, gelyk het by ons ook met dat soort van boomen is; maar de andere boomen, als eiken, beuken, nooten- en ooftboomen, die by ons in den herfst hun blad laten vallen, doen het ook te Napels, alleen met dit onderscheid, dat zy hun blad vier of zes weken langer behouden, en ook omtrent zo veel vroeger uitloopen. De boomen worden egter zo hoog niet, de hette maakt ze krom en bultig; zy krygen vroeg eene kroon, die dikker is dan by ons, en het hout is harder. De eiken, beuken, en nootenboomen, welke laatsten de wagenmaakers, wegens derzelve menigte veel gebruiken, duuren driemaal zo lang, als die van meer noordwaards gelegene landen.

De vrugtbaarheid van het land rond om Napels is ongemeen. Daarvan daan komen de naamen van *Campagna felice*, en *Terra di lavoro*. (*) Men ziet hier zo veel buffels niet als in den Kerklyken Staat, maar de ossen zyn buitengemeen groot en sterk. Zy kosten ongeveer

veertig

(*) Virgilius pryft het reeds in zyn II. boek van den landbouwen, in 't 223. vaars:

Illam experiere colendo
Et sacrum pecori, & patientem romeris auci,
Talem atrox arat Capua, & vicina Vesuva
Ora jugo.

veertig guldens het stuk, en hebben zo veel kragten, dat *Napels*.

Het is in het Napolitaansche niet gebruikelijk, dat de eigenaar eens lands, gelyk veel in de streek om Ancona en Rom en geschiedt, den arbeider een deel, naar evenredigheid des gebouwden, geeft. Men leeft daar loonmaayers, *Mezzaioli*, die om een zeker gedeelte van de vrugten helpen. Rondom Napels wordt het meeste aan boeren, die het land in pacht neemen, en *Affituarii* heten, overgelaaten. De eigenaars klaagen egter zeer, dat zy den lander, uit baatzugt, al te veel vergen, en als de pachttyd geëindigd is uitgeput overgeeven. Die kleinder goederen bezitten neemen die liever zeiven waar, bouwen en verkoopen voor hunne rekening, vooral als de nabuurschap der stad maakt, dat zy de waaren wel kwyt kunnen worden.

Het koorn wordt tuschen den 1. en 20. October gezaaid, en in 't midden van Juny ingeogft. Men zaait op een *Moggio* van 887. vierkante toises een tumulo, dat is 80. of 90. van onze ponden. Het graan wordt nooit door menschen gedorscht, maar door beesten uitgetreden.

De bergen en heuvels rondom de stad, van de welken eene menigte beekjes afvlieten, bieden den bewoonderen de schoonste gelegenheid tot konstweiden aan. Zy weeten zig van de beekjes wel te bedienen, en hunne landen daarmede te bewateren. Inzonderheid bouwen zy klaver van verscheidene soorten, die in Maart, May, en July, gezaaid wordt. Als de klaver gemaaid is, zaait men somtyds in May panikkoorn, dat in de volgende maand groen den beesten gevoerd wordt, of drie maanden staan blyft om het stroo te hebben. Men mengt het

Napels. het graan ook nu en dan onder het turksch koorn. Men zaait ook wikken en raapen te gelyk, en voert ze, of t'zamen nog groen zynde, of spaart de raapen tot een wintervoer voor 't vee. Anderen zaayen in Augustus, garst, rogge, wikken, en klaver agter malkander, om het in October te maayen. Weder anderen zaayen drie maal 's jaars op den zelven grond, en bouwen in het zelve jaar, garst, rogge, wikken en klaver na malkanderen. Het turksch koorn wordt ook zeer veel gebouwd.

Als men deeze verbaazende vrugtbaarheid van den grond overweegt, is het byna onbegryplyk, dat somtyds zulk een hongersnood ontstaan kan, als die waarvan wy in 't jaar 1764. een voorbeeld gezien hebben, en dat wel op eenen tyd, dat 'er in 't overige van Europa geen gebrek was. De nood was toen zo groot, dat eene menigte menschen van hongersnood en elende omkwamen. Anderen, die 't nog uithielden, bedierven hunne lichaamen door het gebruiken van slegte en onverteerbare spyzen, waaruit eene besmetlyke ziekte ontstond, die veele duizenden wegsleepte. (*) In een woord, dat jaar was eender verschriklyksten, die men sedert meer dan eene eeuw zig in Italien erinneren kon. De Napolitaanen waren in 't jaar 1766. nog zwaare sommen te Marseille en Trieste schuldig.

Bewaaring van het koorn. Uit hoofde der groote vrugtbaarheid des lands leeft men gerust, en denkt niet op volgende tyden, wanneer gebrek ontstaan kan. Het is een gebrek in de bestiering, een zo gewigtig stuk voor het welvaaren des lands te verzuimen.

(*) Onder 't artikel van den staat der wetenschappen zyn een paar geschriften aangewezen, welke by die gelegenheid uitgekomen zyn.

zulmen, en by goedkoope tyden niet te zorgen tegen het kwaad, om, aangezien de menigte der arme inwoonders, een onvermydlyken hongersnood te voorkomen. In jaaren van overvloed zoude men met maatige kosten voorraad kunnen opdoen, waardoor de Koning de zwaare sommen, die by een misgewas uit het land gaan, daarin behouden, en veelen honderd menschen het leeven behouden zoude. Deeze nodige voorzorg heeft men tot nog toe verzuimd te gebruiken, schoon een Napolitaan de beste manier om het koorn te bewaaren heeft uitgevonden.

De Heer Intieri viel reeds in 't jaar 1748. op de gedachte van het koorn te laten droogen, eene zaak, die lang voorheen, schoon wat op een andere wys, in Lyf-land was in gebruik geweest. Hy had ten dien einde te Capua droogovens, om het koorn te droogen, doen aanleggen, waarvan de uitflag gelukkig was. Het graan bleef op die wys eenige jaaren goed: het verloor 'er wel in maat by, doordien het zig tot kleiner korrels t'zamen-trok; daarentegen bevond men dat de korrels meelryk bleeven, dat het meel onder 't bakken meer opzwol, dan dat van ongedroogd koorn, en even zo veel, of nog iets meer broods in 't bakken gaf.

Een Franschman, Marechal genaamd, tekende deeze ovens af, en gaf die tekening den Franschen staats-dienaaren over. Zy vonden de zaak vast zo veel gewigts, dat zy den Heer Duhamel, beroemd om zyne kennis in het huishoudelyke, het onderzoek deezer nuttige uitvinding opdroegen. Hy vond deeze droog-ovens van het grootste nut, en gaf reeds in 't jaar 1758. eene byzondere verhandeling over het bewaaren
van

Napels.

Napels. van het graan uit, (*) waarin de uitvinding van Intierl verbeterd, en met nieuwe voorflagen vergezeld werd. Thans begint men in Frankryk dierglyke magazynen aan te leggen, en het is te wenschen, dat men in andere landen dit voorbeeld navolge. Op deeze wys kan men veele duizenden lasten koorns veele jaaren bewaaren, zonder dat men van het omarbeiten zwaare kosten heeft, en zo zeer voor de infekten behoeft te vreezen, als by onge droogd koorn.

Wynbouw. Onder 't artikel van den koophandel van Napels is reeds van den goeden wyn des lands gesproken. Men staat verbaasd over de menigte van wynstokken in de nabuurschap der stad op den weg naar Capua, en op de andere zyde naar den Vesuvius, en rondom den gantschen berg. De wynstokken slingeren zig meest langs de hooge populierboomen, (†) 't welk aan een landschap, vooral wanneer de druiven beginnen te rypen, een bekoorlyk en schilderagtig aanzien geeft. Op den grooten weg van Capua naar Napels ziet men aan weerskanten gantsche vlakten met hooge populierboomen bezet, om de welken zig de wynranken slingeren, en van den eenen boom op den anderen, gelyk festons, wasfen. De boomen staan vyf of zes ellen van malkander, en aan elken plant men drie of vier wynstokken. Zy komen gemaklyk voort,

(*) *Traité de la Conservation des Grains.* 1753. In 't jaar 1767 is 'er een treflyke verbeterde uitgaaf van gekomen.

(†) De Romeinen hadden al reeds deeze gewoonte. Men ziet hier in praktyk het geen Horatius in zyne heerlyke *Ode* over het landleeven zegt:

*Ergo aut adulta vitium propagine
Alta maritat populos.*

voort, voor 20. daalders kan men een duizend wynftok- *Napels.*
ken planten.

De wynoogft valt tegens den 10 oktober in. Men zou denken, dat de heete lugtfreek den wyn vroeger tot rypheid moest brengen, dog de fchaduw der populieren maakt dat de hette der zonftraalen hem weinig aandoet, en hy wordt door het langzaame rypen des te fmaaklyker, maar ook des te fterker en heeter.

Om den zogenaamden *Vino Greco* veel zoetigheid en lyvigheid of liqueur te geeven, 't welk de Italiaanen in dat foort van wyn zeer beminnen, laat men de witte druiven zeer ryp worden, zo dat zy aanvangen te rimpelen, *uve fraside*, treedt 'er dan het vogt uit, en giet het, zonder het te hebben laten giften, in het vat. Na dat wel toegemaakt te hebben, laat men den wyn tien of twaalf dagen liggen om te werken, en drinkt hem dan. De kan koft iets meer dan een ftuiver Hollandfch.

Veele eigenaars van landgoederen fokken zelvengeene *Zydeteelt.* zywormen, dog alzo 'er menfchen genoeg zyn, die zig daarop toeleggen, geeven de boomen altyd een goed inkomen. Men treft 'er groote planteryen van aan. Een booms inkomen wordt by de verpagtingen gemeenlyk over de 2. guldens Holl. gerekend.

Op de grenzen van den Kerklyken Staat is het koningryk *Napels* zo vrugtbaar niet. Te *Ifoletta*, niet ver van *Monte Cafino*, zaait men het eerfte jaar koorn, het tweede turkfch koorn, of gierft, en het derde haver. Wat gebouwd wordt behoort half den arbeider, half den eigenaar; fomtyds heeft de laafte drie vyfden. De oogft valt hier op het einde van Juny, de wynoogft op den 10. September, en het winterzaad wordt de geeheel
V. DEEL. N maand

Napels. maand van November door in den grond gebragt, schoon dat in de nabuurschap van Napels en Romén in October gedaan wordt. Men gebruikt hier ook konstweiden, dog maar op graanlanden, naamlyk als de velden een jaaf koom gedragen hebben, worden zy het volgende alleen bezaaid om het geen opkomt groen aan 't vee te geeven, 't welk men *Vetovaglia* of *Erba prata* noemt.

Schaapenteelt. Dat de schaapenteelt veel verder zou kunnen gedreven worden, is bereids onder het artikel van den koophandel gezegd. Dit zou des te nuttiger zyn, alzo het land meer lakens gebruikt dan van inlandfche wol kan gemaakt worden. Overal is gelegenheid over om de fchaapen te dryven, als maar de nyverheid der inwoonders werd aangemoedigd, in plaats van die te hinderen, gelyk b. v. in Apulien gefchiedt. Een zeker Onderkoning dagt groot voordeel van de fchaapenfokkery te trekken, deed derhalven Spaanfche fchaapen komen, en koft den inwoonderen van eene groote landftreek het regt van fchaapendrift af. Het ontwerp bleef egter welhaaft fteeken, ondertusfchen behield de Koning het eens gekofte regt, en de inwoonders zien zig tot op den huidigen dag genoodzaakt, het regt om fchaapen op hun eigenen grond te laaten weiden van den Koning te pagten.

Apocynum. De Napolitaanen moeten het den Prinsfe van San Severo danken, dat men begint eene voor de fabrieken nuttige plant vlytig te kweeken, naamlyk het *Apocynum majus Syriacum erectum*, volgens Cornut en zyne historie van de planten van Kanada, welke Linnæus *Spec. 214* *Afclepias Syriaca* noemt. In de peulen deezer plant vindt men eene grosibaare zyde in taamlyke menigte. Zy is zagt, laat zig wel bewerken, en dus in de fabrieken maakt

met nut gebruiken. (*) Te Napels gaat men 'er dus mede *Napels*. te werk:

De zyde, uit de peulen genomen, wordt zorgvuldig gereinigd, dat niets van het zaad, geen bladeren nog vezelen overblyven, en twaalf of veertien dagen, nadat het jaargetyde is, in regenwater te broeyen gelegd. Op elke kan regenwater komt anderhalve once zeep. In de eerste dagen wordt het water zo sterk gekleurd dat 'er de handen geel van worden, daarom giet men 'er nog eens even zo veel versch water en zeep op, dat het des te beter broeye. Dan neemt men het uit het water, wringt 'er dat, zo veel men kan, met de handen uit, en wafcht het zo lang in frisch regenwater, dat 'er al de zeep afgaat, en het water helder blyft, waarom men het gedurig wakker met frisch water begieten moet. Als het in de schaduw is droog geworden, kamt en kaardt men het met voorzigtigheid, en spint het dan op kleine wielen, gelyk de boomwol.

Door het broeyen wordt het Apocynum, gelyk als by de hennip of het vlasch, het kleverige en gomagtige, 't welk het uit het plantaartig ryk eigen is, ontnomen. Van te vooren kleefden de vezels te sterk aan een, zy waren door de gom te styf en niet vezelagtig genoeg, dog door het broeyen worden zy bekwaam gemaakt, zo dat zy zig draayen, en in een spinnen laten. Op deeze wys bereid zynde, kan men 'er handschoenen, kousen en andere dingen van maaken, die niet zeer buigzaam en wollig behoeven te zyn. Om stoffen te maaken wordt een verdere toebereiding gevorderd.

Tot

(*) Anderen zyn 'er ook al op gevallen om deeze plant te gebruiken. Een zekere Rouviere heeft 'er werkelijk eene fabriek van te Parys aangelegd, en daartoe privilegie bekomen

Napels. Tot besluit van deeze narigten aangaande Napels doen wy 'er nog by, dat de belastingen der landeryen aldaar, in vergelyking van het geen men in Engeland en Frankryk betaalt, zeer maatig zyn. Men rekent op een akker omtrent $7\frac{1}{2}$. stuiver Holl., 't welk ook de kerklyke goederen betaalen moeten. Omstreeks Monte Cassino worden de lasten op 8. ten honderd geschat. De goederen die van den Koning ter leen gehouden worden, betaalen de belastingen onder andere naamen, als *rilevio*, *adigo*, *cavallo montato*, 't welk eenige overeenkomst heeft met de *Rittersferden* in Saxen gebruiklyk. Deeze belastingen zyn te zamen genomen zo zwaar niet als die van andere landeryen. Maar het is zeer nadeelig voor de leengoederen, en brengt den adel dikwyls in verlegenheid, dat ze hunne goederen niet wel verkoopen kunnen, nog 'er geld op neemen, dewyl zy op den Koning vervallen moeten, die daar eerst uitdruklyk verlot toe geeven moet, het welk niet ligt geschiedt.

BESCHRYVING VAN DE NABUURIGE LANDSTREEKEN OM NAPELS.

Landstreek om Napels. De landstreek rondom Napels gelegen, van welke vrugtbaarheid en schoonheid wy tot nog toe gesproken hebben, (*) moet een reiziger, niet alleen daarom, maar hoofdzaklyk van wege de natuurlyke merkwaardigheden, en de overblyffels uit de oudheid, met opmerkzaamheid beschouwen. (†) Wy beginnen met het hol van Posilippo.

De

(*) Een zeker Napolitaansch digter noemt daarom deeze streek, egter zeer grootspreekend, *un pezzo di ciel caduto in terra*.

(†) Parrino, schryver van den *Guida di Napoli*, heeft ook een

Napels

De berg *Posiippo*, welke από της πύσσος της λυπης dien naam heeft, om dat hy door zyne schoone ligging genoegzaam alle droefheid doet verdwynen, ligt op de weltzyde van Napels. Het zonderlingste by deezen berg is een door den zelven gevoerden overwelfden weg, die meer dan eene halve Italiaansche myl of duizend schreeden lang is, en *la Grotta* genaamd wordt. Vermoedlyk was dit hol in in 't begin eene steengroeve, die men allengskens door den geheelen berg voortgezet heeft, om den ongemaklyken weg over den zelven te ontgaan. Naar alle waarschijnlijkheid komt dit werk reeds van de Romeinen. Het gemeen, 't welk Virgilius tot een toveraar gemaakt, geloofst dat hy dit hol daar getoverd heeft. Varro, Seneca en Strabo, gewaagen 'er van. De laatste zegt in het 5^e boek p. 377. *Est & ibi fossa occulta, (χωπη) per montem, Puteolis ac Neapolis interpositum, alta, eodem modo quo alium Cumas versum diximus fuisse ductum; viaque stadiorum multorum longitudine aperta est, in qua decedere invicem occurrentia jumenta possint, lumenque passim incisus in montis superficiem imminuentem fenestris justam satis altitudinem demittitur.* Na 'er veele fabelen van verteld te hebben, maakt hy eindelyk eenen zekeren Marcus Coccejus tot aanlegger van het werk, van wien men anders niets in de historien vindt. (*) De Napolitaansche schryvers volgen hierin Strabo zonder grond.

Landstreek
om
Napels.

Ko-
Novo Guida de' Forestieri per l'Antichità di Pozzuoli &c. 1751. in duod. met elandige houten platen uitgegeven. Heeft men 'er niet veel aan, men heeft niets beters. Van de landstreek van Pozzuoli, Baja, Cuma, enz. is een zeer gebruikbare kaart, *Mappa di Pozzuoli secondo lo stato presente 1750.* waarin de oude overblyffels mede aangewezen zyn, uitgekomen.

(*) Seneca schryft in zyn 57. brief: *Nihil illo carcere longius, nihil*

Land/breek om Napels. Koning Alphonfus I., uit het huis van Arragon, deed het hol verbreedten, en ook een paar groote lugtgaten maaken. Onder den Onderkoning Pieter van Toledo, ten tyde van Karel V., werd de gang nog breeder en hooger gemaakt, geplaveid, en de lugtgaten, welken in het midden boven den berge uitgaan, werden nog vergroot. Op veele plaatfen ziet men nog de fpooren des beitels, waaruit blykt, dat het een werk van menfchenhanden is. Het hol heeft nu eene hoogte van 50: en eene breedte van 30. voer. De rots, waaruit de geheele berg beftaat, is zeer vast, en houdt het door zyne ongemeene zwaarte tegen alle aardbeevingen uit, die hem niet de minfte fchade hebben kunnen toebrengen.

Het hol, in welks midden eene kapel ter eere van Maria aangelegd is, wordt wel eenige maalen in 't jaar gereinigd, dog de ftof blyft 'er zeer laftig. Alzo het 'er donker in is, is men gewoon, voor 'er in te ryden, flambouwen op de koets aantefteeken. Aan beide ingangen wonen ook menfchen, die altyd vuur en pynboomenfakkels gereed houden, waarvoor men eene kleinheid betaalt. Den gantfchen dag zyn 'er rytuigen, en menfchen te voet of te paard in 't hol. Om alle wanorders voortekomen, pleegen de boeren en voerlieden malkander toeteroepen *alla montagna* en *alla marina*, om te doen weteen aan welke zyde ieder houden zal.

Boven dit hol ziet men nog overblyffels eener oude waterleiding, welke het water uit den Serino naar Mifene, in de groote vyver, *Piscina mirabile* genaamd, waarvan ftraks meerder, leidde.

Niet *illis fancis obscurus*. Hy klaagt over het ftof daarin, waaruit men befluiten kan, dat de lugtgaten, waarvan Strabo fpreekt, na dien tyd verftopt geraakt zyn.

Niet ver van het hol Pofilippo ligt het zogenaamde graf van Virgilius, en wel ter linker zyde van den tuin van den Marquis Salcitra, aan eenen berg, tot den welken de toegang zeer moeilyk is. Het zyn overblyfsels van een oud gedenkteken, in de gedaante eener piramide, van gebouwen steenen gebouwd. Het geen 'er van overig is gelykt zeer veel naar eenen bakoven met tien nissen, waarin vermoedlyk lykbusfchen gestaan hebben. Het is eene gissing, dat hier het graf van Virgilius geweest is. Volgens het berigt van den Bischoep Alphonfus de Heredia, rustede hier eertyds de urne met de asch van deezen digter op negen kleine marmereen zuilen; dog men ziet 'er niets meer van, en weet ook niet waar de urne gebleven is, schoon eenigen voor-geeven, dat zy naar Genua gebragt, of aan den Kardinaal van Mantua gekomen is. *Pietro di Stefano* zegt, dat de urne nevens de zuil in 't jaar 1560. nog voorhanden, en daarby het volgende distichon te leezen was:

*Landstreek
om
Napels.
Graf van
Virgilius.*

*Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Partbenope: cecini pascua, rura, duces.*

Op en by het graf wassen eenig laurieren, die, volgens de vertelling, van zelve zyn opgekomen, en niet mogen verdelgd worden. (*) Dit gaf den Onderkoning Pieter

(*) Te Sorrento, digt by den Vesuvius, vertoont men een' laurierboom, die van zelve by de puinhoopen van een huis, waarin men wil, dat *Tasfo* geboren is, gewassen zou zyn, en daardoor den twist over de geboorteplaats van dien vermaarden digter, wien zig vier steden Napels, Pergamo, Salerno en Sarrento toefigenen, be-
dift hebben.

Landstreek om Napels. Pieter van Arragon gelegenheid, toen de bovenstaande vaarzen in 't jaar 1684. van den eigenaar vernieuwd werden, nog de vier volgende regels, tot lof van Virgilius, 'er bytvoegen:

Ecce meos cineres tumulantia saxa coronat

Laurus rara solo, vivida Paufilypi.

Si tumulus ruat aeternum hic monumenta Maronis

Servabunt lauris lauriferi cineres.

Virgilii Maronis super hanc rupem superstiti tumulo

Sponte enatis lauris coronato sic lusti Arragon. (*)

Men leeft deeze vaarzen nevens een lang opschrift aan den weg voor den ingang van het hol van Posilippo. Op het gedenkftuk zelf staan maar de volgende twee regels:

Qua

(*) Toen de thans overledene Markgraavin van Bareuth voor eenige jaaren naar Napels reisde, zond zy eenen laurietak van het graf van Virgilius aan den Koning van Pruisen haaren broeder, met de volgende aartige vaarzen:

Sur l'arce de Virgile un immortel Laurier

De l'outrage des temps sent a su se défendre,

Toujours verd & toujours entier.

Je voulois le cueillir, & n'osois l'entreprendre;

Prévenant mon effort je l'ai vu se plier,

Et cette voix s'est fait entendre:

Approche, auguste soeur du moderne Alexandre,

Frederic de ma lyre est le digne héritier.

J'y joins un nouveau don que lui seul peut prétendre,

Déjà son front par Mars cinq fois fut couronné,

Qu'aujourd'hui par ta main il soit encore orné,

Du Laurier qu'Apollon fit naître de ma cendre.

*Quæ cineris tumulo hæc vestigia? Conditus olim
Ille hoc qui cesinit, pascua, rura duces. (*)*

Landstreek
om
Napels.

Veelen gaan te water van Napels naar Pozzuoli, wanneer men het voorgebergte Pofilippo omvaart, en een in den rots uitgehouwen gewelf voorby komt, 't welk het gemeen, maar zonder te weteen waarom, *la scuola di Virgilio* noemt. Anderen beweeren dat het een overblyffel is van een' tempel van Venus. By *Capo di Pofilippo* had Vedius Pollio de vermaarde vischeryen, waar van de ouden spreken.

Als men het graf van Virgilius bezoekt, doet men wel, ook te gelyk het gedenkteken eens laateren dichters, dat van Sannazarius, in de kerk van *Santa Maria del Parto* te gaan zien. Zy ligt in de voorstad Chialia, en wel in dat gedeelte 't welk *Mergellina* geheten wordt.

Sannazarius, een der beste Latynsche dichters van laa. *Graf van*
ter tyden, was geboortig van Napels, en stierf in 't *Sannazarius.*
jaar 1532. en niet, gelyk het grafschrift verkeerd zegt,
in 1530. in zyn twee en zeventigste jaar. Koning Frederik II. wiens sekretaris hy was, schonk hem een
hier gelegen landgoed. (*) Filibert, Prins van Oranje,
On-

(*) Uit Martialis blykt, dat de digter Silius Italicus niet alleen het landgoed van Cicero, maar ook dat van Virgilius, waarop zyn graf was, bezeten heeft. Hy drukt zig daarover dus zeer aartig uit:

Silius hæc magni celebrat monumenta Maronis,

Jugera facunt qui Ciceronis habet.

Hæc edem dominumque sui, tumulusque, larisque,

Non alium mallet nec Maro, nec Cicero.

(*) Hy beschryft het hier en daar zeer verruklyk in zyne vzarzen:

Landstreek
om
Napels.

Onderkoning van Keizer Karel V. verwoefte het, en deed inzonderheid eenen tooren, (*) van den welken Sannazarius veel werks maakte, afbreeken. De digter besloot toen deeze plaats in een heilig oord te veranderen, en Maria eene kerk te bouwen, welke hy *del Partu Virginis* noemde, uit aanmerking van zyn treflyk gedigt *de Partu Virginis*. Na zynen tyd deeden de Servieten, welken hy deeze kerk geschonken had, hem agter het koor een pragtig marmeren gedenkstuk oprigten, 't welk door den Napolitaanschen beeldhouwer Santa Croce begonnen, en door Giovanni Angelo Poggibonfi, van Montorfoli by Florencen, die in de Servieten order trad, voltooid werd. Het borstbeeld van Sannazarius staat tuschen twee gevleugelde genii, en op de zyden staan de statues van Apollo en Minerva. Een zeker Onderkoning wilde, onder voorwendfel dat zy in geene kerk paffen, ze wegneemen, dog de monniken voorkwamen dit verlies voor haare kerk, met onder

*Rubis o sacra, Pelagique custos,
Villa Nympharum domus, & propinqua
Doridis, regum decus, una quondam
Deliciaeque.*

Op een andere plaats zegt hy 'er van:

*O lieta Piaggia, o solitaria Valle,
O accolto Monticel, che mi difondi
D'ardente sol, con le tue ombrose spalte,
O fresco e chiaro rivo, che discendi
Nel verde prato trà fiorite sponde
E dolce ad ascolar mormorio senti &c.*

(*) Hy zeide deswegens toen Filibert eenigen tyd daarna inovervelde, Mars had Apollo gewroken: *La vendetta d'Apello a fatto Marte.*

de statuen de naamen van David en Judith te doen hou- *Landstreek*
 wen, daardoor zy Apollo en Minerva als in heiligen ver- *om*
 anderden. Op een basrelief van dit gedenkstuk ziet men *Napels.*
 faters, nymphen, en tritons, als eene zinspeeling op de
 verscheidene soorten van gedigten door Sannazarius ge-
 maakt. De schikking des gedenkstuks is aartig, dog in
 de uitvoering der beelden heerscht geene byzondere konst.
 Onder het borstbeeld staat *Aëtius Sincerus*, als de her-
 derlyke naam dien Sannazarius aangenomen had, en on-
 der het boven gedagte basrelief, de van den Kardinaal
 Bembo gemaakte vaarzen, welken op het in de nabuur-
 schap gelegene graf van Virgilius doelen:

Da sacro cineri flores; hic ille Maroni

Sincerus Musa proximus, ut tumulo.

Vixit Ann. LXXII. obiit A. MDXXX. (*)

Boven het grafteken is eene saam geschilderd, die het
 met laurier kroont, verder de zangberg met den Pega-
 sus, de Grammatica, de Rhetorica, de Wysgeerte, de
 Startenkunde, en andere beelden, die allen van Nikolaas
 de Rossi, om het jaar 1699, vervaardigd zyn.

In de eerste kapel ter regterhand ziet men den aarts-
 engel Michaël, die den duivel met voeten treedt. Om-
 trent in de helft der zestiende eeuw deed zekere Bisshop
 Ca-

(*) Sannazarius had zig het volgende grafschrift gemaakt, dog zy-
 ne vrienden wilden het niet op zyn graf doen zetten, om niemant
 ergernis te geeven, alzo de laatste regel niet al te christlyk scheen
 te luiden.

Aëtius hic situs est. Cineres gandete sepulti,

Jam vaga post obitum umbra dolore vacat.

Landfreek Caraffa dit stuk schilderen, en onder het beeld des di-
om vels eene voornaame vrouw, Vittoria Avalos, welke
Napels. hem tot zonde tegen het zevende gebod verleidende wilde,
 afbeelden, waarom ook met zinspeeling op haar naam
 daaronder staat: *Fecit Victoriam, alleluia.*

In het klooster by de kerk heeft men uit eene kamer
 een heerlyk gezigt over de zee. Uit hoofde van de uit-
 muntende ligging vindt men in deeze streek veel huizen
 van lieden van aanzien, en ook een oud huis, waarin
 Koningin Joanna voorheen gewoond heeft. Byzonder-
 lyk wordt zekere plaats, *lo Scoglio* genaamd, veel van
 koetsen, gondels, en wandelaars bezocht. Hier worden
 veel kleine partyen en maalyden aangerigt, waarom
 men 's maandags vroeg veel feloeken naar Napels ziet
 vaaren, om zulken weder naar de stad te brengen, die
 zig den avond te vooren hier lustig gemaakt hebben.

Het ligten Als men des nagts deezen weg ter zee aflegt, zo ver-
der zee. toont zig het ligten of vonken der zee, waarover de na-
 tuurkundigen veel geschreven hebben, zeer overvloedig.
 Veelen hebben de oorzaak daarvan aan zeker insect toe-
 geschreven, het welk Linnæus *Nereis phosphorans* noemt
 en dat voornaamlyk in Juny en July gevonden wordt. Het
 is van grootte als een weiten korreltje, wit van kleur en
 zeer week. Men treft het dikwyls op zeker blad aan
 waarin de vischkoopers te Napels de mosselen bewaaren.
 Zy leeven 'er wel twee of drie dagen op. (*) Men kan
 niet

(*) Vianelli heeft deeze diertjes onder den naam van *Cicindela*, of
Luciolette, dell' acqua marina beschreven. Men kan ook nazien *Les*
Nouvelles observations sur la scolopendre marine van Grizzellini, Barro-
 linus de Luce *animalium*, Donau in zyne historie der Adriaatische zee
 en Nollet in de *Mémoires de l'Académie des sciences* 1750.

niet ontkennen, dat die diertjes des nagts een' ligten-*Landstreek*
den glans van zig geeven, maar moet ze met het von-*om*
ken der zee niet verwarren. Dit wordt niet altyd *Napels.*
door de infekten veroorzaakt, maar op zekere tyden
door de hevige beweging der zee zelve. Een eenige slag
door de hevigé beweging der zee zelve. Een eenige slag
met een riem brengt dikwyls zulk een' glans voort;
zelfs ziet men in de heete landen, wanneer de lugt ver-
hit is, dat zig een diergelyke glans over de geheele
oppervlakte der zee uitbreidt. Het zand behoudt den
glans fomtyds eenigen tyd, na dat de baaren reeds
zyn terug geweken. Vermoedlyk komt dit van zekere
olieagtige fosforische deeltjes, of van de elektrieke stof
in het water, of van iets anders diergelyks.

Als men te land van Napels naar Pozzuoli rydt, en *Meer Ag-*
het hol van Posilippo voorby is, wendt men zig regts *nano.*
af naar het meer *Agnano*. Onder weg ziet men oude
ruinen, en den berg der Kamaldolensers, den hoogsten
rondom de stad. Het klooster ligt nog hooger als het
kasteel S. Elmo. De kerk heette, om de schoone lig-
ging, eertyds *S. Salvatore al prospetto*, thans noemt men
ze *S. Maria scala coeli*, uit hoofde van den droom des
h. Romualdus, in den welken hy eens zyne Kamaldo-
lensers langs een Jadder naar den hemel zag klimmen.
Onder den berg is eene groeve van *Piperno*, enen
zeer harden steen, gelyk de Roomsche Peperino, die tot
deur- en vensterraamen gebruikt wordt. Hier arbeiden
altyd omtrent honderd gallyslaaven.

Van de ruinen der oude stad *Agnano* ziet men heden
ten dage zo weinig, dat men hier haare plaats nauwlyks
zoeken zoude. Het meer heeft de zonderlinge eigenschap
dat het fomtyds, vooral by hoog water, schynt te
koken. Het bruischen heeft veel overeenkomst met
het

Landftrreek het Acqua Zolfa by Romen, en komt van niets anders
om dan van de onderaardsche lugt, welk door het water heen
Napels. uit den grond naar boven fteigt. Eenige reizigers gee-
 ven wel valfchlyk voor, dat het water werklyk kookt;
 maar het heeft veel eer eene flegts natuurlyke warmte,
 en voedt in den winter goede aalen en zeelten. Des zo-
 mers verliezen de visfchen hunnen fmaak, wyl al het
 vlafch en de hennip uit de nabuurfchap in het meer ge-
 broeid wordt. Het heeft eene myl in den omtrek, en
 het voeder vlafch kost maar 6. carlini van broeyen, egter
 brengt het den eigenaaren meer dan 2000. fcudi op. Die
 verbaazende menigte hennip maakt de lugt om dien tyd
 zo ongezonder, dat de meefte menfchen die aan 't meer
 wonen zig dan naar den berg de Kamaldolensers be-
 geeven.

Zweetba- Op den oever van dit meer liggen de vermaarde zweet-
den van S. baden van S. Germano. Deeze *Stuffe di S. Germano* beftaan
Germano. uit verfcheiden gewelven, waarin een zwavelagtige damp
 uit de aarde opfteigt. Aan de gewelven zet zig een geel
 aluinagtig zout, waaruit men van de deelen deezes damp
 eenigermaate oordcelen kan. De dampen zyn zo fterk,
 dat zy binnen weinig minuten het zweet kunnen uitdry-
 ven. De Heer de la Condamine vond de hette 39. of
 40. graden op den thermometer van Réaumur, en be-
 fpeurde verligting aan den rhumatismus, waarvan hy ge-
 plaagd was. (*) De baden worden in gevallen van par-
 dagra, zwakheid der leden, innerlyke verzwearingen,
 en venusziekten gebruikt. Men blyft 'er elke reis een
 kwartier uurs in. Sommige gewelven zyn heeter dan de
 anderen, en men moet in de zodanigen gaan als naar den
 graad

(*) Mémoir. de l'Acad. des sciences 1757. p. 372.

graad des ongemaks wordt voorgeschreyen. Men gaat *Landstreek*
 op steenen banken liggen, en dekt zig met een ligt dek
 toe. Op den grond is de warmte zo zwaar niet als *om*
 hooger. *Napels.*

Omtrent 20. schreeden van dit meer, digt by de zweet- *Grotta del*
 baaden, is de bekende *Grotta del Cane*, een van de na- *Cane.*
 tuur gemaakt hol, waarin men, veelligt sedert onbedenk-
 lyke tyden, proeven met honden, die van de dampen
 verftikken, genomen heeft. Het is 10. voet diep, 4-
 breed, en omtrent 9. hoog. De Onderkoning Pieter van
 Toledo deed een paar slaaven, en Karel VIII. een' ezal
 'er inbrengen, welken welhaast door den damp verftikt
 waren. Men ziet die dampen, gelyk den waasem van
 koolen, ter hoogte van 6. duim opsteigen, als men zig
 buiten het hol ter aarde bukt, en op den bodem van 't
 zelve ziet. De daaruit ontstaande vogtigheid maakt, dat
 de wanden en de grond altyd vogtig, en groenagtig zyn.
 Deeze dampen maaken dat zig boven aan heldere droppels
 verzamelen, (†) die nu en dan naar beneden vallen, indien
 deezen maar niet veelligt door de steenen van den berg
 daarboven liggende doorsypelen. In het hol zetten zig
 geene zoutkryftallen aan, en men bespeurt geen anderen
 reuk dan eenen bedompten aardagtigen, gelyk in alle
 kelders en holen. Men kan zonder nadeel regt op 'er in
 gaan, also de werking zig niet hooger dan een voet bo-
 ven de aarde uitsprekt.

Digt by dit hol woont een man, die eenige honden
 on-

(†) Dit gebeurt maar nu en dan; vermoedlyk waren 'er zulke
 droppels niet toen de Abt Nollat het hol bezogt, dewyl hy zegt,
 dat de dampen zig niet tot droppels zetten. *Mémoire de l'Acad.*
 1750. p. 69.

*Landfreak
om
Napels.*

onderhoudt, met de welken hy voor een footje proeven doet. Hy houdt den hond op den grond, egter zo dat hy zelf zo veel hy kan het hoofd om hoog houdt. Binnen twee minuten blyft de hond, na veele trekkingen, zonder beweging liggen, dog komt welhaast weder by, wanneer men hem de vrye lugt geeft. Als men uit zyne trekkingen en de bewegingen der borst zal oordeelen, wordt hem in het hol de ademhaaling belet; buiten het hol komt hy door een diep ademhaalen allengskens weder by. Om hem des te eerder te doen bekomen, werpt men hem gemeenlyk in het bygelegene meer; maar men moet niet, gelyk sommigen doen, dit schiele bckomen aan de zonderbaare eigenschap van 't water toeschryven, dat hier geen andere werking dan by de slaauwtens van menschen doet, maar aan de frische lugt, welke de vrye ademhaaling herstelt. De lugt doet het alleen, het water verhaast maar de werking. Laat men den hond eenige minuten langer in het hol, zo brengt de afinyding der ademhaaling den dood volkomen voort, en nog lugt nog water brengen het dier weder tot het leeven.

De fynheid der dampen belet den omloop des bloeds, gelyk men duidelyk zien kan, als men proeven met kikkorschen neemt. Want als men ze, na dat ze volkomen in het hol gestorven zyn, opent, vindt men niet de minste lugt in de long. Gevolglyk is de werking juist dezelve, als wanneer zy in de lugtledige ruimte der lughtomp gebragt worden. De dikwyls aangehaalde Pater della Torre vond in 't jaar 1748. dat eene padde een half uur in 't hol leefde, een haagdis hield het vyf kwartier, en een groote sprinkhaan meer dan twee uren; daarentegen stierven alle soorten van vogelen zeer schielelyk. De Abt Nollet bragt 'er een haan in, die ten eersten

sten alles wat hy gegeten had schein te willen overgeeven, en schielyk stikte, 't welk insgelyks met de werkingen der lugtledige ruimte overeenstemt. Het zelve bewyzen ook de fakkels, die men naby de aarde houdt. Zy gaan zeer zagt uit, en de rook trekt genoegzaam evenwydig met den grond tusfchen de lugt en de dampen, dat is omtrent 10. duim van de aarde, uit het hol. Hieruit fchynt te volgen, dat de dampen zig met de bovenlugt in het hol niet vermengen, maar langs de aarde heen kruipen, en een' vryen uitgang in de opene lugt zoeken. De verdunde lugt maakt, dat men een snaphaan op den grond gelegd niet affchieten kan. Het buskruid vat geen vuur in het hol, ten zy men buiten het zelve een loopvuur aanlegt, en daar in leidt, door welks damp de lugt verdikt, en het kruid in het hol bekwaam wordt om aangestoken te worden.

*Landfreet
om
Napels.*

Verscheiden' natuurkundigen (*) oordeelen, dat deeze dampen veel zwavel, vitriool, en arsenicum by zig hebben, en dat men daardoor welhaast eene zwakheid aan handen en voeten bespeurt. Eger zyn zy inderdaad niet of weinig zwavelagtig, alzo blaauw papier, of wat met blaauwe kleuren uit het plantenryk geverwd is, zyne kleur, al ligt het 'er een half uur in, byna geheel niet verliest, of maar zeer weinig violet wordt, daar anders alle uit groeibaaren gemaakte blaauwe kleuren door zuure dampen rood geverwd worden. Als men wat aarde uit het hol in een glas met siroop omschudt, verandert de kleur der siroop niet; het koper behoudt zynen glans in de grotte: al het welk bewyft, dat de dampen geen zwavelagtig zuur by zig hebben. Dat

(*) Onder anderen geeft zig de Abt Richard moeite dit omftandig te bewyzen. *Ten. 4. p. 272.*

*Landftrreek
om
Napels.*

Dat zy niet arfenikalifch zyn, blykt daaruit, dat men 'er geen' arfenikalifchen reuk aan befpeurt. De hoenders eeten zonder nadeel brood 't welk lang in de dampen van 't hol gelegen heeft. Het arfenicum tast de innerlyke deelen des lichaams aan; derhalven zou de werking niet ten eerften ophouden, als men uit het hol in de frifche lugt komt. Ook hebben de dampen niets alkaliniſch, alzo men geen' ſcherpen ſmaak op de tong, en aan het ſinnen in azyn gedoopt geen teken van opbruifching gewaar wordt. De Heer La Lande heeft, naar het voorbeeld der Heeren Condamine en Nollet, de werking deezer dampen onderzocht. Hy hield zyn aangezicht zes duim boven den grond, en ondervond geene onaangenaame werking, hy naderde toen de aarde meer en meer, tot dat hy ze met den mond aanraakte, en befpeurde vogtige verftikkende dampen, gelyk in de badſtoven, dog meer een' aardagtigen dan zouten reuk. Hy haalde de lugt eenige minuten ſterk in, dog moeft 'er nog van hoeften nog meer niezen, gelyk de Abt Nollet; hy ondervond nog zwakheid, nog verdooving, nog eenig ongemak. Hy herhaalde deeze proeven, ongeagt de vrees der omftanders, meermaalen, en befpeurde ook aan de oogen, die anders zo aandoenlyk zyn, niet het geringſte.

Pater della Torre (*) gelooft, dat de dampen vitrioolagtig en metaalagtig zyn. Hy beweert, dat zy derhalven, uit hoofde van derzelver zwaarte, niet om hoog flygen, en dat zy de veerkragt niet hebben, welke zo noodig is tot de ademhaaling. Alleen de laaſte eigenschap maakt ze doodlyk; want dat deeze dampen anders niet kwaadaartig zyn, blykt inzonderheid daaruit, dat de hond,

(*) In zyne *Hiſtorie van den Vefuvius* §. 95.

hond, al wordt de proef tien en meermaalen op eenen *Landftrreek*
 dag genomen, 'er geen letfel van heeft, maar, zodra *om*
 hy weder vry ademaalen kan, zo vrolyk en wel is *Napels.*
 als van te voeren. De beroemde geneeskundige Ser-
 rao te Napels heeft verfcheiden dieren, die in het hol
 gestorven waren, geopend, dog nooit iets anders be-
 merkt, dan eene long die niet opgeblazen maar toe-
 gevallen was, even als men vindt by alle dieren die
 onder de klok der lugtpomp gedood zyn. Uit dit alles
 blykt duidelyk genoeg, dat deeze dampen in hun zel-
 ven niet kwaadaartig zyn, gelyk de *mofetten* hier en
 daar in Italiën en in de bergwerken, dog dat zy al-
 leen door 't beletten der ademaaling doodlyk wor-
 den. (*)

Niet ver van het meer van Agnano, agter de Solfatara, *Acqua de*
 trefst men een in deeze ftreek beroemd water aan, 't *Pifciarelli.*
 welk *Acqua de Pifciarelli* genoemd wordt. Het ont-
 ftaagt vermoedlyk uit den regen en de sneeuw, die zig
 in de kom van deezen uitgebranden berg verzamelt.
 Terwyl het door de aarde der Solfatara loopt, neemt
 het dien zouten fmaak en de hette aan, welken het
 heeft als het uit den berg komt, en waarin zyhe heil-
 zaame kragt bestaat. Condamine vond de warmte des
 waters van 68. graaden op den thermometer van Réaumur,
 en dus maar twaalf graaden minder dan die van kookend
 water.

De

(*) Dat de Grotta del Cane den ouden reeds bekend was, willen
 eenigen uit eene plaats van Plinius *lib. 2, c. 93.* opmaaken, wyl
 hy daar van 't land van Puzzoli zege: *Spiracula vocant, alii Cha-*
ronas fiores, mortiferum spiritum exhalantes. Seneca merkt in 't al-
 gemeen aan, dat 'er in Italiën diergelyke plaatsen zyn. *Nat. Quaest.*
l. 6. c. 28.

Landftrack De beroemde *Solfatara* ligt een halve myl van 't meer
om van Agnano. Eertyds was hier een berg, die misfchien
Napels. verzonken is; ten minften tegenwoordig is de *Solfatara*
Solfatara. een dal, omtrent 1000. voet lang en 650. breed, met
 heuvelen omgeeven, en in zig zelf wat hoog liggende.
 De naam fchynt een door 't volk verbafterd woord te zyn,
 willende eigenlyk, naar de menigte van zwavel, *terra*
solforata zyn. (*) Op sommige plaatfen is de grond warm,
 op anderen brandend heet, op anderen weder alleen
 maar op de diepte van eenige duimen. In zekere
 ziekten houdt men deeze zwaveldampen voor heilzaam,
 en de zieken gaan ten dien einde in gegraven gaten
 zitten. Als men nog dieper graaft, wordt de hette zo
 zo fterk, dat het de arbeiders niet langer houden kun-
 nen. Hier en daar wafsen op deeze vlakke eenige
 ftruiken.

(*) De ouden noemden dit oord *Phlegrei Campi*, *Forum Vulcani*,
 of *Colles Lencogai*, om dat Hercules hier reuzen zou geveld hebben.
 Petronius befchryft het zeer fraai aldus:

Est locus excifo penitus demerfus hiatu,
Parthenopen inter magnaue Dicarchidos arva, (a)
Cocyta perfufus aqua: nam fpiritus extra
Qui furit, effufus funefto fpargitur afu.
Non hac autumnno tellus viret, aut alit herbas
Cefpite latus ager: non verno perfona cantu
Mollia difcordi ftrepitu virgulta loquuntur.
Sed Chaos, & nigro fquallentia pumice fana
Gaudens feratè circum tumulata cupreffu.
Has inter fedes Diis pater extulit ora
Buforum flammis, & cana fparfa favilla,
Ac tali volucrem Fortunam voce lacesfit.

(a) Puzzoli heet by Plinius l. 3. c. 5. *Dicarchia colonia*.

ftrukken. Op sommige plaatsfen ziet men de dampen duidelyk om hoog flygen; inzonderheid is 'er aan een der hoeken eene zonderlinge opening, waaruit gefladig een dikke heete damp met gedruifch opklimt, en zig aan de fteenen als ammoniak zout aanzet. (*) By ftil weder flygt hy 50. of 60. ellen om hoog, en geeft in den nagt een flauw fchynfel van zig. Papier vliegt 'er wel niet in brand van, dog wordt droog en ftyf. Het yzer integendeel wordt zo vogtig, dat 'er de droppels by aflooppen; 't welk daarvan komt, dat de dampen door de koude van 't yzer verdikken en tot droppels worden. Dog houdt men 'er het yzer zo lang in, dat het warm wordt, zo houdt dit op. Het zilver wordt 'er zwart in, het koper fmelt, en wordt opgevreten. Als men fteenen een paar weeken in dien damp liggen laat, zet zig het ammoniak zout 'er fterk aan. Men wint 'er jaarlyks omtrent een paar centenaars van, dat egter in deugd niet by het Egyptifche komt, en voor omtrent 24. daalders het centenaar verkoft wordt.

*Landftreek
om
Napels.*

Reeds ten tyd van Plinius (†) bereidde men hier zwa-
 vel, en hedendaags worden 'er ook nog omtrent drie
 honderd centenaars van gemaakt. Des winters graaft
 men een foort van harde aarde, of liever zagte fteenen,
 die met zwavel bezwangerd zyn, en zet die in aarden
 potten, agt uren lang, op 't vuur. Uit deeze potten
 gaat de gefublimeerde zwavel door pypen in andere ledi-

ge

(*) Het is bekend dat het beffe ammoniak zout uit Egypten komt,
 en uit het roet van mift, die in plaats van hout gebrand wordt, en
 zeezout, door fublimatie gemaakt wordt.

(†) *Invenitur sulphur in Neapolitano Campanoque agro, collibus, qui vo-
 cantur Lemocai, quod e caniculis effusum perficitur igne.*

Landfreesk ge potten over, die beneden een gat hebben, waardoor de verdikte vloeibaare zwavel in een houten vat loopt, *om* Naderhand neemt men ze 'er uit, om ze verder te smelten en te zuiveren. Zes of agt menschen werken 'er gestadig aan. Uit de gezuiverde zwavel worden schotels, borden, kommen en diergelyken gemaakt, die goedkoop zyn; en in sommige gevallen wordt het voor gezond gehouden 'er uit te eeten.

Aluin.

In de steenen der Solfatara treft men ook somwylen aluinaderen aan. Men legt de steenen ten dien einde op den grond, om ze door de warmte der aarde nog meer toetebereiden. Op eene zekere plaats der Solfatara, die omtrent 200. schreeden in de middellyn heeft, zet zig de aluin binnen tien dagen van zelve aan, en wordt dan ingezameld. Men trekt ze ook uit eene witte mergelagtige aarde, die met regenwater gewaschen wordt. Dit water wordt in looden ketels in de aarde gegraven, de hette des gronds is dan voldoende om de aluin optelossen, het water dampt uit, en de kryfталvormige aluin blyft op den bodem terug. Om de aluin nog verder te zuiveren, smelt men die kryfталlen nog eens; egter komt zy niet in zuiverheid by de Roomfche. De looyers kunnen ze gebruiken zo als zy is, dog in de apotheeken moet zy nog meer gezuiverd worden. Men wint in 't jaar byna veertig centenaars aluin, en elk centenaar komt omtrent op 4. daalders.

In de aluinhutte zetten zig aan de muuren groene kryfталlen van vitriool aan, dog het is de moeite niet waard ze te bewerken. De inkomsten der Solfatara behooren ten deele aan het hospitaal der Annunziata te Napels, ten deele aan den Bischof van Pozzuoli. Eenige geleerden en reisbefchryvers, onder anderen ook Keyszier-
gee-

geeven zig veel moeite om te bewyzen, dat de Solfatara *Landftrreek*
 onder de aarde gemeenschap heeft men den Vesuvius. *om*
Napels.
 Dog dit is niet wel te gelooven, alzo men hier veele
 stoffen van een' andere natuur vindt als op den Vesuvius.
 Men ziet hier nog vlammen, nog lava, nog het schuim
 van t'zamengevloeide en koud geworden metaalen. De
 Solfatara is als een oven van een byzonder soort, die de
 steenen, welken men aantrest, niet zo wel door een he-
 vig vuur, als door eene aanhoudende hette tot kalk
 maakt. Hier vertoonen zig veel meer dampen, dog niet
 zo veel uitgebrande stoffen als op den Vesuvius, meer
 zwavel en zouten dan yzer en metaalagtige zelfstandighe-
 den. Men vindt geene werklyke metaalen, waardoor
 de aarde meer naar 't witte helt. Eene genoegzaame me-
 nigte van yzerdeelen en zwavel brengt eene ontvlamming
 te wege; dog alzo de eersten hier maar in geringe me-
 nigte zyn, ontstaat daardoor alleen maar een zekere graad
 van hette, of giftende opbruifching.

Op de oostzyde der Solfatara ziet men een kleine vy-
 ver, die gestadig blaazen opwerpt, als of zy kookte. Het
 water heeft egter maar eene hette van 34. graaden; ge-
 volglyk moeten de blaazen hier, even gelyk als op 't meer
 van Agnano, uit de dampen, welken uit den grond op-
 stygen, ontstaan. Aan den voet der heuvels om de Sol-
 fatara vindt men zeer warme bronnen, dog het water
 kookt niet. De grond der Solfatara schynt van onderen
 hol, en als een gewelf te zyn, waaronder eene groote
 menigte dampen opgesloten liggen. Als men een' zwa-
 ren steen in een gat van 2. voet diep werpt, hoort men
 een hol geluid, als of iets op een gewelf valt. Derhal-
 ven waagt het niemant over deeze vlakke te paard of met
 rytuig te ryden.

Landftreek
om
Napels.
Kapucyners
kerk.

Tegens 't zuiden ligt eene Kapucyners kerk, die altyd zeer warm is, alzo uit eenige gaten by het altaar een warme damp opklimt. Aan de muuren der fakrifty zet zig veel falpeter. Sedert dat in het jaar 1754. een nieuwe vloer van bakfteenen in de kerk gelegd is, befpeurt men niet meer zo veel hette als voor heen. In eene kapel van deeze kerk worden verſcheiden' onvergaane lykken bewaard. Als zy zig een jaar lang in het graf wel gehouden hebben, ziet men ze voor heilig aan, en plaatſt ze hier, ter ſtigting van godvrugtige zielen, in Kapucyners kleeding. De kerk ſtaat op de plaats waar de h. Januarius onder Diokletiaan onthoofd werd, als men de opſchriften gelooven zal.

Een groote regenbak, van 7. of 8. ellen in de middelyn, is in den tuin van 't klooster, op eene zonderlinge wys aangelegd. Hy ſtaat naamlyk op een gewelf in de vrye lugt, op dat het water van de zwaveldampen der aarde niet ongezonder worden zoude. Alzo de hette in de kerk gedurende de warme maanden byna onverdraaglyk is, begeeven zig de Kapucyners in dien tyd naar een ander klooster van hunne order te Pozzuoli.

Onder het klooster is een breede gang of eene grotte. Eenigen meenen, dat dit voorheen de weg van Pozzuoli naar 't meer Agnano geweest is, zo dat men niet noodig had de Solfatara te paſſeeren. Tegenwoordig is de weg verſtopt. Tuſſchen het klooster en de zee ligt de berg *Olibano*, waar, volgens Suetonius, voorheen ſteengroeven waren. Nog ziet men ſpooren van waterleidingen, die het water van den Serino naar Baja voerden. Op de zyde zeewaards aan is een lang opſchrift, raakende het mineraale water te Pozzuoli.

Op

Op den weg van de Solfatara naar Pozzuoli kan men *Landstreek*
het amfitheater bezien, waarvan welhaast meer zal voor- *om*
komen. *Napels*

POZZUOLI, BAJA, EN DE OMLIGGENDE
LANDSTREEK. (*)

Deeze geheele streek maakt een omtrek van 30 Italiaansche mylen. Veelen beschouwen zeer spoedig alles op eenen dag, dog die tyd is te kort. Men doet beter eenen nacht te Pozzuoli te blyven, en den eersten dag Pozzuolizelf, maar den volgenden Cuma en het overige te zien. Alzo de weg zeer steensagtig en slegt is, doet men

(*) De ouden van deeze landstreek zyn in een der kostbaarste werken, welken de konst kan aanwyzen, beschreven. Het is in 't jaar 1768. in gr. folio te Napels uitgekomen, onder den titel: *Paolo Antonio Paoli Avanzi delle Antichità essenziali in Pozzuoli, Cuma e Baia*. De beschryving zo wel als de ouden zyn op 't zilver in koper gesneden. Een en veertig platen vertoonen de landstreeken met de ruïnen, en zyn van de hand des bekwaamen Napolitaanschen bouwmeesters G. B. Natali, die in 1765. overleed. Agt en twintig vertoonen de grondtekeningen, en agt en dertig bevatten den wel korten dog egter doorwrochten text in 't Italiaansch en 't Latyn. Kleine gezigten, in langwerpig formaat, heeft Paul Petrini op 16. bladen in 't jaar 1718. te Napels zeer middelmaatig gesneden. Zy vertoonen alleen de ouden om Pozzuoli, de Solfatara, het hol van Posilippo, en diergelyken. De titel is: *Vedute delle Antichità della Città di Pozzuoli*. In 't jaar 1769. heeft Filip Morgen, die veel in het werk over de ouden van Herculanium gesneden heeft, treffelyke schilderagtig uitgevoerde gezigten, zonder text, op 40. bladen in gr. folio uitgegeven, tot titel voerende: *Le Antichità di Pozzuoli Baia e Cuma, intise in Roma da F. Morgen*. Boven deezen zyn 'er nog zes bladen, als een aanhangsel, van Peito bygevoegd.

Pozzuoli, men beft te paard zyn, en van Pozzuoli eenen zogenaamden Cicerone, die alles uitlegt, mede te neemen. Daar zyn'er verſcheidenen, en, al zyn hunne narigten onzeker, zyn dog hunne gifſingen, over plaatſen die in de oudheid vermaard waren, voor liefhebbers aangenaam. By 't be- zien van dit oord moet men maaken de kaart van Petri- ni, *Mappa di Pozzuoli ſecondo lo ſtato preſente Ao. 1750*, by de hand te hebben.

Pozzuoli. De ſtad *Pozzuoli*, die omtrent 10000. inwoonders be- vat, ligt 8. Italiaanſche mylen van Napels, en is eene zeer oude plaats, welke, volgens Strabo, omtrent 520. jaar voor Chriſtus, van Diceus, een zoon van Neptunus, of Hercules, maar, volgens Suidas, van de Samiers, die 460. jaar voor Chriſtus, onder geleide van Dicearchus, naar Cuma overkwamen, aan de baai van Pozzuoli gebouwd is. Eerſt heette het *Dicearchia*, naderhand *Puteoli*, 't zy van de menigte putten, of van de gaten waaruit zwa- vel en pozzolana gehaald werd. De regeeringsvorm was eerſt republiekynſch, de ſtad had haare *Duumviri*, *De- curiones*, en *Baſilica*. Dit veranderde naderhand, en de ſtad werd eene kolonie. Op een opſchrift van den tyd van Keizer Veſpaſiaan heet zy *Colonia Flavia*. Toen de ryke Romeinen dit heerlyke oord voor hunne landgoe- deren, waar pragt en overvloed heerſchten, verkoozen, werd Pozzuoli eene aanzienlyke ſtad, die zig tot aan de Solfatara, waar zig nog overblyffels vertoonen, uit- ſtrekt.

De Dom is van marmerteenen, die zonder kalk t'za- men gevoegd zyn, gebouwd, en een gedenkſtuk der oudheid. De tempel was eertyds aan Auguſtus gewyd, gelyk het opſchrift zegt:

L. Calpurnius L. F. Templum Auguſto cum ornamentis
D. D. Hy

Hy was voormaals met marmeren zuilen versierd; egter *Pozzuoli,*
 kan men uit het geene 'er nog van, naar de zyde aan de *Baja, enz.*
 binnen plaats toe, staat, niet tot zyne voorige schoonheid
 besluiten. De kerk is den h. Januarius en Proculus, die te
 gelyk als martelaars stierven, gewyd. Ter linker hand
 in de kerk ziet men een kostbaar altaar. Paulus predik-
 te het Euangelie te Pozzuoli, waarom zig de inwoon-
 ders beroemen, de eerste Christenen in Italiën geweest
 te zyn. (*)

Het schoonste overblyffel uit de oudheid te Pozzuoli *Tempel van*
 is ongetwyfeld een tempel, die gemeenlyk aan Jupiter *Jupiter*
 Serapis toegeschreven wordt, misfchien egter ook de *Serapis.*
 tempel der Nymfen geweest is, die onder Domitiaan ge-
 bouwd werd, en om zyne godspiraaken beroemd was. De
 plaats waarop de tempel staat behoort ten deele aan den
 Koning, ten deele aan den Prins van Ferrandina. Hy werd
 om het jaar 1750. ondekt. (†) Onder 't graaven vond
 men eenige wel gewerkte statues en vaazen. Rondom
 den tempel lagen twee en veertig kamers, waarvan de
 meesten geheel vervallen zyn. Men ziet nog vier schoo-
 ne zuilen, (§) waarvan twee staan, en twee liggen: de
 anderen zyn naar Caferta gebragt, waar men eene voor-
 zaal

(*) *Handeling. XXVIII. 13.*

(†) Men vindt van deezen tempel, buiten het gemelde werk, by-
 na nergens eenig berigt dan in de *Philosophical Transactions* van 't
 jaar 1757. p. 166. en in 't *Gentleman's Magazine*, van Jan. 1758.
 p. 11.

(§) De liefhebbers der natuurlyke historie bemerken aan deeze
 zuilen iets zonderlings. Zy moeten vermoedelyk eens tot op eene
 zekere hoogte met zeewater bedekt geweest zyn, alzo men 'er ver-
 scheiden gaten in vindt, die 'er van de zogenaamde *pholades* in ge-
 maakt zyn. In sommigen vindt men nog de schelpen van die die-
 ren, welken ongeveer 3. duim lang zyn.

Pozzuoli, Baja, enz. zaal van de zelve gedaante heeft aangelegd. Zy waren van verschillende hoogte. Men weet niet door welk een toeval deeze tempel zodanig onder 't puin geraakt is. De zuilen stonden nog toen men hem ontdekte, en de vloer, die uit witte marmersteenen bestaat, is zo wel onderhouden, dat hy 'er als nieuw uitziet. Men ziet 'er nog de bronzen ringen in, waaraan het offervee vastgebonden werd. Op eene zyde ligt eene groote badkamer, waarin de zitplaatfen of ronde gaten, insgelyks de marmeren kanaalen, of waterpypen, duidelyk waar te nemen zyn. Over 't geheel kan men uit de overblyffels opmaaken, dat de tempel zeer sierlyk van gedaante en pragtig geweest moet zyn.

Oud piedestaf. In 't jaar 1693. werd te Pozzuoli een schoon piedestaf van wit marmer ontdekt, 't welk nu op de markt staat. Het had eene breedte van meer dan 5. voet, en op alle zyden zeer wel gewerkte, dog zeer verminkte basreliefs. Veertien beelden stellen veertien steden in klein Asten voor. Onder eenigen erkent men nog de naamen der steden, als *Philadelpbia*, *Tmolus*, *Cyme*, *Hierocafares*, *Mostene*, *Epbefus*, *Myrina*, *Cibyra* en *Temnos*. Deese leeden van eene aardbeeving onder de regeering van Tiberius, zo als Suetonius schryft, zeer veel, en de Keizer schoot haar groote sommen, om ze weder te herbouwen. Plinius en Tacitus spreekten maar van twaalf steden. Dit piedestaf heeft vermoedelyk voor een standbeeld gediend, het welk Tiberius, ter gedagtenisse van deeze daad, zal opgericht geworden zyn. Indien de nabuurige gebouwen, waar het piedestaf is opgegraven, niet beletteden 'er naartoe te zoeken, zou men ontwyffelbaar het beeld vinden. (*)

(*) Fabretti heldert dit gedenkstuk op, in zyn werk over de opschriften.

Toen men in 't jaar 1704. den grondslag groef voor *Pozzuoli*, eene kerk agter het oude huis des Onderkonings, Pieter *Baja, enz.* van Toledo, vond men eene oude Romeinſche ſtatue, met eene *toga*, 7. voet hoog, die inſgelyks op de markt ſtaat, en onder aan den voet met een lang opſchrift voorzien is:

Quinto Flavio Maefio Egnatio Lolliano — Decatresſum patrono digniſſimo poſuerunt.

Het werk is middelmaatig, en het beſchadigde van een nieuwen meeſter met veel vlyt herſteld.

Men bemerkt in de haven van Pozzuoli, op de zyde *Ponte di* naar *Baja*, uit de zee uitſteekende pilaars, die ten deele *Caligula*. door boogen t'zamenhangen, en eigenlyk overblyffels van een hoofd zyn, 't welk aangelegd is om 't geweld der baaren te breeken, en den ſchepen eene veilige ligging in de haven te verſchaffen, maar geenſins overblyffels van een' brug van Caligula, gelyk zig de gemeene man algemeenlyk inbeeldt. Suetonius (*) ſpreekt van eene brug welke de zotte Caligula hier deed aanleggen, om over de zee te triomfeeren. Hy hield ook werklyk zynen optogt, den eerſten dag te paard, met eene kroon van eikenloof, en den anderen in eenen triomfwagen; maar die ſchryver zegt uitdruklyk, dat het eene ſchipbrug geweest is van 3600. ſchreeden lang, die op ankers in zee vaſt lag, met aarde bedekt, en, op de wys eener heirbaan, beſtraat was. Zy ging tot aan de *Puteolanae moles*,

ſchriften. Laur. Theod. Gronovius en Ant. Bulſon hebben 'er byzondere kleine verhandelingen over geſchreven.

(*) *In Calig. c. 19.*

Pozzuoli, moles, waaronder de nog overige pilaars te verstaan zyn.
Baja, enz. Men ziet nog de sporen van de ringen, waaraan men de schepen vastmaakte. Behalven dat, de pilaars maaken een' bogt, en Caligula zal ongetwyffeld zyne brug in eene regte lyn hebben doen leggen. De verstandige Antoninus zoude ook niet, als het alleen een bewys van Caligula's gekheid geweest was, de kosten gedaan hebben, een zo onnuttig werk weder te herstellen, gelyk het volgende merkwaardige opschrift, dat men in 't jaar 1575. by deeze pilaars in de zee vond, (*) bewyft.

*Imp. Caesar. Divi Hadriani Fil.
 Divi Trajani Partbici Nepos.
 Divi Nervæ Pronepos. T. Aelius
 Hadrianus. Antoninus. Aug. Pius.
 Pont. Max. Trib. Pot. II. Cos. II.
 Defig. III. Opus Pilarum, Vi
 Maris Collapsum a Divo Patre suo promissum
 restituit.*

Dit opschrift is boven de poort van Pozzuoli, met dit byvoegfel, in den muur gemetsfeld: *Quem lapidem Antoninus Imp. statuerat, vetustas dejecerat, mare atque arena obdlexerant, Franciscus Murillus Regiæ Classis curator sua impensa eductum Puteolanis municipibus pari studio restituit.*
 Ao. 1575.

Daar

(*) Dat deeze steenen pilaars een soort van hoofd geweest zyn, en reeds voor Caligula's tyden bestaan hebben, bewyft eene plaats uit Seneca, ep. 77. uitdruklyk, waar hy ze *pila* noemt. *Omnis in pilis Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinæ, quamvis in magna turba navium, intelligit.*

Daar woont veel adel te Pozzuoli, die, gelyk als te *Pozzuoli*, Napels, een byzonder lichaam, *Seggio* genaamd, uit *Baja*, enz. maakt. Het is hier zeer goedkoop te leeven, waartoe de zee, zo ryk aan vischen en schelpvisch, veel doet. Inzonderheid vindt men hier eene groote menigte van zo genaamde zeepaarden, *Cavalli marini*, die omtrent 3. duim lang zyn, byna een paardenkop, en een' naar onderen inwaards gebogenen staart hebben. Men legt ze gedroogd en gestoten op de beet van een dollen hond, en op kwaade borsten van de vrouwen. Op de Adriatische kusten zyn deeze dieren insgelyks, en worden ook gegeten.

De boven beschrevene weg van 't hol van Pofilippo naar Pozzuoli voorby het meer van *Averno* is de naaste niet, maar men kan eenen veel aangenaameren links af, door eene breede laan langs de zeekust, neemen. Ter regter hand blyft de onvrugtbare berg Olibano liggen. Een opschrift aan den weg zegt, dat dit eertyds een woest oord geweest is, en dat een zekere Onderkoning onder Filip II. deezen schoonen weg heeft doen aanleggen.

Op de andere zyde van Pozzuoli zyn twee andere bergen, die, ten aanzien van de groote veranderingen welken zy geleden hebben, zeer merkwaardig zyn. De berg *Gaurus*, eertyds wegens den heerlyken wyn zo vermaard, (*) is nu geheel onvrugbaar, en heet *il monte Barbaro*, om dat de Saraceenen hem lang in bezit gehouden hebben. Vermoedlyk ligt hy federt dien tyd woest, dog zou wederom in zynen voorigen staat hersteld kunnen

nen

(*) Statius, Galenus, Juvenalis, en Sidonius Apollinaris gedenken hem met veel lofs.

Pozzuoli, nen worden, indien de Franciskaanen, die 'er op wou-
Baja, enz. nen, en een heerlyk uitzigt genieten, daartoe genegen
 waren.

*Monte
 nuovo.*

De andere berg, *Monte nuovo* genaamd, is een zeer merkwaardig verschynfel in de natuurlyke historie. Naamlyk in den nagt tusfchen den 19. en 20. Sept. 1538 ontftond hy, en dat wel door een onderaardfch vuur, 't welk zo veel aarde, afch, en fteenen uit een gemaakte opening om hoog wierp, dat daaruit een berg van 2400. voet hoog en 3. Italiaanfche mylen in den omtrek, geformeerd werd, en te gelyk het daarby gelegene dorp Tripergole, geheel ten gronde ging. (*) By die gelegenheid werden veele landen en tuinen in deeze ftreek vernield, en veele menfchen en beeften kwamen om 't leeven. De nabuurige ingezetenen durfden in lang niet hunne huizen weder te betrekken. De Onderkoning Pieter van Toledo, om hun weder moed inteboezemen, deed hier een landhuis bouwen, en

(*) Hieronymus Borgia fchreef 'er in dien tyd een gedigt over aan Paus Paulus III. Gasfendi maakt 'er verfecheiden aanmerkingen over in zyne *Physica* Sect. III. l. 1. c. 16. en zegt onder anderen, na dat hy van 't ontftaan van nieuwe bergen gefproken heeft: *Nam de montibus facit fidem Puteolanus ille, quem S. Portius ita describit, ut fuerit una nocte ad plus quam M. passuum altitudinem et pamiibus cineribusque congestus.* Hier tekenen wy den belachlyken misflag van Bernier aan, die van het woord *Puteolanus*, meenende Gasfendi *terra motus*, een fchryver van zulk een waan maakt. Dog Gasfendi dwaalt, als hy deeze uitwerking aan eene aardbeeving toefchryft. Daar was eene aardbeeving voorafgegaan, maar eene aardbeeving heft geene bergen om hoog, dog verflindt ze veeleer. Om een' berg te doen ontftaan wordt een onderaardfch yuur vereifcht. Men ziet nog op den berg den rand de voormaaltige opening.

en onthield 'er zig eenen geruimen tyd. Men ziet het *Pozzuoli*,
 nog eene myl van Pozzuoli, en het heet *la Stanza*. Door *Baja, enz.*
 dit voorval werd niet alleen een deel der voorstad, maar
 zelfs het meeste van het om zynen visch van oud zo be-
 roemde meer, *Lacus Lucrinus*, met puin vervuld. Het
 heeft nog weinig water. Horatius en Martialis pryzen
 inzonderheid de oesters uit dit meer. Keizer Augustus
 vereenigde het nevens dat van Averno met de Tyrrheens-
 che zee, door een kanaal, en leide *Portus Julius* by
 Baja aan. De nieuw ontstaane berg heeft dit kanaal zo-
 danig verstopt, dat men nu byna tagtig schreeden vast
 land tuschen de zee en het Lukrynsche meer vindt. De
 landstreek om den Nieuwen Berg is thans vrugtbaar en
 wel bebouwd.

Eertyds waren te Pozzuoli vermaarde verweryen van *Pozzolana*.
 blaauw en purper; het laatste werd het Tyrische byna
 gelyk gesteld. De *Pozzolana*, welke in de nabuurschap
 van Pozzuoli gevonden werd, en uit een grof zand be-
 stond, 't welk met kalk verbonden een ongemeen hard
 en stevig cement maakte, is hedendaags nog even zo be-
 roemd, en wordt nog tot het zelve gebruik aangewend,
 schoon men zo zorgvuldig niet meer met het toebereiden van
 het cement te werk gaa. (*) De vastigheid des ciments ont-
 staat

(*) De meening van Vitruvius aangaande het ontstaan van dit
 zand is, uit hoofde van het geen de natuurlyke historie deezer streek
 aangaat, merkwaardig, en de *pozzolana* is zo beroemd, dat de
 plaats hier verdient ingevoegd te worden. Men vindt ze *lib. 2. c. 6.*
 van zyne *Architectura*. *Nascitur (genus pulveris) in regionibus Bajanis & in agris circa Vesuvium montem, quod commixtum cum calce & cemento, non modo ceteris adificiis praestat firmitates, sed etiam moles, quae construuntur in mari, sub aqua solidescunt. Hoc autem ea ratione fieri videtur, quod sub his montibus & terra ferventes sunt, & fontes*
 V. DEEL. P crebri,

Pozzuoli, staat waarfchynlyk uit de mineralifche en verglaasde zand-
Baja, enz. deelen, welken door de hette van het onderaardsche vuur
 t'zamengelopen zyn. Het wederftaat den werkingen der
 lugt en des waters zo lang als de fteen dien het verbindt;
 en door dat middel zouden de meefte gebouwen der Ou-
 den tot op onze tyden in ftaat gebleven zyn, indien zy
 niet van aardbevingen en de woede der barbaaren zo veel
 te lyden gehad hadden. Hoe fterk dit ciment verbindt,
 kan men uit de boogen der zogenaamde brug van Caligu-
 la afneemen, die vast zyn blyven ftaan, fchoon het ge-
 welf van boven geborften is.

*Amfithea-
 ter.*

Het Amfitheater, 't welk eertyds midden in Pozzuoli
 lag, ftaat nu byna een kwartier uurs daar buiten, waar-
 uit men van de voormalige grootte der ftad oordeelen
 kan. Het beftaat wel maar uit bakfteenen, dog wykt in
 grootte weinig voor dat van Vefpafiaan te Romem. De
 langte der kampplaats, waarin nu tuinen zyn aange-
 legd, bedraagt omtrent 230. voet. De aardbeevingen
 hebben dit gebouw wel zeer bedorven, egter is van alle
 de ruinen om Pozzuoli daarvan het meeft blyven ftaan.
 Men onderscheidt nog de gewelfde gangen, die rondom
 onder de zitplaatfen liepen, en de bokken der dieren.
 Aan elken pilaar is een holle fteen, die tot een drinkbak
 voor

*crebiti, qui non effent si non in imo haberent aut de sulphore aut de
 alumine aut bitumine ardentes maximos ignes. Igitur penitus ignis et
 flamma vapor per interuentia permanens aut ardens efficit levem cum
 terram, et ibi topus qui nascitur exurgens est et sine liquore. Ergo
 cum tres res consimili ratione, ignis vehementia formata, in unam pete-
 reuerint mixtionem, repente recepto liquore una cohaerescunt, et celeriter
 humore durata solidantur, neque eas fuitus, neque vis aqua potest
 solvere.*

voor de gevangene dieren diende. Een nieuw opschrift *Pozzuoli*, alhier zegt, dat de h. Januarius in dit amfiteater den *Baja*, enz. dieren voorgeworpen is, dog dat die uit eerbied voor hem op de knien gevallen zyn, waarom de dwingland eindelyk besloot hem het hoofd te doen afslaan.

Niet ver van het amfiteater ziet men veele gewelfde *Doolhof*. en aan malkander hangende kamers, die der stad eertyds tot een grooten waterbak gediend hebben, en door het gemeen het *Doolhof van Dædalus* genoemd worden. Daarby liggen nog andere gewelven, 60. voet lang, die op pilaaren rusten, en vermoedlyk tot het zelve einde dienden. Verders vindt men in dit oord veele graven, *columbaria*, in de welken men ten deele met ladders kan neder klimmen; dog 'er is niets byzonders in aantetreffen.

De baai van Pozzuoli diende den Romeinen, even gelyk die van Napels, om 'er de aangenaamste landhuizen langs aanteleggen. Tusschen Pozzuoli en het meer van Averno bezat Cicero het landgoed, dat hy zyne *Academia* noemde, en waar hy zyne *Quæstiones academicæ* schreef. (*) Men vertoont nog eenige ruinen, die voor overblyffels daarvan worden uitgegeven. Het overige is misfchien door de zee weggespoeld, liggende het

(*) Het had een voortreflyk lustbosch. De asche van Hadrianus werd hier bygezet, tot dat hem de Roomsche Raad te Pozzuoli een tempel oprigtte. Plinius *l. 31. c. 2.* verhaalt, dat kort na den dood van Cicero op deeze *villa* een bron ontdekt werd, welker water het gezigt versterkte. Hy brengt te gelyk een epigramma by, dat zegt, dat Cicero's schriften zo sterk gelezen waren geworden, dat de natuur noodig gevonden had, de wereld met oogwater te voorzien.

Pozzuoli, het gebouw zo dicht aan zee, dat men uit de vensters
Baja, euz. visfchen konde.

De visfchers en kinderen vinden dikwyls aan deeze kufft agaat, jaspis, en andere stukken van marmor, fomtyds ook gefneeden fteenen, penningen, lampen, en diergelyken, welken de zee nu en dan opwerpt, ten bewyze hoe bewoond de baai voorheen geweest is, en dat het 'er niet aan koftbaare gebouwen gemangeld heeft. Gemeenlyk bied men 'er den vreemden iets van te koop aan. De zeeboezem is omtrent een paar Italiaanfche mylen breed, en springt ook zo diep landwaards in. Tacitus noemt hem *Lacus Bajanus*. De Romeinen gaven hem nog den voorrang boven dien van Napels. (*)

Baja.

Inzonderheid was de weftzyde deezer baai, waar *Baja*, by de ouden *Baja*, ligt, in agting.

Nullus in orbe locus Bojis praelucet amoenis.

Men gebruikte daar de wateren en de baden, en gaf zig over aan allerlei foorten van wellufften. De eene zocht den anderen in koftbaare gebouwen voorby te ftreeven. De plaats fcheen den Romeinen als te klein, daarom maakten zy, met ontzaglyke koften, gebouwen en terraffen in de zee. Horatius zegt in de 18. ode van zyn 2. boek, dat men daar niet aan den dood dagt:

(*) Cicero *contra Rullum* fpreekt van de fchoone nabuurfchap des bergs *Gaurus*, en der *Via Herculana*, en doet 'er by, dat het plaatfeh waren *multarum deliciarum* en *magna pecunia*.

Tu secunda marmora Poszuoli,
Baja, enz.
Locas sub ipsum funus sepulchri
Inmemor struis domos,
Marisque Bajis obstrepentis urges
Summovere litora,
Parum locuples continente ripa.

Martialis wist dit oord niet genoeg te verheffen: nev

Littus beate Veneris aureum Bajas,
Bajas superbae blanda dona natura
Ut mille laudem, Flacce, versibus Bajas,
Laudabo digne non satis tamen Bajas.

Lib. XI. Ep. 80.

Alle deeze heerlykheden zyn tegenwoordig in treurige ruinen, en spreekende bewyzen van de vergangelykheid der menschlyke dingen veranderd. De lugt is, uit hoofde der menigvuldige moerassen, en al het vlasch, 't welk in de nabuurige meeren te rotten gelegd wordt, niet gezond. Het slot *Baja*, door den Onderkoning Pieter van Toledo op een hoogte gebouwd, is de eenige bewoonde plaats in deeze streck, en daar zelfs sterven veel soldaaten in de heete maanden. De vlakke aan de kust is louter met ruinen van oude muuren, terrassen, en tuinen bedekt, welken de zee ten deele verslonden heeft. Door het in zee storten van veele gebouwen is de haven onbruikbaar geworden. Volgens Varro kreeg *Baja* haaren naam naar een' van *Ulysses* gezellen. In de *Odysee* komt eene plaats *Bauli* voor, welke maar eene myl van *Baja* ligt.

Pozzuoli, Julius Cæsar had een landhuis te Baja, waarin Mar-
Baja, enz. cellus, op wien Virgilius zo veel vaarzen maakte, door
 aanzetten van Livia, welke den troon haaren zoon
 Tiberius bezorgen wilde, vergiftigd werd. Zekere ou-
 de muuren worden voor die van 't huis van Pifo uit-
 gegeven, waarin de zamenzweering tegen Nero tot
 stand gebracht werd. Seneca spreekt van de huizen van
 Cæsar, Pompejus, en Marius, die in de nabuurschap
 van 't meer van Averno lagen. Hy zegt, dat het gee-
 ne *villa* maar *castra* waren, (*) dië egter gebouwd
 waren voor dat men Baja tot een plaats van alle be-
 denklyke buitenspoorigheden gemaakt had. Het was
 toen geen verblyf voor eenen wysgeer, waarom hy
 het den dag na zyn' aankomst weder verliet. (†)

*Tempel van
 Venus.*

Aan den oever by Baja ziet men overblyffels van
 drie tempels, van Venus, Mercurius, en Diana, die
 egter nu zo diep voor een gedeelte in de moerassen
 liggen, dat men zig uit de felock op den rug des schip-
 pers moet laten draagen. De oudheidkenders meenen,
 dat Cæsar den eersten ter eere van Venus Genitrix ge-
 bouwd hebbe, anderen houden het alleen voor een
 bad. Het is een rond gebouw, welks bovenste ge-
 welfen ten deele in staat gebleven zyn. Agter zyn
 drie

(*) Het vermaarde driemanschap tuschen Cæsar, Pompejus en
 Antonius werd te Baja, 67. jaar voor Christus geboorte, getroffen.

(†) Hy schryft aan Lucilius: *Baja diversorium vitiorum esse coepe-
 runt. Illi sibi luxuria plurimum permittit; illic tanquam aliqua licen-
 tia debeatat loco magis solvitur.* De geheele 51. brief is wegens Baja
 en de zeeden van die plaats merkwaardig. Propertius zegt van den
 oever van Baja:

Littora, qua fuerant castis inimica puellis.

drie kamers, *Stanze di Venere* genaamd, waarin men niet *Pozzuoli,*
dan met moeite komen kan. In het gewelf der eene is *Baja, euz.*
een vierkant gat, waarvan men het oogmerk niet begrypt.
De gewelven zyn met gestukadoorde basreliefs versierd.
Zy stellen allerlei handelingen en zinbeelden voor, die
op de liefde doelen, en zyn, voor zo veel men 'er van
onderkennen kan, aartig bewerkt. De invattingen der
vakken zyn eenvoudig en van goeden smaak. Een van
de beelden heeft de stelling van den Borghessischen scher-
mer. De rook der flambouwen zal welhaast alles onken-
baar maaken. In de zydkamer heeft zig de druipsteen, in
de gedaante eens booms, aangezet, waarom eenigen hem
ook voor een' versteenden boom uitgeeven.

De tempel van Mercurius, van 't gemeen *Truglio* ge-*Van Mer-*
noemd, ligt even zo moerasig, en maar omtrent 100. *kuur.*
schreeden van den voorigen af. Drie vervallen, en met
struiken en mos bewasfen gewelven maaken een treffelyk
schilderagtig gezigt. Onder het eene is de groote water-
bak, waardoor men zig moet laten draagen om in den
tempel te komen. Hy is rond van gedaante, en ont-
vangt zyn licht door eene opening van boven, gelyk in
de Rotonda te Romem. Als men tegens een' muur
spreekt, hoort het die geen, welk aan den anderen kant
staat, zonder dat men in het midden iets hooren kon-
ne, 't welk van de elliptische gedaante van 't gewelf
komt.

Twee honderd schreeden van daar komt men aan den *Van Dia-*
tempel van *Diana lucifera*, gelyk men uit de in steenge-*na.*
houwen herten- en hondenkoppen, ten minsten met
meerder waarfchynlykheid, opmaakt, dan anderen die
hier een' tempel van Neptunus zoeken. Van verre gely-
ken de ruinen eenen ouden toren. Van naby beschouwd

Pozzuoli, is egter de tempel vierkant, en maar rond van binnen.
Baja, enz. Het gewelf is ingeffort. Alzo alle deeze ruinen van baksteen zyn, zou men gelooven, dat de ouden die voor duurzaamere hielden. Veelligt verbond zig de kalk der *pozzolana* daar beter mede dan met de harde steenen, waaraan anders geen gebrek in dit oord was. De gewelven zyn meest met een zeer poreus foort van lava gemetfeld, welke hun een' byzondere ligtigheid geeft.

By klaar weder en een' stille zee ziet men, tusfchen *Baja* en *Capo di Penate*, op den grond der zee een geplaveide straat, en verfcheiden' gewelven, waaruit blykt, dat de zee hier eertyds vlakker is geweest. Van *Baja* komt men zeewaards aan eerst aan de ruinen der villa van den eertyds beroemden redenaar *Quintus Hortensius*,

Graf van Agrippina. en van daar aan het voortreflyke graf van *Agrippina*. (*) Het muurwerk heeft de gedaante eens halven cirkels, met een' gang rondom. Aan het gewelf ziet men eenige grypvogels en andere figuren van ftukadoor. Van de fchilderyen is weinig meer te zien, zynde alles zwart geworden door den damp der fakkels.

Baden van Nero. De zweetbaden van *Tritola*, niet ver van *Baja*, heeten de baden van *Nero*, ten minften by de boeren daar omftreeks, die voor een fpoitje water uit een diep hol van eene heete bron haalen. Uit de zelve komt op den afstand van eenige fchreeden eene verfikkende hette voort. De boeren egter zyn 'er aan gewend, zy gaan 'er

(*) Of *Agrippina* zulk een aanzienlyk grafteken gehad hebbe, is zeer twyffelagtig, alzo *Tacitus Annal. l. 14. c. 9.* uitdruklyk zegt, dat het graf van *Agrippina*, na *Nero's* dood, maar in eenen flegten heuvel van aarde, tusfchen *Mifene* en het landhuis van *Cesar*, leitend.

'er byna nakend in, en komen na verloop van twee mi- ^{Pozzuoli,}
 nuuten met een geheel gloeyend aangezigt, en bedekt ^{Baja, enz.}
 van zweet, weder te voorschyn. Men ziet in deeze
 baden als zes siraaten of gangen, elke 3. voet breed en
 6. hoog. Het hospitaal der Annunziata te Napels onder-
 houdt te Pozzuoli een huis, uit het welk de kranken in
 't begin van den zomer herwaards gezonden worden, om
 de zweetbaden te gebruiken. Elk geslagt heeft een by-
 zonder hol, waarin zig de zieken een half uur ophou-
 den, en dan op eene wat koelder plaats te bed gaan lig-
 gen. De naam van *Tritola* zal eene verbaftering van
Frittola wezen, also men de zieken wryft, om ze te
 doen zweeten. Anderen leiden het van *terruos* af, om
 dat de anderendaagsche koorts door deeze baden genezen
 wordt. Het zand van de zee is onder 't water, als men
 maar een paar vingers diep graaft, zo heet, dat men het
 naauwlyks verdraagen kan, schoon het boven op, en het
 water zelf, koud is. De gantsche kust en streck om
 Pozzuoli is vol van miniraalische bronnen, waarover
 Sebastiaan Bartoli eene byzondere verhandeling geschre-
 ven heeft.

Lago Averno ligt eene myl noordwaards van Baja, en ^{Lago}
 is een ronde kom van 300. vademen in de middel- ^{Averno.}
 lyn, en 25. vademen diep. Het meer is met heuvels
 omringd, welker spitsen, met digt kreupelhout en
 boomen bezet, het voorheen een treurig en naar een
 begraafplaats gelykend aanzien gegeven hebben. Ook
 offerde men om die reden by dit meer offeranden
 aan de maan. De zwaare boschen maakten de lugt
 aan het meer zo ongezond, dat 'er oudtyds geene vis-
 schen in waren, nog 'er zig vogels by onthiel-
 den.

Pozzoli,
Baja.

den. (*) Volgens berigt van Dio, deed Augustus het hout hakken, waardoor het oord gezond en vrugbaar gemaakt werd. Voor drie honderd jaaren zou zig, volgens Bocaccio, (†) eene zwavelader in het meer geopend hebben, waardoor de meeste visfchen omkwamen.

Hol der
Sibylle.

Aan den oever deezer meers begint het hol der Kumaanfche Sibylle, van het welk Virgilius reeds gewaagt. (§) Voorheen zou 'er een onderaardsche gang van Cuma tot aan het meer gelopen hebben, die, als hy ooit werklyk beftaan heeft, verftopt moet zyn. De Sibylle Deiphobe, eene dogter van Glaucus, en priesteres van Apollo en Diana, zou zig van deezen gang be- diend hebben, om van Cuma naar den tempel van Apollo te gaan, die aan den oever van 't Avernifch meer ftond. Men moet zeer gebukt in dit hol kruipen. Na de eerfte veertien fchreeden wordt het hooger, en krygt ten laaftten eene aanmerklyke hoogte. De ingang by Cuma, waarvan beneden, is breeder. Beiden zyn in eenen grond van pozzolana gegraven. De langte be- draagt

(*) De Ouden noemden het deswegen *Aornas*, dat is, waar geen vogelen zyn. Lucretius zegt lib. 6.

*Principio, quod Averno vocant, non nomen id abs re
Impofitum est, quia sunt avibus contraria cunctis.*

(†) In zyn' verhandeling de *Lacubus*.

(§) *Spelunca alta fuit vastoque immanis hiatu,
Scrupes, tuta lacu nigro, nemorosque tenebris,
Quam super haud ulla poterant impune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens, supera ad convexa ferebat;
Unde locum Graji dixerunt nomine Avernum.*

Aen. l. 6. vs. 235.

draagt omtrent 150. schreeden, het overige is verflopt. *Pozzuoli, Baja, enz.*
 Daarop gaat men regts af langs een smal voetpad van veertig schreeden, om in eene kamer te komen, waar de Sibylle haare godspraaken zou gegeven hebben. Daaraan paalt een badkamer, waarin twee uitgeholde steenen, of badkuipen staan. De vloer is altyd een voet dieper onder water. Hier en daar ziet men eenige mozaïeken op de muuren deezer kamers, die niet geschikt zyn voor het verblyf eener Sibylle. Het is veel eer waarfchynlyk, dat het insgelyks badstooven, gelyk de voorige, geweest zyn, die by den onderaardschen gang van Cuma naar 't *Lacus Avernus* zullen aangelegd weezen. Voorheen wil men dat hier goudmynen geweest zyn, waarop Virgilius doelt, als hy zegt, dat Aeneas hier eene gouden roede gevonden heeft. (*)

De meesten zoeken de Eliseische velden in de vlaktens *Eliseische velden.*
 by Bauli, niet ver van het meer *Mare morto* geheten, eene myl van Baja. De ruinen daarby, *Mercato del Sabato*, zouden een gebouw geweest zyn, waar de kooplieden des zaterdags hunne waaren veilden. Zy gelyken wel naar eene oude renbaan. *Mare morto* komt een partikulier toe, die jaarlyks van de visfchery 600. scudi maakt. Ten dien einde, en op dat de visfchen 'er niet weder mogten uit zwemmen, flopt men het naauwe kanaal, waardoor het meer van de zee gefcheiden wordt, op een zekeren tyd met planken en biezen toe.

Tusfchen dit meer en Cuma ligt een ander, *Lago Fu Acheron.*
Saro of *Coluccio* genaamd, waarin veel vifch gebroeid, wordt

(*) *Haec eadem argenti rivos atque metalla
 Ostendit venis, atque sarro plurima fluxit.*

Georg. l. 2.

Pozzuoli, wordt. Het hospitaal der Annunziata heeft de vischery
Baja, enz. daarvan voor 900. scudi verpagt. De vischers, die op
 een eiland midden in 't meer wonen, vangen meest aalen en barbeelen. Het kanaal uit dit meer naar zee is in laater tyden tot grooter gemak der vischery gegraven. Het is de *Acheron*, of de *Palus Acherusia* der Ouden, 't welk Virgilius, om deszelfs zwart water, *tenebrosa palus* noemt. De oude Charon bragt, volgens de dichters, de zielen van hier in de hel en de Eliseische velden. (*)

Hier omtrent had Servilius Vatia, een ryke Romein, zyn landhuis, waar hy, ver van Rome, zelfs onder de dwinglandy van Tiberius, gerust en gelukkig leefde. De Romeinen benydden hem dit, en zeiden, „o Vatia, „ gyalleen weet te leeven.“ (§) Volgens Seneca moet dat landgoed niet op de plaats, welke men aanwyft, maar digter by Baja gelegen hebben, gelyk men ook uit de boven gewaagde kaart van Petrini, *Mapa di Pozzuoli*, zien kan. Om haare uitmuntende ligging noemt Seneca ze *Villam totius anni*, dewyl het gantsche jaar door het verblyf daar aangenaam was. Op de ruinen om het meer Fufaro heeft men veele opschriften gevonden, die Capaccio heeft uitgegeven.

Piscina mirabile. Tusschen Baja en Mare morto ligt de zogenaamde *Piscina mirabile*, een groote vyver, 200. voet lang, en

130.

(*) *Portitor has horrendas aquas & flumina seruas,
 Terribili squallore Charon.*

Aen. l. 6. vs. 289.

(§) Seneca denkt anders, ep. 55. *At ille latere sciebat non vitare.
 re. Numquam aliter hanc villam Vatia vivente praescribam, quam ut
 dicerem, Vatia hic situs est.*

130. breed. Zy rust op agtenveertig, in vier ryen staan *Pozzuoli*, de zwaare pilaaren, welken vyf gangen uitmaaken. Men *Bajo*, enz. klimt langs twee trappen van veertig treden naar beneden. De openingen boven in 't gewelf hebben vermoedelyk gediend om het water uittescheppen. Aan de muuren heeft zig een zo harde tartarus gezet, dat men moeite heeft, 'er djen met hamers afteflaan. Veel en hebben hem voor een aanzetfel van kalk gehouden, en beweerd, dat de Ouden het geheim bezaten, van zulk een stof uit gestoten marmar, kalk, en eiwit te maaken. Boven, waar het water niet bykwam, bespeurt men geen zo hard aanzetfel. In deezen grooten bak werd het regenwater verzameld. Volgens meening van sommigen, is het een werk van Agrippina ten behoeven zyner Misenische vloot.

De *Cento camerelle*, of honderd kamers, tegens een' *Cento Camere* heuvel aan het meer liggende, zyn een diergelyk *gemerelle* bouw. De veele gewelfde kamers hangen aan malkander, en zien 'er byna zo uit als het doolhof te Pozzuoli, waarom sommigen ze ook een doolhof noemen. Zy zyn sterk aan 't vervallen. Hier en daar ziet men eenige zodanige kamers boven malkander. Zeer onwaarschynlyk is de meening van eenigen, die beweeren, dat Nero ze tot gevangenhuizen voor de martelaars gebouwd heeft. Onder de landgoederen in de nabuurschap van 't Misenisch voorgebergte was dat van Lucullus beroemd, alwaar Tiberius stierf. Valerius Asiaticus versfraaide het nog meer, en wel tot zulk een' graad, dat Messalina den Keizer Claudius bewoog hem van kant te helpen, om zyn landgoed magtig te worden.

Het voorgebergte van *Miseno* vertoont zig aan de uiter-*Capo Misense* oostlyke spits der baai van Pozzuoli en Baja. *Aeneas* ^{22.}
be.

Pozzuoli, begroef hier eenen zynen medgezellen, en noemde het
Baja, enz. voorgebergte naar hem. (*) Volgens anderen komt de naam van eenen der gezellen van Ulyffes. De stad lag eertyds op de hoogte, en beneden was de haven, die voor de Romeinsche vloot in de Middellandsche zee, gelyk Ravenna in de Adriatische, tot een verblyfplaats diende. Plinius de Oude had 'er 't bevel over, en was hier toen de groote uitbarsting van den Vefuvius voorviel, die hem het leeven kostte. De stad werd in het laatst der negende eeuw door de Saraccenen verwoest, en is niet weder hersteld. Men ziet 'er nog ruinen van, gelyk als ook van den ouden vuurtoren, die tot een baak voor de schepen geschikt was.

Grotta Dragonara. Het zonderbaarste by dit voorgebergte is het daarin gemaakte hol, *Grotta Dragonara* genaamd. (†) Het heeft wel veel geleden, egter kan men nog taamlyk diep 'er in komen. Men weet niet regt wat het is. Eenigen zeggen, dat Nero de warme baden van Baja herwaards geleid heeft, en dat de kamers regenbakken geweest zyn, om 'er het warme water mede te verkoelen. Anderen meenen, dat hier puzzolana gegraven is; nog anderen, dat het kelders of magazynen voor de Misenische vloet geweest zyn. De grotte rust op twaalf zwaare pilaaren, welken ze in vyf gangen afde-

(*) *Monte sub acrio, qui nunc Misenus ab illo
 Dicitur, aeternumque tenet per saecula nomen.*

Aeneid. l. 6. vs. 234.

(†) Eigenlyk *Traconaria*. In de middeleeuwen noemde men, volgens Voslius, holen of gangen onder de aarde *Tracones*. *De vitibus sermone. c. 53.*

deelen. De middelste is 180. voet, behalven den ingang *Pozzuoli*, van 60. voet, lang. Ieder gang is byna 4. voet breed. *Baja*, enz. Het muurwerk is van gehouwen steen. In 't jaar 1699. vond men in de ruinen van Misene een schoon piedestal van marmmer, 4. voet breed. Het opschrift was ter eere van een priester van Jupiter. Indien men in deeze streck, waar de oude Romeinen zo ontzaglyke formen aan pragtige gebouwen verkwist hebben, vlytiger zoekt, zou men vermoedlyk nog veele kostbaare konstuken ontdekken.

Aan den voet van het Misenisch voorgebergte treft men in de zee eene bron van zoet water aan, die zo sterk haar water opgeeft, dat het zyn zoeten smaak behoudt. Men geloofst dat dit de bron van een nymfentempel geweest is, dien Domitiaan bouwen deed.

Wanneer men van hier te water naar Cuma wil, heeft *Bauli*. men eenen weg van vier Italiaansche mylen. Men komt dan dicht voorby *Bauli*, een vlek, gelegen aan een bogt der zee, waar Hercules op zyn' terugkomst uit Spanjen geland zou wezen. De naam van *Bauli* zou afkomstig zyn van den stal van Hercules, *Boaula* of *Boalia*, waar hy de osfen, die hy Geryon ontroofd had, bewaarde, en op welke plaats hem naderhand een tempel gebouwd werd. De held maakte van hier een' weg tot aan het meer *Averno*, die den naam bekwam van *Via Herculea*. By eene stille zee ziet men op den bodem nog overblyffels eener oude straat, vermoedelyk door de Romeinen langs de kust aangelegd.

De bedrieglyke Nero voerde zyne moeder, toen zy van *Antium* kwam, naar *Bauli*, 't welk, volgens *Tacitus*, tusfchen het Misenische voorgebergte en *Lacus*

Pozzuoli, Bajanus lag. Waar dit geweest zy, wordt onder de *Baja, enz.* oudheidkenners betwift. (*)

Cuma. *Cuma*, by de Ouden *Cumæ*, eene myl van *Bauli*, is een' zeer oude plaats, en, nog vroeger dan *Capua*, door Grieken uit *Eubæa* gekomen, gestigt. *Virgilius* verhaalt, dat *Aeneas* hier eenen door *Dædalus* gebouwden tempel van *Apollo* gevonden heeft, en beschryft dien. *Servius* beweert in zynen commentarius op dien digter, dat die tempel in eene kerk herschapen werd, van de welke egter niets meer te zien is. Toen *Baja* en *Pozzuoli* de zetel van den wellust der Romeinen waren, raakte *Cuma* aan 't vervallen. (§) By de verwoestingen die Italiën onderging moest *Cuma* veel lyden, en in 't jaar 1207 werd de geheele stad verwoest, zo dat men buiten eenige vervallen muuren op den berg, waar zy certyds in eene heerlyke ligging stond, niets meer daarvan ziet. De beroemde *Sannazarius* heeft het treurig lot deezer stad in een schoon klaaglied bezongen.

By

(*) De volgende vaarzen van *Symmachus* bewyzen, dat daar de *Villa Hortensii* gelegen heeft, 't geen sommigen ontkennen willen:

Huc Deus Alcides stabulanda armenta coëgit

Eruta Geryonis de lare tergemini.

Inde recens atas corrupta Boantia Baulos

Nuncupat, occulto nominis iudicio.

A Divo ad proceres dominos fortuna cucurrit,

Fama loci obscurus ne patretur heros.

Hanc celebravit, opum felix Hortensius, aulam,

Contra Arpinatem qui steterit eloquio.

(§) *Lando tamen vacuis quod sedem figere Cumis*
Destinet, atque munus civem donare Sibylla.

Sat. 2.

By Cuma was de ingang van het hol der Cumaansche Sibylle. (*) Hy gaat diep in, en loopt naar 't meer *Pozzuoli, Baja, enz.* no, waar de uitgang geweest zal zyn. Alles is egter dermaate verstopt, dat men niet boven de 300. schreeden ver naar binnen komen kan. Een kleine smalle weg loopt naar verscheiden kamers, die met mozaïeken, stukadoorsel, en schilderwerk versierd schynen geweest te zyn, in even den zelve smaak als de anderen aan den uitgang by 't meer Averno. Voorheen vertoonde men ook het bad en het graf der Sibylle. Een ander gewelf, omtrent 80. voet lang, en met nissen voorzien, schynt tot een begraafplaats gediend te hebben, gelyk de katakomben te Napels:

Een oud gebouw wordt de Reuzentempel, *Tempio del Gigante*, genoemd. Het is 29. voet breed, 25. diep, en heeft een gewelf in vakken verdeeld. 'T is niet bepaald, aan welke Godheid het gewyd is geweest. De Flegreische velden werden eertyds door reuzen bewoond, welken Hercules overwon. Toen de Kardinaal Aquaviva, als Aartsbisshop van Napels, omtrent het jaar 1606. hieromstreeks graaven deed, ontdekte men by toeval eenen nog byna geheel in order zynde tempel van korinthische bouworder, met een' marmeren vloer, en veele statues, die naar Napels gezonden werden, om 'er het gebouw der Universiteit mede te versieren. Eenigen hielden het gebouw voor eenen tempel door Agrippa ter eere van Augustus gebouwd.

De *Arco felice* is een groote boog van bakstienen op de oude Via Appia, met een poort van boersch werk, welke

(*) *Excisum Euboicis latus ingens rupis in antrum,
Quo lati ducunt aditus contrum, fessia centum.*

Pozzuoli, welke misfchien tot de stad Cuma behoord heeft. De *Baja*, enz. boog is 70. voet breed, en de doorgang 20. De ruinen die 'er by liggen fchynen van een ouden waterbak te zyn.

Graf van van Scipio. Den naam *Torre di Patria* draagt een oude toren, 2. mylen noordwaards van Cuma, aan den mond van de *Clanio* of *Literne*. Men meent, dat hier het graf van den grooten Scipio Africanus geweest is. Op den toren leeft men het woord *Patria*, als het tweede van 't opschrift, dat Scipio, na dat hy zyn ondankbaar vaderland verlaten had, en hier op zyn landgoed geweken was, op zyn graf beval te zetten.

Ingrata Patria ne quidem ossa mea habes.

Van de oude stad *Linternum*, die hier gelegen heeft, is geen spoor meer overig.

Ischia.

In de nabuurschap van *Baja* en *Miseno* liggen de eilanden *Nisida*, *Procida* en *Ischia*. Zy brengen veel wyns, olie, en vrugten voort. *Ischia* heette eertyds *Oenaria* of *Picetusa*, en heeft 18. Italiaansche mylen in den omtrek. Sedert drie honderd jaaren hebben de onderaardsche vuuren, die eertyds, en voornaamlyk nog in 't jaar 1301. groote verwoestingen aanrigteden, opgehouden te woeden. Men ziet nog hier en daar van tusfchen de rotsen rook voortkomen, dog dit ontftaat van de heete wateren waarvan het eiland overvloed heeft. Het is beroemd om deszelfs fchoone heete baden.

Procida.

Op *Procida* reket men 4000. inwoonders, 'egter heeft het eiland maar 6. mylen in den omtrek. Het is byzonderlyk wegens de faizanten bekend, die hier in een ongelooflyke menigte voor den Koning gefokt worden. Voor omtrent vyftien jaaren was het den inwoonderen

deswegens verboden, katten te houden. Dog de ratten *Pozzuoli, Baja, enz.* vermeerderden zig in korten tyd zo sterk, dat de inwoonders niets meer, zelfs niet de jong geboren kinderen, voor haar in veiligheid brengen konden. Zy zouden genoodzaakt geweest zyn, het eiland te verlaten, indien zy niet bedagt hadden, toen de Koning zig op het eiland bevond, den weg met eenige honderden van dood geflagen' ratten te beftrooyen, en hem te gelyk hunnen nood onderdaaniglyk voorteffellen, waarop zy weder verlof kreegen, katten te houden.

HET LUSTSLOT PORTICI.

Wy wenden ons nu naar de andere zyde van de kuff van Napels, die wel oudtyds zo beroemd niet was, dog hedendaags wegens den Vefuvius, de ontdekking van Herculanium, en het luftslot *Portici*, des te merkwaardiger is. De weg van Napels is van de Magdalenabrug tot *Portici* toe aangenaam, breed, en aan den eenen kant met huizen bezet; op den anderen heeft men de open zee voor zig. Men heeft getragt hier eene laan aanteleggen, dog wegens de winden en het drooge zandige ftrand heeft het niet willen gelukken. Van 't uiterfte der ftad Napels tot aan *Portici* zyn twee Italiaanfche mylen.

Het Koninglyke luftslot is van geen byzondere bouwkonft, en zo ligt opgebouwd, dat het op verfcheiden plaatfen bouwvallig wordt. De plaats binnen in is agthoekig, en naar evenredigheid niet breed genoeg, vooral dewyl men den zonderlingen fmaak gehad heeft, van den grooten weg over de plaats te laten heen loopen, gelyk hy voor het bouwen aan 't slot liep, daar men hem

Portici. gemaklyk buiten om heen had kunnen leiden. Dit maakt dat de plaats altyd vol stof of modder is, gezwegen, dat men den gantschen dag het geraas der rytuigen en der ezeldryvers hoort.

Nonius Balbus de jonge. Wat in het slot het eerst in 't oog valt, zyn twee marmeren statues, welken te Herculanium opgegraven zyn. Die van den jongen Marcus Nonius Balbus te paard staan in 't portaal van 't paleis, en is met een beschot omgeeven, op dat 'er geen schade aan kome. Balbus ziet 'er nog zeer jong uit, en heeft het hoofd bloot en kort hair. Het harnas komt niet volkomen tot aan de heupen, daaronder heeft hy een soort van hembd aan, dat tot de helft der dyen afgaat. Het overige der beenen en een deel des regter arms, dien hy om hoog houdt, zyn bloot. Met de linkerhand houdt hy den toom, die kort is, en over den zelven hangt een mantel. De halve laarzen gaan een weinig over den enklaauw. Voor 't overige zit hy, naar 't gebruik der Ouden, zonder zadel of stygbeugels. Het paard is in een geruste stelling, behalven dat het den eenen voorvoet opheft. Het is wat boven 5. voet hoog.

Het geheele werk is van een edele en eenvoudige zamenstelling. De drapery en tekening is zonder gebrek; over 't algemeen wint het stuk door naauwkeurig bezien te worden, schoon het in 't eerst wat koel schynt. Inzonderheid verdient het hoofd van Balbus zo wel als de kop des paards grooten lof. Men ontdekte met het beeld te gelyk dit opschrift:

M. Nonio M. F.

Balbo Pr. Pro Cos.

Herculanenses.

De statue daar tegen over is die van Marcus Nonius *Portici*. Balbus den vader. Men vond deeze het laaft. Zy is *Balbus de* insgelyks te paard in de zelve grootte voorgesteld, en *vader*. zo wel bewerkt als de andere, dog niet zo wel onderhouden. De hand en het hoofd zyn nieuw. Het laaft heeft de Koning naar een antieken kop van een goed karakter doen kopieeren, dog het komt niet by het andere werk. De mantel, op eene zyde geworpen, doet by beide de beelden eene goede werking; men ziet daardoor de gedaante des lichaams des te beter. Over 't geheel komt de manier in beide de statues zo overeen, dat zy waarschyntlyk van de zelve hand komen. Het opschrift, by het laaft beeld gevonden, neemt allen twyffel weg gaangaande den perfoon die verbeeldt wordt:

M. Nonio M. F. Balbo
Patri
D. D.

Beide de stukken werden nevens de schilderyen van Thefeus en Hercules, waarvan beneden, op de markt gevonden, en zyn niet alleen wegens het werk, maar ook als de eenige uit de oudheid overgebleven statues te paard merkwaardig.

De koepel des hoofdtraps is door Vincent Re zeer konstig in perspektief geschilderd. De kamers zyn van binnen schoon, zonder dat men ze buitenspoorig pragtig noemen kan. De porcelleinkamer valt aartig in 't oog; men heeft 'er inzonderheid treflyke stukken uit de fabriek van Capo di Monte, welke de voorige Koningin, eene Saxische prinses, heeft doen aanleggen, doende ten dien einde konstenaars uit Saxon komen, dog die sedert te

Portici. niet gegaan is. De vloeren van sommige zaalen hebben dit byzonders boven alle paleizen der wereld, datzynet oude Romeinsche mozaïeken belegd zyn. Van de menigvuldige andere oudheden, waarmede eene geheele ry van kamers praalt, spreken wy afzonderlyk. Inzonderheid ziet men hier veele marmeren tafels, welken uit de schoone groeven in dit ryk en in Sicilien komen. Twee van verde antico, en vier van de lava des Vesuvius, welken graauw met witte vlakken zyn, doen zig vooral heerlyk op.

Aan de muuren hangen verscheiden' schoone schilderyen, onder andere vrugtstukken van den zogenaamden fluwceelen Breughel, die ongemeen natuurlyk en naar 't leeven geschilderd zyn. Agt ovaale stukken, welken agt hoofden van apostelen voorstellen, van Hannibal Caracci. Vier kleine antieke schilderyen met eenerlei kleur op marmer, die des te merkwaardiger zyn, om dat men tot nog toe onzeker geweest is, of de Ouden met eenerlei kleur, en *camayeux*, gelyk men 't noemt, wisten te schilderen. Zy zyn donker geel, en vallen wat in 't roodagtige. Men zoude ze eerder met tekeningen, dan met schilderyen kunnen vergelyken. Voor 't overige zyn zy fraai in haar soort. Op het eene stuk heeft zig de meester Alexander van Athenen genoemd, 't welk de Ouden zelden plegten te doen. Een klein basrelief stelt eene vrouw voor, die eener Godheid den rug toekert, en een duif streelt. Eene vrouw van een eenvoudig en zeer edel karakter staat tegen haar over. Een ander basrelief met een' vrouw in een sluyer, voor de welke geofferd wordt, omtrent van de zelve grootte, is niet minder voortreflyk gewerkt.

Men ziet in de kamers ook zeer veel konstige in wasch

geboetseerde stukken, zo wel als lakwerk, die ten deele *Portici.* van Venetien, ten deele van Londen, en ten deele van Parys komen. Men kan daar het verschillende werk t'zamen vergelyken. Het zogenaamde *Lac de Martin* blyft dog altyd het schoonste. Het zelve heeft plaats omtrent de spiegels; die van Parys overtreffen de Venetiaanschen altyd, 't welk onder anderen ook daarvan daan komt, dat de eersten gegoten, en de laatsten geblazen worden. Door het gieten wordt de oppervlakte veel gelyker, en mismaakt gevolglyk de voorwerpen niet zo zeer.

De Koninglyke tuin ligt aan de oostzyde van het slot, *Tuinen.* aan geenen kant den weg, tegens de hoogtens van den Vesuvius. Hy is groot, maar niet aangenaam of fraai. De menigvuldige altyd groenblyvende boomen geeven hem een droevig aanzien. Inzonderheid is 'er een onder, die men voor de lyfters plant. De vrugt gelykt naar groote aardbezien, ook heeft zy dien smaak, en is dat gevogelte een zeer lekkere spys. Men noemt ze te Napels *Sorvole pelose*, in Toskanen *Corbezzole*, en te Romanen *Cerasse marine*. By 't aanleggen van den tuin en het slot heeft men zeven beddingen van lava gevonden, die zig allengskens, en vermoedlyk federt verscheiden eeuwen, over deeze streek heeft uitgespreid. Zy bewyzen, hoe weinig zig de bewoonders derzelve in 't toekomende voor diergelyk gevaar veilig moeten agten. Des te vreemder is het, dat men gewaagd heeft, de merkwaardige overblyffels der oudheid, met zo veel kosten opgegraven, op eene plaats te bewaaren, waar zy veelligt binnen kort ten tweedenmaale het lot zullen moeten ondergaan, van onder de puinhoopen begraven te worden.

By het slot ligt een groote wel onderhouden tuin van

Portici.

een hofraad, met naame Caravita. Hy heeft schoone boomen, en inzonderheid een' laan van cypressen, 700 schreeden lang, welker grond met een soort van esterik geplaveid is, en zeer hard en gemaklyk is om te bewandelen. Men ziet 'er ook veele *Myrtelle* of manlyke myrtenboomen. De beelden zyn slegt, en de bouwkonstige sieraaden in een' erbarmlyken smaak. De tuin zonden Koning zeer wel komen, en zal vermoedlyk na den dood des bezitters, die in aanzien is, en by wien des zomers de grooten van het hof daaglyks komen, tot vergrooting van den Koninglyken gebruikt worden. De Prins Chiamonte heeft te Portici een schoonen kruidkundigen tuin, waarin veele merkwaardige planten aantreffen zyn.

HERCULANUM. (*)

De ontdekking der onderaardsche stad *Herculanum*, gertyds door den Vesuvius verwoest, is in deeze eeuw geschied.

(*) De meest voldoende en grondigste berigten van de stad *Herculanum*, en de daar gevonden oudheden, vindt men in de twee verhandelingen van Winkelman. De eerste kwam als een brief over de *Herculanische* ontdekkingen in 't jaar 1762. en de andere onder den titel van *Berigten* nopens de nieuwste ontdekkingen, als een aanhangsel der eerste, in 't jaar 1764. in quarto uit. De *Observations sur les antiquités d'Herculanum par Cochin, Paris 1755.* zyn wel minder voldoende, dog hebben dit vooruit, dat een paar statues en de voornaamste schilderyen daar in plaat gebragt zyn. Als een aanhangsel vindt men de ruinen van *Pozzuoli* en *Baja* kortlyk beschreven en in kleine platen afgebeeld, welken het boek van gebruik en waarde maaken. De Heer *Fougeroux de Bondaroy* heeft in 't jaar 1770. te *Parys*, het geen hy in 't *Museum* te *Portici* gezien had, beschreven; en daarby voornamlyk in 't oog gehad alles wat de konst

chied. De menigvuldige daar gevonden oudheden maa- *Herculana* I
 ken ze voor de konst van gewigt. (*) Ieder reiziger vindt *1747.*
 hier gelegenheid zyne nieuwsgierigheid te voldoen. Het
 is daarom der moeite waard, dat wy 'er ons een weinig
 langer by ophouden, en iets van de historie der stad
 zeggen, eer wy van de gevondene dingen gewaagen.
 Pater Bayardi heeft een zeer uitvoerig werk daarover
 begonnen, (†) dog is op het einde van 't tweede deel
 nog niet aan het bouwen der stad gekomen, om welke
 reden de Koning de beschryving van het Museum een ge-
 zelschap van geleerde mannen heeft opgedragen.

De
 konsten en wetenschappen ophelderen konde. Inzonderheid heeft
 by aanmerkingen over de beeldhouwery en de schilderkonst ge-
 maakt. Zyn werk heeft ten titel: *Recherches sur les mines d'Herculanum, & sur les lumières qui peuvent en resulter, relativement à l'état présent des sciences & des arts, avec un traité sur la fabrique des Monnaies.* De *Lettres sur la découverte de l'ancienne ville d'Herculanum par Seigneux de Corveron*, te Yverdon, in 1770., uitgekomen, zyn
 reeds in 't jaar 1750. geschreven, en gevolglyk te oud. Het zyn,
 behalven dat, uittreksels uit het koninglyke Museum, waarvan reeds
 eenige folianten uit zyn. Men vindt 'er niets nieuws in; vermoed-
 lyk heeft de boekverkooper op hoop van voordeel dit uittreksel
 briefsgewyze doen maaken.

(*) Van de ruïnen der toen ook vernielde steden Pompeji en Stabiae spreken wy beneden afzonderlyk.

(†) *Prodromo delle Antichità d'Ercolano, di Monsignor Ottavio Ant. Bayardi* 1752. in quarto. Een ander hiertoe behoorend en geleerd werk zyn *Alexii Symmachii Commentarii in Regii Herculaneensis Musei tabulas aeneas* 1754. twee deelen in folio. Deeze heeft een heftigen wederspreeker gevonden in zyn' landsman, den Professor Jakob Martorelli, die in het werk de *Regia theca calamaria* een breedvoerige oudheidkundige kennis getoond, en over een' inkraker in 't Museum te Portici een quartyn, over de 700. bladzijden dik, geschreven heeft.

Herculanum.

De stad heeft haaren naam onbetwiftbaar van Hercules, en wordt nu *Herculanium*, dan *Herculaneum*, het meest egter *Herculanum*, en van de Italiaanen *Ercolano* genoemd. Zy moet in het begin niet zeer aanzienlyk geweest zyn, dewyl Polybius, van Napels en de omliggende landstreek handelende, van haar niet gewaagt. Eerst komt zy by Strabo, een' tydgenoot van Augustus, voor. Dionysius Halicarnasensis, die omtrent ter zelve tyd leefde, meldt, dat Hercules tusfchen Napels en Pompeji eene kleine stad tot gemak zyner vloot aangelegd, en naar zig genoemd heeft. De gansche kust, en gevolglyk ook *Herculanum*, werd naderhand by beurtten van de Kumaners, de Tyrrheners, en de Samnieten bewoond, tot dat zig de Romeinen, omtrent 300. jaar voor Christus geboorte, hier nederzetterden. Sedert wierd de stad eene Romeinsche kolonie, gelyk uit het opschrift, dat zy haaren beschermheer, eenen zekeren Munatius Concessanus, oprigtete, blykt. Het werd by *Torre di Greco* gevonden, en is in 't klooster des h. Antonius te zien.

Uit de ontdekte ruinen kan men opmaaken, dat de stad ryk en aanzienlyk geweest is. Plinius en Florus stellen ze onder de voornaamste steden van Kampanien. Toen de Romeinen, by het toeneemen der pragt, deeze geheele kust tot lustplaatsen maakten, werd *Herculanum* ook verfraaid. Cicero spreekt van het landgoed van Fabius, en Seneca van een ander, 't welke door zyn pragt de oogen der voorbygangers tot zig trok, dog van Caligula verwoest werd, om dat zyne moeder daar een tyd lang als eene gevangene van Tiberius gezeten had.

Dio Casius, welke om het jaar 230. leefde, is de eerste geschiedschryver by wien wy een duidelyk bericht van den

den ondergang deezer stad vinden. Hy zegt, dat eene *Hercula-*
 ongelooftlyke menigte van afch derwaards door den *num.*
 wind gevoerd werd, welke de fteden Herculanium en
 Pompeji, op eenen tyd dat het volk bezig was met
 het bywoonen der fchouwfpelen, bedekte, en voegt
 'er by, dat het by den brand van den Vefuvius van
 van het jaar 79. gefchiedde. Dit was die fchriklyke
 brand waardoor Stabiæ en Pompeji te gelyk vernield wer-
 den, en die den ouden Plinius het leeven koftte. (*)
 Anderen meenen dat Herculanium by dien brand niet
 vergaan is, wyl Florus van die stad, om het jaar 100.
 gevolgelyk twintig jaaren laater, gewaagt. Dan, het zy
 gelyk het wil, ten minften dit is zeker, dat de stad
 door de afch en de lava van den Vefuvius vervuld en
 begraven is geworden, alzo de oude gebouwen in den
 omtrek van het theater 68. voet, en naby het Koningly-
 ke flot 101. onder de aarde liggen. Zy zyn ten deele
 met eene fyne glinfterende ftofaarde en afch bedekt,
 welke by het graaven ligt inzinken zoude, indien men
 ze niet met planken en balken, gelyk de gangen in de
 bergwerken, onderftuttede. Door het vergrootglas ont-
 dekt men hartige en andere mineraalifche deelen; zy
 heeft iets zoutagtigs en aluinaartigs, in een woord, zy
 komt volkomen met de lava van den Vefuvius over een.
 De wind voerde deeze ftoffen allengskens over de stad,
 en gaf den inwoonderen tyd, zig met hunne koftbaarfte
 goederen te redden, zo dat men byna geene geraam-
 tens, weinig geld, gefneeden fteenen, of kleinoodien
 vindt. De afch was nog gloeiend, waardoor de bal-
 ken,

(*) De jonge Plinius befchryft zyn treurig lot *l. 6. ep. 16. & 20.*
 waarin verfehiedene berigten oopers deezen brand voorkomen.

Herculanum.

ken, het houtwerk, het koorn, boonen, brood, en wat men meer van dien aart ontdekt, tot koolen gebrand, of ten minften door de hette geheel verdroogd is, zonder dat de lava 'er aangekomen is. Verscheiden huizen en kamers zyn met eene harde stof vervuld, 't welk van de regens gekomen zal zyn, die geduurig nieuwe afch en aarde aanbragten, en eene harde korst maakten. Daarop kwamen op het laatst de uitbarstingen van den Vesuvius zelve, welken een verschriklyke menigte van lava uitwierpen, en de stad daarmede overdekten.

Eenige muuren zyn omvergeworpen, anderen schieff gedrukt, waaruit blykt, dat de lava voortgevloeid, en alles wat haar in den weg was of mede voortgeschleept, of ten minften door' haar zwaarte uit zyne rigting gebragt heeft. Uit de afch met water vermengd is een zo hard ciment ontstaan, dat nog lugt, nog vogtigheid, nog zuuren, eenig nadeel aan de schilderyen hebben kunnen toebrengen. Boven de benedenste lava vindt men beddingen van wit stof, 't welk vermoedlyk afch is, die de wind daarheen gevoerd, en de regen verhard heeft. Dan volgt eene laag van 5. of 6. ellen aarde, waarin men hier en daar graftekens vindt, en deeze is weder met eene harde steenagtige lava bedekt, zodanig als zy by zwaare uitbarstingen, sedert het jaar 1036. 'er uitziet. Dan vertoonen zig weder laaggen van aarde enz. Uit dit alles blykt het, dat deeze kust verscheiden maalen op de gruwzaamste wys door den Vesuvius verwoest is geworden, en dat de vrugtbaarheid van den grond tekens weder menschen gelokt heeft om hem te bebouwen. Wie weet wat lot het tegenwoordige Portici in 't toekomende beschoren is?

Voor het ontdekken der stad Herculanium en Pompeii was

was het aandenken beider plaatfen zo zeer verloren, dat *Herculanum* niemand met zekerheid bepaalen konde, waar zy geftaan hadden. Men moet zig over de verſcheidenheid van de meeningen der geleerden uit de voorgaande eeuw verwonderen. De eene plaatft *Herculanum* aan deeze, de andere aan geene zyde den *Vesuvius*, een derde op den berg zelven, de vierde wederom op een andere plaats, niemand op de waare. Zouden de meeningen der oudheidkundigen over de liggingen van veele oude ſteden minder onzeker zyn? Hoe geleerd bewyft menig een zyne ſtelling, en ſlaat niet te min even zo mis, als alle de geleerden, voor de ontdekking, omtrent *Herculanum* deden.

Dat reeds in oude tyden navorfchingen gedaan zyn om de overdekte dingen uit de puin ten voorschyn te brengen, heeft men by het graaven duidelyk ontdekt. Ook bewyft dat het volgende opſchrift: (*)

Signa translata ex abditis

Locis ad celebritatem

Thermarum Severianarum

Audentius Saemilianus. V. C. Con.

Camp. Constituit, dedicarique præcepit.

Curante T. Annonio Chrysentio V. P.

Men

(*) *Fabretü* heeft dit reeds bl. 230. van zyne verzameling van opſchriften bekend gemaakt, zonder het begin daarvan regt te verſtaan, alzo *Herculanum* nog niet ontdekt was. *Martorelli* vond dit opſchrift by toeval liggen by een ſteenhouwer, die het door wilde zaagen, en voorkwam nog dat ongeluk. Zie *Winkelmans Brieven*

Herculanum.

Men treft gangen aan die met moeite in de lava uitgehouwen zyn, waaruit men giffen kan, dat misfchien veele fchoone flukken reeds in voorrige tyden hier van daan gehaald zyn.

Tot de nieuwe ontdekking gaf de Prins van Elbeuf aanleiding. In 't jaar 1706. gebood hy het Keizerlyke heir te Napels, hy bleef daar, en trouwde eene Prinses van Salsa, ten welker gevallen hy een landhuis te Portici deed aanleggen. By die gelegenheid kwam men by het graaven van putten (*) op een harde korst, welke de lava was, en, na dat men die gebroken had, vond men twee vrouwen beelden. De Onderkoning eigende zig deezen toe, en schonk ze, na dat ze hersteld waren, aan Prins Eugenius te Weenen. (†)

De Prins van Elbeuf zettede eenigen tyd het werk met meerder yver voort, en deed nog verscheiden statues en zuilen uit den grond haalen, tot dat hem de regering alle verdere navorschingen in dit oord verbieden deed. Dertig jaaren lang dagt niemant meer om het onderzoeken, tot dat Don Carlos besloot, het slot te Portici te doen bouwen, en den Prinsse van Elbeuf zyn landgoederen afschoft. Toen werd de arbeid op nieuws begonnen. Men maakte den gemelden put dieper, en kwam op het theater, 't welk nog tegenwoordig door die opening ligt krygt. Het opzigt daarover werd eerst eenen Spaanschen ingenieur, Alcubierre op-

(*) Naderhand vond men dat deeze opening juist over het theater gemaakt was.

(†) De Koning van Polen koft ze van 's Prinsfen erfgenaamen, en vermeerderde zyne verzameling uit het Paleis Chigi daarmede. Zy zyn thans te Dresden. Winkelman Brieven bl. 18.

opgedragen, die 'er niets van verfond, en veele din-^{Hercula-}gen moedwilliglyk verloren gaan liet. Ten gelukke^{num.} voor de oudheden bleef hy 'er niet lang aan; zyn opvolger, Weber, een Zwitser, nam betere maatregels; hy begon met de ontdekte gangen en gebouwen in grondtekingen te brengen, welken als een groot geheim te Napels bewaard werden. Sedert het vertrek des Konings van Spanjen naar Spanjen heeft men het getal der arbeiders in deeze onderaardsche stad op vyftig gesteld. Zy werken in tegenwoordigheid eener daarby gestelde wagt, en mogen, onder zwaare straffen, niets in 't geheim vervreemden; maar vinden zy iets goeds, en brengen zy het voorzigtig 'er uit, zo krygen zy eene belooning.

De wys waarop zy te werk gaan is deeze. Zy graaven, op 't geval aan, gangen van drie ellen hoog en omtrent ook zo breed, maar moeten hier en daar pilaars van aarde laten staan, en, den gang met planken en balken ondersteunen, op dat de bovenste aarde niet inzakke. Uit deezen hoofdgang maaken zy ter zyde kleindere gangen, of vierkante plaatfen, en, als zy daar niets vinden, weder anderen daarnevens aan. Met de aarde uit de laatste gangen vullen zy weder de eersten, om de kosten niet te behoeven te doen van ze ver weg te brengen. Op deeze wys blyft, schoon het langzaam voortgaat, geene plaats onbezogt.

Zonderbaar is de wensch van veele reizigers, die wel zouden willen, dat de geheele stad op eenmaal bloot gesteld en de daarop liggende aarde weggenomen werd. Wat kosten zouden het niet zyn, eene zo ontzaglyk dikke korst, 40. ellen diep, over zo groot eene uitgestrektheid, als Herculanium beslagen heeft; weg te arbeiden, en die ver.

Herculanum. verharde lava voor een gedeelte in de lugt te doen vliegen! Portici met alle de gebouwen zoude moeten afgebroken, en een nieuwe berg van de uitgegraven aarde opgeworpen worden. En tot welk een einde? Om vervallen muurwerk, veel kleine huisjes, die tot puinhoopen geworden zyn, en de kaale muuren van fonnige grooteren, waarvan men de schilderyen reeds zorgvuldig afgenomen heeft, te zien. De ligging der straaten wordt nauwkeurig en meetkundig opgenomen, gevolgelyk zal men zig, als de geheele plaats doorkropen zyn zal, 'er een voldoende begrip van maaken kunnen. Uit het geen tot hier toe ontdekt is, blykt, dat de straaten lynrecht getrokken, en met lava geplaveid waren, gevolgelyk dat de Vesuvius reeds in oude tyden zeer veel lava opgegeven heeft. Op beide zyden der straaten zyn eenigzins hoogere voetpaden, tot gemak der voetgangeren.

Het gewigtigste dat men gevonden heeft, is het openbaare gebouw, waarin vermoedelyk recht gedaan werd, en 't welk eenigen *Forum*, anderen *Chalcidium* noemen. Het bestond uit een binnenplaats 228. voet lang, omgeeven met een colonnade van twee en veertig zuilen. Haar piedestel was omtrent een elle boven den marmeren vloer. De ingang had vyf boogen, waarop marmeren beelden te paard stonden. (*) Tegen over den ingang zag men eene plaats drie treden hooger, waarop de statue van Vespasian, en ter zyde twee op *sella curules* zittende beelden waren. In twee met schilderyen versierde nissen ontdekten men de statuen van Nero en Germanicus, 9. voet hoog, van brons.

(*) Daaronder de treflyke statuen der beide Balbi, die reeds beschreven zyn.

Aan het Forum paalde eene gallery of bedekte gang, *Hercula-*
 die naar twee tempels van 150. voet lang voerde. Zy *num.*
 waren langwerpig vierkant, gewelfd, en van binnen met
 zuilen, schilderwerk op kalk, en bronzen opschriften ver-
 sierd.

Het in 't jaar 1750. gevonden theater is onbetwiftbaar *Theater.*
 het gewigtigste van alle de gedaane ontdekkingen. (*)
 Het toneel zelf was vierkant, de eene zyde 72., de an-
 dere 30. voet lang; het *Proscennium* had marmeren zui-
 len. Boven de zitplaatsen was een gallery gebragt. Tus-
 schen de benedenste zitplaatsen ziet men zeven uit-
 gangen, *Vomitoria*. Men rekent, dat 'er 3500. men-
 schen zitten konden. Hier was het volk vermoedlyk
 verzameld toen het ongeluk, daar Dio Casius van ge-
 waagt, der stad overkwam. De plaats binnen in, *ara-*
na, was met giallo antico geplaveid, en de gewelfde
 gangen onder de zitplaatsen met wit marmer belegd.

Op het theater stond een bronzen wagen met vier
 paarden, *quadriga*, die in stukken, waarvan egter geen
 genist werd, gevonden is. De onverstandige opzigter
 over de arbeiders deed ze op een' wagen naar Napels
 in het Koninglyke paleis ryden, waar zy lang ver-
 waarloosd lagen, en ten deele gestolen, ten deele tot
 een beeld des Konings gebruikt werden. Uit de brok-
 ken lapt men ter naauwer nood nog een paard t'za-
 men, 't welk tot een gedenkteken van de domheid
 des opzigers, en tot eene eeuwige schande met een

(*) Cochin geeft 'er de grondtekening van, in de aangehaalde *Ob-*
servations. Daar zyn 21. ryen van trapsgewyze banken boven mal-
 kander; zy maaken eene ellipsis uit van 160. voet in de doorsnede.
 De zittingen zyn van duffteen.

*Hercula-
num.*

opschrift van Mazocchi, op de binnenplaats van 't Museum, is opgerigt. (*)

Een voor weinig jaaren gevonden opschrift bewyft, dat Lucius Mammius dit theater op eigene kosten gebouwd heeft. Het is inzonderheid deswegens merkwaardig, om dat men tot nog toe geene regte begrippen van de theaters der Ouden gehad heeft. Het meeste, dat 'er in de voorige eeuw de geleerden overgeschreven hebben, is onzeker, en op gissingen gegrond. Door deeze ontdekking weet men nu de regte gedaanten der *scena*, van 't *proscenium*, en de andere deelen van 't theater, waarvan de Ouden spreken. Winkelman heeft dit alles, in zyn tweede berigt van Herculanium bl. 6. en volg. duidelyk en zeer geleerd uitgelegd, waarvan men geen uittreksel maaken kan. Het was derhalven der moeite waard, dit theater geheel bloot te graaven, vooral daar de plaats boven de aarde vry is, 't welk by andere gebouwen juist zo ligt niet te doen zyn zou. Volgens een naauwkeurige opgaaf van den bovengemelden ingenieur Weber, zou 'er niet meer dan 25000. daalders toe vereischt worden.

Ter gelyker tyd met het theater ontdekte men ook eene begraafplaats, die van buiten met piedestals voorzien was. De lykbusfchen stonden onbeschadigd op hare plaatsen, en waren met baksteen togedekt.

Daar niet ver van daan vond men verscheiden lynregte straten, en de huizen aan dezelve hadden voor een gedeelte konstig ingelegde vloeren. In anderen waren de vloeren van mozaïek van vier of vyferlei soorten van

(*) Ook dit paard had een ongelukkig lot, en viel byna uit een. De geheele historie verhaalt Winkelman bl. 24. 26.

gemeene steenen, en in de slegsten van baksteenen. *Herculā.*
 In sommige kamers loopt rondom langs den wand een ^{1111111.}
 bankje, waarop vermoedlyk de slaaven, zaten. De
 muuren waren meest met festons, bloemen, en vo-
 gels, maar anderen met streepen beschilderd. (*)
 Dit soort van versiering is nog hedendaags in Ita-
 lien voor de kamers gebruikelijk, alzo de bloote muu-
 ren de vertrekken koelder houden; en het ongedierte
 geen zo gemaklyk verblyf verschaffen, als de behang-
 fels.

De vensters waren zeldzaam by de Ouden. Veele ka-*Vensters:*
 mers bekwamen haar ligt alleen door de deur, welke
 daarom gemeenlyk groot gemaakt werd. Aan de gebou-
 wen die vensters hadden, schynt men zig meest van hou-
 ten luiken of yzeren tralies bediend te hebben. By zeer
 weinigen maar heeft men glas gevonden, 't welk slegt en
 zeer dik is. De konst van glas te maaken is eerst in laa-
 ter tyden tot volkomenheid gebragt. Over 't algemeent
 genieten de Italiaanen het gemak van glazen ruiten nog niet
 sedert zeer lang. Men ziet nog te Florencen en op an-
 dere plaatsen veel vensters van papier, en voor honderd
 jaar waren die byna overal in gebruik.

Ondertuschen heeft men te Herculani een groote
 menigte van glazen, fleschen en drinkglazen gevonden.
 Dog zy zyn geheel dof, en hebben door de scherpte en
 het zuur onder de aarde allen glans verloren. Eenigo
 stukken geeven de schoonste prismatische kleuren, de-
 wyl zy in schyven, zonder dat men 't zien kan, gelyk
 het marienglas, gespleten zyn. Het is eene door New-
 tons proeven uitgemaakte zaak, dat zulke dunne glas-
 schy-

(*) Cochin geeft hier scherpen van p. 27. en verd.

Hercul- schyven, naar evenredigheid haarer dikte, verschillende
num. lichtstraalen van zig werpen.

Sommige vensters waren met dunne schyven van een soort van doorzigtig gips voorzien, die een weinig daglicht doorlieten. Diergelyk een voorbeeld heeft men in de kerk S. Miniato te Florencen, welke vensters heeft van een soort van doorschynend alabaster.

HET KABINET VAN OUDHEDEN EN ANTIEKE SCHILDERYEN TE PORTICI.

Kabinet te De ontdekking der steden Herculanium, Pompeji en
Portici. Stabia heeft het kabinet van oudheden des Konings van Napels onbetwiftbaar tot het schoonste en gewigtigste van Europa gemaakt. Het bestaat verscheiden vertrekken van een byzonder gebouw, 't welk aan het Paleis van Portici gevoegd is. De tegenwoordige opzigter Filippo Cartoni, die het den vreemdelingen vertoont, verstaat weinig van de oudheden, en is dus zelden in staat, nieuwsgierigen reizigers van het geen hy hun laat zien rekenschap te geven. Het is verboden onder 't zien iets opteschryven, dus zyn de berigten en de lysten daarvan zeer onvolmaakt, en behelzen maar eenige weinigen der voornaamste zaaken.

Na dat men begonnen had veele merkwaardige stukken uit de ruinen voor den dag te haalen, rigtte de Marquis Tanucci, onder 's Konings bescherming, een gezelschap van geleerden op, die alle veertien dagen aan zyn huis t'zamen kwamen, om die schatten te onderzoeken en te beschryven. De voornaamsten daaronder waren Mazocchi, de Marquis Galliani, Paderni, Pater Bayardi, en

Pater della Torre. - Deeze mannen hebben reeds op 's *Het kabi-*
 Konings kosten zes deelen in groot folio, met pragtige *net te Por-*
 konstprenten, in 't ligt gebragt, en wy hebben 'er nog *tici.*
 meer te wagten. Zy zullen eene volkomene beschryving
 der schilderyen, statues, penningen, huisraaden, en wat
 men meer merkwaardigs gevonden heeft, behelzen. Een
 gebrek daarvan is, dat men geen' beter keus doet, en
 zig in onnoodige wydloopige beschryvingen vol ver ge-
 zogte geleerdheid in laat. De vier eerste deelen be-
 vatten schilderyen, en met het vyfde beginnen de
 beelden van brons. Hoe veel deelen zouden 'er naar
 zulk een plan nog niet gevorderd worden! De kosten
 van dit werk zyn koninglyk; alleen is het jammer, dat
 men het niet anders als onmiddelyk van den Koning
 zelveu bekomen kan, alzo geen exemplaar verkost mag
 worden. De Koning geeft de enkelde deelen tot ge-
 schenken. Dit maakt dat weinig exemplaren geheel
 blyven, en die ontbreken zyn 'er niet by te kry-
 gen. (*)

Met het huis en kerkgereedschap, met kleine afgods-
 beeldtjes en diergelyken, zyn agt kamers vervuld, en
 als men de vertrekken, waarin ook veele merkwaardi-
 ge stukken zyn, daarby rekent, telt men 'er in alles
 zeventien, behalven die waarin de statuen en oude
 schil-

(*) Deeze van den Marquis Tanucci opgerigte akademie was reeds
 in 't jaar 1764 sedert een' geruimen tyd vervallen. De verklaring
 der schilderyen is ook nooit van de akademisten ondernomen, maar
 van den Kon. Sekretaris Pasquale Carcani, die daarvoor een inko-
 men van 200. scudi genoot, gemaakt. Na 's Konings vertrek naar
 Madrid moest hy alle postdagen iets van zyne verklaringen aan den
 Koning zenden. Winkelman, *Zweyte Nachricht von Herculaneum*.
 bl. 52.

Her kabi schilderyen zyn. In de eerste treft men inzonderheid
net te Por- offergereedschappen aan; in de andere lampen, vazen,
fici. en verscheiden *Priapi*; in de derde allerlei kleine beeldtjes van godheden in brons, en wat tot de baden behoorde; in de vierde weegschaalen, maaten en gewigten; in de vyfde groote busten van brons, handschriften, en schryfstafels; in de zesde veelerlei soorten van groote en kleine kandelaars, in de zevende verscheiden mozaïeken, gesneden steenen en munten van goud en brons, die hier zyn opgegraven, allerlei eetwaaren, en in de agtste verscheiden basreliefs, mozaïeken en statuen. Wy zullen, zonder ons aan de order der kamers te binden, eenigen der voornaamste stukken aanwyzen. (*)

Op de plaats in het *Museo Ercolano*, zo wel als op den trap en in de kamers, staan verscheiden statuen, welken wel niet by die van Nonius Balbus komen, dog egter niet te veragten zyn. Zy hebben meest middelmaatige hoofden, dog kleederen met smaak en volgens de natuur gewerkt. Eene statue van eene bejaarde vrouw, 6. voet hoog, met een' sluyer, verbeeldt *Cyria*. Zy was, gelyk het daarby gevonden opschrift zegt, de moeder des boven gedagten jongeren Balbus, die zig als een groot beschermheer van *Herculanum* deed kennen.

(*) Boven den ingang staat dit van *Mazocchi* gemaakte distichon:

Hercules exuvias urbis traxisse Vesuvi ex

Faucibus una, viden', regia vis potuit.

Uit hoofde van den gedwongen en harden styl die 'er in heerscht, zeide een schertser te Napels, dat men aan de vaarzen zien kon, dat zy by den maaker zuur geworden waren, en dat hy ze op het stilletoe gemaakt had.

kennen. Verders ontmoet men hier twaalf vrouwlyke sta- *Het kabi-*
 tuen, waaronder eene Vestale voortreflyk schoon is. Een *net te Por-*
 staand beeld, meer dan leevensgrootte, wordt voor een *tici.*
 burgermeester gehouden, en heeft een drapery in een
 groote manier, welke het naakte wel aanwyft.

De voorraad van statuen uit brons is in dit kabinet even *Statuen van*
 zo groot als mischien in alle anderen t'zamen genomen. *brons.*
 Voor de schoonste onder allen houdt men een' zittenden
 Merkuur, van natuurlyke grootte. Een Jupiter leevens-
 groot; een groote slaapende Faun; een Merkuur; twee
 worstelaars, waarvan de een zig tegen zyn tegenparty
 verdedigt. Zy zyn treslyk gewerkt. Een dronken Faun
 op een walvisch, 7. of 8. voet hoog, waarvan men 'er
 twaalf in 't theater gevonden heeft. Twee naakte beel-
 den, een derde meer dan leevensgrootte, waarvan het
 eene voor een' Jupiter wordt uitgegeven. De zwaarte
 der lava heeft het hoofd en lyf plat gedrukt, des niet te
 min zyn de dyen en de overige deelen zeer schoon.

Een paar Roomsche burgemeesters. Uit de gaten der
 oogen des eenen laat zig opmaaken, dat de oogen van
 een ander metaal 'er in *gezet* geweest zyn, gelyk de Oun-
 den dikwyls plegten te doen, schoon het altyd een kwaade
 uitwerking geeft, en geensins moet nagevolgd worden.
 Veele statues hebben zilveren oogen, 't welk by het brons
 zeer kwaalyk staat. Vyf dansferessen, leevensgrootte.
 Drie gekleede vrouwen. Eenige busten van wysgeeren
 en andere beroemde mannen. Over 't algemeen heerscht
 in alle deeze statuen, zo wel in die van brons als van
 marmmer, een groote styl, eene rigtige tekening, en een
 edele gelukkige uitvoering. Zy zyn in alle opzigten bo-
 ven de schilderyen hier gevonden te stellen.

Alle de vloeren in de kamers van 't kabinet zyn met

*Het kabin-
net te Por-
nici.* oude mozaïeken belegd. Sommigen daarvan verdiepen grooten lof, maar de voornaamften worden in de zevente kamer bewaard. Men haalt ze in ftukken, van 4. of 5. voeten groot, uit de aarde. Eenigen ftellen beelden voor, die op fluiten en andere instrumenten fpeelen, anderen ruiters, enz. De kamers zyn met fchoone antieke vaazen van zilver en brons, met lykbusfchen, en etruifche vaazen, verfierd.

Lectifernium. In eene kamer vindt men een fchoon altaar van brons, eene *Sella curulis*, welker voeten als een Latynfche S. gemaakt zyn. Het *Lectifernium* is byzonderlyk merkwaardig. Het is een foort van paradebed, waarop men de goden te gaft verzogt, en hun een kostbaare maalyd voorzette, als men dagt ze beledigd te hebben. Veele dingen, en byzonderlyk afgodtjes, worden in kaften met glazen deuren bewaard. Sommigen daarvan zyn *Signa Panthea*, waar de attributen van verfcheiden godheden in een' beeld by malkander zyn. Een ieder deed zig naar willekeur zodanigen maaken, en vereenigde in een beeld alle de godheden, waarvoor hy eene byzondere agting had. Veele van deeze kleine bronzen beelden zyn voortreflyk gewerkt.

Drievoeten. Nergens heeft men zo fchoone drievoeten gevonden als de twee zyn, die in deeze verzameling vertoond worden. De kom des eenen ruft op drie gevleugelde fphynxen, waaraan de pooten vast zyn. De andere heeft drie faters als Priaapen. Een deezer faters heeft maar een oor en eenen boeksvoet, die uit het midden des onderlyfs komt.

In eene byzondere kaff worden veele Priaapen bewaard. Zy ftellen het manlyke lid ten deele in de natuurlyke grootte, ten deele kleiner voor, en ftaan meeft op voeten

ten van leeuwen en andere dieren. Eenigen zyn ge-^{Het kabi-}
 vleugeld, en anderen hebben schellen. Veelen zyn pas^{net te Por-}
 een duim lang, en men meent dat de vrouwen die op^{tici.}
 het lyf droegen, denkende daardoor de vrugtbaarheid
 te bevorderen. De steel eens gieters verbeeldt ook
 een Priapus, misfchien als eene zinspeeling op den God
 der tuinen, of dat men zig verbeeldde, dat de begie-
 ting daardoor des te grooter vrugtbaarheid zou aan-
 brengen. Dewyl de ongeregeldheden te Capua, te Na-
 pels, en op de geheele kust tot den hoogften trap ge-
 dreven werden, moet men zig niet verwonderen, dat
 er zo veele ontugtige figuren te Herculannm opge-
 graven zyn geworden. Veelen daarvan, die het aller-
 ergst zyn, worden niet openlyk vertoond, nog zonder
 een byzonder verlof des Konings gezien.

Verscheiden instrumenten voor allerlei konsten en den
 landbouw, bellen, die men den dieren omhing, instru-
 menten met letters, om die ergens op te drukken, of
 iets anders mede te tekenen; (*) pennen van hout,
 fchryftuig van cilindrifchen vorm, waarin men de inkt
 deed; wasfchen fchryftafels, nevens de daartoe behoo-
 rende griffels en instrumenten, om het fchrift weder plat
 te maaken. De menigte van allerlei buisraad, inzonderheid
 voor de kerken, is zeer groot. De kandelaars en voeten
 voor lampen zyn van verfchillende grootte, eenigen 5.
 voet hoog. †) Een oven van brons, dien men van
 de

(*) Men behoefde die maar tot woorden t'zamen te zetten en op
 lynwaad of iets anders afgedrukken om op de eerfte ruwe fpooren
 der drukkunft te komen. Dog die heerlyke uitvinding was voor
 latere tyden bewaard.

†) Cochin heeft die zo wel als een' fchoonen driervoet met de
 R 5 fphyn-

Het kabi- net te Portici. de eene plaats naar de andere draagen kan, om water op te warmen, in welks midden men vuur leide. Een soort van groote ketels, met een dubbelden bodem van brons, waaronder men op drie plaatsen vuur leggen kan. Zilveren kopjes met schotels, byna als onze koffykoppen, meesterlyk gebeiteld. Gieters, diergelyken als wy tot lampetten gebruiken, van zeer gemaklyken vorm. Vuur-tangen, rooisters, pastypannen, met koperen steelen. Een instrument, dat naar vier lepels gelykt, om 'er vier eyeren te gelyk in te kooken. Verscheiden zilveren teem-fen, treflyk gewerkt, veele lepels, dog niets dat met onze vorken overeenkomt, waaruit men opmaakt, dat de Ouden die niet gekend hebben. Ketels met twee handvaten, die nedergebogen konden worden, om min-der plaats wegteneemen. Vaatwerk, welker handvat-fels in malkander gewonden slangen zyn. Een platte vy-zel om zout te stampen, met een gat waardoor het zout 'er uit viel. Een kom van brons, aartig met zilver in-gelegd; veel verguld vaatwerk en verzilverd keukenge-reedschap. De Romeinen bezaten de konst niet van het koper te vertinnen; daarom zyn hunne keukengereed-schappen uit een zamenstelling van metaalen als brons, en niet van enkel koper gemaakt, om dat zig daar zo ligt het spaansche groen aanzet.

Eetwaaren.

Het mangelt hier ook niet aan eetwaaren, welken door de hette reeds terstonds geheel verdroogd werden, en, dewyl de lugt 'er genen toegang tot had, tot heden toe goed gebleven zyn. Staatjes daarvan worden in eene kass bewaard. Daaronder zyn eyeren, nog in goeden staat.

Sphynxen, en eenige andere vaazen in zyne *Observations* doen gr-veeren,

staat. Een taart, die een voet in de middellyn heeft, *Het kabi-*
 en nog in een pan en in den oven staat. Koorn, welks *net te Par-*
 korrels geheel, maar zwart en als koolen zyn. Eenige *tic,*
 boonen en nooten hebben wel haare natuurlyke kleur
 meest behouden, dog zyn van binnen geheel koolen ge-
 worden. Kleine ronde brooden, die ten deele nog niet
 gebakken, dog half verbrand zyn. Zy hebben hunne
 gedaante onbeschadigd behouden, en zyn met letters ge-
 tekend. Een daarvan heeft 9. duim in de doorsnede en
 4. in de dikte. Men leeft 'er op: *Segilo & granii. E.*
Cicere. Amandelen, vygen, dadels, ingedroogde olie,
 waarvan het dikke alleen op den bodem is terug geble-
 ven. De wyn is ook geheel ingedroogd, en de moer op
 den grond terug gebleven. Men weet, dat de wynen
 der Ouden zeer dik waren, en veel moer op den grond
 lieten. Deeze wyn dient tot een bewys daarvan. Men
 heeft verscheiden met marmer bekleede kelders gevon-
 den, waarin de fleschen trapsgewys boven malkander ge-
 plaatst waren.

Aarden potten, gemaakt gelyk als manden, om 'er
 twee wynfleschen te gelyk in te zetten. Geheel platte
 schotels, om 'er koeken op te leggen. Aarden lampen,
 met basreliefs versierd. Eene lamp met dubbelde pitten,
 die met vier ketens, welken aan de vleugels van twee
 adelaars vast waren, werd opgehangen.

Men vindt hier ook alles wat tot den opschik der vrou-
 wen, volgens de mode van dien tyd, behoort. Gouden
 armbanden, bestaande uit twee halve cirkels, die met
 gouden snoeren werden zamen gebonden. Twee aartige
 koppen zyn 'er op gesneden. Ringen, ooringen, schaa-
 ren, naalden, vingerhoeden, naaikasjes, oorlepels,
 kammen enz. de zogenaamde *bulle*, hebbende de gedaan-

*Het kabi-
net te Por-
tici.* te van een hart, welken de kinderen in hunne jeugd droegen. Hairlokken van brons, zeer konstig nagemaakt. Gouden galons zonder zyde. Smeerpotjes van bergkryftal, waarin nog blanketfel, *fucus*, zit. Allerlei potten met welriekende zalven, borstels, *strigili*, om de huid in de baden te wryven. Ook heeft men baden ontdekt, waarin nog al het gebruiklyke gereedschap ligt.

Op sommige plaatfen heeft men ook allerlei verwen, inzonderheid geel, blaauw, en lak, ontmoet. Weegfchaalen zyn 'er van verscheiden foorten, sommigen met twee, anderen met eene schaal. Een gewigt, dat men gelyk by onze unsters, *Statera Romana* genoemd, heen en weder schuiven kan, diende in plaats der verschillende kleine gewigten van 1. 2. 3. loot, die men in de schaal legt. Zulk eene schaal hangt alleen maar aan een gesp, en heeft geen tong; evenwel hadden de Ouden ook schaa-len met tongen.

Allerlei foorten van muziekinstrumenten, *Crotali* of castagnettes van koper, die men tegen malkander floeg, een *Sistrum*, hebbende byna de gedaante van een hoef-zyzer; de fluit met zeven pypen, gelyk Pan ze gemeenlyk heeft; kleine trommels, van dat foort 't welk de Franschen *Tambours de Basque* noemen, ziet men op eene schildery, dog heeft ze niet wezenlyk gevonden. Heelkundige werktuigen, als tentyzers, en diergelyken, met konstig gewerkte handvatten. Helmen, schilden, allerlei foorten van wapenen, grendels, sloten, sleutels, hamers, koperen spykers, die ten deele geflagen, ten deede getrokken, schynen te zyn. Alles wat van yzer geweest is, was door de roest zeer opgevreten, zo dat men niets goeds gevonden heeft, dan een rooster. Een huis had een yzeren deur van tralies, dog

dog toen men ze aantasten wilde, brak zy aan stukken. *Het kabri-*
 Eenige angels, visch- en vogelnetten, zyn wel zwart *net te Per-*
 van 't vuur geworden, dog egter geheel gebleven. *tici.*

Eenige urnes, van binnen in vakken verdeeld, werden, gelyk men meent, gebruikt, om 'er murmeldieren in te bewaaren, waarvan de Ouden groote liefhebbers waren. Een zonwyzer, die op een stuk zilvers, dat de gedaante van een ham heeft, getekend is. De staart van 't been dient tot wyzer.

In de ruinen alhier heeft men eenige munten gevonden, waaronder eenigen merkwaardig zyn, tot de welken men de penningen van Vitellius brengen moet, die in alle verzamelingen zeldzaam zyn. Een penning ter gelegenheid van den triomf van Titus, eene van Keizer Vespasiaan, met het opschrift *Judæa capta*. Een gouden penning van Augustus, hebbende 14. lynen in de doorsnede, en weegende meer dan 3. loot, is een zeer zeldzaam stuk, en het eenige van zulke grootte, dat men gevonden heeft. Veele cachetten, edele gesteentens, ringen van goud, zilver en yzer, gezet en ongezet. Men vertoont eenen ring, welken de voorgaande Koning zeven jaaren gedragen heeft, dog voor zyn vertrek naar Spanjen weder hier terug bragt, also hy niets van de schatten van Herculanium met zig neemen wilde.

Gefnedene steenen, en daar onder eenige voortreflyk gewerkten, heeft men taamlyk veel gevonden. Verscheiden dingen, als krystallen reukfleschjes, bewyzen, dat men in krystal zeer konstig heeft weeten te werken. Agt kleine op steen geschilderde stukken stellen even zo veel zanggodinnen voor, die egter niet beter zyn dan Chineeische beelden. Eene derzelven heeft een boekenkast of *scrinium* by zig, waarin de rollen ordentelyk nevens malkander liggen.

By

Het kabi-
net te Por-
tici.

By het befchouwen der oudheden moet men noodwendig op de gedagte vallen, of 'er geen fchriften gevonden zyn. Men heeft 'er eenige gevonden, dog, tot ongeluk, geen van belang. De hoop van hier het geen aan Livius nog ontbrak te vinden, is tot hier toe ydel geweest. Men moet zig te vrede houden met rhetorifche handelingen, verhandelingen over de muziek, en iets over de wysgeerte, aan het welk de wereld niet veel misfen zou. Behalven dit, zou het bezwaarlyk zyn iets daarvan volkómen in 't ligt te geeven, dewyl alles aan een gekleefd, en half verrot of uitgegaan is.

Oude
fchriften.

De plaats waar men alle de tot nog toe ontdekte fchriften vond, was een klein vertrek op eene Herculaniſche Villa, waar zy aan den wand rondom in kaffen lagen. In het midden ſtond een diergelyke kaff. De planken waren allen tot koolen geworden, en met de fchriften zag het 'er niet veel beter uit. Eenige rollen waren t'zamen in grof papier, 't welk de Ouden *Emporetica* noemden, gevonden, en vermoedlyk deelen van een 't zelve werk, anderen lagen afzonderlyk. Zy maakten een getal van meer dan duizend uit, en werden zorgvuldiglyk uitgenomen, en in een kaff met glazen in 't Museo te Portici geplaatft.

De ſtof waarop deeze fchriften gefchreven zyn is het Egyptiſche riet, *Papyrus*, 't welk ook *Delos*, naar de plaats waar het meeft wies, heet, en daar tegenwoordig *Berd* genaamd word. De fchriften beftaan allen uit een enkel blad, en niet uit t'zamen gelymde bladen. Zy zyn byna allen van dezelve langte, naamlyk van eene ſpan, vier vingers breed, en maar op eene zyde beſchreven. De hette heeft ze geheel t'zamen gefchroeid, en byna tot koolen gemaakt; hunne kleur is zwart en don-

ker

ker graauw. Hoe zwarter en hoe meer naar koolen ge-^{Het kabli-}lykende, des te gemaklyker zyn zy te ontrollen, heb-^{net te Poe-}bende de hette alle vreemde stof afgezonderd, en ze duur-^{tici.}zaam gemaakt tegens de aanvallen der vogtigheid, daar de anderen van het vogt geheel weck en half vergaan zyn.

De schriften zyn allen op kolommen van 4. vingers breed gefchreven. Tufchen de kolommen is byna een duim ruim te, en op elke staan veertig of vierenveertig regels. Tot nog toe heeft men niet meer dan vier rollen voor den daggebragt, welken allen van den zelve fchryver zyn, naamlyk Philodemus, een Epikureer, van wien Horatius gewaagt. (*) In het eene werk bewyft hy de fchadelykheid der muziek voor de zeeden, in het andere den invloed der welfpreekendheid in 't beftieren van den staat, het derde handelt van de deugden en ondeugden, en het vierde is zyne Rhetorica. Men zou 'er niet veel by verliezen al werd 'er geen van gedrukt.

De manier om deeze bladen los te maaken en uittehaalen verdient, wegens het zonderbaare en onbefchryflyke geduld, dat 'er toe behoort, aangewezen te worden. Maar om deeze reden ware het goed, dat men terftonds aan eene andere rolle ginge, als men ziet dat de inhoud der eerfte niet veel om 't lyf heeft. Zo als men thans te werk gaat zullen 'er honderd jaaren om zyn, eer men de helft klaar heeft, en ondertufchen fchynt de moeylykheid om iets in zyn geheel uittehaalen meer toe dan afteneemen. Pater Antonio Piaggi van Romem gaf de tegenwoordige manier aan de hand, wien men om die reden een penfoen van 30. Napolitaansche dukaaten ter maand

(*) *Lib. 1. Sat. 2. v. 121.*

*Het kabi-
net te Por-
tici.* maand heeft toegelegd. Thans werkt hy om zyne oud-
heid niet veel meer, en zyn helper Vincenzo Merli,
die maandelyks 6. daalders krygt, is niet te bekwaam,
en brengt daarom weinig of niets tot stand. Dus zal
vermoedelyk de geleerde wereld nog lang moeten wag-
ten, eer zy iets dat der moeite waard is van deeze oude
geschriften te zien krygt.

De rollen worden tusfchen een werktuig, gelykende
naar een boekbinders pers, gehangen, aan welker bo-
venfte een staf of rol vast is, waarop de losgemaakte
bladen gerold worden. De rol kan men door raderen
en koorden zagties omdraayen en keeren, om haar
alle mooglyke wendingen te geeven. Als men het
einde der rol van het schrift gevonden heeft, wordt
een klein plaatsje op de ledige zyde van 't papier, met
een penfeel, zagties, met een ligte gom bestreken, en
'er een stuk van een dunne blaas opgelegd. Door de
gom gaan de t'zamengekleefde bladen van malkander,
en de blaas geeft aan de losgemaakte bladen des te
meerder vastigheid. Als op die wys een stuk naar de
geheele breedte der rolle losgeraakt is, wordt het met
zyden draaden, welken aan de rolle boven aan het
werktuig vast zyn, om hoog getrokken, en allengs-
kens, naar dat zy van onderen los raaken, op de rol
gewonden. Van deeze rol neemt men dan het blad
af, spreidt het uit, en schryft het af.

Daar wordt een ongelooflyk geduld en een onbe-
schryfelyke voorzigtigheid tot dit werk vereischt, dewyl
'er eene geheele maand voorbygaat om eene spanne lang,
zo breed als de rol is, los te maaken. Het papier is
ongemeen dun, en door de vogtigheid zo vergaan, dat
het dikwyls niet mooglyk is, het blad op sommige plaat-
fen

fen van het onderfte los te maaken, zonder dat te gelyk *Het kabinet te Portici.* te fcheuren. Dikwyls heeft het bovenfte blad een gat dat men niet zien kan, en dan overftrykt men ongemerkt een fluk van de grootte van 't gat op het tweede blad, dit fluk gaat van het derde los, en blyft by 't opligten in het eerfte hangen, waardoor een gat in het tweede, dat 'er voorheen niet in was, ontftaat, en het fchrift van het eerfte blad verward wordt. Hieruit kan men opmaaken, hoe veel tyds 'er gevorderd wordt om eene gantsche rol los te krygen. Daar men nu, wanneer eens eene rol begonnen is, die niet liggen laat, zo is 'er veel ligt in vyftig jaaren, en misfchien nooit, iets van belang te hoopen.

De fchilderyen van Herculaneum worden in byzondere *Oude Schilderyen.* vertrekken bewaard, en zorgvuldig met glas bedekt. De Koning heeft niet het geringfte daarvan weggeeven, nog naar andere plaatfen vervoeren willen. De fchilderyen waren allen op den muur gefchilderd, en men heeft meer dan duizend flukken groot en klein, van de muuren afgezaagd, door middel van yzeren bouten t'zamen geklamd, en op die wys herwaards gebragt. De grooten hebben deuken met glas, welken men openen kan, om de flukken naauwkeuriger te beziën. De meeften waren, gelyk de Italiaanen zeggen *a tempera*, of op droogen grond, anderen *al fresco*, of op natten kalk, gefchilderd. De eerften hebben zig 1600. jaar in de onderaardsche vogtige lugt goed gehouden, dog, toer zy in de frifche lugt kwamen, begon het koloriet zig te verliezen. Om dit te voorkomen, deed men, door zekeren Siciliaan, die wel te verniffen wift, een fluk met vernis overdekken. Dit fchaadde wel de flukken op natten kalk niet, maar veele anderen werden 'er door bedorven, wyl

Het kabinet te Portici. de verwen zig afzonderden en met stukken afvielen. De hette der asche heeft by den ondergang der stad al de gom uit de verwen getrokken, waarom men een verstandig man had moeten neemen, die de verwen van te vooren iets had weeten te geeven, waardoor zy zig meer met den agtergrond verbonden hadden, en dan was het vernis 'er tydig genoeg opgekomen. (*)

De groote stukken, die men egter maar in kleiner getal gevonden heeft, zyn vyf voet hoog. De meesten hebbende grootte onzer stukken die op ezels geschilderd worden. Het is wonder, dat zy van de hette, van de menigvuldige asch, waarmede alle de wanden bedekt waren, en naderhand van de aanhoudende vogtigheid, niet meer geleden hebben. De meesten zyn met waterverw op een' droogen grond geschilderd, gelyk men op plaatzen ziet waar de verwen afgesprongen zyn; daar is een eenkleurige bleeke agtergrond op den kalk gebleven, in plaats

(*) Toen de Herculianische schilderyen nog wat nieuws waren, bevond zig een slegt Venetiaansch schilder, Josef Guerra, te Rome, die den ouden styl en het koloriet taamlyk gelukkig wist natedoen. Hy zond zyne stukken in groote stilte naar Napels, en zy kwamen van daar als groote zeldzaamheden terug, en werden, onder voorgeeften dat het arbeidsvolk ze heimlyk had weeten te verdonkeren, den liefhebber den duur verkocht. De geleerde Pater Contucci, opziender van 't Museo Romano, liet 'er zig door verblinden, en koft meer dan veertig stukken voor de verzameling der Jesuïeten. De Graaf de Caylus liet 'er ook een van voor zyne verzameling koopen, en veele Engelschen werden op die wys bedrogen. Dezez namaakfels van Guerra zyn kenbaar, door dat zy de grootste onkunde in 't kostuum der ouden beklappen. B. v. in een stuk van 't Museo Romano ziet men Epaminondas in de volle wapenrusting der middeleeuwen, en diergelyke mislagen moer. Zie Winkelmanns Brieven bl. 31.

plaats dat het schilderwerk *al fresco* door den natten kalk *Het kabinet* doordringt, en niet anders dan met dien te gelyk afvalt. *te Portici.*

By de laafte foort van schilderwerk laaten zig ook veele foorten van kleuren niet gebruiken, die men hier ziet, 't welk ook een bewys is, dat zy op droogen grond geschilderd zyn. Men ziet uit deeze schilderyen, dat de Ouden met allerlei foorten van kleuren wisten omtegaan, 't welk eenige lateren ontkend hebben.

Deeze gewigtige verzameling neemt te Portici nog bestendig toe. Men ziet 'er voorbeelden van allerlei foorten van schilderyen. Dog zy toonen ook te gelyk, dat de groote meesters toen even zo zeldzaam waren als in onzen tyd. In het pragtige werk van 't *Museo Ercolano* zyn 'er veelen in plaat gebragt, waarvan de beschryvers derzelve veel ophefs maaken, schoon zy, buiten haaren ouderdom, weinig verdienste hebben. Waren zy door een nieuwer' meester gemaakt, men zou 'er naauwlyks een vlugtig oog op werpen. Winkelman is 'er insgelyks te veel voor ingenomen, om dat zy oud zyn. Wy zullen alleen die kortlyk aanwyzen, die of voor de konst, of voor de voorwerpen, iets byzonders hebben.

Eene der grootste en schoonste schilderyen uit Herku- *Thefeus* lanum vertoont Thefeus, die den Minotaurus in Creta geveld heeft. Zy is uit eene der boven gedagte nissen in den agtermuur van 't Forum genomen. Thefeus staat naakt, en is naar evenredigheid der overige beelden reusagtig groot. Het kleed hangt nalaatig over den linker arm, waarin hy te gelyk den opgeheven' knods houdt. Drie jonge Atheniensers betuigen hem hunne dankbaarheid; de eene kust zyn hand, de andere omvat zyne armen, en de derde de knie. Een jong meisje vat den knods aan, en uit haare miene blykt eene bescheidenen dank-

Het kabinet te Portici. dankbaarheid. Men meent dat zy, gelyk de andere per-
soonen, waarvan men de hoofden maar ziet, uit den
doolhof verloft is. De Minotaurus, een mensch met
een osfenkop, ligt voor zyne voeten. In die gestalte
vindt men hem nooit op oude penningen. De godin,
die den held beschermt, zit op de wolken. Met eene
hand leunt zy op eene wolk, en in de andere houdt
zy den boog en de pylen. Dit beeld heeft veel ge-
leden.

Men zegt, dat dit stuk van veel leevendiger kleur was
toen het ontdekt werd. De kleuren hebben wel verlo-
ren, egter gaat het nog wel aan. Het hoofdbeeld is wel
gesteld, maar koel. De drie Atheniensers integendeel
zyn in aanzien van de leevendige uitdrukking der dank-
baarheid des te beter, voornaamlyk by dien welke de
knie van Theseus omhelst. Het stuk is over 't geheel
rigtig getekend, en in een grootsche manier uitgevoerd;
dog de houding ontbreekt 'er aan. De stelling van den
jongeling die de hand kust is niet gelukkig gekozen, en
de miene van Theseus niet edel.

*Geboorte
van Tele-
phus.*

Het stuk dat uit de andere nis van 't Forum genomen
is, kan men zo ligt niet uitleggen. De meesten houden
het voor eene geboorte van Telephus. De beelden zyn
om een klein kind, dat aan eene geit zuigt, en voor
den jonggeborenen Telephus uitgegeven wordt, verza-
meld. Zyn vader Hercules ziet op hem neder. Flora
zit voor hem, en heeft Pan agter zig. By Hercules ziet
men een' leeuw en een' adelaar, welker betekenis men
kwalyk verklaaren kan. De zamenstelling is wel bedagt,
en Flora wel gedrapeerd; dog in de hoofden heerscht iets
eenvormigs, en Hercules heeft het edele aanzien niet van
eenen Griekschcn Alcides. De tekening kan men, over
't ge-

't geheel bezien, niet schoon noemen: het kind is on- *Het kabinet*
 rigtig, en de dieren niet naar de natuur geschilderd. *te Portici.*

De Centaurus Chiron, van wien Achilles op de lier leert *Achilles.*
 speelen, behoort onder de beste stukken. De Centaurus
 is wel niet goed getekend, maar maakt des niettemin met
 het andere beeld eene schoone groep. Achilles daaren-
 tegen heeft eene schoone stelling, en in 't gezigt veel
 uitdrukking. Men ziet eene gevoeglyke beschaamdheid
 in zyn' trekken, dewyl hem zyn leermeeſter het *plektrum*
 ontnomen heeft, om hem zyne mislagen te toonen. De
 omtrekken van dit beeld zyn zagt en vloeyend, de te-
 kening rigtig, en de uitvoering toont eene ligte, geef-
 fende hand. (*)

Op een stuk, meer opgevuld van beelden, ziet men *Orestes.*
 een jong meisje, dat met eene hand op een mansperfoon
 leunt, en hem uit tederheid met de andere den arm
 schynt te drukken. De man is geheel gekleed, en zit
 in eene peinzende houding, als of hy op de reden
 van het byna naakte mensch, dat tegen hem over zit,
 agt gaf. De laatste houdt een papier in de eene hand,
 en wylt met de andere hand op den eerſten. Twee
 vrouwlyke beelden en een gryzaard schynen met ver-
 wondering toetehooren. Men meent, dat hier Ores-
 tes, naar aanleiding van Euripides in zyn treurspel
 van Iphigenia, verbeeld wordt. De nadenkende jon-
 geling is Orestes, het tederhartige jonge meisje Iphige-
 nia,

(*) In de print van dit stuk in 't *Museo Ercolano* heeft Achilles
 eene niets beduidende miene. De drie hier beschrevene schilde-
 ryen zyn in plaat te vinden in *Cochin's Observations*, waaruit
 men zig ten minſten een begrip kan maaken van de samen-
 ſtelling.

Het kabinet te Portici. nia, en die leeft is Pylades. (*) De schikking is schoon, en in de koppen heerscht veel uitdrukking. De gewaarden zyn wel geworpen, en voor de houding behoort het stuk onder de besten. Dog de meester heeft de tekening en het koloriet niet wel verstaan. De rug van 't leezen-de beeld is slegt getekend, en van een steenkleurig koloriet.

Orestes als gevangen. Een ander stuk stelt, zo als men meent, Pylades en Orestes voor, die, door een soldaat des Konings Thoas, in ketenen, naar het standbeeld van Diana gevoerd worden. Op het altaar ziet men eene schaal en een offerkruik. Iphigenia staat op eene zyde, en ziet hen aankomen. Agter haar staan twee dienaressen, waarvan de eene een' schotel en een lamp draagt, en de andere naar de kist bukt, waarin vermoedelyk het offergereedschap ligt. Orestes en Pylades verschynen byna naakt. Zy zyn rigtig getekend, maar staan 'er op hun zelve, zonder eenige verbintenis met het overige.

Eene Bacchante. Een klein stuk verbeeldt een' Faun, die met eene hand den boezem eener bacchante aanraakt, en met de andere haar onder de kin houdt om ze te kussen. Zy schynt 'er niet veel tegen te hebben, en is, tot op het eene been, dat met een rood kleed bedekt is, naakt. In de zamenstelling heerscht veel vuur en uitdrukking.

Twee

(*) Deze verklaring schynt onder anderen ook wegens het beeld van Diana op den agtergrond, wyl zy in de Cherfonefus Taurica byzonderlyk vereerd werd, veel voeglyker, dan die van andere oudheidkenners, welken hier het oordeel van den Decemvir Appius Claudius meenen te zien, en uit den peinzenden jongeling den Decemvir, dog niets van Diana weeten te maaken. Cochin neemt deezee meening ook aan, en heeft het stuk op zyne 18de plaat afgebeeld.

Twee kleine dansferesfen geeven malkander de han- *Het kabinet*
den. In de beweeging der handen, en vooral in de el- *te Portici.*
leboogen, vertoont zig veel bevalligheids, dog de klee- *De Dansfe-*
deren zyn ongeregeld geplooid. Eene andere kleine *resfen.*
dansferes, die tot op het halve lyf naakt is, en haarkleed
vast houdt, heeft eene ongemeen bevallige stelling. Zy
houdt haar vingers met een foort van bevalligheid, dier-
gelyke men zelden by de ouden aantreft. Het gewaad
is geregelder als in het voorige stuk, en losser getekend.
Nog eene andere dansferes heeft een' trommel met bel-
len, als een tambour de Basque, welken de Napolitaa-
nen nog hedendaags veel gebruiken. Het bovendeel van
dit beeld is wel geslaagd, dog het beneden kleed heeft
ongeregelde plooyen.

Een jong meisje, hebbende in de eene hand een' ce-
dertak en in de andere een gouden scepter, is geheel ge-
kleed. Het hoofd vertoont zig in profiel met een kap-
fel van goeden smaak en oorringen van parelen. De om-
trek vertoont eene schoone natuur. Het kleed is wat
zwaar, dog de lugt geeft 'er eene ligte en natuurlyke be-
weeging aan.

Eene byna naakte bacchante, zittende op een centau- *Bacchante.*
rus, met vliegend hair en gewaad. Haar' stelling is zon-
derling, dog aartig. Zy rust maar met eene knie op den
centaurus, en houdt zig met eene hand aan zyn hairen,
en met de andere dryft zy hem met den Thyrsus voort,
terwyl zy hem een stoot in de ribben geeft, om hem
in galop te zetten. De groep is vol vuurs ten aan-
zien der samenstelling. De tekening der bacchante
verdient inzonderheid geprezen te worden. De dra-
pery is lugtig, gelyk zy door de snelle beweeging zyn
moet.

*Het kabinet
te Portici.*

Een ander centaurus, in vollen draf, draagt eenen jongeling. De centaur heeft in de eene hand een lier, met de andere foot hy eene castagnette tegens eene andere, welke de jongeling houdt. De tekening is wel rigtig, dog tegens de wetten des evenwigts, kunnende zig geen mensch in de stelling van deezen jongeling ophouden. In alle deeze schilderyen, vooral in die van maar een beeld, hebben de schilders de opklimming der gronden gezogt te vermyden, om dat zy die niet recht wisten te treffen, en om die reden maar een' bruinen, donker rooden, of een anderen donkeren agtergrond gemaakt.

*Schildery
met kinde-
ren,*

Zeer veelen van de Herculianische schilderyen stellen kinderen, mingodtjes, en gevleugelde genii voor, die met jaagen, speelen, dansen, en andere oeffeningen bezig zyn. Onder anderen is een stuk, waar kinderen wyn maaken, om het byzondere foort van pers, merkwaardig. Men kan 'er een duidelyker begrip door krygen, dan uit de beschryvingen van Vitruvius en Plinius. (†) De kinderen op alle deeze stukken zyn wat te oudagtig en van een koele zamenstelling; zy misfen het naïve en onnozele, 't welk gemeenlyk by de kinderen plaats heeft.

*met dieren,
vrugten en
landschap-
pen.*

Op veele stukken ziet men dieren, als paauwen, haanen, cenden, tygers, vischen, waaronder veelen taamlyk naauwkeurig naar het leeven geschilderd zyn. De vrugten, als druiven, dadels, vygen, komen der natuur niet zo na. Veele stukken verbeelden bouwkonstige sieraden, friezen, grotesques, arabesques enz. van middelmaatigen smaak; dog de uitvoering is de beste niet. De landschappen zyn het slegtst van allen; men bemerk

daar:

(†) Eene afbeelding vindt men in 't *Museo Ercolano*.

doorgaans een geringe kennis, en daardoor veele fouten in de perspektief.

*Het kabinet
te Portiui.*

Een zeestuk stelt een schip, dat aan stukken stoot *Zeestukken.*

en door het vuur verteerd wordt, voor. De andere drie zyn in een hevig gevegt ingewikkeld. Op het

eene ziet men een' toren met Romeinsche krygstekens, *Signa.* In zee ligt een tempel tusschen twee boomen

op een eiland, waarby een Neptunus, en voor hem een altaar staat. Op het zelve eiland ziet men ook

eenen gewapenden soldaat; een ander beeld, dat byna uitgegaan is, schynt uit zee optekomen. Dit stuk geeft

kleine denkbeelden van de konst der ouden in 't schilderen van zeestukken. De schepen zyn niet in per-

spektief, de riemen zyn allen in gelyke lyn, gevolglyk kan men 'er niet uit zien, waarin eigenlyk het onder-

derscheid der twee- en der drieriemige schepen, *biremes, triremes*, bestaan hebbe. Een ander zeer bescha-

dig zeestuk heeft op de eene zyde een zeer aangenaam gezigt met bergen, boomen, en gebouwen.

In alle de Herculansische schilderyen vertoont zig over algemeen een rigtige tekening en een goede uitdruk-

king, maar van de verkortingen wisten de oude meesters niet veel, en hunne gewaaden hadden kleine plooyen,

die somtyds ongeregeld gelegd zyn. Zy zогten nog groote heldere partyen 'er in te brengen, nog door

de verscheidenheid hunnen stukken een' verwisfeling te verschaffen. Zy vergenoegden zig het naakte door

hunne draperyen te doen doorschynen. Van de lokaal-kleuren hadden zy ook weinig kennis, en de werkin-

gen van het klaardonkere wisten zy niet te pas te brengen. Hun' geringe kennis van de lokaal en lugtperpek-

sief toont zig in alle stukken, en men kan byna zeggen, dat

Het kabinet te Portici. dat deeze konst by hun nog in 't geheel niet tot grondregelen gebragt was. Hunne zamenstellingen waren goed voor enkele beelden, stellende zy die in den smaak van statues of basreliefs, dog zy floegen mis in het groepeeren der beelden, en wisten geene verbindtenis en schikking onder verscheidenen te wege te brengen, waardoor alle hunne ordonnantien koel schynen, 't welk naar evenredigheid van het getal der beelden toeneemt.

Indien de stukken der voornaamste meesters van Griekenland, Apelles, Zenxis, en anderen, niet oneindiglyk boven die van Herculanium geweest zyn, moeten zy ten aanzien onzer nieuwere groote konstenaars slegts als leerlingen worden aangezien. Waar vindt men de edele zamenstelling van Raphaël en Julio Romano, de grootheid van Corregio, het koloriet van Titiaan? Het beste stuk uit de schatten van Herculanium kan op geene wys met de werken van Guido, Dominichino, Albani, Paul Veronese, en zo veele andere beroemde meesters, vergeleken worden. Als men ze te gelyk beschouwt, blyft de grootste waarde der eersten alleen de oudheid. Indien zelfs deezen maar van middelmaatige meesters zyn, kan men 'er egter den smaak dier tyden en de manier der schoolen uit opmaaken. Veelligt is het voor de toekomstige tyden bewaard, stukken te vinden, die ons gunstiger van de schilderkonst der ouden doen denken. Misschien moet men de werken van de meesters des eersten rangs ook niet in eene kleine stad, als Herculanium, zoeken. Ook kan men uit de hier gevondene stukken geen algemeen besluit trekken, want de meesten zyn van de muuren van openbaare plaatsen, het Forum en het theater, genomen, waar men zig vergenoegde, als men maar eenige sieraaden had, zonder zorgvuldig de meesters te

te kiezen. Anderen zyn uit geringe borgerhuizen genomen, welker eigenaars geene groote kosten in schilderyen doen konden. *Het kabinet te Portici.*

Eindelyk erinneren wy nog, dat de graveerders van 't kostbaare werk der Herculaniſche schilderyen wel naar rigtige tekeningen gewerkt, dog de manier en het overige niet naauwkeurig uitgedrukt, en zelfs dikwyls in de perſpektief verbeteringen gemaakt hebben. Dus kan men niet altyd uit de printen tot de schilderyen beſluiten. En zo men zelfs veel meer bekwaame meesters gehad had, zou nogthans dit boek het lot van alle groote werken niet ontgaan zyn, en onder veele goede bladen ook veele middelmaatigen bevat hebben.

De ſtukken der beeldhouwkunſt, te Herculanium gevonden, hebben boven de ſchilderyen den voorrang. De eſte konſt was van ouds tot eene grootere volkomenheid geſtegen, en, behalvan dat, men kon ligtelyk de ſtatuen van goede meesters uit andere plaatſen doen komen, daar men tot de ſchilderyen, welken op kalk gedaan werden, inlandſche meesters neemen moest. 'T is te beklagen, dat van zo veele ſchoone ſtatues maar weinige over zyn. Veele bronzenen zyn op ſommige plaatſen geſmolten, van de marmeren zyn niet alleen veele leden afgebroken, maar de daarop gevallen zwaartens hebben ſtukken 'er afgedrukt, of ſcheuren veroorzaakt. De twee ſtandbeelden der Balbi te paard hebben weinig van deeze toevallen geleden, en behooren tot de weinige uitnemendheid goede ſtukken der oudheid. De overigen verdienen in aanzien der goedheid van 't werk eger ten minſten in de tweede of derde klaffe geſteld te worden.

De berg Vesuvius.

DE BERG VESUVIUS. (*)

De gedaante van den berg Vesuvius is piramidiaal: zyne lootrechte hoogte wordt gerekend op 300. vademen, of 900. ellen. Hy is geheel van 't Apennynsche gebergte afgezonderd, en ligt aan den oostlyken hoek der baai of *Craters* van Napels, vier mylen van de stad, in een heerlyke vrugtbare landsdouwe, welker bodem door de innerlyke warmte en de menigvuldige uitgeworpene asch, salpeter en zwavel, dermaate vet gemaakt wordt, dat hy vyftigvoud vrugten voorbrengt. Oudeitusschen kan niet ontkend worden, dat de berg voormaals nog veel vrugtbarder geweest is, voor dat nog de menigvuldige lava een groot gedeelte zyns rugs overstroombd en door haare ondoordringbare korst voor altyd verwoest had. Inzonderheid gebeurde dit in den schriklyken brand van 't jaar 79. na Christus' geboorte, toen Herculanium en andere steden vergingen. (†)

(*) Men kan eene geheele bibliotheek van boeken, tot de welke de Vesuvius aanleiding gegeven heeft, verzamelen. Het beste, dat men over dit onderwerp gebruikt, is van Pater *Giovanni Maria della Torre*, *Storia e Fenomeni del Vesuvio*, in Napoli, 1755. groot quarto. De uitbarsting van 1767. heeft hy als een aanhangsel daartoe afzonderlyk doen drukken. Hy beschryft niet alleen geschiedkundig alle de uitbarstingen, en geeft een lyst van de schryvers over den Vesuvius, maar beschouwt ook zyne werkingen en uitwerpselen als een diepzinnig natuurkundige. Men heeft ook eene Fransche vertaaling van zyn werk door den Abt Peyron. Ook verdient het werk van Serrap over den Vesuvius geprezen te worden. In de beschryving van della Torre vindt men zeer naauwkeurige bezigten van dien berg, volgens zyne tegenwoordige gedaante.

(†) Martialis beschryft de voormalige vrugtbaarheid en de daarop gevolgde verwoesting zeer schoon:

De oude fchryvers, Diodorus Siculus, Strabo, Vitru- *De berg Vesuvius.*
vius, (*) en anderen, getuigen, dat deeze berg federt
ondenklyke tyden vuur uitwierp, dog zyne uitwerkingen
waren niet vreeslyk geweest, en de landftreek was zeer
bebouwd. De bewoonders der omgelegene landen waren
zeer geruft, toen de berg, als gedagt is, in het jaar 79.
aanving te woeden, veele steden vernielde, en eene me-
nigte menschen deed omkomen. Daaronder was ook de
oude Plinius, die zig te veel aan het gevaar had bloot
gegeven. (*) Sedert zyn in de jaaren 203., 472., 512.,
685., 993. en 1036. de zwaarste uitbarstingen voorge-
vallen. Zy hebben een ongelooflyke menigte steenen en
afsch uitgeworpen; maar men vermoedt, dat by de laatste
het eerst eene lava, of sterke stroom van zwavel en an-
dere brandende stoffen, uit den berg zig hebbe uitgestort.
De volgende uitbarstingen van den Vesuvius, in de jaa-
ren 1049., 1138., 1139., 1306. en 1500. waren wel al-
len

Hic est pampineis vitivdis Vesuvius umbris:

Preserat hic madidos nobilis uva lacus.

Hac juga quam Nisa colles plus Bacchus amavit;

Hoc nuper Satyri monte dedere choros.

Hac Veneris sedes, Lacedaemone gratior illi,

Hic locus Herculeo nomine clarus erat.

Cuncta jacent flammis & tristi mersa favilla;

Nec superi vellent hoc licuisse sibi.

(*) Vitruvius fchryft den Vesuvius, in zyn 2. boek, onder ande-
ren ook het ontstaan der puimsteenen toe: *Non minus etiam memo-
ratur antiquitus crevisse ardores, & abundasse sub Vesuvio monte &
inde evomuisse circa agros flammam, ideoque nunc qui spongia sive pumex
Pompejanus vocatur, excelsus ex alio genere lapidis in hanc redactus esse
videtur generis qualitatem.*

(†) De omstandigheden daarvan geeft Plinius *ep. 16. & 20. lib.*
5. aan den historiefchryver Tacitus naauwkeurig op.

*De berg
Vesuvius.*

len heftig, dog die van 1631. of de dertiende groote uitbarsting, overtrof alle de voorigen.

Het woeden begon den 16. December 1631. na eene voorafgaande aardbeeving van twintig schokken. De baal en de geheele stad Napels werden met rook en asch be- bekt, en den dag daaraan brak op de zyde naar Napels een' ontzaglyke stroom van lava uit, die zig in zeven ar- men verdeelde, en alles wat hem in den weg was, vel- den, tuinen, huizen, vernielde en verbrandde. Refina en andere dorpen werden, geheel, of ten deele, door de vlammen verteerd. Ter gelyker tyd kwamen ook water- stroomen uit den berg, welken de landeryen nog verder verwoesteden. Zy kwamen zo snel afftorten, dat veele menschen zig niet redden konden, en dat onder anderen een' processe van vyfhonderd menschen elendig omkwam. Dit woeden des bergs duurde tot in February 1632., wan- neer de menschen het eerst waagden hunne verlatene huizen weder te betrekken.

In de jaaren 1660., 1682., 1694. en 1698. vielen 'er ook merkwaardige uitbarstingen voor. Van 't begin dee- zer eeuw tot het jaar 1737. heeft hy alle jaaren, dog zonder veel schade te doen, vuur gespogen, maar de laat- ste uitbarsting was de merkwaardigste, en Doctor Serrao heeft ze byzonderlyk beschreven. Het was de twee en twintigste brand volgens de lyst van della Torre. Den 20. May brak een stroom van lava uit, die den volgenden dag eerst, niet ver van zee, gestuit werd, na dat hy 3800. vademem ver, in eene breedte van 150. voet, en ter hoogte van 24. voet was voortgelopen, en, volgens eene naauwkeurige berekening, zo veel stof uitgegeven had, als een teerling van 1213. vademem bevatten kon. Voor zeker, eene verbaazende menigte ! De lava gloeide van buiten

buiten gelyk als vuur tot den 25. May, toen zy begon *De berg*
koud te worden, dog van binnen bleef zy zes weeken *Vesuvius.*
gloeyend. De asch met water vermengd, welke de wind
op de vrugtbaare vlakke van Nola dreef, deed alle boomen en vrugten verdorren.

Den brand van 1751. heeft Pater della Torre in zyn boek naauwkeurig beschreven. Den 25. Oktober brak boven *Aurio del Cavallo* een vuurige stroom uit, barstende de oude lava open. De stof was vloeibaar, gelyk smeltend glas, en schoof gelyk een muur, maar zo gezynd voort, dat zy in agt uren vier Italiaansche mylen verkwam. Op eenen afstand van dertien voet voelde men de hette. De lava was vol steenen, die ten deele hunne natuurlyke kleur hadden, ten deele uitgebrand en gekalcineerd waren: sommigen geleeken schuim van yzer, en diergelyk een voorkomen heeft de sponsagtige bovenkorst der lava tot op deezen dag behouden. De stroom voerde veele deels verbrande, deels nog groene boomen mede, en was dan hooger, dan platter en breeder, naar dat hy hindernissen ontmoette. Hy stuitte den 29. November, egter was de lava den 23. May 1752. nog warm, en uit de reeten kwam een onverdraaglyk heete damp voort, die het ademen bezwaarlyk maakte: de reuk was een mengsel van ammoniak zout, salpeter, en vitriool. Hy geleek volkomen naar het geen de Italianen *Mafette* noemen, en met regt voor zeer ongezond houden.

In 't begin van December 1754. kwamen, omtrent honderd schreeden van de opening des bergs, twee stroomen van lava voor den dag, die naar den kant van *Ottaviano* en *Bosco tre Case*, tot den 20. January vloeyen bleeven: de eene maakte een klein meer van lava, en de andere stortede op eene zekere plaats van eene hoogte van honderd

*De berg
Vesuvius.*

derd voeten leotregt af. Het gezigt was grootfch, en had zyn gelyk niet; het vertoonde zig als of agter eenen muur van kryftal een gloed van veele fmeltovens vol vloeyende metaalen was. Geduurende dien tyd wierp de berg veele zwaare fteenen en fchuim uit, die agt fekon- den van nooden haddeh eer zy weder neervielen, het geen eene hoogte van omtrent 160. vadem maaken zoude, indien de rook en de lugt, uit den mond des bergs uit- dringende, den val niet tegenhielden. Te Napels klonk het geraas des bergs als kanonfcheuten in de verte ge- hoord, en aan den voet des bergs was het als of men een fterk onderaardsch gedonder hoorde.

Den 6. Maart 1759. storttede een ftuk van deezen nieu- wen berg weder in, en nam een brok van den ouden mede. Van dien tyd af tot February des volgenden jaars toe gaf de berg gefladig ftoffen uit de nieuwe opening, die in 1751. naar den kant van Ottaiano ontftaan was.

In 't jaar 1760. opende zig de berg aan den voet by *Li Monticelli*. Hy had reeds dat geheele jaar eenige ftee- nen uitgeworpen, en uit de opening was lava geftroemd, dog nog niet tot aan de vrugtbaare velden gekomen. Maar den 23. December brak de berg, na eenige vooraf- gaande fchokkingen van aardbeeving, op twaalf plaatfen, met een' slag als van kanonnen, open. De lava storttede zig uit op den grooten weg, en befloeg eene breedte van 300. en eene hoogte van 15. voet. Zy bleef den 25. omtrent 600. fchreeden van de zee af, ftaan, na veele huizen op den weg van Portici naar Pompeji omverge- worpen te hebben. Pater della Torre merkt hierby een aartig verfchynfel op. Als de lava digt by een' muur kwam, bleef ze op den afftand van een voet eenskfaps ftaan, vermoedelyk door dien de dampen tusfchen den
muur

muur en de lava door de hette zeer verdikten, en een' *De berg Vesuvius.* sterken wederstand booden. De lava werd hooger, en liep om het gebouw, altyd op gemelden afstand, om, maar vond ze eene deur, zo werd die in korten tyd tot koolen verbrand, en de lava, daardoor meer lugt verkrygende, drong in het huis, en verteerde alles wat haar voorkwam.

In de jaaren 1765. en 1766. maakte de berg geene geweldige uitwerpingen; maar in 1767. viel eene der ergste uitbarstingen voor, zo dat de Koning in den nacht van den 19. October Portici plotsling verliet. Men gevoelde de schudding veertien mylen in de rondte, Napels werd met zand en asch bedekt. De landeryen leeden op veele plaatsen zeer; dog de schade zou grooter geweest zyn, als de lava, die eene breedte van 320. en eene hoogte van 24. voet had, haar' weg niet, tot geluk, naar eene groote diepte in den berg genomen had, welke zy geheel vervulde. Pater della Torre heeft deezen brand, als een byvoegfel tot zyn werk, byzonderlyk beschreven. (*)

Daar zyn drie wegen om den Vesuvius te beklimmen; *Wegen.* de eene aan den noordkant boven S. Sebastiano voorby de Somma. De andere, naar het westen, loopt over Resina, de derde, naar het oosten, over Ottaiano. Die over Resina loopt (†) is de moeilykste, schoon hem de reizigers

(*) Volgens de nieuwstydingen heeft de Vesuvius in 't jaar 1770. weder zeer erg gewoed, en in April eenen lavastroom naar den kant van Pompeji uitgeworpen, die 2. Italiaansche mylen lang, en 2700. schreden breed was.

(†) By Resina leest men, aangaande den grooten brand des jaars 1631., het volgende schoone opschrift, 't welk den Vesuvius met nadruklyke woorden beschryft. *Posleri, posleri, vestra res agitur.*

De berg
Vesuvius.

gers gemeenlyk kiezen. Men rydt van de Magdalenenbrug over S. Giovanni a Teduccio, wendt links over Barra en Catini naar S. Sebastiaan, 't welk een' weg maakt van twee uren. Hier gaat men op muilezels zitten, en rydt tot een hermitage S. Salvatore. Men moet eer men de ezels neemt met de boeren, die zig daar in menigte bevinden en hunnen dienst aanbieden, akkordeeren, om zig naderhand niet aan de plompheden van dat boosaartig gespuis, 't welk het schuim van 't graauw is, bloot te stellen. De boeren in dit oord woonagtig leeven hier ten deele van, en flooren zig niet aan de door den Koning opgelegde lasten. Een reiziger, die niet te zwaar is, heeft twee geleiders van doen, waarvan de eene met een' riem om het lyf, vooruitgaat, en den vreemdeling, die zig aan den riem vast houdt, helpt optrekken. De andere komt van agteren, en duwt hem voort, of pafft op dat hy niet valle.

De hermiet hier woonagtig ontvangt de vreemdelingen voor een kleine erkentenis, met ooft en wyn, het welk, vooral

Dies facam praesert alic, nudius perendino. Advertite. Vidēs ab fatu solis, ni fabulatur historia, arsit Vesuvius, immani semper clude hostilitium; ne posthac incertos occupet moneo. Uterum gerit mons hic bitumine; alumine, ferro, sulphure, auro, argento, nitro, aquarum fontibus grauem. Serius, cœcus ignescet, pelagoque influente pariet, sed ante parturiet. Concutitur, concutitque solum, fumigat, coruscet, flammigerat, quatit aërem, horrendam immagit, boet, tonat, arcet finibus accolas. Emigra dum licet. Jamjam erititur, erumpit, mixtum igne lacum exornit, praecipiti ruit ille lapsu, seramque fugam praevertit. Anno 1631. Kgl. Jan. summiatatus servavit, syretus oppresit incantos & avidos, quibus lar & supellex vita potior. Tam tu, si sapiis, audi clamantem lapidem. Sperne larem, sperne sarcinulas, mora nulla fuge. Antonia Suarez Messia, Marchione vicil, praefecto viarum.

vooral by de terugkomst van eene zo vermoeyende reis, *De berg Vesuvius.* zeer aangenaam is. Van hier neemt men de reis te voet aan, en dat wel door een vrugtbaar dal tusfchen den Vesuvius en twee bergen, de Somma en de Ottaiano. De *Somma* beftaat uit eenen rots, die met allerlei ftoffen uit den Vesuvius bedekt is. De laagen van den rots liggen horizontaal, zyn' kleur is graauw en krytagtig, maar de daarop liggende aarde bruin. Het fchynt niet, en dat is ook de meening van della Torre, dat deeze en de omlyggende bergen ooit gebrand hebben, fchoon Serrao heeft het tegendeel beweert.

De fpits des Vesuvius is omtrent 400. vademen van de Somma af. Het gemelde dal, dat hem half omringt, is 3000. vademen lang, gevolglyk heeft de berg omtrent 6000. vademen in den omtrek. De andere helft van den omtrek is ongelyk en vrugtbaar, en wordt *Atrio del Cavallo* genoemd. Dit dal en het *Atrio* fcheiden rondom de kaale zandige fpits des Vesuvius van zynen vrugtbaaren rug, zo dat de heerlykfte landeryen en wynbergen ongeveer tot aan de helft van zyne geheele hoogte reiken. De helft van den Vesuvius is naar de waarneemingen van della Torre omtrent 140. vademen loodrecht boven de zee verheven. Hy bevond de hoogte des kwikzilvers den 1. July 1762. op het *Atrio* 26. duim 4. lynen, en op den top des bergs 25. duim $7\frac{1}{2}$ lyn, en aan het ftrand der zee 27. duim $6\frac{1}{2}$ lyn.

Het dal is meeft met puimfteen, fchuim, flukken van lava en afch gevuld, en met de zelve ftoffen is ook de overige fpits des Vesuvius bedekt. Ter regter hand vertoonen zig groote klompen lava van 't jaar 1737. en daarna ook die van 1755. Hier en daar bemerkte men in het fluk van den Vesuvius, dat over het *Atrio* en 't

*De berg
Vesuvius.*

dal uitsteekt, in verscheiden hoogtens de openingen, waar de lava by verschillende uitbarstingen is uitgekomen, schoon deeze gaten in 't vervolg meest weder verstopt worden, en daardoor niet zeer zichtbaar meer zyn.

Als men het gedagte dal door is, doet zig een weg op, die minder moeilyk te beklimmen is dan de andere plaatsen. Hier begint men den berg te bekloueren; het zand en de asch, waarmede hy bedekt is, geeft toe, en doet dikwyls den voet even zo veel te rug glyden als men hem voorwaards gebragt heeft. Schoon de hoogte maar omtrent 350. vadem bedraagt, heeft men dog meer dan een uur tyds van nooden, en zou zonder de hulp der geleiders mischien nooit boven op komen. De hette en de scherpe brokken schuims maaken, dat de laarzen ten deele verschroeyen, ten deele scheuren, en dat deeze reis byna altyd een paar oude laarzen kost. De geleiders gaan des ongeagt barvoets, maar de zoolen hunner voeten zyn door het daaglykch op- en afkloueren zo verhard, als het hoorn van een' paardenvoet. Die geenen, welken den berg op een' tyd beklimmen dat hy rook en steenen uitwerpt, moeten voor den wind afgaan, die hun anders alles te gemoet voeren en in gevaar brengen zoude.

Het sponsagtige uitgebrande keizelzand is wel ligter dan de gegravene puzzolana, maar tot kalk even zo goed, alsoo het van de harsagtige, glas- en kalkaartige deeltjes eene voortreflyke geschiktheid krygt tot het zamenbinden der bouwstoffen.

Na een' weg van anderhalf uur afgelegd te hebben, van de hermitage af gerekend, bereikt men de oppervlakte des bergs, waar, gelyk aangemerkt is, by den brand van 't jaar

't jaar 1755. nog een kleiner berg, die 80. voet hoog is, *De berg*
 en een' rug van 200. voet heeft, is om hoog gerezen. *Vesuvius.*

Van deeze hoogte geniet men een heerlyk uitzigt. De oppervlakte is geheel met zwavel en met aangefchoten zout bedekt. De grond is onophoudelyk warm, en uit de reeten stygt hier en daar rook om hoog. De uiddampingen, *Fumarole* genaamd, zyn altyd warm en vogtig, gelyk by de Solfatara. Dat zy zwavel en veel zouts met zig voeren, blykt daaruit, dat zig aan den rand zwavel en ammoniakzout zet. Staalen uurwerk-kettingen, of wat men van zilver by zig heeft, beslaat in weinig uren zodanig van die uitwaasfelingen, dat men moeite heeft, het weder gepolyft te krygen.

Van de oppervlakte des Vesuvius' af tot aan den kleinen berg zyn omtrent 260. schreeden, en de kleine berg heeft beneden in den omtrek 770. vademen. Hy ontfond uit de groote menigte van steenen, schuim, asch, en zand, welke de berg in 't jaar 1755. op zyne oppervlakte wierp. Dog de zyde naar den kant van Ottaviano viel in 't jaar 1759. weder in.

Als men deezen kleinen berg beklommen heeft, ver- *Mond van*
 toont zig de binnenste opening van den mond, die *den Vesu-*
 ne gedaante zo dikwyls verandert, dat men 'er niets *ius.*
 bepaalds van zeggen kan. De rand is omtrent 4. voet dik. Van hier klimmen sommigen, als de rook niet al te zwaar is, omtrent 100. voet naar beneden, dog de minste reizigers hebben lust zig in eengevaar te begeeven, waarvan geen nut te trekken is. De weg is zeer steil, dewyl men langs de hier en daar uitsleekende steenen moet afkloueren. Pater della Torre daalde in het jaar 1752. den 2 May in den mond neder. Hy zag veele reeten, waaruit een heete damp voortkwam. De grond

*De berg
Vesuvius.*

was met eene ongelyke poreuse korst een duim dik overtogen; van buiten had die eene geelagtige en van binnen eene witte kleur, daaronder lag eene tot kalk geworden' stof, die veel zwavel schein te bevatten, en dan kwam de natuurlyke massa van den berg, die 'er gelyk een glasaartige steen uitzag. De steenen lagen ordentlyk in laagen gelyk als op andere bergen, en waren niet door het geweld van 't vuur op malkanderen gefineten. Gevolglyk is de berg niet, gelyk sommigen meenen, allengskens door verscheidene uitbarstingen ontstaan.

Beneden had de mond, even als boven, 900. vademmen in den omtrek, tot op de diepte van 100. voet, want dieper was het niet mooglyk te komen. Dog hy zag veele ontoeganglyke hopen, aan een van de welken men het binnenste maakfel en de beddingen van den berg onderkennen kon. De hoofdopening was de eigenlyke afgrond, waaruit een dikke schadelyke zwaveldamp oprees. De grond der binnenste vlakke, waarop hy stond, had veele openingen, en was hier en daar naauwlyks 10. duim dik.

Den 16. October van dat jaar waagde della Torre deeze gevaarlyke reis in den mond des bergs nog eens. Alzo de wind den rook van de groote hoofdopening afdreef, klom hy op een kleinen heuvel van 12. voet, die een weinig over deeze opening heen stak, en zag in den regten afgrond benedenwaards, dog kon niets dan een sterk vuur, gelyk als in den oven eener yzer-smeltery, ontdekken. Om van de diepte te oordeelen wierp hy 'er een steen in. Dog deeze was pas half weg beneden, toen Della Torre eensklaps een zwaare damp te gemoet kwam, die hem byna verftikt had, in-
dien

dien hy niet in alleryl terug gelopen was. Egter dagt hy *De berg* uit den weg dien de steen afgelegd had, dat het vuur wel *Vesuvius.* op een diepte van 90. vademen zyn kon. En was het zelfs nog dieper, zo bleef het dog altyd ver boven de oppervlakte der zee verheven.

In July 1754. had zig de lava, die uit de bovenste opening des bergs gelopen was, aan deszelfs rand verhard, en, toen de berg in 't jaar 1755. begon te woeden, bleeven de uitgeworpen' steenen op den rand liggen, en daaruit ontstond de kleine berg, die den inwendigen kolk allengskens vulde, en omtrent 80. voet boven de oude oppervlakte uitstak. Hy wies in April van dat jaar zodanig aan, dat hy maar 23. voet van den ouden rand af was, zo dat men 'er gemaklyk kon in neder klimmen. Tegenwoordig kan men wegens den rook zelden tot in den afgrond zien, gelyk voor eenige jaaren, 't welk veeligt by de eerste uitbaasling weder veranderen zal. Men moet nu zig vergenoegen met steenen naar beneden te snyten, om daaruit van de diepte, die niet zeer groot is, te oordeelen. Somwylen hoort men een onderaardsch geraas, als of de wind met gehuil uit diepe hopen uitbrak. De oppervlakte des binnensten kolks neemt allerlei kleuren aan, naar dat de dampen meer of minder deelen van een zeker mineraal met zig voeren. Nu schynt hy geel van den zwavel, dan wit van den aluin, nu weder groen van den vitriool, dan graauw van de menigte der yzerdeelen, welken de berg bevat.

Serrao berigt, dat in 't jaar 1737. aan de zuidzyde des *Menigte* kolks een klein meer was, dat byna de helft des kolks *des regen-* besloeg. Hy houdt dat voor zamengevloeid regenwater. *waters.* ter, en verzekert, volgens de tienjarige waarneemingen van Cirillo, dat jaarlyks te Napels 29. duim regen-

*De berg
Vesuvius.*

genwaters valt. (*) Gevolglyk ontvangt de opening van den Vesuvius, die eene oppervlakte van 109400. vadermen uitmaakt, jaarlyks 45000. teerlingfche vademen waters. Schoon het op den berg zo veel niet regent als op den oever der zee, fypelt 'er egter nog veel meer waters, dan boven door den mond invalt, door den rug des bergs heen, en verzamelt zig in den kolk, binnen in.

Uit dit in dampen opgelofte water ontftaan de zwaare rook en de nevels, die uit den berg opftygen. Een fterke regenvlaag ftuit den voortgang van het vuur en koncentreert het voor eenigen tyd, dog het herhaalt zig fpoedig, en wordt, als het regenagtig weder eenige maanden heeft opgehouden, naderhand des te fterker. Eenige natuurkundigen, waaronder ook Serrao, houden het regenwater alleen voldoende, om alle de verfchillende verfchyningen voorttebrengen. Anderen meenen, dat de berg onder den grond gemeenfchap met de zee heeft. Beide gedagten hebben zo veel voor als tegen zig, dat men bezwaarlyk iets befliffends voor den dag kan brengen. Dat het regenwater niet alleen voldoende is, maaken de uitbarftingen van 1631., 1698. en anderen geloofbaar, wanneer de berg zwaare ftroomen van water, zo zout als dat der zee, uitwierp, fchoon men daar tegen zou kunnen inbrengen, dat dit niet alle jaaren gebeurt, en zig ondertusfchen een groote voorraad van water vergaderen kan. Den zouten fmaak kan het van het fal ammoniak en andere

(*) De menigte daarvan is zanmerklyk, vergeleken met die van Parys, waar men gemeenlyk 19. duim rekent. Dog zy is niets in vergelyking van die, welke de Hertoglyke Modeenfche wiskundige Corradi heeft waargenomen. Deeze bevond, dat te Forno Volastro, in het landfchap Gartagnana, 102 $\frac{3}{4}$. duim waters in het jaar 1716. gevallen was.

dere mineralien hebben. Nallet is van gedagte, dat het *De berg*
zeewater, door zyn eigen zwaarte, of de drukking der *Vesuvius.*
lugt, door den losfen grond in de diepte des bergs in-
dringt, en die geweldige uitbarstingen veroorzaakt. De
uitwaasfemingen, in de lugt verdikt, kunnen mischien
de heftige regenvlaagen te wege brengen, welken dik-
wyls na drooge uitbarstingen des Vesuvius volgen.

De grootste scheidkundigen zyn van gevoelen, dat het *Oorzaaken*
vuurspuwen der bergen ontstaat van het zeewater, 't welk *der ontbran-*
de menigvuldige yzer- en zwaveldeelen in den buik der *ding.*
bergen in eene geweldige beweging brengt, en eindelyk
doet ontvlammen. Het zoute zeewater is daartoe nog
bekwaamer dan ander water, om dat het zout het vuur
voedsel geeft. De koks strooyen, tot een bewys hier-
van, zout op de koolen, om haar een' des te heftigeren
gloed te geven. De meeste vuurbraakende bergen in
Europa liggen aan zee. Het zeggen van Plinius, dat de
zee by Miseno te rug geweken is, bewyft niets. Dit was
veeleer een gevolg van de aardbeeving, gelyk men dat
ook by de zwaare aardbeeving op de kust van Lisabon
gezien heeft. Welk eenen ontzaglyken afgrond zou de
Vesuvius moeten hebben, indien men te Miseno een ver-
mindering van 't water bespeurd had? De aftogt van wa-
ter in den Vesuvius moest altyd onbemerikbaar zyn, indien
hy plaats vond, aangezien de menigte van 't zeewater.

De zwavel is de eerste oorzaak der ontbranding eens
bergs, zo wel als by den donder. Niets vat ligter vlam.
Gelyk men by een onweder een' reuk van zwavel ver-
neemt, zo ruikt men hem ook in de dampen van den Ve-
suvius. Hy werpt leevendigen zwavel uit, gevolglyk
moet hy 'er vol van zyn. Om den zwavel in beweging
te brengen en te doen ontvlammen, worden 'er maar

De berg Vesuvius. yzerdeelen met een weinig waters vermengd vereischt. De zwavelagtige zuuren en de yzerdeelen werken zo heftig op malkander, dat zy ten laaftten in vlammen uitbarften.

Lemery heeft op deeze wys eenen brandenden berg door konft voortgebragt. Hy roerde 50. pond tot stof gemaakten zwavel en yzerveifel met water door malkander, en begroef dat in een pot, met linnen toegedekt, in zyn' tuin 2. voet onder de aarde. Na agtuuren tyds begon de grond te ryzen, heet te worden, en roeten te bekoemen, waaruit een warme zwaveldamp, en ten laaftten vlammen voortkwamen. Op den grond rondom had zig een zwartgeele stof gezet, en in den pot was niets, dan een zwart overblyffel van 't veifel te vinden. Als men veifel, zuur van vitriool, en water, in een fles doet en schudt, zo flygt uit den hals een damp omhoog, die by 't naderen van een kaars vlam vat. Steenkoolen gaan ligt in brand als het geregend heeft, en daarop een sterke zonnefchyn volgt. (*) In de fcheikunde vindt men eene menigte van dingen, welke onder een gemengd zynde, eene gifting, warmte, en ontbranding veroorzaaken. Daardoor kan men de eigenschappen van den Vesuvius uitleggen, en misfchien brengen alle die stoffen iets toe. De fcheikundige doet de proeven in 't klein en gezwind, maar by de bergen, waar de stoffen niet zo zuiver zyn, moet zig van te vooren een voldoende voorraad verzamelen, eer de werkingen volgen. Wanneer egter alles reeds in beweeging gebragt is,

(*) De zee heeft in de nabuurfchap van den Vesuvius, inzonderheid by Torre del Greco, veel fteenolie in zig, die by ftil weder boven dryft, en van de vifchers met fponfen opgenomen wordt.

vertoonen zy zig, by zulk eene verschriklyke hoeveelheid, met des te grooter geweld, en houden des te langer aan. *De berg Vesuvius.*

Wanneer door de gifting in den buik des bergs een hette ontstaan is, verandert het water in dampen, die veertien-duizend maal meer plaats inneemen dan het water van te vooren. Men kan denken, wat een' kracht die dampen hebben moeten, als men de werking eener kleine *Aeolipyla* beschouwt. By de vuurpompen brengt de damp eens kookenden ketels het gantsche werktuig, voorzien met een dubbelden zuiger en arm, in beweeging. Het is dan niets vreemds, dat de dampen in den berg eene zo hevige schudding voortbrengen, en steenen van verscheiden honderden van ponden opwerpen. Welk eene kracht heeft niet het buschkruid, en nog meer het *aurum fulminans*, 't welk uit zwavel, salpeter, en *sal tartari* bestaat, en waarvan een geringe hoeveelheid ontzaglyke slagen geeft. Altyd blyft de evenredigheid van 't kleine tot het grootte. De inbeeldingskracht wordt door proeven in 't klein genomen niet zo aangedaan, maar de geweldige uitbarstingen van den Vesuvius brengen ze in verbaasdheid.

De *Lava*, of de vloeibaare stof, welke de Vesuvius by *Lava* zyne uitbarstingen in zo grootte menigte pleegt uittewerpen, ziet 'er van buiten als gesmolten yzer uit, dog van binnen gelyk eene ondoorzigtbare glas gewordene stof, of als zeifsteen. De lava gepolyft zynde gelykt veel naar slangensteen, dog is zo groen niet, maar veeleer donker graauw. By het uitvliegen uit den berg gelykt zy een dikke bry, dus loopt zy langzaam voort en is taai. Als zy koud geworden is, kan men ze met eene zee vergelyken, welker baaren zyn gaan liggen, maar die nogthans

De berg
Vesuvius.

thans een weinig golfte. (*) Trekt men iets 'er van met een stok omhoog als zy nog vloeibaar is, zo zwelt zy op en wordt poreus, 't welk van ene zeer uitzettende of liever harfge eigenschap voortkomt. Het bars zwelt in 't vuur, en wordt hard als het bekeelt. De uitzettende kragt der lava verthoont zig in de golven, hollen, grotten, en pypen, die zy in 't loopen maakt. Zy heft de binnenste vlakke des Vesuvius' tot aan zyn bovensten rand der opening op, gelyk in de jaaren 1755. en 1767. geschied is.

Men treft in de lava veele yzer- en steenagtige deelen aan, dog zy zyn 'er zeer in verdeeld, zynde de lava een negende ligter dan de gemeene steenen van den Vesuvius. De lava werkt op den zeilsteen, gevolglyk zyn 'er yzerdeelen in. De Abt Nollet vernam aan den rand des kolks een' reuk als van yzer, opgelost in geest van zout. Zy laat zig bezwaarlyk door het heftigste vuur aan 't vloeyen brengen, also veele haarer deelen reeds tot glas gebrand zyn, en anderen niet tot glas gebragt willen worden. Nollet nam in 't jaar 1749. by eenen zeer heftigen brand waar, dat de brandende klompen, die de berg uitsneet, in de lugt ten deele uit malkander gingen, en in 't nedervallen op de steenen zo plat als een koek werden; waaruit volgt, dat de glasmaaking in 't lichaam des bergs zeer onvolkomen geschiedt.

De tot stof gemaakte lava lost zig in alle zuuren op, maar vooral in vitrioolzuuren, met de welken zy sterk op-

(*) 'T welk Virgilius zeer eigenlyk *undata* noemt. De lava wordt in de volgende regels schoon beschreven:

Vidimus undantem rursus fornacibus Actnam

Flammamque globos, liquefactaque coeuvre saxa.

opbruifcht. Giet men 'er wyngceft by, en fteekt men *De berg Vesuvius.* het dan in brand, zo vertoont zig eene fchoone groene kleur. Als men deeze opgelofte ftof laat doorzygen en uitdampen, fchieten 'er kleine kryftallen van vitriool, aluin en een fpits zout aan, 't welk zig in koud water niet oploft, en uit ene vermenging van vitrioolzuur en glasaartige aarde, die in de lava bevat is, fchynt te beftaan. Waarfchynlyk wordt de lava geformeerd van zekere foorten van *pyrites*, die vitriool, aluin, en inzonderheid veel zwavel in zig hebben. Het geweld des vuurs neemt den zwavel, of het *phlogifton*, nevens het vitrioolzuur weg, en fmelt de glasaartige aarde, door bebulp van den daarin opgefloten kwarts, welke zig ook in de lava vertoont. Daaruit wordt eindelyk de lava, of een ondoorfchynend glas geformeerd, 't welk met koper- en yzerdeelen, en een' aluinaartige aarde vermengd is.

Door middel van 't fublimeeren heeft men zuiveren zwavel in de lava gevonden. Alzo zy fponsartig, hard, en geheel niet glad is, laat zy zig voortreflyk om te plaveyen gebruiken. Geheel Napels is 'er mede beftraat, en in de begravene fteden Herculanium en Pompeji heeft men het zelve ontdekt. Ook gebruikt men ze aan gebouwen, die zeer lang duuren moeten. (*)

Wegens haare hardheid kan de lava zeer wel gepolyft worden. Men maakt 'er te Napels tafelbladen, fchoorfteenlyften, tabaksdoozen en diergelyken van. De prys is zeer verfchillend, naar dat zig in de lava zonderlinge aderen

(*) De Heer de la Condamine merkt in de *Mémoires de l'Acad. des Sciences de 1757. p. 375.* aan, dat de oude Via Appia in gelykzamer lava uit oude brandende bergen geplaveid is.

*De berg
Vesuvius.*

aderen of merkwaardige vermengingen opdoen. Men maakt ook kleine kastjes met staaltjes van alle de verscheidenheden der lava, op de wys als de studioli van marmer, daar wy by de beschryving van Romen van gesproken hebben. De lava is niet gemaklyk te bearbeiten, zy wederstaat de beitel zeer. Als men ze fyn wil stampen, doet zy de beste stampers in de veizel veel lyden. (†)

De lava welke uit de bovenste opening des bergs vloeit is nooit zo glasaartig, als die uit zyn rug voortkomt, om dat de al te vloeibaare stof zo hoog zig niet verheft, als die welke meer vaste deelen heeft.

Afch.

De afch van den Vesuvius, en de lava welke het oude Herculanium bedekt, is wel zeer vermengd, dog komt egter met de tegenwoordige steenaartige lava overeen. Door het vergrootglas bezien, vertoonen zig zoutagtige, doorschynende, glinsterende deeltjes, en kleine zwarte korrels daarin. Brengt men het in 't vuur, zo geeft zy een weinig een zouten smaak, gelyk aluin. De zwarte korrels schynen hars te zyn, die vloeibaar geweest is, en de stof bekwaam gemaakt heeft tot loopen, maar koud geworden zynde, en door de veele daarmede vermengde deelen, zig niet met malkander verbonden hebben. Nollet denkt daarom, dat het geen men te Herculanium vindt een

(†) De Heer de la Condamine, die zig lang op de brandende bergen Pichnea en Chimboraco in Peru onthouden heeft, vond 'er nooit eenige stof gelyk aan de lava des Vesuvius. Dog men treft 'er een soort van zwartagtig krystal aan, *Piedra de Gallinas*, 't welk niets anders dan glas is in een' brandenden berg gesmolten. Daaruit volgt dat de brandstof in Peru vloeibaarder is, en ligter tot glas wordt.

een gewoone lava is, die egter zeer vloeibaar is geweest, *De berg Vesuvius.* en daardoor met grooter geweld voortgejaagd is geworden, zo dat zy als regendroppels, die naderhand in asch veranderen, nedergevallen is, en de bedekte stad geheel vervuld heeft. Het onderscheid bestaat alleen daarin, dat die lava minder zamenhing en vast was, dan de hedendaagsche gemeenlyk pleegt.

Nog voor eenige jaaren moesten verscheiden' menschen de dorpen verlaten, uit vrees, dat de zwaarte der asch, die op hunne huizen gevallen was, die mogt doen invallen. In 't jaar 1765. bemerkte La Lande, op een' tyd dat de berg taamlyk stil was, dat de huizen en tuinen te Portici des nagts met zulk eene asch geheel dun bestrooid waren. Naar de waarneemingen van Della Torre van 't jaar 1751. en 1754. is de lava in 't eerst nooit zo vloeibaar als op 't laaft, en ten aller laaftsten verandert zy in een ligt zwart schuim, dat uit zeer naauw t'zamen verbondene deelen bestaat.

Eenigen oordeelen dat de Solfatara, de Vesuvius en *Gemeen-* de Etna, die meer dan 50. mylen aan geene zyde de *schap van* zee ligt, eene onderaardsche gemeenschap met malkan *den Vesu-* der hebben, alzo de Vesuvius eene ontzaglyke menig- *vius met de* *Etna.* te van allerlei stoffen uitgeworpen heeft en nog uitwerpt. Dog dit is even zo weinig gegrond, als wanneer men, om de gemeenschap van den Vesuvius met de zee te bewyzen, voorgeeft, dat met de lava dikwyls visfchen, mosfelen, en zeegewasfen zyn uitgeworpen. Della Torre heeft een' vergelyking tusfchen de hoeveelheid der uit den berg gevloeide lava en den innerlyken omvang des bergs gemaakt. Hy neemt voor de hoogte der spits, welke men in 1755. zag, 130. voet aan, en 377. voor de diepte van den afgrond daar onder.

De berg
Vesuvius.

De berg kan dan 1510460879. teerlingvoeten stof bevatten, gevolgelyk zeven en dertig maal zo veel stof als 'er in 't jaar 1737. uit liep, als men naamlyk aanneemt, hoe veel ruimte zy in haare natuurlyke ligging inneemen moet. Hieruit blykt, dat de tot nog toe uitgevloeyde stof uit den eigenen buik des bergs, of uit den grond onder zynen voet liggenden, gekomen is. Het land zou door de zwaare schuddingen reeds lang verzonken zyn, indien de berg de geheele landstreek ondermynd had. (*)

Eenigen tragten de gemeenschap daardoor te bewyzen, dat beide bergen te gelyk aan 't branden raaken; anderen daardoor, dat als de eene brandt de andere ophoudt; dog hot een en 't ander is somwylen by toeval gebeurd, dog kan niet als een bewys aangenomen worden.

Als de lava eenigen tyd op laage plaatfen geraft heeft, bevrugt de lugt ze als met zout, de wind dryft 'er allerlei aarde en zaaden over, zo dat na eenige jaaren daar weder een vrugtbaar land van wordt, 't welk bebouwd kan worden. Serrao verhaalt tot een voorbeeld, dat de Dominikaanen van het klooster Madonna del Arco, noordwaards den Vesuvius, by 't graaven eens puts van 240. voet diep, drie laagten lava boven malkander, en elke reis eene laag vrugtbare aarde daartusschen, gevonden hebben, het welk bewyft, dat die streek even zo veel maalen door den Vesuvius overstroomd, en weder door menschen handen bearbeid is geworden.

Het gevaar van door het vuur van den Vesuvius verbrand,

(*) Pater Amato heeft de ongegrondheid deezer meening uitvoerlyk in zyne verhandeling bewezen, welke by de Franfche vertaaling van de historie des Vesuvius van Pater della Torre gevoegd is.

brand, van de lava overstroomd, of daaronder begraven *De berg Vesuvius.* te worden, is het eenigé niet dat de naaste landstreek van den Vesuvius en haare bewoonders dreigt, maar na lang aanhoudende vuurspuwingen ontstaan ook dikwyls besmetlyke ziekten, waarvan Della Torre een voorbeeld by den brand des jaar 1745. bybrengt.

Wy besluiten dit berigt met de schoone schildery, welke Virgilius *Aen. lib. 3. vs. 570.* van den Etna maakt, het welk men ook op den Vesuvius kan overbrengen.

— *Horrificis juxta tonat Aetna ruinis;*
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo, & candente favilla,
Atcollitque globos flammarum & sidera lambit.
Interdum scopulos avulsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub aurâ
Cum gemitu glomerat, fundoque exastuat imo.

VAN DE PUINHOOPEN TE POMPEJI, STABIA,
 PESTO, ENZ.

Na Herculanium en den Vesuvius verdienen ook de ruf. *Pompeji,* *Stabia, enz.* nen der naastgelegene stedén gezien te worden. De weg gaat van Resina langs de kust, die met aartige landhuizen en andere gebouwen bezet is. Op het dorp *Torre dell' Annunziata* is een geweerfabriek, waarin omtrent zestig man, meest voor 's Konings rekening, werken.

Pompeji of *Pompeja* werd ter gelyker tyd als Herculanium onder de asch bedolven, en aan de rivier *Sarno*, eene myl van *Torre dell' Annunziata*, by toeval, door de boeren ontdekt. Deeze plaats ligt omtrent 12. Italiaansche mylen van Napels af, aan den grooten weg van

Pompeji. Salerno, onder het zelve foort van afch als Herculanium, dog maar eenige voeten diep. De korst en aarde bedekken de oude gebouwen maar ter hoogte van eenige voeten, zo dat het hier veel gemaklyker is te graaven: men behoeft niet, gelyk te Herculanium, de stof van de eene plaats naar de andere te brengen, maar smyt alleen de daarop liggende aarde tegens de wynbergen aan. De Koning verwerft de vryheid om een stuk te doen omgraaven met weinig kosten van de bezitters.

In 't jaar 1755. werd een begin met graaven gemaakt. Het kleine getal van handen die 'er aan aarbcideden is oorzaak, dat men met de ontdekkingen niet ver gekomen is. De plaatsen waar men zoekt liggen op eene hoogte, eene halve myl van de kust. Daar vertoont zig zelfs eene stadspoor, eenige graffteden en een huis, dat ten deele zeer onregelmatig met marmer geplaveid is. In 't jaar 1765. ontdekte men het begin eens theaters, veel grooter dan dat van Herculanium. Een kleine tempel, wien het bovengewelf ontbreekt, geeft geen groote denkbeelden van de oude bouwkonst deezer plaats. De zuilen zyn van baksteen, en met stukadoorfel overtrokken; het weinige beeldwerk beklapt een slegten smaak. De Koning heeft de schilderyen van de muuren naar Portici doen brengen. De trap is smal, en van wit groenagtig schynend marmer, dat egter by het Karrarifche niet komt. Een paar op zig staande altaaren zyn nog geheel te zien. Midden in den tempel ziet men eene kapel met een' trap. Aan den voet derzelve ryzen schadelyke dampen om hoog. Het opschrift des tempels is:

*N. Popidius N. F. Celsinus adem Iſidis Terræ motibus
collapsam a fundamentis S. P. restituit. Hunc Decurio-*

nis ob liberalitatem cum effec annorum sexag. ordini suo Pompeji. gratis adlegerunt.

Dit opschrift bewyft, dat iemand die boven de zefftig jaar was niet langer *Decurio* behoefde te zyn, indien 'er geene byzondere redenen voor het tegendeel waren. De tempel heeft zig alzo zeventienhonderd jaaren zonder de minfte verandering gehouden, en de lava heeft hem voor de verwoufftingen der barbaaren en de ongemakken der lugt bewaard. Aan den muur vertoont zig nog een klein gezigt van zeer frifche kleuren, inzonderheid heeft zig het blaauw wel gehouden. Men bemerkt daarop een huis met tegelen gedekt, eene gallery met een' tuin en eene fontein, en maakt zig daaruit een begrip van den voormaelligen finaak. Het is jammer, dat men de andere fchilderyen niet aan de muuren gelaten, en zo het geheele gebouw gezogt heeft te onderhouden. Zy zouden dan een geheel hebben uitgemaakt, dat men beter beoordeelen kon, en de fchilderyen zouden, door het afneemen van de muuren en het vervoeren, zo veel niet geleden hebben.

Tot het bouwen van Pompeja is veel lava, gelyk aan de Via Appia, gebruikt geworden; een ander bewys, dat de Vesuvius voor den grooten brand van 't jaar 79. reeds veel daarvan moet uitgeworpen hebben. Men gaat nog gefladig voort te Pompeji te graaven, en heeft reeds veele fchoone dingen gevonden. De befte antieke fchilderyen te Portici, als de dansferesfen en de centauren op zwarten grond, zyn te Pompeja gevonden. Verders een' heerlyke vaas van Parifch marmer, zowel in aanzien der gedaante, als van het voorgestelde bacchusfeest van vlak verheven werk. Men kan zig nergens beter een rigtig

Pompeja. begrip nopens de inrigting van de wooningen der Ouden maaken, als door een paar geheel bloot gegravene huizen te Pompeja. (*) Alle de huizen waren vierkant gebouwd, en hadden van binnen een' plaats, om de welke de kamers rond loopen. Onder het dak was een uitstek van planken, om voor den regen beschut daaronder te kunnen gaan. De muuren der kamers zyn allen beschilderd, maar het gewelf daarboven is ingestort. De deuren zyn doorgaans hoog en breed, moettende, by gebrek van vensters, daardoor al het licht in de kamers komen. Aan de tot nog toe ontdekte huizen te Pompeja treft men geene spooen van vensters aan, maar wel op andere plaatfen, schoon het gebruik van vensters gantsch niet algemeen was. Veele kamers zyn onregelmatig, waarvan men de reden niet ziet, en dit valt des te meer in 't oog, om dat de vloer met mozaïeken is ingelegd, waarvan de invattingslinien met malkander rechte hoeken maaken.

Van Pompeja begeeft men zig oostwaards, om tusfchen *Bafco* en *Mauro*, als ware het, een groote vyver van lava te zien. Zy is rood en zwart, en veel fynder gesmolten als anders. De oppervlakte heeft een onregelmatig en als golvend voorkomen, schoon zy hard is.

Van daar keert men zig naar de andere of de landzyde van den *Vefuvius* tegens *Ottaiano*, den berg *Somma* en *S. Anaffasio*, en laat in de verte de oude stad *Nola* liggen, welke door den dood van Keizer *Augustus* in de historien bekend is. Zy was de geboorteplaats van *Jor-*

danus
 (*) Het zoude te wydloopig zyn ze te beschryven. *Winkelman* maakt 'er geleerde aanmerkingen over, in zyn tweede berigt van *Herculanium*, bl. 27.

danus Bruus, die in 't jaar 1600. te Romen verbrand *Pompeja.*
werd. Pompeji was, volgens Strabo, de gemeene ha-
ven van Nola, Nocera, en Acerra.

Eene myl van *Castell a mare*, en nog verder als Pompeja *Stabia.*
van den Vesuvius, liggen de ruinen van *Stabiæ*, tegen-
woordig *Stabia* of *Gragnano*. Galenus zegt, dat de Ro-
meinen te *Stabiæ*, uit hoofde van de schoone daarom-
streeks wasfende kruiden, welken het vee tot voedsel
dienden, de melkkuur plegten te gebruiken, en nog te-
genwoordig houdt men te Napels de daar gemaakte kaas
en de melk van *Stabia* voor de smaaklyksten. *Stabiæ* was
ook om haar water beroemd.

Fontibus & Stabiæ celebres, & Vesuvia rura. (*)

Men behoeft hier niet diep te zoeken om op de oud-
heden te komen, en zo dra men verder graaft wordt het
voorgaande gat weer toegesmeten. Om de arbeiders niet
te veel te verstrooyen, heeft het werken hier sedert een
paar jaaren opgehouden. Om de zelve reden heeft men
verscheiden verder tegens *Sorrento* by *Pragano* ontdekte
onderaardsche vertrekken laten liggen, en den ingang
tot op een anderen tyd toegemetseld. In den omtrek van
Sorrento en *Massa* geneeren zig de inwoonders meest van
kalveren voor de stad Napels te mesten, alzo daar het
vleesch ongemeen malsch en smaaklyk wordt.

Tegens over het voorgebergte van *Minerva* ligt het ei- *Capri.*
land *Capri*, bekend wogens de affchuwlyke buitenspoo-
rig-

(*) Van het mineraale water te *Castell a mare*, 't welk in de na-
buurschap ligt, heeft de geneesheer Raimundus de Maio in 't jaar
1754. eene verhandeling uitgegeven.

Stabia. righeden, welken Tiberius daar bedreven heeft. Eene ge ruinen worden zelfs voor de plaatsen waar hy zyne welluften gepleegd heeft uitgegeven.

Pesto. Het is zonderling dat van zo merkwaardige ruinen, als die van *Pesto* zyn, eerst omtrent federt vyftien jaar gesproken wordt. Deeze stad heette oudtyds *Paestum* of *Pofidonia*. Neptunus werd daar inzonderheid gediend. De zeeboezem, van waar zy omtrent anderhalve myl af ligt, heette eertyds *Sinus Paestanius*, maar wordt tegenwoordig naar de stad Salerno genoemd. Een jong schilder te Napels, die uit het nabuurige vlek Capaccio geboortig was, tekende, om het jaar 1752. 'er iets van af, en vertoonde het zyn meester. Eenige Engelschen zagen de schets, en werden daardoor begeerig de plaats zelve te bezoeken. Van dien tyd af werden de Napolitaanen, die tot zo lange toe niet wisten, dat de overblyffels gener geheele stad in hunne nabuurschap waren, opmerkzaam. De Graaf Gazoles deed 'er een togt naartoe, en liet alles naauwkeurig aftekenen, met inzicht om 'er een boek over te schryven. Thans bezoeken de meeste reizigers, die liefhebbers der oudheden zyn, deeze plaats. (*)

Men

(*) De volgende aanmerkingen zyn uit Winkelmans voorberigt voor zyne aanmerkingen over de bouwkunst der Ouden genomen, en werden in myn bywezen opgetekend. Ik had het genoeg, waaraan ik, wegens het ongelukkig einde des overledenen Winkelmans, niet zonder aandoening gedenke, deeze reis in zyn gezelschap te doen, waardoor die te leerzaamer werd.

Sedert dien tyd zyn 'er reeds verscheiden beschryvingen met plaatsen van Pesto gedrukt geworden. Eerst gaf Dumont in 1764. te Parys op 7. bladen, en Morghen in 't jaar 1767. te Napels grond-

te

Men ziet de in 't vierkant getrokken ringmuuren *Peslo.* nevens de vier stadspoorten zeer duidelyk. Zy zyn uit groote steenen, die buitenwaards als diamanten gepunt zyn, zonder kalk t'zamengezet, en hebben torens op zekere afstanden. Van binnen staan twee tempels en een openbaar gebouw, dat of eene basilica of een gymnasium geweest is. Buiten het Pantheon te Romem treft men geen gebouw uit de oudheid aan, dat zig zo geheel gehouden heeft. De eene tempel heeft beide zyne gevels nog ten vollen, en de andere meerendeels. Alle drie de gebouwen hebben rondom eene vrye colonnade, en van vooren en agteren een portaal. Aan beide de tempels telt men van vooren en agteren zes zuilen, en aan eenen op de zyden veertien, en aan den anderen dertien, de twee hoekzuilen mede gerekend. Het binnenste des tempels is, gelyk gebruiklyk is, in een muur besloten. Alle de zuilen zyn dorisch en gestreept, dog zonder voetsrukken. De zuilenwydtens in den tempel hebben niet volkomen anderhalf model, of middellyn. De langte des grooten tempels bedraagt 386. palmi van Napels, die grooter dan de Roomschen zyn, en de breedte 55.

Het

tekeningen uit op 6. bladen, volgens tekening van den Heer Jolli. De laatste zyn boven by de oudheden van Pozzuoli bygebragt geworden. In 't jaar 1768. verscheen te Londen een pragtig werk, in 't Engelsch en 't Fransch, onder den titel: *The Ruins of Paestum, othervise Posidonia, by Thomas Major.* Van dit werk moet men onderscheiden het geen in 1779. te Parys is uitgekomen: *Les ruines de Paestum, traduction libre de l'Anglois,* in folio. De platen van Dumont zyn hier weder in gebragt, en andere oudheden van Napels, Herculanium enz. 'er bygevoegd.

Pesto.

Het derde gebouw heeft negen zuilen van vooren en agteren, en agttien op elke zyde, de hoekzuilen tweemaal gerekend. Onder het kapiteel ziet men aan haar eep ongemeen konstig gewerkt sieraad, 't welk aan sommigen overeenkomt, aan anderen niet. Het gebouw houdt 205. palmen in de langte, en 92. in de breedte, en heeft, volgens gewoonte in de tempels, van binnen eene afgeslotene plaats, en drie ryen zuilen, waarvan eenigen nog staande zyn. Aan de drie gebouwen is het bovenste deel van 't hoofdstel, naamlyk de kornis, weggelaten; en alzo zy de oudste gebouwen van dorische order zyn, zo bemerkt men, dat de trigliefen en tappen niet volgens de manier, die men naderhand gemeenlyk volgde, aangebragt zyn.

Midden in de ringmuuren der stad ligt het amfitheater, waarvan nog tien ryen zitbanken, en de gewelven daaronder, zyn staande gebleven. De langte bedraagt 165. palmen, en de breedte 120. Behalven dit ontdekt men sporen van een theater, en buiten de muuren drie graftekens van tegels.

HET LUSTSLOT CASERTA.

Caserta.

De kleine bischoplyke stad *Caserta* ligt in de bekoorlyke vlakke van Capua, en heeft haaren naam van een hoog slot, *Casa erta*. Koning Karel III. thans Koning van Spanjen, kost het van den Hertog, die dezen naam droeg, om 'er een der pragtigste lustsloten van de wereld aanteleggen. Ten minsten het overtreft alle de Italiaanschen in regelmaatigheid, grootte, en schoonheid. Het plan is van Vanvitelli, wien wy reeds by verscheiden gelegenheden genoemd hebben. De Koning

ning ontbood hem van Rome, om hem het opzicht *Caserta*. over 't geheele werk optedraagen. (*)

Het slot heeft de gedaante eens langwerpigen vierkants, welks voor- een agterzyde 731., en de twee anderen 559. voet lang zyn. De hoogte bedraagt 162. voet. Het heeft van binnen vier groote plaatsen, 162. voet lang, en 244. breed. De ruimte voor de kamers tusschen deeze plaatsen en de buitenmuuren bedraagt 80. voet, de muuren mede gerekend. De voorzyde heeft vier en dertig vensters, en vier hoofddeuren, die vermiddels vier gangen, door het geheele gebouw voeren, en de vier plaatsen met den tuin verbinden. De voorzyde heeft twee paviljoenen, en in het midden een breed risaliet. Zy krygt twaalf zuilen met een schaft van 41. voet hoog. De middelste groote deur voert door een pragtigen gang, waar de koetsen kunnen inryden, het geheele slot door. Midden in het gebouw ligt een majestueuse agthoekige zaal. Vier zyden komen
tegens

(*) Vanvirelli heeft de grondtekeningen en gezigten in een pragtig werk, dat ongemeen zeldzaam is, alzo de Koning alleen het tot geschenken geeft, doen graveeren. Het bestaat uit veertien platen van 't grootste folioformaat, en heeft ten titel: *Dichirazione dei disegni del Real Palazzo di Caserta*. Uit de gezigten kan men van de grootheid der onderneeming en van de heerlyke ligging oordeelen. Het is jammer, dat geene grondtekeningen van de waterleiding, welke de eenige van dat soort in de wereld is, 'er bygevoegd zyn. Volgens den aanleg zal de stad geheel regelmatig gebouwd, en 'er fabrieken opgerigt worden. Ten dien einde zal men een kanaal van hier naar Napels graaven, om het vervoeren der waaren gemaklyker te maaken. De tyd moet leeren, of men na 't voltooyen van het kostbaare slot op de uitvoering der andere ontwerpen denken zal.

Caserta. tegens de vier plaatfen, twee tegens den gedagten gang, eene voert naar den trap, en aan de agtste zyde staat het beeld van Hercules, die door de deugd gekroond wordt, met het onderschrift: *Virtus post fortia facta coronat*, 't welk op de verovering des ryks door Don Carlos in 't jaar 1734. zinspeelt.

De verdubbelde hoofdtrap is van een treflyke bouwkunde, en ryk aan marmers. Hy bestaat uit honderd treden, elke uit een stuk marmers, 18. voet lang. Van boven valt het vrye dagligt 'er in, dog 'er is een ander gewelf boven, opdat de regen 'er niet in kome. De trap leidt naar de bovenste voorzaal, die insgelyks agt-kant, en met vier en twintig zuilen versierd is. De schaft der zuilen bestaat uit een stuk geel marmer, 18. voet hoog, 't welk te Apriceno in Apulien gegraven wordt. Vier hoofddeuren brengen in de kamers. Daar tegen over is de kapel, ter rechterhand 's Konings vertrekken, daar hy eenj heerlyk uitzigt over de vlakke van Capua, Napels, en de zee heeft. De vertrekken der Koningin liggen ten noordwesten, en de andere helft van 't gebouw is voor de Koninglyke familie bestemd. Alle de vertrekken zyn gewelfd, sterk gebouwd, en wel geordonneerd. De vertrekken des Konings en der Koningin zyn door eene gallery 138. voet lang, 42. breed, en 52. hoog, van malkander afgezonderd.

De Koning heeft zelf het bestek gemaakt van de breedte en de hoogte des gebouws, en naar dat heeft Vanvitelli het schoone plan gemaakt. Eerst zou 'er geen theater in het slot zyn, egter heeft de bouwmeester naderhand op verzoek van de Koningin 'er een gelukkig in gebragt. Caserta bestaat eigenlyk uit vyf verdiepingen, naamlyk eene gelyk met de aarde, dan eene verdieping, daarboven

ven de eerste hoofdverdieping, dan nog eene tweede, *Caserta*. dan weder eene mindere, welke in het hoofdstel aan-gebragt is. Op deeze wys vindt het gantsche hof hier plaats, zonder dat men nog andere gebouwen van doen heeft. Alles wat tot de kerk behoort is in de kelderver-trekken, half onder de aarde, geplaatst, en daaronder ko-men eerst de kelders, welken hun lugt door de vensters krygen, die in de dikke muuren, voorby de kerkvensters heen, geleid zyn.

Toen de Koning in 't jaar 1760. naar Spanjen ging, ar-beideden hier twee duizend menschen. Dat getal is na-derhand verminderd, en eene somme jaarlyks bestemd om te verbouwen. Veel werks, als het aanbrengen van bouwstoffen, wordt door eenige honderd Turksche slaa-ven en door gallyboeven verrigt.

Men staat verbaasd over den rykdom van 't slot in *Schoone* kostbaar marmer. Geen ander vorst zou dit kunnen na-*soorten van* volgen, wyl nergens zo treffelyke marmergroeven, en in *marmers.* zulk eene verscheidenheid en menigte, als in Napels en Sicilien, te vinden zyn. De Koning kan derhalven met kleine kosten zyn slot een sieraad geeven, 't welk men nergens in zulken overvloed aantrest.

De alabafteren zuilen komen van Jesuado in Apulien, twintig mylen van Napels; de geele marmers in de kapel, die naar het giallo antico gelyken, van Castro Nuovo in Sicilien; de agt en negentig dorische graauwe zuilen met geele aderen, die in de gallery gelykvloers staan, van Palermo in Sicilien. De steen wordt *Pietra di Bellemi* genoemd. De vier en twintig geele mar-meren zuilen der bovenste voorzaal zyn van Apriceno in Apulien gekomen. De trap heeft een soort van
ala-

Caserta. alabafter van Vetulana by Benevento. Andere foorten van marmer zyn uit de nabuurfchap van Napels.

Om zig een begrip van de veelerlei foorten van Napolitaanfche en Siciliaanfche marmers te maaken, heeft men in de kamers van het oude flot Caserta kleine zuilen opgerigt, die drie en vyftig inlandfche foorten vertoonen, welken aan het flot gebruikt worden. De gehouwen' fteenen komen van niet ver van Capua, en de tegels worden deele te Portici, ten deele by Capua gebakken. De groote balken komen uit Kalabrien; dog 'er worden ook veel kaffanjeboomen gebruikt. Het yzer wordt uit het ciland Elba gehaald, 't welk een groot deel van Italiën met dat onontbeerbaar metaal voorziet.

De geringe prys van 't marmer, der bouwstoffen in 't algemeen, en het arbeiden der ftaaven, maakt, dat dit verbaazende gebouw, volkomen voltooid, niet boven de vier millioenen guldens zal komen te kosten, de waterleiding daar buiten gerekend, welke alleen een millioen gekoft heeft. In 't jaar 1766. was het gebouw tot aan het hoofdgeftel gebragt, en men had drie millioenen verfpild. Het flot nevens de verdere gebouwen en tuinen zullen 86. *moggi* beftaan, of 85. Franfche *arpents*, elk van 900. vadem. De tuin wordt 50. vadem lang, en aan het einde van denzelven zal eene laan van 160. vadem naar een' tent voeren, op een' heuvel geplaatft. Behalven dat, zyn 'er nog verſcheiden door de hertogen van Caserta aangelegde boſchjes van leccini, laurieren, en andere boomen. De tuin wordt met veele marmere beelden verſierd. Voor twee jaaren waren 'er reeds omtrent honderd gereed, die ten deele kopyen van vermaarde antieken, als van den Apollo, den Schermer enz. zyn. In-

zonderheid zyn 'er veele termes onder, om dat de voo-*Caserta*.
rige Koningin zeer tegens naakte beelden was.

Van de hoogte van 't oude slot *Belyedere* kan men den
aanleg van *Caserta*, de tuinen, en de onliggende free-
ken het best overzien. Het hof outhoudt zig gemeenlyk
in 't voorjaar te *Caserta*. Als het paleis eens klaar zyn
zal, zal 'er de Koning veel gemaklyker woonen dan te
Napels, en zyn gantfchen hofftoet om zig hebben. Te
Napels zou men, uit hoofde der onliggende huizen, nooit
een zo fchoon gebouw hebben kunnen maaken, daar inte-
deel te *Caserta* de plaats groot en vry genoeg was. Van
Caserta loopt een viervouwdige laan, 3250. vadem lang
tot aan de brug *Carbonara* op den weg naar *Napels*.

De pragtige waterleiding, die het water naar *Caserta* *Waterlet*.
brengt, en alles wat de Ouden in dien fmaak gemaakt *ding*.
hebben gelyk gefield kan worden, heet *Aquedotto Caroli-*
no, en brengt het water 12. mylen van den berg *Taburno*
af, 't welk de plaats is waar de Sabyenen de gevangene
Romeinen op eene fchandelyke wys onder een' galg van
spiesfen deden doorgaan. De hoofdbron wordt *Sergen-*
to dello Sfizze genoend. Aan den voet van den *Taburno*
is de waterleiding door middel eener brug van drie boo-
gen over de *Faenza* geleid, door het dal *Durazzano* gaat
zy, vermiddels drie hooge boven malkander gezette ryen
van boogen, van den eenen berg naar den anderen. Het
meeste werk heeft zy egter by *Monte di Garzano* gekoft,
waar zy wederom van den berg *Longano* op den berg *Ti-*
fata gebragt wordt. Daar zyn drie ryen boogen in eene
langte van 1618. fchreeden boven malkander gebragt.
De hoogte des werks bedraagt 178. voet. Op zulk een
werk kan het oude Romein, ongeagt al zyne waterleidin-
gen, niet roemen. De benedenfte ry heeft negentien,

Caserta.

de andere zeven en twintig, en de derde drie en veertig boogen. De benedenste pilaars zyn 32. voet boven den grond, en waar de boog begint 18. voet dik. Zy draagen boogen die van de aarde af 44. voet hoog zyn: de bovenste ry boogen is 53. voet hoog. De waterleiding van *Aqua Julia*, die oudtyds het water naar Capua bragt kwam niet by deeze langte, en in laater tyden is volstrekt niets diergelyks ondernomen.

Onder den grooten boog leeft men: *Qua magno Reipubl. bono A. 1734. Carolus Infans Hispaniarum in expeditionem Neapoli profectus transduxerat victorem exercitum, mox potitus regno utriusque Sicilia, rebusque publicis ordinatis, non heic fornices trophaeis onustos, sicuti decussit, erexit, sed per quos Aquam Juliam celebratissimam, quam quondam in usum Colonias Capuas Augustus Caesar deduxerat, postea disjectam ac dissipatam, in domus augustae oblectamentum, suae Campaniae commodum, molimine ingenti reduceret. A. 1759. Sub cura Lud. Vanvitelli, Reg. Princ. Archit.*

Het werk onder den grond is by deeze waterleiding even zo moeilyk en kostbaar als boven de aarde geweest. Men heeft op vyf plaatsen bergen, ten deele moeten doorgraaven, ten deele doen springen, 't welk alles eene langte van 3000. vademmen bedroeg. Hier en daar hebben van de oppervlakte der bergen gaten moeten gegraven worden van 250. voet diep, welken de bouwmeester zo juist van boven wist te doen beginnen, dat zy allen regt op den gang voor de waterleiding geschikt kwamen. Waar de waterleiding over geene bergen gaat, loopt zy ter hoogte van 12. tot 15. voet boven de aarde, zo dat het muurwerk der eene zyde dikwyls op rotsen rust en 'er ingehouwen is. De gantsche langte der

der waterleiding bedraagt 2100. vadem, en op 4800. vadem heeft zy een val van 1. voet. Het water loopt 'er door in de breedte van 3. voet en 8. duim, en 1½. voet hoog. *Caserta.*

De groote kom, waarin de waterleiding het water brengt, ligt noordwaards 1600. vadem van Caserta, en is 400. voet boven den grond van 't slot. Alle deeze gewigtige waterpasfingen zyn met het eenvoudige werktuig van drie glazen flesfen zonder kykers gemaakt, en allen juist uitgevallen.

By het graaven van den grooten boog vond men ter diepte van 90. voet eene menigte van doode lichamen in een kelder, die verbaazend oud moeten zyn, alzo uit de overblyffels van Roomfche werken blykt, dat de grond byna vóór 2000. jaar reeds omtrent de zelve hoogte gehad heeft. Men kan niet wel stellen, dat men toen de lyken meer dan 20. voet diep begraven hebbe; hoe veel eeuwen zyn 'er dan vereifcht geweest, eer dat het water van de bergen een hoogte van 70. voet aarde daarover heeft gefpoeld! In den berg Garzano vond men 20. voet diep den fteen nog zeer week, als of hy zig eerst formeerde. Hy bestond uit eene zandige bedsgewyze liggende ftof, van den zelve aart als de overige harde fteen, die egter de hardheid der daar nevens liggende laagen niet bereikt had.

TERUGREIS VAN NÁPELS NAAR ROMEN,
OVER DE ABDY VAN MONTE
CASSINO.

Veele reizigers gaan by hunne terugreis van Napels *Reis van
Napels naar
Romen.*
over de vermaarde Benediktyner Abdy van Monte Casli-

Reis van Napels naar Rome. no; maar dan moet men den gantschen weg doen met huurkoetsen of Vetturini, dewyl de postweg daar niet over loopt. Als men deezen weg op de terugreis kiest, gaat men eerst tot Capua den postweg, daar wykt men regts af naar Torricello, dat 10. mylen van Capua ligt. By aanboudende regens is de weg, om zyne kleyagtigheid, naauwlyks te gebruiken.

Benevento. Etlyke mylen links af blyft de stad *Benevento* liggen, beroemd in de middeleeuwen door haare hertogen. Sedert het jaar 1677. staat zy onder de gehoorzaamheid des Pauslyken Stoels, en Paus Benedictus XIII. had eene wonderbaare genegenheid voor alles wat van *Benevento* was. Dat bisdom ligt midden in de landen des Konings van Napels, en het Napolitaansche hof heeft lang lust getoond, zig voor altyd in het bezit te stellen van dit vette beetje. Ook heeft de Koning het werklyk, by gelegenheid der laatste onlusten met den Pauslyken Stoel weggenomen, en doen bezetten. De tyd zal leeren of hy het op den duur behouden zal dan niet. (*)

S. Germano. Van Torricello ligt *Cajanello* 7. mylen af. Het is een elendige herberg midden op het veld. Van daar komt men over een' zeer steilen berg in een diergelyke te *S. Vittore*, en van daar heeft men nog 15. mylen tot aan *S. Germano*.

S. Germano is een kleine plaats van 4000. inwoonders aan den voet des bergs *Casino*, waar het gasthuis, *Ospizio*, der Abdy staat, en zig de Abt des winters veel ophoudt. Zy is van het *Casinum* der oude Romeinen maar door

(*) Het is den lezer bekend, dat sedert het uitgeeven deezes werks in 't Hoogduitsch, *Benevento* in 't jaar 1774. den Paus weder ingeraamd is.

door de *Porta Paola* afgescheiden, en ligt aan eene kleine rivier, *Fiume rapido* genoemd, nog 7. mylen van de grenzen des Kerklyken Staats. Wegens de vrees voor de Saraceenen, die op het laafst der negende eeuw hier omstrecks veel wreedheden pleegden, deed de Abt, de h. Bertarius, het klooster, op den berg liggende, versterken, en S. Germano bemuuren. Des ongeagt werd het oude klooster in de stad weder verwoest, en men vermoedt tegenwoordig alleenlyk, dat het op de plaats van het tegenwoordige gasthuis gestaan heeft.

Daar wonen altyd vier monniken in, om de aankomende vreemdelingen te herbergen. Hunne gastvryheid doet hun veel eers aan. Een zeker aantal muilezels is bestemd om de vreemdelingen den berg op te brengen, waar de beroemde Abdy ligt. Het klooster onderhoudt vyf en zeventig muilezels, die alle noodwendigheden den berg op draagen, en zo gewend zyn aan den weg, dat zy geen dryvers noodig hebben, en altyd ledig alleen terug komen. Zy hebben niet meer dan een uur van doen om den hoogen berg met hunnen last te beklimmen. Alle de reizigers, van den prins tot den bedelaar, worden in de Abdy geherbergd. De pelgrims, die altyd boven gehuisvest worden, belooopen somtyds een getal van ruim tweehonderd. Somnigen beweeren, dat de Abdy maar 50000. Duitfche daalders inkomen heeft, dog vermoedlyk heeft zy meer, wyl het anders onmooglyk was zulk eene gastvryheid te oeffenen.

Van de oude stad *Casinum* vertoonen zig nog ruinen. Zy lag op den rug des bergs, zuidoostwaards van de Abdy, in het nieuwe Latium, thans *Campagna felice*, of *Terra di lavoro* genoemd. Varro had hier, in den omtrek nu *I Monticelli* genoemd, een landhuis, waar hy zyn schoon werk

Reis van de re rustica schreef. Hy beschryft deszelfs ligging in 't *Napels naar* 5. hoofddeel van het 3. boek. Cicero verwyf aan Marcus Antonius, dat hy deeze eerwaardige plaats door zyne buitenspoorigheden onteerd heeft. (*) Theodorik, Koning der Gothen, verwoefte de stad, en liet niets dan de tegenwoordige puinhoopen over, waaronder de zogenaamde kapel del *Crocifisso* het merkwaardigste is. Zy was eertyds een tempel in de gedaante van een Grieksch kruis, die zig wel gehouden heeft, en wel klein, dog goed gebouwd is. Hy bestaat uit groote gehouwen steenen, die ten deele 8. of 9. voet lang, en zonder kalk op malkander gelegd zyn. Zyne langte is 50. en de breedte 35. voet. Het gewelf is laag, en met vier openingen voorzien, waardoor tegenwoordig egter geen licht invalt, wyl de geestelyke daarboven woont. De bouworder is toskaansch, in boersch werk. Zyn geringe omtrek en ongemeene stevigheid heeft hem nu reeds agttien eeuwen in stand gehouden, zonder dat de woede der barbaaren hem heeft kunnen beschadigen.

Niet ver van daar liggen aan den weg naar Romen overblyffels van een oud amfitheater, welks kampplaats, *arena*, 200. voet lang is, zonder de zitplaatsen, die geheel vervallen zyn, mede te rekenen. De muuren hebben eene hoogte van 57. voet. De vyf groote ingangen zyn 26. voet hoog en 13. breed. Men ziet nog de hokken voor de dieren, en de kanaalen, die 'er het water, misschien om scheepsgevegten te houden, inbragten. De muuren

(*) *Studiorum suorum M. Varro illud voluit diversorium. Quae in illa villa dicebantur! Quae cogitabantur! Quae literis mandabantur! Jura populi Rom. monumenta majorum, omnis sapientiae ratio, emnisque doctrina. Philipp II.*

muuren zyn van buiten van bakfteenen, en met ruiten, *Reis van*
 't welk de Ouden *opus reticulatum* noemden. In 't jaar *Napels naar*
 1756. ontdekte men hier een opschrift. Het theater, *Romen.*
 dat op eenigen afstand ligt, is byna geheel vervallen.
 Men onderscheidt maar alleen de ronde plaats voor de
 aanschouwers, welke 283. voet in de middellyn heeft.
 Hier en daar heeft men ook spooren van onderaardsche
 waterleidingen gevonden, gelyk ook een stuk eener heir-
 baan, die met onregelmaatige vyfhoekige steenen, gelyk
 de *Via Appia*, bestraat is.

Daar zyn vier wegen om den berg der abdy van Monte *Monte Cas-*
 Casino te beklimmen. Drie zyn zo steil en gevaarlyk, *fino.*
 dat zy zelden gebruikt worden. De vierde is in 't jaar
 1720. met veel bogten aangelegd en bestraat geworden,
 zo dat de muilezels hem taamlyk wel beklimmen kunnen.
 Onderweg wordt eene kapel getoond, waar zig de dy van
 den h. Benedictus, en een kruis, waarop zig zyn knie, in-
 gedrukt zouden hebben. Boven op den berg overziet men
 de groote breedte des kloofsters van 525. voet. Maar ook
 deeze verbaazende grootte is het eenige merkwaardige, als
 men den ouden ingang, waar de h. Benedictus gewoond
 heeft, 'er niet onder rekent.

De Abdy (*) is in de kerklyke historie zeer beroemd.
 De h. Benedictus heeft, zo men wil, ze in 't jaar 529.
 gestigt. Zy werd verscheiden maalen door de Lombard-
 den

(*) *Erasmii Gattolæ Cajetani Historia Abbatia Casinensis* is een ge-
 leerd, maar zeer wydloopig werk, over de historie deezes kloofsters,
 't welk in 1734. in vier foliodeelen te Venetiën gedrukt werd.
 Eene korte beschryving der merkwaardigheden deszelven heeft Fla-
 vio Marra in 't jaar 1751. uitgegeven, onder den titel: *Descrizione*
Istorica di Monte Casino.

Monte Cas- den geplonderd en verwoeft. Dog de hertogen van Be-
sno. nevento herstelden ze weder, en beschonken haar zeer
 ryklyk. De Abdy verkreeg van tyd tot tyd groote vrybe-
 den, inzonderheid van de pauzen, (†) en werd de toe-
 vlugt van verscheiden vorsten, gelyk zy ook verscheiden
 pauzen en kardinaalen voortgebragt heeft. Zy was een
 geruimen tyd de zetel der geleerdheid, en haare monni-
 ken stigteden de Salernitaansche school om het jaar 1060.
 ten minsten beweert dat Moreau in zyne in 't jaar 1672.
 uitgegeven nooten over het bekende boek, in 't jaar 1100.
 geschreven, *de conservanda bona valetudine liber scholæ Sa-*
lernitanæ.

In het bovenste deel des kloosters, 't welk naar de
 kerk loopt, en het Paradys genoemd wordt, staan zes-
 tien marmeren beelden, waaronder de h. Gregorius II.
 van le Gros is. Een prachtige marmeren trap leidt naar
 de kerk. Het portaal is van ionische order, en uit zekeren
 steen des bergs Casfino gebouwd. De deur, 18. voet
 hoog, is met brons beslagen, waarop de goederen, die
 de Abdy in 't jaar 1124. bezat, met zilveren letters aan-
 getekend staan. Het gebouw werd in het jaar 1649. be-
 gonnen, en is binnenwerks 196. voet lang, 54. hoog en
 59. breed, zonder de kapellen. Het gewelf rust op groo-
 te pilaaren. De dorische zuilen, 11. voet hoog, van Oo-
 sterfch graniet, heeft reeds de Abt Desiderius uit het
 Oosten doen komen, en men vond ze na de aardbeeving
 van het jaar 1349. weder. Men staat verfeld by 't inko-
 men

(†) Paus Urbaan II. noemt de Abdy in eene bulle van 't jaar
 1092. zeer zonderling, *caput omnium monasteriorum, quia ex eodem*
loco, de Benedicli pectore, monastici orâinis veneranda religio, quasi de
Paradisi fonte manavit.

men in de kerk over de pragt aan marmer, verguldfel, en *Monte Cas-*
sieraaden; egter moet men bekennen, dat zy den *Napo-fino*.
litaanschen smaak, naamlyk overlaading van kostbaaren
opfchik, verklapt, en niet naar de spaarzaame keus der
kerken te Romē ingerigt is.

De vloer der kerk is met marmer ingelegd, en daar
onder ligt nog de oude van gemelden Desiderius. De
wanden zyn met marmer overtrokken, en dat weder met
andere harde en kostbaare steenen ingelegd. Men ziet
er de figuren van de kruisen in van verscheiden geeste-
lyke ridderorders, als die der Tempeliers, die van Cala-
trava enz. Het grootste schilderstuk van Luca Giordano,
in den middelgang der kerk, stelt haare inwyng door
Alexander II. in 't jaar 1071. voor. De meester heeft
zig zelve daarin, voor een' monnik staande, afgebeeld.
De schikking van dit uitvoerige stuk is schoon, dog de
perspectief niet genoeg in agt genomen, zynde de beelden
des voorgronds, naar evenredigheid van die in den agter-
grond, te klein uitgevallen. Aan de zyden der vensters
ziet men verscheidene wonderwerken van den h. Bene-
dictus, de portraiten van twintig pauzen, die Benedikty-
nen geweest zyn, en twintig zinnebeelden van deugden.
Alles dit voltooide de vlytige Giordano binnen het jaar.
Aan de zyden deezer schilderyen zyn ryke versieringen,
en inzonderheid veel verguld metaal en stukadoorfel.
Dog alzo het klooster zeer onderworpen is aan het in-
flaan van den blixem, en die voornaamlyk het metaal
zoekt, hebben de verguldfels veel geleden. (*)

In

(*) De natuurkundige oorzaken van de menigvuldige beschadi-
gingen door het onweder zyn niet gemaklyk te bepalen. Eens-
trof de blixem de bibliotheek van 't klooster, en men gaf den goe-

*Monte Cas-
sino.*

In de zydgangen hebben verscheiden meesters nog andere wonderen en gevallen van S. Benedictus geschilderd. De frische lugt op deezen berg onderhoudt op de schilderyen een ongemeen leevendige kleur, zo dat zy der kerke een vrolyk aanzien geeven. De agt kapellen, ter zyde aangebragt, hebben alle marmere leuninggen, en schoone zuilen van uitgezogte soorten van marmer. In de tweede kapel ter regterhand rust de h. Karloman, een oom van Karel den Grooten. Het schilderstuk vertoont, hoe hy het kleed der Benediktynen van den h. Paus Zacharias ontvangt. Ter regter hand ontnemen roovers hem het vee van 't klooster, 't welk hy hoedde, en ter linkerhand klaagt hy 'er over aan den abt.

In de derde kapel heeft Giordano drie wonderwerken van den h. Benedictus zeer schoon geschilderd. In de vierde ziet men de byeenkomst van Paus Adriaan II. van Keizerin Engelberga en Lodewyk, Koning van Lotbaringen, in 't jaar 866. De laatste was in den ban gedaan, om dat hy zyne gemaalin verftoten, en een andere vrouw, waarop hy zeer verliefd was, genomen had. Het martelaarschap van S. Bertarius door Vanni heeft een' buitenspoorige ordonnantie, maar anders veel goeds en een kragtig koloriet.

De eerste kapel ter linkerhand is met een stuk van Paul de Matteis versterd, verbeeldende den jongen Tobias, die zynen blinden vader de oogen met vischgal besmeert, het welk wel wat koel uitgevoerd, maar aangenaam gekleurd is. In de tweede heeft Solimene den doop van Christus,

den paters na, dat de hemel dat gedaan had om hen te spaaren, want was de blixem in den wynkelder geslagen, zo waren zy allen getroffen geweest, maar by de boeken kon hy niemant vinden.

Christus, in de derde Luca Giordano drie stukken ge-^{Monte Cas-}
schilderd, naamlyk de h. Apollinaria, die op het water^{sino.}
wandelt, Petrus, en den h. Benedictus, die eene schuit,
als eene zinspeeling dat zy stuurlieden der kerk geweest
zyn, stuuren, en eindelyk de h. Benedictus, die eenen
monnik verschynt. De vierde kapel is den h. Victor ge-
wyd. Giordano heeft hem voorgesteld als nog Abt De-
fiderius zynde, en weigerende de Pauslyke kroon aante-
neemen. (*)

Het hoofdaltaar is door een dubbelde marmeren balu-
strade afgezonderd; tien genii van brons staan 'er op, en
draagen allerlei zinbeelden, doelende op de waardigheden
welken de leden deezer order bekleed hebben. Vier
grootte pilasters met marmer bekleed draagen de koepel.
Het hoofdaltaar wordt voor een uitvinding van Michael
Angelo gehouden. Het is ongemeen kostbaar. De trap-
pen zyn van alabaster, en de voormuur is met verde an-
tico, lazuursteen, amethyften, enz. ingelegd. Binnen
in rusten de beenderen van den h. Benedictus en de h.
Scholastica. De dertien lampen, welken daarvoor brand-
den, speelen op de dertien fakkelen, tusfchen de wel-
ken men de ziel des heiligs na zyn' dood zegt gezien te
hebben. Zyne beenderen zyn viermaal opgegraven ge-
worden, naamlyk in 1066., 1486., 1545. en 1659. tel-
kens zyn 'er geregtlyke gefchriften over opgesteld; ten
minften de monniken zoeken 'er door te bewyzen, dat
zy regtmaatige bezitters van dat heiligdom zyn. (*)

Op

(*) Eindelyk besloot hy 'er in 't jaar 1086. toe, en nam den
naam van Victor III. aan.

(†) Tegens de Benediktynen van Frankryk, die beweeren, dat
de waare beenderen in hunne abdy van Saint Benoit sur Loire be-

*Monte Cas-
fino.* Op de eene zyde van 't altaar ziet men het gedante-
ken van Vido Ferramosca, die der kerke in 't jaar 1532,
veele goederen maakte, dog de erfgenaamen vondengoed
die voor hun zelven te behouden. Ter linkerhand is het
grafteken van Petrus de Medicis, een broeder van Leo X.
waartoe San Gallo de tekening gemaakt heeft. Hy kwam
in de rivier Garigliano om 't leeven, toen hem het Fran-
sche heir vervolgde. De koepel boven het altaar stelt
verscheiden wonderen der twee boven gedagte heiligen
voor. Agter het zelve ligt het koor, welks gestoeltens
schoon gewerkt zyn. De lambris verbeelden de beroem-
de mannen der order in basrelief.

Het koor is met vier groote stukken van Solimene ver-
sierd. Het eerste ter regter hand vertoont den h. Rat-
chis, Koning der Lombarden, nevens zyne gemalin Ta-
sia en dogter Ratrudis. Hy ontvangt het orderkleed van
den h. Paus Zacharias. Zy begaven zig, zo als de ver-
telling luidt, in dit klooster; Ratchis leide een wynberg
aan, die dicht by 't klooster gelgen is en het toekomt,
en de beide vorstinnen stigteden het klooster Riumarola.
De zamenstelling van 't stuk en 't koloriet zyn goed,
alleen valt de agtergrond te veel in 't bruine. De
roode kleederen der soldaaten op den voorgrond zyn te
leevendig.

Het tweede stuk verbeeldt den h. Marcus, die naar
Frankryk gezonden werd, en onder weg alle kreupelen

waard worden. De Abt Angiolo della Noce schryft, in zyne kro-
nyk van Monte Casino, by gelegenheid van de ontblooting d'ezet
reliquien in 't jaar 1659: *Nunc dimittis servum tuum, Domine, in
pace, quia viderunt oculi mei sanctissimum Patriarcham Benedictum,
Italicae decus, Gallia desiderium.*

en kranken gezond maakte. Ter linker hand vertoont ^{Monte-Cas-}zig de Patricius Tertulus, die, vergezeld van vier groot ^{fino.}te heeren, den h. Benedictus een bezoek geeft. Het behoort onder de schoonste stukken van Solimene. De karakters der koppen zyn voortreflyk, inzonderheid by eene vrouw op den voorgrond die een kind draagt.

Het derde vertoont het martelaarschap der h. broeders Placidus, Eutichius, Victorinus en hunne zufter de h. Flavia, welken door Manuka, een hoofd der Saraceenen, omgebragt werden. Het ligt is wat verftrooid, maar de groepen zyn wel geordonneerd. De beul met het zwaard heeft eene verkeerde ftelling. De vierde en groote fchildery ftelt den h. Maurus en Placidus voor, die 't orderskleed zig laaten omhangen. Het is te zwart geworden, en doet daarom geene werking.

Op veele plaatsen der kerk ziet men figuren van *pietre commesse*, of ingelegde fyne harde steenen. Het is een foort van mozaiek met groote ftukken. De *confessioni*, of de onderaardfche groeve voor de lyken des h. Benedictus en der h. Scholastica, is in 't jaar 1544. in rots gehouwen. Zy beftaat uit drie kapellen, die met marmere en fchilderyen, meest uit het leeven des heiligs genomen, pronken.

De fakristy der kerke heeft fchoone fchilderftukken van Sebastiaan Conca, en goede ftukadoorfels. Zy bezit een' grooten fchat aan zilverwerk, gelyk men uit den rykdom der monniken ligt kan opmaaken. De eetzaal, de bibliotheek, (*) en inzonderheid de charterkamer verdienen gezien te worden. De laafte heeft een' grooten voorraad

(*) Mabillon spreekt van de bibliotheek en haare zeldzaamheden in zyn *Diarium Italicum*.

*Monte Cas-
sino.* raad van gewigtige dokumenten, die allen in de schoonste order zyn. Zy beslaat drie kamers, waarin men onder anderen ook de apostelen Petrus en Paulus, door een' Griek in de negende eeuw geschilderd, aantrest.

*Kamers van
S. Bene-
dictus.* Inzonderheid moet men de kamers van den h. Benedictus, en den toren, waar naar toe een kleine gang loopt, wegens de verzameling van stukken der grootste meesters, niet voorbygaan. De eerste kamer, welke buiten den toren ligt, en als een voorkamer uitmaakt, bevat zeven en zeventig uitgelezen stukken van allerlei grootte, waaronder b. v. de h. Petrus van Guercino, een Christus met de doornenkroon van Guido. In de tweede kamer heeft Benedictus gewoond. Men heeft ze met een marmeren altaar, veel zilvergereedschap en schilderyen, versierd. Onder de laatste zyn inzonderheid merkwaardig, eene Maria van Julius Romanus, een stilzwygen van Hannibal Caracci, door Dominichino gekopieerd, de h. Benedictus van Solimene, enz.

Ter regterhand des altaars gaat eene deur in de derde kamer, waarin de allerbeste schilderyen hangen. Aan 't gewelf, dat met verguld stukadoorfel versierd is, heeft de Ridder Arpino de schepping van Eva uit Adams rib geschilderd. Onder de uitgezogte stukken hier te vinden tekenen wy aan, eene Maria van Raphaël, eene andere van Guercino, den doop van Christus door Guido, eene kopy van de vermaarde Verheerlyking van Raphaël, door een' zynen leerlingen gedaan. De h. Benedictus, die zig, om zyne lusten te dooden, in de doornen wentelt, van Luca Giordano. De schets van de boven aangewezen schildery deezes meesters van de inwyng van de kerk, dezer Abdy, die al zo schoon als het stuk zelf is. Eene heilige familie in den smaak van Raphaël, door

door Hannibal Caracci. Maria, den kleinen Joannes *Monte Cas-*
 wenkende dat hy het kind Jesus niet wakker maake, een *sino.*
 zeer bevallig stuk van Domenichino. Eene rust in Egip-
 ten, van den zelve meester, voortreflyk gekleurd, en
 vol uitdrukking. Men ziet 'er een engel op, het kind
 Jesus vrugten toereikende. Een heilig avondmaal van
 Jakob Bassano. Eene voortreflyke tekening van Josef
 van Arpino, verbeeldende Christus aan een zuil ge-
 bonden.

Uit het venster ziet men den grond des ouden torens,
 welks muuren tien voet dik en vermoedlyk nieuwer zyn
 dan van S. Benedictus' tyden, alzo het niet waarfchynlyk
 is, dat toen zo kostbaare muuren zouden gebouwd zyn.
 Tegen over het venster is een klein oratorio van alaba-
 ster, met vergulde basreliefs versierd.

Het nieuwe gebouw, dat in 't jaar 1704. begonnen
 werd, ligt tegen 't westen en noorden, en is geschikt
 ter huisvesting van dames en aanzienlyke heeren. Het
 wordt *Foresterio de' nobili* genoemd. Boven de eetzaal,
 en waar de pelgrims zig ophouden, staat *Xenodochium*
Peregrinorum. De monniken bedienen ze aan tafel, maar
 een is 'er die 't voornaamste opzigt over het onthaal heeft.
 Beneden woont het werkvolk, welken het klooster het
 noodigst heeft.

Een kwartier uurs van de Abdy ligt het kleine klooster *Albaneta.*
Albaneta, waarvan de kerk in 't jaar 1729. nieuw gebouwd
 is. De monniken gaan 'er naar toe om zig te verlustigen,
 en voor de krankten zyn bezondere vertrekken aangelegd,
 alzo hier de lugt voor ongemeen zuiver gehouden wordt.
 De h. Ignatius hield zig hier in 't jaar 1538. veertig dagen
 op, om godsdienstige oeffeningen te verrigten, en sinned-
 de ondertusfchen het ontwerp zyner nieuwe maatschappy.

Con-

*Monte Cas-
fino.*

Constantinus Cajetanus heeft daaruit willen bewyzen, dat de Jesuïeten afstammelingen zyn van de Benediktynen; maar de order der laatsten is niet volgens een zo gevaarlyk plan als de maatschappy der Jesuïeten ingerigt, en men heeft nog nooit reden gehad, die uit drie ryken te verjaagen, gelyk onlangs den Jesuïeten gebeurd is. Ondertuschen is het vertrek, 't welk Ignatius bewoond heeft, de eer wedervaaren van in een oratorium veranderd te worden.

De vermaarde Abdy Monte Casfino bestaat ongeveer uit vyf en dertig monniken, eene menigte bedienden, en omtrent dertig medeleden, die zig buiten de Abdy ophouden. Alle jaaren wordt 'er een nieuw Abt verkoren, en dat wel uit monniken van 't klooster zelve, schoon alle de abten de verkiezing bywoonen, die tot de twee en zeventig kloosters der verzameling van Monte Casfino behooren. Alle de vreemdelingen, welken de Abdy bezien, kunnen de beleefdheid der monniken, en hunne dienstvaardigheid, niet genoeg roemen.

Zo heerlyk als de ligging deezer Abdy is, en zo weinig het den ryken monniken aan aardfche geneugten ontbreekt, staat hun verblyf egter dikwyls aan zeer ontzaylyke toevallen bloot. De hooge ligging maakt dat de stormen hier menigvuldig, en de onweders geweldig zyn. Zelden gaat 'er eene maand voorby, dat niet het een of ander huis door den blixem getroffen wordt, en schoon 'er zelden brand of merkelyke schade door veroorzaakt wordt, doet het nog altyd eenige schade, en jaagt den monniken een schrik op 't lyf. Een ander onheil zyn de aardbeevingen, die men 'er byna om het halve jaar gevoelt. Den eersten zondag der vasten van het jaar 1752. bespeurde men vyftien stooten. Zy zyn wel zo zwak, dat zy geene kwaade gevolgen hebben, en de bewoonders der Abdy worden

door

door de gewoonte 'er geruff by. Egter zyn zy in een *Monte Cassino* gestadig gevaar, vooral daar het klooster reeds eens door *Cassino* een' aardbeeving geheel vernield is geworden.

De berg *Cairo*, by de Abdy gelegen, is zo hoog, dat *Hooge berg.* men van zyn kruin by helder weder ter wederzyde de kusten van 't koningryk Napels, en zo wel de Adriatische als de Middellandsche zee zien kan. Vier mylen van daar ligt oostwaards *Venafro*, beroemd by de Ouden uit hoofde zynere olie. (†) Eene myl van Monte *Cassino* ligt ook *Aquino*, de geboorteplaats van den h. Thomas *Aquinas*.

Op den weg van Monte *Cassino* naar *Romen* komt men *Reis van* over *Trofinone* en *Ceprano*. Men kan ook den weg *Napels naar* over *Arpino* neemen, in welks nabuurschap *Cicero* gebo *Romen.* ren werd. De plaats heet tegenwoordig *Villa di S. Domenico*, om dat de *Domenikaanen* hier een klooster hebben, 't welk op een eiland in den *Fibrino* ligt, eer die rivier in den *Garigliano* valt. *Cicero* beminde dit landgoed by uitneemendheid. Hy schryft aan zynen vriend *Atticus*, met wien hy 'er zig dikwyls onthield: „ Ik „ bemin het eiland in den *Febrinus* zo zeer als u; „ het is de geboorteplaats van my en van myn' broeder. — Ik vind hier een deugdzaam volk, offer- „ handen van landlieden gedaan, en natuurlyke schoonheden, die meer te schatten zyn dan al het goud en „ marmer in de groote paleizen.

Cepra-

(†) — *ubi non Hymetto*

Mella decedunt, vividisque certat

Bacca Venafro. Horat. II. Ode 6.

Plinius roemt de plaats insgelyks. *Venafranum* zonder verder byvoegfel is zo veel als de schoonste olie. Zo gebruikt *Javenalis* dat woord:

Ipse Venafrano pissem persundit. Sat. V. vs. 26.

Anagni. *Ceprano* is de eerste plaats van 't Pauslyke gebied. De landsdouw is niet schoon, en ook niet sterk bebouwd. *Anagni* was eertyds eene ryke stad. *Virgilius* zegt in 't 684. vaars van 't 7. boek der *Aeneis*:

————— *Quique*
Hernica saxa colunt, quos dives Anagnia pascit.

Zy heeft van haaren ouden luister en welvaart veel verloren, een lot dat zy met de meeste steden van den Kerklyke Staat gemeen heeft. Men meent hier, dat dit een gevolg is van den vloek, dien Paus Bonifacius VIII. op de stad gelegd heeft, welke kragtiger geweest zou zyn dan de opheffing des vloeks door Clemens VII. Bonifacius werd te *Anagni* door de *Colonnas* overrompeld, die met hem in oorlog waren, en bekwam in de eerste hette een slag in 't aangezicht van een' van de party zyner vyanden. De inwoonders van *Anagni* hadden hier geen schuld aan, zelfs verjoegen zy den volgenden dag 's Pauzen vyanden. Egter had de toornige Paus ondertusfchen, zo als de vertelling luidt, zynen onchryftelyken wensch gedaan.

Valmontone. Van *Anagni* loopt de weg over *Valmontone*, 't welk drie mylen van *Palestrina* ligt, waarvan in 't voorgaande deel gesproken is. *Valmontone*, eene kleine stad, den Prinsfen van *Doria*, uit de nalaatenschap der *Pamfili*, aangekomen, ligt op een' berg. De ligging is aangenaam en schilderagtig. In de kerk en het *Pamfili*sche paleis zyn eenige goede schilderyen. Van hier tot *Romen* over *Colonna* en *Torre nuova* zyn nog 12. mylen.

REIS VAN ROMEN OVER CITTA CASTEL-
LANA EN TERNI NAAR SPOLETTO
EN FOLIGNO.

Reis van
Romen naar
Foligno.

Als men Ponte molle over is vertoonen zig twee groote wegen, de eene, noordwest, is de *Via Caspia* der Ouden, die over Viterbo naar Florencen loopt, en op 't einde van 't 2. deel beschreven is. De andere, of de *Via Flaminia*, tegen 't noorden, gaat over Citta Castellana en Spoletto naar Foligno. Daar verdeelt hy zig weder, en gaat of over Arezzo naar Florencen, of van Foligno op Loretto, Ancona, enz. De beide laatste wegen zyn nu te beschryven, en wel eerst die over Perugia, Cortona en Arezzo, die wel van de minste reizigers gebruikt wordt, dog egter veele merkwaardigheden oplevert.

By *Regnano* vertoonen zig overblyffels der oude *Via Flaminia*, welken uit groote breede steenen bestaan, die egter glad en ongemaklyk voor de paarden zyn.

Aan deezen weg ligt *Citta*, of *Citta Castellana*, op een *Citta Castellana* steilen berg, 34. mylen van Romen. Men telt in deeze stad ongeveer 3000. inwoonders. Zy heeft tegen over elk der vier werelddeelen eene poort, maar hangt met den berg alleen aan de zyde der citadelle, gelyk een half eiland, t'zamen, want op drie zyden is zy met kleine rivieren omgeeven, die ter diepte van 300. vademen om de stad loopen. Twee daarvan vallen in de derde *Treia* genaamd, en deeze stort zig 3. mylen verder in den Tiber.

Over den ouden naam deezer stad twisten de geleerden. Enigen beweeren, dat het oude *Veji*, 't welk de Romei-

Reis van meinen na een tienjaarg beleg door Furius Camillus ver-
Romen naar overden, hier gelegen heeft. De Vejiers verzetteden
Foligno. zig meer dan drie eeuwen op het hardnekkigft tegen het
 juk der Romeinen. Dus verbeelden zig de inwoonders
 veel op de dapperheid hunner voorouderen, en wyzen,
 by de brug aan den voet der ftad over de Cremera liggende,
 de plaats aan, waar de Vejiers de drie honderd Fabii
 verfloegen. (*) Andere geleerden zyn hierentegen van
 meening, dat het oude Fescennium, de hoofftad der Fa-
 lifci, hier gelegen heeft.

De ligging deezer ftad, die aan drie kanten met water,
 en aan den vierden met eenen berg, die ligt te verdedi-
 gen is, omgeven is, fchynt het waarfchynlyk te maaken,
 dat Veji hier geftaan, en eene zo langduurige belegering
 kunnen verduuren hebbe. Vermoedlyk werd op deezen
 berg, na dat de Gothen in Italiën zo flegt huisgehouden
 hadden, eene citadel gebouwd, welke der plaats den
 naam van *Citta Castellana* gaf. De tegenwoordige citadel
 is fterk, en heeft zeer dikke muuren, bestaande uit een
 foort van tuffteen, die in de vorft ligt afspringt. Alexan-
 der VI. die niemant veel betrouwde, deed ze aanleggen.
 Zy dient tegenwoordig tot een gevangenhuis voor ver-
 fcheiden ftatsgevangenen, waarom 'er eene bezetting van
 dertig man ligt. De Spanjaards nefielden zig hier in 't jaar
 1744. toen zy by Velletri ftonden, en deden alles we-
 der in ftat van verdediging brengen. Over den hoo-
 gen dyk, waar langs men van den berg in de ftad komt,
 wordt het water in de ftad geleid.

Van

(*) Daarom zegt *Metastasio nel Catone*:

E di Cremera l'acqua

Di sangue, di sudore bagnati e tinti

Trecenti Fabii in un fuol giorno effinti.

Van den toren der citadelle ziet men het twaalf mylen *Reis van*
 van hier gelegene slot *Caprarola*, 't welk in 't 2. deel bl. *Romen naar*
 343. beschreven is, en den berg *S. Oreste*, van oud So- *Foligno.*
Berg S.
Oreste.
 raafte genaamd, (*) waarop een slot en eenige kluizenaars-
 hutten staan, en eindelyk de aangenaame Sabynsche heuvels,
 die vrugtbaar en wel bebouwd zyn. Onder anderen ligt
 op de zelve het vlek *Magliano*, waar omtrent een groo-
 te bank van versteende oester- en andere schelpen is.

De berg waarop *Citta Castellana* ligt bestaat uit een
 roodagtigen tuffteen, waarin veele zwart gebrande puim-
 steenen zitten, die ten deele klein, ten deele zo dik zyn
 als een mansmiddel. Eene myl van hier liggen de ver-
 vallen muuren eener oude stad, welke de meesten voor
Falerium houden. Zy zyn van groote stukken van den
 zelve tuffteen gebouwd, die zonder kalk op malkander
 gezet worden.

De rots waarop *Citta Castellana* staat is noordwaards
 met het veld door eene schoone brug verbonden, welker
 pilaars eene ongemeene hoogte hebben. De Kardinaal
Imperiali, die in 't jaar 1712. *Prefetto del bon Governo*, of
 opziender der wegen was, deed ze bouwen. Het riviertje
 waar zy over ligt heet *Rio maggiore* of *Remicci*.

Als

(*) *Vides ut alta sicut nive candidum**Soraafte.* Horat. I. Od. 9.

De berg heeft op eene zeer onnozele wys eenen heiligen in de we-
 reld gebragt. Veelligt schreef men eens *S. Orafte*, waaruit naderhand
 in de tyden der onnozelheid een heilig gemaakt wierd, en eindelyk
 geheel *S. Oreste*. Op eene diegelyke wys was, gelyk *Mabillon* p.
 142. van zyn *Itinerarium Ital.* aantekent, byna een heilige *Viarus*
 ontstaan, wyl men een' steen vond waarop *S. Viar.* stond. By ge-
 luk roonde een geleerde, dat het een brok van een oud opschrift
 was, waarop *praefectus VIARUM* gestaan heeft.

V. DEEL.

Y

Reis van Rom en naar Foligno. Als men Borghetto door is, komt men langs den schoonen *Ponte Felice* over den Tiber. De brug draagt den naam van haaren bouwer, Paus Sixtus V. Omstreeks *Otricoli*, een' bedroefde plaats, vindt men geheele heuvels van zulke ronde keisteenen, als 'er in de rivieren zyn, wanneer ze het water lang omgewenteld heeft. Dit schynt aanteden, dat hier eertyds groote veranderingen ten opzigt des gronds zyn voorgevallen. Eene myl van *Otricoli*, links af aan den Tiber, vertoon en zig oude ruinen, die voor de oude Sabiniesche stad *Ocrea* of *Ocriculum* gehouden worden. Wat verder by *Calvi* is de grond kalkaartig, en by regenagtig weder zo moerasfig, dat de schippers, die olie naar Rom en brengen, en hunne vaartuigen voorttrekken, altyd blootvoets gaan moeten. In 't eerst veroorzaakt de regen zulk een kalkagtig stof, dat zyeenen tyd lang stil liggen, en de oogen toehouden moeten, tot dat het stof een weinig is verminderd. (†) *Virgilius* beschryft de landstreek van *Otricoli* tot *Viterbo*, waar hy verhaalt, uit welke plaatfen *Mesapus* zyne hulpbenden ten behoeven van *Turnus* heeft t'zamen getrokken.

*At Mesapus equum domitor, Neptunia proles,
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, aequosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flavinaque arva,
Et Cimini cum monte Lacum, Lucosque Capenos. (*)*

Eer

(†) *Martialis* en *Silius Italicus* spreken reeds van het witte kalkagtige water der *Nera*, die boven *Otricoli* stroomt.

(*) *Lib. 7. Aen. vs. 691.* *Falerium*, de hoofdstad der *Falisci*, is boven aangewezen. Het *Lacus Cimini* heeft tegenwoordig den naam van *Laco di Vico*, waaraan *Viterbo* ligt.

Eer men te Narni komt heeft men eenige ſchoone gezigten; de weg is hier en daar ſteenig, en aan den eenen kant zyn ſteile gronden. Een hol op den berg wordt voor het verblyf van den reus Orlando uitgegeven. Het is met zand en keiſteenen bemetseld, waardoor op ſommige plaatſen het water doordruipt. Anderen houden het voor 't hol eener Sibylle.

Narni is eene kleine plaats, 55. mylen van Romem, hebbende omtrent 3000. inwoonders, en liggende als een amfitheater op een' aangenaamen heuvel, aan welks voet de *Nera* ſtroomt. Virgilius ſpreekt van de rivier, in zyn 7. boek vs. 517.

Sulfurea Nar albus aqua fontesque Velini.

Plinius noemt de ſtad *Nernia*, en voegt 'er by, dat zy oudtyds *Nequinum* heette. (†) De families van Cardoni, Scotti, Mangoni, en anderen, bekend in de Italiaanſche hiſtorie, zyn afkomstig uit deeze ſtad; gelyk ook de beroemde Venetiaanſche veldheer Gattamelata, van wiens ſtandbeeld te Padua meer voorkomen zal, aldaar geboren was.

Ten tyde dat Karel V. Clemens VII. in den Engelenburgt deed belegeren, brandden de Venetiaanſche troepen, die zig by 't Keizerlyke leger voegen moeften, Narni af, zo dat weinig huizen bleeven ſtaan. Byna alle de inwoonders, tot de kinderen toe, werden omgebragt.

De

(†) Van *Nequitia hominum*, alzo de inwoonders zo hardnekkig en boosnarig waren, dat zy by een beleg, om de levensmiddelen te ſpaaren, hunne vrouwen en kinderen, en naderhand, om zig niet overtegeeven, zig zelyen om 't leven bragten.

Reis van De waterleiding, welke de meeste putten voorziet, is
Komen naar ten deele door den berg gehouwen, en brengt het water
Foligno. 15. mylen ver herwaards.

Brug van Aan den voet der stad Narni ter linker hand ziet men
Augustus. de overblyfsels van een prachtige brug, die Augustus leg-
 gen deed, ten einde door 't vereenigen der beide heuvels
 den weg naar Perugia gemaklyker te maaken. Men moet
 een zeer moeilyken berg af om die te bezien, welke
 moeite egter eenen liefhebber der oudheden wel beloond
 wordt. Het best is, ze als men vertrekt te gaan bezien,
 zo dat het rytuig beneden op den weg staat te wagten, en
 men niet noodig heeft dien steilen heuvel weder opte-
 kloueren. De middelste boog houdt maar 83. voet,
 schoon eenige reisbeschryvers hem 160. geeven. De an-
 dere, die nog staat, en waaronder de weg doorloopt,
 heeft 60. en de pilaaren 28. voet in de dikte. Het ge-
 welf is een der stoutsten, welken de bouwkonst kan aan-
 wyzen, en ver boven de brug van Rialto te Venetien te
 stellen. Men kan zien, dat het aardryk, vermoedlyk door
 eene aardbeving, toegegeven heeft, anders moest een
 zo sterk en wel gebouwd werk nog ongeschonden zyn. (*)
 De brug is zonder kalk uit enkele gehouwen steenen,
 uit den berg der stad Narni gebaald, gebouwd. De
 steen gelykt naar wit marmer, dog heeft zulke witte
 glinsterende stippen niet gelyk als dat, inzonderheid het
 Marmo Saligno. Veelligt heeft de natuur hier een begin
 willen

(*) Men vindt eene beschryving deezer brug, en verscheidene an-
 deren in deeze landstreek, in een klein werk, dat ten titel heeft,
Agostino Martinelli Descrizione de diversi ponti esistenti sopra i fiumi
Nera e Tevere. Roma 1676. in quarto.

willen maaken van een marmer te formeeren, zonder het tot volkomenheid te brengen. (†)

Van de hoogte der stad Narni ziet men noordwaards de stad *Cesi* in de laagte liggen. Een rots hangt over de zelve heen, die haar dagelyks den ondergang schynt te dreigen. Op leevensstraf mag niemant de boomen omhakken. Zo door een aardbeving of eenig ander toeval de rots ooit van den berg wordt afgescheurd, zal *Cesi* het lot der steden *Velleja* en *Pleurs* hebben, en geheel begraven worden. In de stad zyn gaten, *Bocche*, of *Grotte di Vento* genoemd, waaruit op zekere tyden een onderaardsche wind voortkomt. Deeze frische wind wordt door pypen in de kamers en wynekders geleid, om ze te verfrischen.

De vally tussehen Narni en Terni, is de schoonste die men zig verbeelden kan. De Nera loopt 'er met veele bogten door; het hier en daar staande kreupelhout doet ze naar een bloemperk gelyken, dat met bergen rondom ingefloten is. Men rydt door deeze vally, 7. mylen ver, tot

(†) *Martialis* gedenkt aan deeze brug, en te gelyk aan de zwaavelagtige en kalkagtige eigenschappen der rivier, in zyn 93. epigr. van 't VII. boek.

Narnia sulfureo, quam gurgite candidus annis

Circuit, antipiti vin adenuda iugo.

Quid tam saepe mecum nobis adducere Quintianum

Te juvat, & lenta detinuisse mora?

Quid Nomentani causam mihi perdis agelli,

Propter vitinum, qui pretiosus erat?

Sed jam parce mihi, nec abutere, Narnia, Quinto,

Perpetuo liceat sic tibi ponte frui.

Martialis had een landgoed te *Nomentanum*. Het lag 2. mylen van *Romen*, in 't landschap *Sabina*, en heet nu *Lamentana*.

Reis van Romen naar Foligno. tot aan Terni, langs een schoonen weg. Eer men daar komt, ziet men ter regter hand het vlek *Collicipoli*, in 't Latyn *Collis Scipionis*, en op de hoogte *Torre maggiore*. Pater Boscovich plaatste hier een teken voor zyn drie-hoeken, toen hy de grootte van een graad des aardbodems tusfchen Romen en Rimini meeten wilde. De domme boeren wierpen die tekens in 't eerst om ver, vreezende dat daar tovery agter ftak.

Op den weg ziet men veele hooge boomen, om de welken zig de wynranken flingeren. Hier waft, zegt men, een foort van kleine druiven zonder kern, die *Uve passe* of *passerine* heeten, en in fousfen gebruikt worden. Bedriegers mengen ze onder de krenten. Plinius fchryft al, dat de weiden om Terni viermaal gemaaid werden. Men heeft 'er raapen van 20. of 30. pond. Zy slaagen in deezen een weinig fteenagtigen grond voortreflyk, daar zy in het Milaneefche, waar de grond te vet is, niet voort willen. De meloenen, perfikken, en vygen, zyn hier grooter dan elders in Italiën. Men vindt 'er inzonderheid perfikken die over het pond weegen. Hier is een byzonder foort van duivenjagt in gebruik, tot de welke makke duiven, *Mandarini*, afgerigt worden, die de wilden lokken, en in het bosch of het hout, waar de jaager op de loer zit, leiden moeten. Op die wys worden 'er dikwyls op een' dag twee of drie honderd ftuks gevangen.

Terni. De ftad *Terni* heeft omtrent 7000. inwoonders, en ligt tusfchen twee armen der Nera, waarom zy ook by de oude Romeinen *Interamna* heette. (*) Zy was de ge-

(*) *Storia di Terni, descritta da Francesco Angeloni, in Roma 1646. in quarto.*

geboorteplaats van den historiefchryver Tacitus, en de twee Keizers Tacitus en Florianus. Het geen haar tegenwoordig vermaard maakt, is de heerlyke waterval buiten de stad. Boven den uurwyzer op de markt leeft men dit zeedenkundige vaars:

Hora, dies, & vita fugit, manet unica virtus.

Op de markt is een fontein, welker water in het opschrift zeer geprezen wordt, en in 't jaar 1683. schoon geweest kan zyn, maar tegenwoordig geeft zy geen drop meer, waarom iemand 'er deeze regels op maakte:

*O voi, che qui trovare acqua pensate,
Se non piove dal Ciel non l'aspettate.*

Op de eene zyde der markt, gelyk ook in den gang van 't Seminarium, ontmoet men veele opschriften, welken van de stad *Interamna* gewaagen. In den bischoplyken tuin zyn overblyffels van een amftheater met gewelven; ook ziet men nog den steen die boven den inganggeplaatst was. By de kerk S. Salvatore zyn overblyffels van een tempel der Zonne, en te S. Syro in den kelder der Jesuïten iets van een tempel, die men denkt dat aan Hercules gewyd was. In een landhuis van de familie Spada toont men oude gewelven, die voor baden gehouden worden.

De Domkerk heeft een schoon marmeren hoofdaltaar, en beroemt zig, onder haare reliquien iets van het regte bloed van Christus te bezitten.

Schoon de stad klein is, brengt zy dog jaarlyks 13000. Roomsche scudi op, waarvan de Raad de bestiering heeft. Haar regeeringsvorm heeft iets van het republikeinsche.

Reis van Romen naar Foligno. Zeventig edellieden maaken den grooten Raad uit, waar uit twaalf gekorenen genomen worden, en die kiezen alle jaar zes edellieden, uit de welken alle twee maanden drie *Priori* of regenten der stad genomen worden. Een der aanzienlykfte huizen te Terni is dat van den Graaf Spada. De tegenwoordige Graaf Alexander is een groot liefhebber der wetenschappen. De Advokaat Orlandi is zeer kundig in de oudheden, en heeft een aartig kabinet in deezen tak der wetenschappen geformeerd.

De Water- val. De vernaarde waterval te Terni, *Caduta delle Marmore* genoemd, wordt veroorzaakt door den *Velino*, die zig meer dan 200. voet lootregt in de Nera nederstort. Buiten den val van Niagara in Amerika weet men 'er in de thans bekende wereld geenen, die met deezen kan vergeleken worden. Hy is 4. Italiaansche mylen van Terni af, dog geen reiziger zal berouw hebben, dien weg te hebben gedaan. Men neemt postpaarden om 'er naartoe te ryden, alzo de weg te eng en te bogtig is om 'er met rytuig te komen. De weg is hier en daar zo smal en schuinsch afhellende, en de steenen zo glad, dat men ligt van boven neder storten zou kunnen, en beter doet afsteefigen. De rivier Velino ontspringt in het Apennynsche gebergte, 14. mylen van Terni, en stort zig, na verscheidene stroomen en kleine meeren met zig genomen te hebben, in *Lago delle Marmore*. Van hier heeft zy, volgens gedachte van sommige geleerden, eenen anderen loop gehad, en door eene vally ter linker hand gelopen. Maar alzo deeze loop gevaarlyk was voor de stad Terni, leidde men haar naar den afgrond, in den welken zy zig thans stort.

Van deeze afleiding kan men niets met zekerheid zeggen, alzo de plaats, waarop het aankomt, duister is.

Cicero

Cicero schryft *ad Attic. l. 4. ep. 14.* *Reatini me ad sua* Reis van
Tempe duxerunt, ut ogerem causam contra Interamnates apud Romen naar
Consulem & decem legatos, quod Lacus Velinus a M. Cu- Foligno.
rio emisus interciso monte in Nar defluit, ex quo est villa
ficcata & humida tamen modice rosea. Marcus Curius Den-
 talus had hier 463. jaaren na het bouwen van Romen als
 Burgemeester geoorlogd, en de afsceiding meer dan twee
 honderd jaaren voor Cicero doen maaken; dus ziet men
 niet, wat klagten de Reatynen tegens de Interamnaten
 hebben konden, daar de afsceiding reeds zo oud was.
 Vermoedlyk hebben de laatsten voor den stroom nog een'
 anderen weg gebaad, dewyl Cicero van 't doorgraven
 eens bergs spreekt, het welk men op den waterval niet
 wel toepassen kan. In laater' tyden verzogten de Reaty-
 nen Tiberius, (†) dat de uitloop van 't Lacus Velinus in
 den Nar niet mogt gestopt worden, het welk sommigen
 hadden aangeraden, alzo dit een inbraak op een andere
 plaats, en groote schade, zou veroorzaaken. Had de
 stroom den tegenwoordigen val gehad, zo had de opstop-
 ping den hoog liggenden Reatynen niet kunnen schaaden,
 maar de rivier zou altyd, waar hy den meesten val had,
 zyn doorgebroken, en den Interamnaten alleen schade
 gedaan hebben.

Of de Ouden onder het Lacus Velinus het tegen-
 woordige Lago delle Mannore, of het Lago di Pie di
 Luco, of eindelyk het Lago di Cor delle Fratte ver-
 stonden, is ook eene groote onzekerheid, alzo diemee-
 ren allen dicht by malkanderen liggen. Dat egter het
 Lacus Velinus en de rivier de Nar niet vervan malkander
 geweest zyn, bewyst de plaats van Virgilius: *Aen. l. 7.*
vs. 516. — *all.*

(†) *Tacit. Ann. l. 1. c. 79.*

Reis van
Romen naar
Foligna

————— ————— ————— *audit amnis*
Sulfurea Nar albus aqua, fontisque Velini.

Claudianus verhaalt de reis van Keizer Honorius, en dat hy, om den vloed te bezien, den gewoonen weg verlaaten heeft, maar zegt niets van den waterval, die egter den digter gelegenheid zou gegeven hebben tot een' schoonen buitenstap. Zou Plinius, die de natuur zo oplettend beschouwde, en al het buitengemeene optekende, dit merkwaardige verschynfel zyn voorbygegaan, indien de val zo ontzaglyk geweest was als hedendaags, vooral daar hy, *Hist. Natur. l. 2. c. 62.* van den regenboog van 't nabuurig Velynsche meer gewaagt? (*)

Zy die beweeren, dat de val van den Velino den Ouden was, beroepen zig op de volgende schoone schildery in Virgilius. (1)

*Est locus Italiae in medio sub montibus altis
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Ansancti valles. Densis hinc frondibus atrum
Urget utrumque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxi, & toto vertice torrens.
Hic specus horrendum, & sevi spiracula ditis
Monstrantur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces.*

Servius

(*) *In lacu Velino nullo non die apparere arcus.* Deze regenbogen ontstonden vermoedlyk uit de menigvuldige uit het meer opsteigende nevels.

(†) *Aen. l. 7. vs. 563.*

Servius verklaart deeze plaats, met de welke zyn commentarius over het 785. vaars des 11. bocks moet ver-
 geleken worden, met veel waarschyntlykheid, van een
 oord in Flaminia, niet ver van den berg Soracte, waar
 nog zwavel, stinkend water, en een hol, dat een ver-
 giftigden damp uitgaf, aantetreffen was. Ten minsten
 zy dwaalen voorzeker, welken de plaats van Virgilius
 op eene streek in Kampanien niet ver van Napels t'
 huis brengen. Egter kan men niet ontkennen, dat de
 bovenstaande plaats, vooral het *torrens fragosus*, zeer wel
 op den waterval past, byzonderlyk wanneer men aanneemt,
 dat Virgilius onder de *Spiracula Ditis* het Eolische hol
 in de nabuurschap, waarvan zo aanstonds breeder, ver-
 staan heeft.

De Velino loopt in opzigt der stad Terni op een zeer
 hoog bed, maar is met nog veel hooger bergen om-
 geeven, en verliest zyn' naam als hy in de Nera is
 nedergestort. Zo dra hy uit Lago delle Marmore, waar
 van de val den naam van *Cascata delà Marmore* gekregen
 heeft, is uitgekomen, krygt hy, door het hellen van
 den grond meer vals, tot dat hy aan den val zel-
 ven komt, die eigenlyk uit drie by malkander liggende
 vallen bestaat. De laatste is de voornaamste, en boven
 de 200. voet lootregt hoog. Het geweld des waters
 heeft de steenen van den bovensten rand, over welken
 het valt, gantsch glad geslepen, zo dat zy een witten
 glans van zig geeven. Men gaat staan op een uitsteek-
 kende spits ter linker zyde, byna vlak over den val,
 van waar men dien op zyn gemak beschouwen kan.
 Het water stort met zulk een geweld neder, dat men
 niets anders hooren kan, en oogen en ooren geraaken
 in een ontzaglyke, dog te gelyk aangenaame verbaasd-
 heid.

Reis van
 Rommen naar
 Foligno.

Beschry-
 ving des
 vals.

*Reis van
Komen naar
Fosigno.* heid. De hoogte maakt, dat het water door den wederstand der lugt verdeeld, en in een regen en schuim verandert wordt, die, met groot geweld op de onderste rotsen terug gestuit, als in een witten rook, van gedaante gelyk eene wolk, om hoog steigt. By helder weder worden de zonnestralen daarin gebroken, en maaken den schoonsten regenboog. De geheele lugt wordt met den fynsten stofregen vervuld, die zig ver boven den berg verheft, den aanschouwer, als de wind naar hem toewaait, gantsch nat maakt, en als in eene wolk van fynen regen hult. De rondom staande planten, en de bladen der boomen, zyn met een ongemeen zagt wit stof, dat ligt kan afgewischt worden, overtrokken. Waarschynlyk ontstaat dit van de deeltjes, welken door het water van den mamerrots afgeschuurd, met het zelve om hoog gedreven worden, en te gelyk met den fynen stofregen op de planten vallen. Het water droogt op, en de syne deeltjes blyven te rug.

Maar het is der moeite waard, dit onzaglyke gezicht van onderen maar omhoog te beschouwen, waar men de allengskens toegaande verdunning van den waterstroom en de verandering in groote droppels, en op 't laatst in schuim, duidelyk waarneemen kan. Hier vertoont zig geen gladde rug, van zagt, gelyk een krom gebogen spiegel, afvallend water, diergelyke men by de konstwatervallen in de tuinen ziet, maar hier ziet men deeze schriklyke hoofdstof in al het geweld, dat haar de natuur gegeven heeft. Alles wat de stroom boven aangrypt is onvermydlyk verloren, en wordt mede in den afgrond weggevoerd en verpletterd. Men verhaalt, dat een zeker hoofdman van den Hertog van Castro, met naame Petrus Terenaticus, in het jaar 1543. van deeze hoogte is afgestort, en

'er gelukkiglyk behouden van is afgekomen; ten minsten *Reis van*
 een wydlustig opschrift in de kerk van Loretto zegt het, *Romen naar*
 wyl de hoofdman zyn behoud der h. Maria van Lo- *Foligno.*
 retto toeschreef.

De Eolische bergen liggen op de andere zyde van Terni. *Il monte*
 Zy zyn beroemd uit hoofde der koele winden, die des *Eolo.*
 zomers uit de reeten en openingen des bergs voortko-
 men. Op de eene zyde ligt de stad Cesi, welker inwoon-
 ders zig van de winden, gelyk gezegd is, weeten te be-
 dienen. Deeze bergen bevinden zig boven den noordly-
 ken oever der Nera onder Terni, en geheel dicht by die
 stad. (f)

De schryver der *Brieven over verscheidene deelen van Eu-*
ropa nam den weg derwaards over Cesi te paard, waarhy
 iemand kreeg, die hem naar 't hol geleiden zoude. Het
 is niet ver van Cesi, en zyn leidsman vertelde hem on-
 der weg zeer veel van de verschriklyke rukwinden, die
 zig by 't openen van 't hol zouden doen gevoelen. Hy
 zag een oude, niet vast gesloten deur, en hoorde, zo
 wel als zyn gezelschap by het naderen een groot geraas en
 gedruisch, gelyk als by den waterval in den Velino. Toen
 de deur geopend werd, hield het huilen van den wind
 met een op, en men bespeurde niets van eene uitdrin-
 gende lugt, veel minder eenigen rukwind. Het hol zelf
 was

(†) Pater Kircher vertelt veel van de eigenschappen der Eolische
 bergen, dat meest met het geen volgen zal overeenstemt. Wei-
 nig reizigers bezoeken ze, schoon zy het zeer verdienen. Wright
 en nog een zyn de eenigen, naamlyk de ongenoemde schryver der
Letters on several parts of Europe and the East, written in the Year
1750. London 1752. die voornaamlyk de natuurlyke historie tot zyn
 doel had, en vlytige navorschingen gedaan heeft. Het volgende
 uittreksel is uit den 72. brief genomen.

Reis van was een groot onregelmatig gat, dat van de natuur zon-
Romen naar der eenige menschlyke hulp scheen gemaakt te zyn. Het
Foligno.

was ruim en van boven rond, maar hier en daar staken stukken rots uit, die alle oogenblikken dreigden in te vallen. Alle de wanden, en de vloer, die maar met een weinig vermoedelyk ingewaaid aarde bedekt was, bestonden uit harden rots met scherpe hoeken.

Ten einde van dit hol deed zig de weg op naar een ander, uit het welk, volgens het bericht van den leidsman, op heete dagen dikwyls een zo geweldige wind voort zou komen, dat de sterkste man 't niet op de beenen houden kon. De schryver, en zekere Heer Matthews, een diepzinnig natuurkundige, waagden het, 'er in te gaan, en vonden het veel grooter en akeliger dan het andere. Een fakkel was genoeg om het taamlyk te verlichten. Voor 't overige was het hol het eerste gelyk, maar veel oneffener en ruwer. Agter in vertoonden zig weder twee of drie openingen, in de welken geen leidsman durfde te gaan; derhalven ging de Heer Matthews, na zig een touw om 't lyf gebonden, en het eind daarvan den leidsman in de hand gegeven te hebben, met een fakkel alleen 'er in. Hy kwam weder, om het overige gezelschap te zeggen, dat 'er geen gevaar ter wereld by was, en dat hy 'er tot agteren toe ingaan en alles naauwkeurig onderzoeken wilde. Hy vond hier en daar veel druipsteen, die in klaarheid het kristal zeer naby kwam, en veel stukken van een' ongemeen witte aarde, met welker stof hy geheel bepoederd was, welke hy *Lac luna* noemde, en aan de welke hy de eigenschappen der *Magnesia alba* toeschreef. In de agterste hollen had hy uit de reeten ryk tinaderen uitgebroken, die zeer zwaar, hoekig, glinstend, en zwart waren. Hy vond in de agterste hollen

veele

veele dieptens, in de welken hy 't niet waagde afteklimen. De wanden bestonden uit een digten rotssteen, *Reis van
Romen naar
Foligno.* welks bovenste op smalle zuilen rustede, en zy werden nu door hoogere, dan door laagere wanden afgedeeld, die een verbaazend van de natuur geformeerd geheel uitmaakten.

De Heer Matthews verklaarde dus het huilen en raazen van den wind, 't welk men buiten het hol waarnam. Het ontzaglyk groote gat is met een lugt vervuld, die met de buitenlugt weinig gemeenschap heeft, en daarom den schielijken veranderingen der laatste niet onderworpen is, maar niettemin kouder of warmer, dikker of dunner wordt, naar dat de buitenste verandert. Wordt de buitenlugt plotsling te sterk verdund, zo komt 'er de binneste dikkere als een stroom uit, en maakt aan de opening van 't hol een' wind, die sterker of zwakker is, naar maate de buitenlugt meer of min verdund is. Gevolglyk bruifcht ook by heet weder de wind altyd heftiger uit den mond van 't hol dan by koud weder, en hier mede komt het zeggen der menschen daar omstreeks over een. By het ingaan voelde hy een zwakken wind, die van buiten in, en niet uit den berg kwam, maar even zo als het gedruifsch, 't welk men binnen in hoorde als de deur gesloten was, van het indringen der buitenlugt door de reeten en klooven des bergs veroorzaakt werd, waarom ook by het ingaan de lugt de vlam der fakkels niet buitenwaards maar naar binnen dreef. De oorzaak hier van was de koelte van den morgen, waardoor de lugt van buiten veel dikker als van binnen was; dit deed ze naar binnen dringen: als het warmer wierd hield de togt geheel op, zo lang als naamlyk de buiten en binnen lugt in evenwigt waren. Maar als de hette des dags de bui-

ten-

Reis van Romen naar Foligno. tenlugt zeer verdunde, drong de binnenlugt, naar maate de warmte toenam, met grooter geweld naar buiten, het welk insgelyks de naar buiten waayende vlammen der fakkels beweezen.

Op eenige lufthuizen in de nabuurfchap bedient men zig van deeze trekking der lugt, om de kamers te verkoelen, gelyk reeds boven van de kelders te Cefi gezegd is. Ten dien einde zyn in de huizen, die van agteren aan zulke berghollen uitkomen, in verſcheiden vertrekken koppen of aangezigten met opene monden, uit de welken op de heete uren van den dag een koele wind komt waayen, die het gezelfchap verfrifcht. Ten dien einde worden 'er looden pypen naar het hol geleid. By ſterke hette wordt de togt dikwyls zo ſterk, dat men genoodzaakt is de pypen toceftoppen, of met ſchroeven toe te draayen. Men weet hier doorgaans uit de ondervinding, dat met de hette ook de togt toeneemt, zonder de natuurlyke oorzaak 'er van te kennen.

Berg la Somma.

Tuſſchen Terni en Spoleto komt men over een' hoo-gen ſteilen berg, *la Somma* geheten, die den reizenden by invallenden ſneeuw of regen zeer laſtig is.

Spoleto.

De ſtad *Spoleto* ligt 88. mylen van Romen, op een' berg. Men geeft haar 7000. inwoonders. Plinius houdt haar voor zeer oud, maakende de inwoonders tot *Umbriers*, en *ze gens antiquiſſima* noemende. Na den eerſten Punifchen oorlog werd *Spoleto* eene Roomſche kolonie. (*) De *Spolettynen* beroemen zig, *Hannibal*, na zyn

(*) *Delle hiſtorie di Spoleto, ſupplemento di quelle del Regno d'Italia nella parte che tocca al Ducato Spoletino, a principi di eſſo, e alla Città che ne fu Capo, di Bernardino de' Conti di Campello. 2. deelen in quarto, Spoleto 1672.*

zyn' overwinning op de Romeinen by het Trasymenische *Reis van*
meer, te hebben terug gedreven. Om die reden wordt *Romen naar*
eene oude stadspoort nog *Porta Fuga*, of *Porta di Anni-*
Foligno.
bale, genoemd. Men leeft daarboven: *Annibal cæsis ad*
Trasymenum Romanis, urbem Romam in senso agmine pe-
tens, Spoletum magna suorum clade repulsus, insigni fugæ
portæ nomen fecit.

De Domkerk is genoegzaam geheel van marmer. Men ziet een oud mozaïek, en een den Euangelist Lukas toegeschreven Marienbeeld daar in. De schilder Philippus Lippi, die in 't jaar 1438. uit nyd vergiftigd werd, ligt hier begraven, en de bekende Latynsche digter Angelus Politianus heeft hem het volgende schoone grafchrift gemaakt:

Conditus hic ego sum, pictura fama Philippus,
Nulli ignota mee gratia mira manus.
Artificis potui digitis animare colores,
Sperataque animos fallere voce diu.
Ipse meis stupuit natura expressa figuris,
Meque suis falsa est artibus esse parem.
Marmoreo tumulo Medius Laurentius hic me
Condidit, ante humili pulvere tectus eram.

Daar tegen over ziet men het gedenkteken van Joannes Franciscus Ursini, met goede basreliefs versierd. In den kruisgang ter regter hand heeft Guercino de heilige Cecilia en een paar geestelyken, die Maria in de wolken aanroepen, geschilderd. Een ander Marienbeeld is van 't penceel van Hannibal Caracci.

De kerk van *S. Filippo Neri* is in den smaak van *S. Andrea della Valle* te Romen gebouwd. Het hoofdaltaar-

V. DEEL. Z stuk

Reis van stuk heeft veel van de manier van Lanfranco. De Maria
Romen naar is 'er niet wel ingeslaagd, maar de Filippus Neri beter,
Foligno. inzonderheid zyn misgewaad. De heilige familie ter lin-

ker hand heeft Sebastiaan Conca in een bevallige manier, maar met een violet en zwak koloriet geschilderd.

De andere kerken, die men te Spoleto kan gaan zien, zyn, *S. Pietro* voor de Roomsche poort, *S. Gregorius*, waar 10000. martelaars begraven liggen, *Madonna di Lovetto* en *S. Salvatore*. Van de kleine kerk *S. Crocifisso* is het hoofdaltaar in een' ouden tempel der Eendraagt^{ge} plaatst. Daar staan nog zes korinthische zuilen, drie op elke zyde, maar de fries is dorisch. De voornaamste^{pe} leizen in de stad behooren den geslagten van Coligola, Ancaiani, (*) Leti Mauri, Pianciani, Spada, en de Her- togen Benedetti en Firentillo.

In het klooster van den h. Andries ziet men de overblyffels van een tempel van Jupiter, gelyk in de kerk des h. Januarius die van een tempel van Mars. Ook treft men hier overblyffels aan van een oud slot door Koning Theodorik gebouwd. Eene oude Romeinsche waterleiding brengt het water van Monte Luco zes mylen herwaards. Op eene plaats gaat zy door middel van eene brug 600. voet lang, en 300. voet hoog, *Ponte delle Torri* genaamd, van den eenen berg tot op den anderen, en daarop over eene tweede, *Ponte Sanguinario* geheten, om dat 'er in de tyden der vervolgingen zeer veel martelaars van boven neder geworpen zyn.

By Spoleto onthouden zig de *Romiti di Monte Luco*, die een kaneelkleurig kluizenaarsgewaad draagen, en als or- ders-

(*) In de kapel van dat Paleis is het altaarstuk op doek door Raphaël met waterverw geschilderd.

dersgeestelyken leeven, schoon zy de driefvoudige ge-
 loste niet doen. Zy verzamelen zig dagelyks onder 't op- *Reis van*
 zigt van hunnen Prior. Spoleto is zeer onderworpen *Romen naar*
 aan aardbeevingen. In 't begin van 't jaar 1765. bespeur- *Ellygw.*
 de men omtrent een vyftig sehokken binnen agt of tien
 dagen. In het midden der voorige eeuw woonde te Spo-
 letto een der beste Italiaansche digters, met naame Vin-
 cent Leonio. (*) Niet ver van Spoleto ligt het steedje
Beyagna. in 't Latyn *Mevania*, aan den mond van den
 Clitumnus. Eenigen houden het voor het vaderland van
 Propertius; dog anderen meenen, dat de geboorteplaats
 diens digters te Bettona by Perugia te zoeken zy.

Keyszler schryft, dat in deeze streek een delfbaar hout, *Over-*
 in eene krytagtige aarde wast, 't welk pooren heeft, en, *brandbaar*
 als ander hout, tot koolen kan gebrand worden. Hy *hout.*
 doet

(*) Men heeft van hem *Canzoni in occasione dell' assesto e libera-
 zione di Vienna, in Firenze 1684.* in quarto en andere gedigren.
 Het volgende klinkdigt houden de Italiaanen voor een der besten,
 die in hunne taal gemaakt zyn:

*Non rida fior nel prato, onda non fugge,
 Non sfugite il volo angel, non spira vento,
 Cui piangendo io non dica ogni momento
 Quel acerbo dolor, che il cor mi fugge.
 Ma quando a lei che mi diletta e strugge
 L'amorefo desio narrar io tento,
 Appena articolato il primo accento
 Spaventata la voce al sen rifugge.
 Così Amor, ch' ogni strazio a in me raccolto,
 Ferirmi; e la ferita a lei, che sola
 Potria sanarla, palesar m'è tolto.
 Ah! che giammai non formero parola
 Poichè l'alma in veder l'amato volto
 Il mio cor abandona, e a lei sen vola;*

Reis van doet 'er by, dat op sommige plaatsen van Italiën een soort
Romen naar van hout of struwellen groeit, dat nog tot branden nog
Foligno. tot smelten gebruikt kan worden, schoon men het ver-
 scheiden' uren gloeyend houdt. De brandspiegels heb-
 ben 'er niet veel vermogen op; het verliest door het vuur
 nog van zyn' kleur nog van zyn gewigt. Op het gezigt
 gelykt het naar eikenhout, dog is weeker, en heeft van
 binnen, zo wel als de bast, eene roodagtige kleur:
 het laat zig gemaklyk snyden en breeken, vooral als
 het dikwyls in 't vuur geweest is. Het heeft geen' mi-
 neraalen smaak. Vitruvius schryft die eigenschappen
 toe aan zekeren boom uit Lombardyen en van de oe-
 vers van den Po, dien hy *Larix* noemt, en meldt, dat
 Julius Cæsar eenen daar van by de Alpes gebouwdn
 toren niet heeft kunnen verbranden. Plinius zegt 'er
 het zelve van, en stelt den boom onder de altyd groe-
 nen. (*) De Ouden gaven den naam van *Larix* aan
 verscheiden' boomen, zo dat het niet juist te bepaalen
 is, van welken Vitruvius en Plinius spreken. Het
lignum asbestum, waaruit het onverbrandbaare lynwaad
 gemaakt wordt, is een steen, die met dit hout geen
 verwandschap heeft.

In de nabuurschap van Spoleto, inzonderheid te
Amelia, wasfen druiven, *Pizzutelle* of *Uve cornette* ge-
 naamd, die spitse langwerpige korrels hebben, treflyk
 smaaken, en voor de besten van geheel Italiën gehou-
 den worden. Ook ziet men 'er schoone groote runde-
 ren, meest wit. Egter vindt men ook diergelyke in het
 opperdeel van Italiën, inzonderheid te Bologne. Het
 is

(*) Hist. Nat. l. 16. c. 10. *Excepta Larice, qua nec ardet, nec carbonem facit, nec alio modo ignis vi consumitur quam lapides.*

is derhalven belachlyk, dat de Ouden zig, volgens berigt *Reis van*
van den ouden Plinius, inbeeldeden, dat het vee door *Romen naar*
het drinken van 't water des Clitumnus' wit wierd: ten *Fuligno.*
minsten heeft dit water deeze uitwerking niet op de var-
kens, die hier, en op de meeste plaatsen van Italiën,
zwart of donkerbruin zyn. (†)

Van Spoleto tot het naaste posthuis *alle Venz* is een *Tempel van*
aangenaam dal, hebbende veel gelykenis met den weg by *Clitumnus.*
Pisa en Florencen. Buiten de poort van gemeld posthuis
ligt ter linker hand van den weg een kleine tempel, niet
ver van den oorsprong des *Clitumnus'*, die uit drie bron-
nen ontslaat, en, na den grooten weg gekruift te hebben,
naar Bevagna loópt, en in den Topino valt. Men heeft
er eene kapel van gemaakt, en die *S. Salvatore* genoemd.
De inwoonders denken, dat de tempel eertyds aan den
Riviergod geheiligd is geweest. Hy schynt niet zeer oud
te zyn, dog valt egter van verre aartig en schilderagtig
in het oog. De gedaante is langwerpig vierkant, met
eene voorzyde, die korinthische zuilen en twee pilasters
heeft. De muuren zyn tot aan de pilasters verlengd.
Eertyds had hy twee ingangen op de zyden, alzo de voor-
zyde op de steile zyde des bergs ligt. Zy zyn vervallen.
De bouwkunst aan den tempel en de sieraaden verdienen
wegen

(†) Propertius, Claudianus, Silius Italicus en andere oude digters
roemen het schoone vee aan den Clitumnus. Men gebruikte het
voornaamlyk om te offeren. Virgilius zegt, *Georg. l. 2. vs. 146.*

Hinc albi, Clitornie, greges, & maxima taurus

Vitima, sape tuo perfusi flumine sacro,

Romanos ad templa Deum duxere triumphos.

De jongere Plinius maakt *l. 3. ep. 8.* eene bekoorlyke beschryving
van den Clitumnus, de omliggende landstreek, en den beroemden
tempel.

Reis van wegens den goeden smaak byval, de schaften zyn gefreep,
Romen naar en het loofwerk is ligt en aartig gewerkt. De voet, of
Foligno. het onderstel waarop de geheele tempel staat, geeft hem
 een zeer goed aanzien. Binnen staat een gothifch altaar,
 waarop mis gedaan wordt.

Beneden aan dit gebouw is een gat, waar men in kruipen, en de woorden *T. Septimius Piebejus* leezen kan. Aan de fries staan christelyke opfchriften, die het geloofbaar maaken, dat het gebouw door Christenen gemaakt is. Want dat het de tempel van den stroomgod Clitumnus geweest zou zyn, is daarom niet te gelooven, dat hy maar twee honderd schreden van de bronwel dier rivier af ligt, en de jonge Plinius, in den aangehaalden brief, hem uitdruklyk op eene plaats zet, waar de rivier begint vaarbaar te worden. Egter kan het eene van de kleine kapellen (*) zyn, die volgens zyn berigt in dit oord aantetreffen waren.

Foligno. Men geeft der stad *Foligno*, *Fulginium*, die 100. Italiaansche mylen van Romen ligt, gemeenlyk 7000. inwoonders. Na dat de oude stad, welke door die van Forum Flaminii aangelegd geworden was, door de Lombarden in de zesde, en door die van Perugia in de dertiende eeuw, verwoest was geworden, werd het tegenwoordige Foligno gebouwd. De familie van Terzi maakte zig 'er in de volgende tyden meester van; maar de Kardinaal Vitelleschi deed den laaften van dit geslagt ombrengen, en bragt daardoor de stad weder onder de gehoorzaamheid des Roomschen stoels.

Het voornaamste te Foligno is het klooster *delle Contesse*,

(*) Plinius l. c. *Sparsa sunt circa facella complura, solidamente Dei simulacra.*

tezzè, wegens een beroemd schilderstuk van Raphaël, 't *Foligno*. welk een geheimfchryver van den Paus, Sigismundus de Comitibus, voor zyne nig, die in 't klooster was, heeft doen maaken. Het vertoont Maria met het kind in eene glorie en in de wolken, die op een regenboog rusten. Beneden ziet men den h. Joannes, die met den vinger op haar wyft, den h. Franciscus in 't gebed, een knielenden kardinaal, en agter hem den h. Hieronymus. In het midden staat een kleine engel, die met beide de handen een' tafel vasthoudt. Boven is het stuk graauw op graauw, maar de schikking te symmetriësch, een gebrek dat Raphaël in zyn' eersten tyd nog van zyn' meester Pietro Perugino over was. De handeling van Maria is niet edel, maar haar hoofd en dat van den h. Hieronymus meesterlyk uitgevoerd. Deeze beide beelden, en dat van den h. Franciscus, zyn ook wel gedrapeerd. De kleine engel heeft wel een schoon hoofd; maar het kind is voor zyn ouderdom te veel geformeerd. Het geheele stuk is voor 't overige kragtig en frisch van koloriet, en behoort voor de kleuren onder de besten van Raphaël. Waarom de glorie graauw op graauw geschilderd is, kan men niet ligt raaden. De huizen op den agtergrond doen geene schoone werking.

In de Domkerk staat het beeld van den h. Felix, Bischof van Foligno, in zilver, en op het hoofdaltaar ziet men het verhemelte van 't hooftaltaar der Pieterskerk zeer aartig in 't klein gekopieerd. Ook staat het gelyk dat laatste onder eene koepel, volgens de opgaaf van Bramante gemaakt. Deeze koepel heeft eene schoone gedaante, dog is niet beschilderd. Na de twee reeds beschrevene kerken is die der Augustynen de voornaamste. Verscheiden' gebouwen te Foligno, b. v. het

Foligno. Paleis Barnabo, zyn ten aanzien der bouwkunde van goeden smaak.

Te Foligno heeft men drie wegen om verder te reizen. De eene loopt naar Fosfombrone en Urbino, dog wordt nooit door vreemdelingen genomen, om dat op den zelve niets merkwaardigs te zien is. (†) De andere gaat naar Loretto, en van dien spreken wy naderhand, als wy eerst den derden, die over merkwaardige plaatsen, als Assisi, Perugia, en Cortona naar Florencen loopt, beschreven hebben. Van Foligno tot Assisi zyn 7. mylen in een aangename vlakke langs de bergen heen.

DE WEG VAN FOLIGNO OVER ASSISI, PERUGIA, CORTONA, EN AREZZO NAAR FLORENCEN.

*Weg van
Foligno
naar Flo-
rencen.
Assisi.*

Assisi is naar een' kleine plaats van omtrent 3000. of 4000. inwoonders, die egter wel twintig kerken heeft, en als de geboorteplaats van den h. Franciscus bekend is. Deeze vermaarde heilige was de zoon van een koopman Bernardoni; hy werd in 't jaar 1182. geboren, en stierf in 't jaar 1226. nog in 't beste van zyn leeven.

*S. Francis-
cus.*

De h. Franciscus is niet zo zeer merkwaardig om dat hy zig een' vrouw van sneeuw gemaakt, zig in de doornen gewenteld heeft, en diergelyke spreukjes meer, als wel gelyk een man merkwaardig, die in zyne jeugd eene byzondere vroomheid, een goed vernuft, en veel moeds by het oprigten zynen nieuwe bedelorder toonde, en vyf en

(†) De Via Flaminia is te Furlo tuschen Cagli en Fosfombrone door een' berg heen geleid. In de middeleeuwen is dit oord door verscheiden' kleine gevechten bekend geworden.

en twintig jaaren oud de wetgever van millioenen van menschen werd, die naar zyne regels geleefd hebben en nog leeven. By het eerste algemeene kapittel, 't welk de Franciskaanen in het jaar 1219. tien jaar na het oprigten hunner order, hielden, waren 'er reeds vyftuizend leden tegenwoordig, die geen en, welken in de kloosters terug bleeven, niet mede gerekend.

Il sagro Convento is de patriarchaale kerk, of de hoofdzetel der geheele order, waar ook het gebeente des *Convento* rust. In het klooster houden zig tagtig monniken van dat soort van Franciskaanen op, die *Minori Conventuali* geheten worden. De kerk werd van Gregorius IX. tot eene patriarchaale kerk verklaard, en sedert staat zy onmiddelyk onder den Pauslyken Stoel. Hier liggen drie kerken boven malkander. In de middelste wordt de godsdienst gedaan, de bovenste wordt weinig bezogt, en in de benedenste ligt de h. Franciscus begraven. De tweede Generaal der order, Elias, deed ze door eenen Duitschen architect, Lappo genaamd, bouwen, en twee jaaren voor den dood van den h. Franciscus 'er den grondslag toe leggen.

Het klooster is een uitgestrekt gebouw, dat op verbaazende gewelven en grondslagen rust. Uit de vensters heeft men het gezicht over eene uitgebreide en aangename vlakte. De muuren zo wel der kerk als van den inwendigen kloostergang zyn door de herftellers der schilderkonst, Cimabuc, Giotto, Giottino, enz. beschilderd. Inzonderheid bewondert men een groot stuk, waaraan Frederik Baroccio zeven jaaren gearbeid heeft. Het gebouw is op de plaats waar voorheen de galg stond opgerigt, om dat de h. Franciscus uit nederigheid, om zo te spreken, onder de galg begraven wilde zyn.

*Weg van
Foligno
naar Flo-
rencen.*

*S. Maria di
Minerva.*

De kerk der Filippynen *S. Maria di Minerva* is het schoonste overblyffel der oudheid, dat men te Asfisi en in de gantsche landstreek vindt. De voorzyde bestaat uit zes gekanneleerde korinthische zuilen, die wel onderhouden en van den goeden smaak zyn. De tegenwoordige naam der kerke schynt te bewyzen, dat hier vooreen een tempel aan Minerva gewyd gestaan heeft. Buiten deeze voorzyde is de kerk nieuw, en met ryke sieraden voorzien. De bronzen letters, welken eertyds tot een opschrift aan de fries des tempels behoord hebben, zyn vermoedelyk door de barbaaren afgerukt; men ziet nog de spykergaten waarmede zy in den muur vast waren. Misschien vindt een scherpzinnige antiquarius, in toekomstige tyden, uit deeze spykergaten de woorden en den zin van 't oude opschrift uit, met dezelve gemaklykheid, als de Abt Seguiet uit diergelyke gaten aan de *Maison Carrée* te Nimes het opschrift heeft uitgevonden, gelyk hy in eene geleerde verhandeling bewezen heeft. (*)

*Chiesa
nuova, en
andere ker-
ken.*

De *Chiesa nuova* is op de plaats gebouwd waar het huis van S. Franciscus gestaan heeft, waarom men hier ook nog de gevangenis ziet, waar hem zyn vader, die van zyn zoons roeping tot den geestelyken staat niet hooren wilde, opfloot: insgelyks de deur des stals, waar zyne moeder, in gevolge eener hemelsche ingeeving, haar kraambed hield, en diergelyke schoone dingen meer.

De kerk van *S. Clara* behoort den nonnen dier order, welken het gebeente haarer heilige en der h. Agnes alhier

(*) *Dissertation sur l'Inscription de la Maison Carrée de Nîmes. A Paris 1752. in oct.*

alhier vereeren. De kerk is in gothischen smaak, eg-^{Weg van}
ter ligt gebouwd. Om dat zy zo oud is, heeft men ze ^{Foligno}
op veele plaatsen moeten stutten. De h. Clara was uit ^{naar Flo-}
een aanzienlyk geslagt te Asfisi geboortig, en stierf al-^{rencen.}
daar in 't jaar 1253.

De Domkerk te Asfisi heeft een schoon marmeren
hoofdaltaar, en agter het altaar van S. Rufinus een
oud basrelief. De kapel des h. Sakraments is zeer ver-
sierd.

De kerk S. *Damiano* ligt eene myl van de stad, en
is merkwaardig, om dat S. Franciscus by de zelve de
order van S. Clara oprigtte. De nonnen, die zynen
eersten gestrengen regel volgen, heeten Damianisten,
maar zy die zig naar den verzagten schikken, welken
Paus Urban IV. voorgeschreven heeft, Urbanisten.

Het is zonderling, dat in eene kleine stad, waar nog
handel nog rykdom te vinden is, twaalf kloosters van
bedelmonniken zyn, die zig allen van almoezen moe-
ten onderhouden. Maar zy hebben sedert langen tyd
reeds zo veel geweten met bedelen te winnen, dat daaruit
vaste goederen en zekere inkomsten voortgekomen zyn.
De Italiaanen twisten, welke van de vier klassen, waar-
in de Franciskaancrorder verdeeld wordt, de waare zy,
en welk kleeed de h. Franciscus gedraagen hebbe. Ver-
moedelyk was zyne kleeding geene van de tegenwoor-
dige dragten, maar bestond uit een grof wollen kleeed,
zo als het gemeene volk in die eeuw droeg, en was
zelfs niet altyd van eenerlei kleur.

Men vertoont te Asfisi nog verscheiden overblyffels uit ^{Oudheden.}
de oudheid, b. v. agter de kerk van S. Rufino een' ver-
vallen waterleiding, eenige zuilen uit een oud bad,
Acqua di Masficc genaamd, en *I Carcere* drie mylen
van

Weg van
Fosigno
naar Flo-
renten.

van Asfisi. *Acqua di Moiano* is een mineraal water, dat men gebruikt om in te baaden. De Paleizen *Mattei Spirelli* en *Vallemani* zyn goede gebouwen. Op de markt staat een' goede fontein, en op het raadhuis is het theater. De inis, of de jaarmarkt, *Fiera del perdono*, die van den 1. Augustus tot den 19. duurt, trekt eene groote menigte menschen naar Asfisi. De citadelle by de stad heeft thans geene bezetting, en is ledig.

La Portiuncula.

Van de hoogte, waarop Asfisi staat, rydt men de kerk van *Maria Portiuncula*, of *Madonna degli Angeli*, voorby. Het gebouw is groot en schoon. In het Franciskaaner klooster, waar zig honderd en veertig monniken onthouden, stierf S. Franciscus in 't jaar 1226. Dit was een' geruimen tyd het eenige stuk gronds dat de Franciskaanen bezaten, zynde hun door de Benediktynen afgestaan. De kerk is door de menigvuldige herwaards komende pelgrims en de afsaaten allengskens zo beroemd geworden, dat men 'er jaarlyks den 2. Augustus een groot feest viert, dat de naam voert van *la Portiuncula*.

De kerk is als een Latynsch kruis gebouwd, welks schip uit vyf groote boogen met dorisché pilasters bestaat. In de vyfde kapel ter linker hand ziet men eene Verkondiging door Baroccio, dat egter geen van zyn' beste stukken is. Midden in de kerk staat een huisje, gelyk het heilige huis in de kerk te Loretto, waarin men zegt, dat S. Franciscus op Goddelyke ingeewing de Franciskaaner order gestigt heeft. Men vertoont hier ook de grot, waarin hy zyne gebeden deed, en de doornenstruiken, waarin hy zig rondwentelde, om zyne booze lusten te dooden.

De toeloop op het feest der *Portiuncula* was eertyds zo groot, dat men soldaaten van Perugia moest laaten

komen, om wanorders te beletten. Men heeft voortyds *Weg van*
 wel op dien dag honderd duizend menschen by der kerk *Foligno*
 verzameld gezien. Cosmus de Medicis liet eene water- *naar Flo-*
 leiding van twee mylen aanleggen, welke het water naar *rencen.*
 de bronnen alhier, die voor de menigte menschen zo
 zeer noodig zyn, brengt.

P E R U G I A.

Perugia.
Perugia, in 't Latyn *Augusta Perusia*, de hoofdstad
 van 't Pauslyke landschap Umbrien, ligt op eenen steilen
 berg, waar naar toe de weg moeilyk is, en heeft tegen-
 woordig omtrent 16000. inwoonders. Zy behoort onder
 de oudste steden van Italiën, en zou, 2000. jaaren voor
 Christus, door Janus, een' zoon van Apollo, aangelegd
 zyn, die nog voor Saturnus in Italiën kwam, en de eer-
 ste Koning in dat land was, van wien de historien gewaa-
 gen. Hy verzamelde de menschen, die nog in 't woefte
 en eenzaam leefden, gaf hun wetten en een' gods-
 dienst, waarom men na zynen dood van hem zelfs
 tot een' God maakte, die by de offeranden gemeenlyk
 het eerst werd aangeropen.

Dog, zonder ons verder over haaren oorsprong te be-
 kommen, ten minsten zo veel is zeker, dat Perugia
 eene magtige stad was, en den Romeinen eenen hardnek-
 kigen wederstand bood, toen zy zig reeds de geheele na-
 buurschap onderworpen hadden. Het gebied van Perugia
 strekte zig tot aan de Adriatische zee uit. Omtrent 311.
 jaar voor Christus verwierven zy, nevens andere Etruri-
 sche steden, een stilstand van wapenen, (†) en werden
 niet

(†) *Itaque a Perusia, Cortona & Arretio, quae ferme castris Hetrus-
 ria populorum ea tempestate erant, legati pacem foedusque a Romanis
 petentes, inducias in triginta annos impetraverunt. Livius. l. 5.*

Perugia. niet eer als 280. jaar voor Christus bedwongen. De stad was zelfs onder de Romeinen nog van zo veel gewigts, dat Hannibal na de overwinning by het Trasymeensche meer het niet waagen dorst ze aantetaften.

Augustus belegerde in Perugia den zoon van Marcus Antonius, die derwaards gewecken was. Dit beleg is in de geschiedenis van den borgerlyken kryg zeer vermaard, also de hardnekkige inwoonders den ontzaglyksten hongersnood geduurend de belegering doorstonden. (*) Dog die weerbarstigheid bekwam hun slegt; de stad werd veroverd, en met de aarde gelyk gemaakt. Zy herstelde zig spoedig weer, maar moest onder de Gothen eene byna even zo schlimme belegering uitstaan, welke zeven jaar duurde. Zy kwam door de bekende gift van Karel den Grooten aan den Pauslyken Stoel. In de onrustige tyden, toen elke stad eene republiek wilde zyn, ontsloeg zy zig van 's Pauzen gehoorzaamheid, oorloogde gestadig met haare nabuuren, en nam onder anderen Foligno om het jaar 1300. weg, weswegens de Paus ze in den ban deed.

In 't jaar 1392. voerden die van Perugia den oorlog tegens den Paus, en onderwierpen zig hem, dog namen in 't jaar 1416. den beroemden Forte Braccio tot hun hoofd, die op Romen los ging, en het veroverde. Forte Braccio was een dapper held, en een man van grooten geest,

(*) De laage Lucanus zegt uit vleyery, dat de wereld voor alle de onheilen, als den hongersnood te Perugia, de belegering van Modena, den slag by Actium, het geluk van onder den dwingeland Nero te leeven niet duur genoeg had kunnen koopen.

*His Caesar Perusina famex, Mutinaque labores,
Accedant fatis, & quas premit aspera clasces
Lucas.*

L. 1. vs. 41.

geeft, wiens gedagtenis nog in groote agting by die van *Perugia* is. Hy regeerde de stad, bragt veel tot haare verfraaying toe, en deed die zwaare muuren opvoeren waarop de markt rust. Van hem is ook het kanaal of *Emiffario* uit het Trasymeensche meer afkomstig, waardoor de vlakke voor overstromingen veilig is. Hy overleed in 1424, van eene wonde aan het hoofd, en daarop gaven zig die van *Perugia* in 't jaar 1442. weder aan den Paus over. (†) Om het jaar 1500. had *Perugia* weder een wakker krygshoofd in *Astore Baglioni*, wiens nakomelingen nog leeven.

De stad heeft niet veel byzonders uit de oudheid aantetoonen. Een oude poort op de Plaats *Grimana* voert den naam van een' boog van Keizer *Augustus*, en te *S. Angelo* vertoont men overblyffels van een ouden tempel met een opschrift, dat agter het altaar te vinden is.

De onrustige geest der inwooners bewoog Paus *Paulus III* de tegenwoordige citadelle aanteleggen. Men verhaalt hier, dat het onder voorwendfel van een hospitaal te bouwen geschiedde, alzo de borgers het anders nooit geduld zouden hebben. Binnen op de plaats leeft men:

Paulus III. Pont. Max. tyrannide ejecta, novo civitatis statu constituto, bonorum quieti, & improborum freno, arcem a solo excitatam mira celeritate munivit.
An. Pontif. sui IX. sal. 1543.

De

(†) Het leeven van *Braccio* heeft *Campano* beschreven. De stad *Perugia* heeft in *Ciatti*, *Crispolti*, en *Pellini*, drie goede schryvers, die haare historie zorgvuldig te boek gellagen hebben.

Perugia. De citadelle is voor de plaats sterk genoeg, en heeft eene bezetting van veertig man, om de inwooners in toom te houden, die nog gedurende het conclave van den vorigen Paus mieneen maakten als of zy opstaan wilden. Zy heeft agttien metaalen stukken, in de jaaren 1543. en 1558. gegoten, en verscheiden anderen, om de kardinaalen by het doorpasseeren te begroeten. Men ziet van hier over de geheele stad, die als vyf hoeken heeft, aan elken van de welken eene poort staat.

Domkerk. Het bisdom te Perugia is zeer oud, en brengt 's jaars 3000. Roomsche scudi op. De domkerk is aan den h. Laurentius gewyd. Voor de zyddeuren staan een paar pauslyke statues: Julius III. is zittend voorgesteld, gelyk hy den zegen uitdeelt, maar wat lomp geslaagd, en Paulus II. in de zelve handeling, van eene koele gothische manier. Op de plaats voor de deur staat eene groote fontein met een dubbelde kom, die rondom met kleine gothische beelden tusfchen de pilaaren bezet is. De geheele uitvinding is van slegten smaak, en wat nog erger is, de fontein geeft federt lang geen water meer.

Als men door de hoofddeur in de kerk treedt, ver-
toont zig in de kapel ter regter hand een groot beeld van Baroccio, 't welk de afneeming van het kruis, en de daarby in onmagt gevallen Maria vertoont. De zamenstelling is onberispelyk, de uitdrukking goed, en het koloriet kragtig. De karakters zyn bevallig; alleen Maria en de vrouwen, die haar te hulp komen, schynen wat te jong, gezwegen dat 'er te veel eenvormigheid in de gezigten heerscht. In de kapel van den kruisgang op de zelve zyde heeft Scaramuccia twee stukken in fresco, die geen werking doen, geschilderd. Het eene verbeeldt den h. Petrus, die de handen eenen geestelyken oplegt, en het

het andere een' geestelyken die voor den Paus predikt. *Perugia.*
 In beiden is de schikking onordentelyk uitgevallen. Een groot stuk in olieverw van den zelve meester verbeeldt vier bischoppen, die Maria aanbidden. Het koloriet is kragtig, schoon wat buitenspoorig, en de houding gebreklyk. Ter linkerhand in de kerk ziet men de verlooving van Maria uit de school van Perugino. Het profiel van Maria is aartig; voor 't overige is het stuk zeer droog, en slegter dan Perugino zelf geschilderd heeft.

De bibliotheek is in het jaar 1695. door Antonio Domenici, nevens 40. scudi inkomsten 's jaars, aan het domkapittel gemaakt, en bevat goede handschriften, als een breviarium uit de negende eeuw, de euangelien uit de agtste met slegte schilderyen. In de sakristy wordt het euangelium van Lukas bewaard, dat uit de vyfde eeuw zyn zoude, en op zeer bedorven perkament geschreven is. Eenigen hebben het voor Papyrus der Ouden aangezien.

Perugia is met kloosters overladen. Men telt vier en twintig mans- en even zo veel vrouwenkloosters, waarvan de helft zeer wel zou kunnen gemist worden. Eenigen verdienen gezien te worden, waaronder voornaamlyk *S. Agostino*, om de schilderyen van Pietro Perugino. Men kan ligt denken, dat die meester, welke in 't jaar 1446. te Perugia geboren werd, in zyne geboortestad veele gedenkstukken van zyn penceel zal hebben nagelaten. Byna alle de stukken in de sakristy en op het koor van *S. Agostino* zyn van hem. Perugino is door zynen leerling Raphaël byna meer bekend dan door hem zelve. De armoede dwong hem met allen yver zig op 't schilderen toeteleggen. Hy leefde te gelyk met Michaël Angelo te Florencen, en had dikwyls verschil met hem over de

V. DEEL. A a konst.

Perugia. konst. Zyn begeerte om geld te winnen was oorzaak, dat hy te veel ondernam, en zig overhaastte. Men ver-
toont in de fakristy deezer kerk een eigenhandigen brief
van hem, aan den Prior van het klooster, van 't jaar
1517. die zo erbarmelyk en onleesbaargeschreven is, dat
een ongenoemde daaronder gezet heeft: *Fu restaurator
della Pittura, ma guastator dell arte de Scrittura.*

*S. Fran-
cesco.*

In de kerk van 't klooster van *S. Francesco* ligt de bo-
ven gemelde held der Perugynen, Forte Braccio, begraven,
gelyk ook Bartolus de regtsgeleerde, die zig te Pe-
rugia nedergezet, en op de universiteit lesfen gegeven
heeft, maar eigenlyk te Sasferato geboren was. Ter
regter hand aan het derde altaar is Joannes leraarende in
schildery afgebeeld, met vier heiligen die hem aanhooren.
De hoofden der heiligen zyn' schoon en vol verscheiden-
heids, maar het geheel is droog en zonder schikking, gelyk
de meeste stukken van Perugino. In eene kapel ter linker
hand ziet men de krooning van Maria na haar hemelvaart,
en daaronder drie kleiner stukken, de Aanbidding der
drie wyzen, en de Besnydenis. Alle vier zyn op hout
geschilderd, en worden voor het eerste werk, dat Raphaël
in eene kerk gemaakt heeft, gehouden; en indien dat al
zo niet wezen mogt, erkent men dog in alles de manier
van Perugino. Op de zelve zyde ziet ook het beeldtenis
van Raphaël, zo wel als van Perugino.

In het gebedenhuis der broederschap van *S. Franciscus*
heeft Scaramuccia op agt groote stukken met olie ver-
het leeven van Christus verbeeld, waar hy veel genie in
de uitvinding getoond heeft, maar het koloriet is buiten-
spoorig.

*Chiesa
nuova.*

De *Chiesa nuova* behoort den Filippynen, en is nieuw
en zeer sierlyk gebouwd. In de derde kapel ter regter
hand

hand ziet men de hemelvaart van Maria, door Guido. *Perugia.* De Maria is schoon, maar de twee engelen, die haar naar den hemel opheffen, zyn te symmetrisch gesteld; over 't geheel schynt het koloriet zwak. Op het hoofdaltaar smyt Maria den blixem op de slang, en wordt van God den Vader in de glorie ontvangen. Pieter van Cortona heeft dit stuk gemaakt, maar een al te graauwen toon ten aanzien van het koloriet gekozen, ook aan God den Vader eene uitdrukking gegeven, die niet edel genoeg is. Daartegen verdient het bevallige beeld van Maria meer goedkeuring. In de derde kapel ter linker hand heeft de zelve meester de geboorte van Maria geschilderd, eene herhaaling van het stuk dat in 't Quirinaal op Monte Cavallo hangt. De koepel is door Mancini op natten kalk geschilderd, maar weinig genie, en een te zeer in 't geel vallend koloriet daar in getoond.

In *S. Domenico* ziet men in de derde kapel ter linker *S. Domenico* hand een stuk van Perugino, dat in twee deelen verdeeld^{co.} is. Beneden staan verscheiden heiligen met wel gekarakterizeerde hoofden, en boven ziet men Christus in een glorie tusschen Maria en Joannes.

S. Pietro ligt aan den zuidelyken hoek der stad, en is *S. Pietro.* wel in haar zelve geene schoone kerk, maar heeft op elke zyde van het schip negen prachtige zuilen van graauw geaderd marmer. In de tweede kapel ter linker hand heeft Perugino eene Hemelvaart op hout geschilderd, waarin de hoofden treflyk zyn, maar de zamenstelling niet deugt. By de sakrify ziet men, van den zelve meester, God den Vader, van engelen omgeeven. In de sakrify zelve is eene heilige familie, die onder de eerste stukken, welken Raphaël by zyn meester Perugino

Perugia. geschilderd heeft, worden geteld. De Maria en het kind zyn geheel in de manier van den leermeeſter. In de eetzaal der monniken heeft Vaſari drie ſtukken op doek met olieverw geſchilderd. De vermeerdering der brooden, de bruiloft te Kanaan, en de h. Benedictus zittende nevens de geheele order, die agter hem ſtaat; een engel brengt hem ezels die met eetwaaren beladen zyn, en van den hemel hem op zyn gebed gezonden worden. Deeze behooren voor de tekening en het kragtige koloriet onder de beſten van Vaſari. Zy doen eene betere uitwerking als zyn' andere ſtukken, eger zyn ze in dit opzigt niet zeer te pryzen. De kerk heeft een zeer hooge ſpits, zo dat zy zig op den weg van Aſſiſi van verre vertoont.

Boven den ingang van 't *Studio de' Dottori* ziet men het zittend beeld van Sixtus V. die den zegen uitdeelt. In het hoofd heerſcht een goede uitdrukking, dog het kleed is ſtyf.

By de nonnen te *Monteluce* ziet men een der beſte ſtukken van Raphaël, in de manier van zyn leermeeſter. De nonnen te *S. Lucia* zyn wegens de *Pignocote* en *Oſſa de morti* door geheel Italiën beroemd. Het is een foort van ſuikerwerk, dat men om de gedaante of uit heiligheid dien naam gegeven heeft, maar dat des niet te min wel ſmaakt.

Paleizen. In de Paleizen *Anzidei* en *Monaldi* treft men goede verzamelingen van ſchilderyen aan. Het Paleis *Antinori* is van eene ſchoone architectuur. In de kapel van het ſtadhuis, *Palazzo del Magiſtrato* vinden de liefhebbers een der ſchoonſte en beſt gehoudene ſtukken van Pietro Perugino. In het huis waar de adel t'zamenkomt, *il Cambio* genaamd, heeft dezelve meeſter goede

goede stukken op natten kalk geschilderd, maar 't is *Perugia*. jammer, dat men ze op eene zo laage en donkere plaats niet wel zien kan.

Het Jesuïeten kollegie, op de kleine plaats *Zucca*, is wegens de verbaazende hoogte en zyne muuren merkwaardig. *Jesuïeten kollegie.* Onder de kerk zyn eerstelyk de grafgewelven, onder die gewelven de kongregatie der werklieden, daaronder de kongregatie des adels, en daaronder eindelyk de kongregatie der landlieden, *Condutini*. Alle deeze verdiepingen zyn hoog, zo dat het geheel te zamen eene ontzaglyke hoogte maakt. Zelfs de tuin der Jesuïeten is gekluisd, en daar eene looery aangelegd. Daar onder liggen veelerlei pakhuizen, in de welken men gelyk vloers van eene der laagste straaten der stad komt. Op deeze wys heeft men de geringe ruimte der stad, die op eenen berg ligt, gezogt te vergrooten en als te vermenigvuldigen. In de sakristy der Jesuïeten ziet men eene vlugt naar Egipten van Baroccio. Maria scheidt water in een kom voor het kind Jesus, en Josef biedt het druiven aan. Het stuk is aangenaam uitgevoerd; egter zyn 'er verscheiden' mislagen in.

De universiteit is in slegten staat. De professoren leezen in een byzonder gebouw, *la Sapienza*. Zy zyn omtrent zestig, die te zamen maar 2000. scudi tot bezoldiging hebben. De universiteit heeft natuurkundige instrumenten aangeschaft, waarmede Professor Pelicciari openlyke proeven doet.

Het Paleis van den Gouverneur ligt aan de groote markt, *Piazza grande*. Deeze plaats wordt tegenwoordig bekleed door den Prelaat Bolognini, wiens werk over de Pomptynsche moerasfen in 't begin van dit deel is aangehaald.

Perugia.

Het volk van Perugia blyft nog de woeftheid dier tyden behouden, toen het krygszugtig en oproerig was. De familien zyn malkanderen nydig, en leeven altyd in oneenigheid. Die van den adel waren voor een twintig jaaren niet veel beter; dog dewyl men federt eenigen tyd, naar het voorbeeld van andere Italiaanfche fteden, begonnen heeft een *Cafino*, of publiek huis van gezelfchap, aanteleggen, is de adel gezelliger geworden, en de ruwheid der zeeden is grooten deels verdwenen. De dames, die voorheen zeer ingetogen leefden, en genoegzaam nooit in 't openbaar verfcheenen, komen in den *Cafino*, en brengen veel by om een zeker foort van algemeene wellievendheid intevoeren, die voor deezen ontbrak.

Akademien.

Perugia is in voorige tyden niet alleen om zyne krygsbedryven, maar ook om veele geleerden, voornaamlyk regtsgeleerden, die het voortgebragt heeft, bekend. (*) Zy was eene der eerfte fteden daar geleerde gezelfchappen werden aangelegd. Eene der oudften was de *Academia Scoffa*, het genootfchap der gefchudden. Hun zinnebeeld was een meelzeef, met het omfchrift *excusa nitefcit*, ten einde aan te duiden, dat het verftand in beweging gebragt en gelouterd moet worden, als het van nut zyn zal. De *Academia della Crusca*, die veel laater gefligt werd, behield de zeef tot zinnebeeld.

Naderhand ontftond de *Academia degli Infensati*, naamlyk van de geenen die het verftand boven het zinnelyke verheffen,

(*) Paus Pius II. of Aeneas Sylvius zegt op eene plaats in zyne hiftorie van Perugia: *Claruit jam pridem & armis & literis, & potiffimum scientia juris, in qua Bartolus excelluit, & post eum Baldus & Angelus.*

heffen, en zig niet door de zinnen wegrukken laten. *Perugia.*
 Hun zinnebeeld was eenige op zee vliegende kraanen,
 die een steen in den poot houden, met de spreek, *vel*
cum pondere, waarmede zy wilden te kennen geeven,
 dat hunne ziel wel met een zinnelyk lichaam beladen
 was, dog zig egter tot verhevene dingen wist te verhef-
 fen. Dit genootschap vereenigde zig met het eerste,
 en was een' tydlang in groot aanzien. Wy gaan de
 akademien *degli Eccentrici*, *degli Atomi*, *degli Inspidi*,
 die de regtsgeleerdheid ten voorwerp hadden, en ein-
 delyk de *Academia unisona*, door liefhebbers der muziek
 gestigt, voorby. Geene van die heeft veel beduid, en
 zy zyn ras weder te niet gegaan.

Onder de nog leevende geleerden te Perugia heeft
 zig de Domheer Graaf Meniconi door zyn' schriften
 over het Jus canonicum bekend gemaakt. In de voo-
 rige eeuw leefde te Perugia een voornaam zanger, de
 Ridder Balthasar Ferri, die door de ongemeene en byna
 bovennatuurlyke kracht zyn'er stem zeer bekend gewor-
 den was. De schriften en gedigten van dien tyd spree-
 ken met een soort van verrukking van hem.

De hooge ligging van Perugia heeft de inwooners *Water.*
 genoodzaakt, het water van de naaste bergen te doen ko-
 men. Ten dien einde zyn vyf groote bronnen in de stad
 aangelegd, die het water, niet langs kostbaare gemetsel-
 de waterleidingen, maar door looden pypen, die 21.
 duim in de middellyn hebben, en 2508. vademen lang
 zyn, aanvoeren. Een bekwaam fonteinmeester Angelo
 Barocchi heeft het water een berg af en aan de andere
 zyde weder 400. voet om hoog weeten te dryven, zon-
 der eenige werktuigen noodig te hebben.

Voortyds was in de Vally *Piaggia di Carnovale* eene brug

Perugia. van twaalf boogen: maar in het jaar 1752. raakten de tien middelsten los, en de stroom dreef ze 30. voet verder voort, zonder dat zy instorteden. Maar dewyl ze by die gelegenheid veel geleden hebben, vielen zy naderhand van tyd tot tyd in. De fonteinmeester leide een nieuwe brug aan op een' grond, die naar zyn' gedagte stevig was, dog zy werd niettemin in kort weder 5. voet voortgesleept, het welk een bewys is, dat de bodem in de diepte uit los zand bestaat, waarop men zonder een rooster te maaken niet veel bouwen kan. Uit het klooster op den berg der *Zoccolanti* voor de poort van S. Angelo kan men deeze vally, de waterleiding, en de stad zelve, zeer gemaklyk overzien.

Van *Perugia* tot *Arezzo* zyn dertig Italiaansche mylen, of drie dubbelde posten. Men wisselt van paarden te *Toricella* en *Carniccia*, en doet de reis in eenen dag of 13. uren, als men zig niet te *Cortona*, dat omtrent half weg op een' berg ligt, aan wiens voet de postweg voorbygaat, ophouden wil. Het is nogthans weder moeite waard, als men deezen weg gekozen heeft, een kleinen buitenstap te doen, en een paar dagen te *Cortona* te blyven.

Lacus Trasymenus. Op deezen weg ligt het dorp *Passignano* aan het meer van *Perugia*, dat eertyds *Lacus Trasymenus* genoemd werd. Dit elendige dorp ligt in de strek by de Ouden zo beroemd, om de overwinning door Hannibal daar op den Burgermeester *Flaminius*, 217. jaar voor Christus, behaald. Zes mylen van daar ligt het dorp en de brug *Sanguinetto*, een naam, gelyk men meent, afkomstig van het bloedbad, dat Hannibal onder de Romeinen aanrigtede, blyvende 20000. van hun op de plaats. Vier mylen van daar komt men door *Spilonga* aan de

Toskaansche grenzen, en nog drie mylen verder te *Os-Perugia*, *Osfaia*, waar veelen de waare plaats van 't slagveld zoeken, ten minsten leeft men daar voor een huis dit opschrift:

*Nomen habet locus hic Osfaia, ab ossibus illis,
Quæ dolus Annibalis fudit & hasta simul.*

Johannes Pancratius A. D. 1728.

Men vindt hier altyd eene menigte beenderen op 't veld, het welk de gising versterkt, dat de groote nederlaag hier geschied is. Te Camiccia, waar de postwisseling is, heeft men een schoon gezigt als men Cortona op den berg voor zig ziet; inzonderheid doen zig de citadel en de kerk van S. Margaretha op. Eene menigte kleine lufthuisen bedekken den rug des bergs beneden Cortona, en stellen het oog de aangenaamste ligging voor.

C O R T O N A.

Cortona was voormaals eene beroemde stad, dog is zó Cortona. afgenomen, dat men 'er naauwlyks 4000. inwoonders telt. Veele geleerden meenen, dat hier eertyds *Corytum*, eene stad nog ouder dan Trojen, gestaan heeft. Dardanus was, volgens Virgilius, (†) afkomstig van *Corytum* in Etrurien. Dat Cortona en *Corytum* dezelve plaats geweest zyn, wordt door twee plaatsen uit Silius Italicus nog geloofbaarder, wyl hy l. 5. vs. 123. Cortona door

Co-

(†) *Dardanus Idaas Phrygia penetravit ad urbes,
Threiciamque Samum, qua nunc Samothracia fertur,
Hinc illum Coryti Tyrrhena a sede profectum.*

Aen. l. 7. vs. 107.

Cortona. *Coryti arcem* omfchryft, en l. 8. vs. 473. uitdruklyk *Cortona* noemt, en tusfchen *Arretium* en *Clufium* plaatft:

*Lætos Care viros, lætos Cortona, superbi
Tarcentis domus & veteres misere Gravisæ.*

Van deeze gedagte zyn de meeste geleerden, onder anderen ook *Venuti* in 't 4. deel van de verhandelingen der Akademie van *Cortona*. *Corytus* was een Etrurifch Koning, en de ftigter deezer naar hem genoemde ftad, gelyk *Servius* over de volgende regels, l. 3. *Aen.* vs. 167. beweert:

*Hæ nobis propria sedes, hinc Dardanus ortus,
Iafusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, & hæc latus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer, Corytum, terrasque require
Ausonias.*

Herodotus verhaalt, dat de Grieken 343. jaar voor de verovering van *Troyen* naar Etrurien overgefloken zyn, en zig te *Cortona* nedergezet hebben. Hy noemt *Cortona* eene magtige en bloeyende ftad, de hoofdfad van Etrurien. *Ulyfles* is, volgens sommigen, hier geflorven. *Cortona* was, volgens *Livius*, de voornaamfte van de twaalf Etrurifche fteden, en zond, nevens *Perugia* en *Arezzo* gezanten naar *Romen*, om een verbond te fluiten, welke plaats boven by *Perugia* aangehaald is.

De ftad werd eindelyk, na dat zy haare Griekfche zeden, taal, en de vryheid, het langft van allen behouden had, eene Roomfche volkplanting, en de *Præfatus*, of gouverneur van Etrurien, plaatfte 'er zyn verblyf. By de

de invallen der barbaaren werd Cortona byna geheel ver-Cortona.
woeft; dog het herstelde zig spoedig weder, en was,
volgens een' schryver van de elfde eeuw, een volkryke
stad, die sterke muuren en een' aanzienlyken handel dreef.
In de tyden der kruistogten gingen zo veelen haarer on-
nozele borgers naar het Heilige Land, dat een zekere
haven op het eiland Candia den naam van *Porto Cortonese*
bekwam. In 't jaar 1312. kwam Keizer Henrik VII. te
Cortona, deed zig huldigen, bekrachtigde der stad haare
voorregten en vryheden, en verklaarde ze onder Keizer-
lyke bescherming te staan.

Niet lang daarna, in 't jaar 1325. liet zig Ranieri Ca-
fali door het volk tot opperhoofd der stad verklaaren, en
zes zyner opvolgers behielden de heerschappy tot in 't
jaar 1409. De inwooners waren toen met hunne regen-
ten niet te vrede, en gaven de stad, nevens den laatsten
der Cafali, aan Ladislaus, Koning van Napels, over,
die zig in de nabuurschap veel ophield. De Koning be-
hield Cortona maar twee jaaren, en stond het by een
vergelyk aan den Florentynen af, die het sedert behou-
den hebben. Men zou van Cortona veel naauwkeuriger
berigten hebben, was de stad niet zo ongelukkig geweest,
dat in 't jaar 1525. haar archievenkamer geheel door 't
vuur vernield werd.

Cortona heeft vyftien kloosters, welke kerken ten *Kloosters.*
deele, zo wel ten opzigte der bouwkonst als der schilde-
ryen, merkwaardig zyn. Eenigen hebben Bramante, an-
deren Vasari, Sangallo en Fontana tot bouwmeesters ge-
had, die allen kunstenaars van een goeden smaak waren.
Over 't geheel verdiende Cortona meer bezogt te wor-
den, dan gemeenlyk geschiedt, wyl de meesten van Ro-
men

Cortona. men over Siena naar Florencen gaan. Wy willen de beste stukken in de kerken aanwyzen.

Kerken. In de Domkerk heeft Pieter van Cortona eene schoone geboorte van Christus geschilderd. Op een grooten antieken zark ziet men het gevegt der Centauren en Lapithen; eenigen houden dien voor van Koning Corytus, anderen meenen dat de beenderen van Caracalla of den Burgemeester Flaminius daarin gelegen hebben. Voor de eene meening is zo veel gronds als voor de andere, en mischien is de laatste de waarschylykste.

Te *S. Maria nuova* buiten de stad ziet men *S. Carolus* van Baccio Ciampi, en de geboorte van Maria van Allori, gemeenlyk Bronzino genoemd.

S. Francesco pronkt met eene Verkondiging, die voor een meesterstuk van Pieter van Cortona gehouden wordt, en met een schoon stuk van Lodewyk Civoli, dat *S. Antonio di Padova* verbeeldt. De kerk *S. Antonio Abbate* verdient insgelyks gezien te worden.

In de kerk *S. Margaretha* ziet men *S. Catharina* van Frederik Baroccio, een voortreflyk stuk, waarop Vanni *S. Franciscus*, *Dominicus*, en *Margaretha* van Cortona afgebeeld heeft; eene *Maria* met den h. *Franciscus* en de h. *Margaretha* van Baroccio.

S. Domenico heeft onder andere goede stukken den Rozenkrans nevens verscheiden heiligen van Lodewyk Civoli, en eene hemelvaart met *S. Hiacinthus* van den jongen Palma.

Te *S. Agostino* ziet men een stuk van Pieter van Cortona, verbeeldende drie patroonen van geestelyke Ridderorders, Paus *S. Stephanus*, *S. Jakob*, en *Joannes den Dooper*. De kerk *S. Filippo* is wogens de architectuur merk-

merkwaardig. In de kerk der Benediktyner Nonnen *del-Cortona*, *le Contesse* heeft Pietro Perugino het hoofdaltaar vervaardigd. Te *S. Michael* komt de zending van den H. Geeft op het groote altaar door Andrea del Sarto voor.

Te *S. Trinita* ziet men de Drieëenheid met de vier kerkleeraars der Latynsche kerk, een groot stuk van den bekenden Kortoonschilder schilder Luca Signorelli.

In *S. Andrea* is Maria met verscheiden heiligen van Piazzetta op het hoofdaltaar, en op een ander Maria met S. Josef en Cajetanus van Lodewyk Mazzanti van Corvieto te zien.

Al buon Gesu zyn drie altaarstukken van Signorelli. In de tribune ter wederzyde des altaars heeft Andrea del Sarto het heilige avondmaal, en Christus in den olyfbof, eene Maria en den engel Gabriel geschilderd.

In het gebedenhuis van de kerk van *Madonna de Tedeschi* ziet men een' treflyke hemelvaart van den zelve Andreo del Sarto. In de kerk der Roode Boetelingen is de zending van den H. Geeft in de eerste manier van Michaël Angelo, en een der beste stukken van Cortona.

S. Giambattista is eene schoone Kamaldolenferkerk, 2. mylen buiten de stad. Het daarby behoorende klooster heeft S. Romualdus zelf gestigt. *Madonna del Spirito Santo* behoort insgelyks onder de beste kerken der stad.

Cortona is wel een kleine plaats, egter onthouden 'er *Paleizen*. zig omtrent zestig adelyke familien van de oudste en beste huizen, en bewoonen voor een gedeelte paleizen, die verdienen gezien te worden. Dat van den Gouverneur, eertyds door de Cafali, die Cortona beheerschten, bewoond, is aanzienlyk. In het zelve is de zaal waar de akademie vergadert, en voor weinig jaaren een nieuw thea-

Cortona. theater aangelegd. Dan komt het Raadhuis, het Bischoplyke Paleis, het nieuwgebouwde Seminarium, en het Paleis Tomasi, waarin een gallery van meer dan drie honderd schilderyen van de beste Italiaansche meesters aantetreffen is. In verscheiden andere paleizen vindt men goede schilderstukken, vooral van de twee in deeze stad geborene meesters, Luca Signorelli en Pieter van Cortona.

Oudheden. De muuren van Cortona zyn een eerwaardig overblyffel der oudheid, en van Gori in zyn *Museum Etruscum* beschreven. De oude Etruriërs hebben ze uit gehouwen steenen zonder kalk gebouwd. Daar zyn stukken onder, die 22. voet lang en 4½. hoog zyn. Ter zyde de poort van S. Dominicus zyn zy het best in hun geheel gebleven. Ook ziet men nog te Cortona de overblyffels van een kostbaaren tempel van Bacchus, met schoone zuilen van Oosterfch marmer. In 't jaar 1730. heeft men oude baden met ingelegde vloeren van mozaïek, en looden pypen, die 't water aanbragten, ontdekt.

In de bibliotheek van de familie van Venuti wordt een oud Etrurisch graf vertoond. Sommigen maaken, uit de letters daarop, *Lars anemi felfinal*. By de kerk van S. Stefano ziet men oud vervallen muurwerk van een'ouden waterbak, diegelyken men verscheidenen binnen en buiten de stad vindt. Als men graaft komt men ter diepte van 12. of 14. voet gemeenlyk op den grond der oude stad, welker grond door de verwoestingen, gelyk als die van Rome, allengskens verhoogd geworden is.

Akademië. Cortona heeft zig in deeze eeuw door de Akademiëter navorsching der Etrurische oudheden in de geleerde wereld bekend gemaakt. Het was niet meer dan billyk, zulk eene instelling op eene plaats aantetreffen, welke
voor

voormaals de hoofdstad van Etrurien was, en nog de mee- *Cortona.*
 ste oudheden uit die tyden kon aanwyzen. De stigters
 deezer akademie waren drie geleerde mannen uit het ge-
 flagt van Venuti, de Marquis Marcello, de Cavalier
 Ridolfino, en Filippo Venuti, naderhand opzichter van
 Livorno, alwaar hy in 't jaar 1768. overleed. (*) Zy
 maakten in het jaar 1726. het eerste ontwerp, en ver-
 wierven twee jaaren daaraan, van hunnen moederlyken
 oom Baldelli, ten nutte der nieuwe akademie, niet al-
 leen eene uitgelezene bibliotheek, maar ook een schoon
 kabinet van oudheden, die hy geduurende zyn lang ver-
 blyf te Rome verzameld had. Het bestond uit veele
 kleine statuen, afgodsbeelden, opschriften, urnen, vaa-
 zen, gesneden' steenen, oude handschriften, en ook al-
 lerlei natuurlyke zeldzaamheden, als planten, delfstof-
 fen, en diergelyken. De Akademie vermeerderde deeze
 verzameling zeer, en maakte 'er een publieke instelling
 van, waartoe een iegelyk toegang kreeg. Zy wordt *Gal-*
leria del Publico genoemd, en heeft door de zorg der aka-
 demisten een sterken aanwas van naturalia, gesneden
 steenen, munten, en printen, gekregen. In de daarme-
 de verknogte bibliotheek wordt alle maanden eene ge-
 leerde verhandeling gelezen. Van de voornaamste stuk-
 ken deezer verzameling, en eenigen die by byzondere
 perfoonen in de stad aantetrefsen zyn, heeft men eene
 byzondere beschryving uitgegeven. (†)

Een

(*) Zie boven II. deel bl. 224.

(†) *Museum Cortonense, in quo vetera monumenta complectantur;*
Anaglypha, Theoresmata, gemma insculpta inscriptaque, qua in Acade-
mia Etrusca, ceterisque nobilium virorum domibus adseruantur, in plu-
rimis Tab. aeneis distributum, atque a Francisco Valesio Romano, Ant.
Franc.

Cortona.

Een gedeelte deezer zeldzaamheden heeft Valefius uit het kabinet van Baldelli reeds in 't begin deezer eeuw, en Gori in een ander geleerd werk beschreven. (*) Door zo schoon een kabinet worden de medeleden der akademie tot vlytigheid aangefpoord. Zy bestemden eene plaats om te vergaderen, en gaven hunnen voorftander den ouden Etrurifchen naam van *Lucumone*. Het inzicht der akademie was, de oudheden te onderzoeken, en zy verkoos, gelyk billyk was, daartoe voornaamlyk de oudheden van haar land. De ligging der ftad fcheen 'er gefchikt toe, want zy ligt in een oord waar men geftadig Etrurifche oudheden opgraaft, die ten aanzien derfchoone gedaante, der tekening, en de daarop afgebeelde gebruiken, merkwaardig zyn. De hier ontdekte ftukken zyn meest uit ouder tyd als de gewoone Griekfche en Romeinfche oudheden, die men in andere kabinetten vindt.

De oude Etruriërs hadden zig in een aanzienlyk gedeelte van Italië uitgebreid, hunne taal en fchrift was van ouds zeer bekend, egter is men niet in ftaat tegenwoordig 'er van iets te verftaan. De proeven in de fchriften der akademie steunen op bloote gisfingen, en hebben een zeer geringen graad van waarfchynlykheid. De akademie heeft reeds zeven deelen in 't ligt gegeven. (†) Het eerste

Franc. Gori Florentino, & Rodolphino Vennii Cortonenfi, notis illustratum. Roma 1750. in fol.

(*) Het heeft den titel *Museum Etruscum Gori*, en is te Florence in 't jaar 1737. in drie foliodeelen uitgekomen.

(†) *Saggi di Dissertazioni academiche pubblicamente lette nella nobilissima Accademia Etrusca dell' antichissima Città di Cortona, in Roma 1742. in quarto.*

eerste deel verscheen in 't jaar 1742. het zesde in 1751. *Cortona.*
 te Rom en by Pagliarini, en het zevende eenige jaaren
 laater. Deeze verzameling behelst veele leezenwaardige
 verhandelingen over de gebruiken der Ouden, over de
 stukken die van hun zyn overgebleven, in een woord
 over alles wat onder het woord oudheden begrepen is.

Na het kabinet der Akademie verdient dat van den
 Ridder Galeotto Ridolfini, om de merkwaardige stukken
 die het behelst, bezigtigd te worden. De geleerde Mar-
 quis Maffei, die alle bekende kabinetten van oudheden
 gezien heeft, moest belyden, hier dingen gezien te heb-
 ben, die hy nog nergens aangetroffen had.

De Domheer Sellari, Bibliothecarius der Akademie,
 bezit eene verzameling van handschriften, penningen,
 statuen, zegelringen, enz. Doctor Coltellini heeft een
 kabinet van natuurlyke zeldzaamheden en eene ralyke
 bibliotheek aangelegd, en verdient wegens zyne geleerd-
 heid een' persoonlyke hoogagting. Behalven deezen vindt
 men in de families van Mancini, Vagnacci, Alticozzi,
 en Venuti, kabinetten van allerlei merkwaardigheden.

Cortona heeft verscheiden beroemde mannen en kon-
 stenaars voortgebragt. Tot de eersten behoort Broeder *Geleerde en*
 Elias, een gezel van S. Franciscus. Men toont nog zyn *beroemde*
 huis, waarin hy gestorven is, na dat hy de order verlaa- *mannen.*
 ten had, en in den ban gedaan was. Onder de konste-
 naars zyn Pieter van Cortona, die bekend genoeg is, en
 Luca Signorelli de voornaamsten. De laatste werd in 't
 jaar 1439. geboren, en leerde by Pietro della Francesca.
 Hy overtrof zyn meester, door dat hy de natuur volgde,
 en eene eenvoudiger en bevalliger manier aannam.
 Zyne sterkte bestond in de uitdrukking van het naak-

Cortona. te. Men ziet buiten Cortona het meest van hem te Arezzo, en in de Sixtynsche kapel te Romen.

De voornaamste nog leevende geleerden te Cortona zyn: Hieronymus Sernini Cucciati, die byzonder ver is in de oudheden en taalen; Philippus Angellieri Alticozzi legt zig byzonderlyk toe op de Etrurische historie. De Marchese Benvenuto, Josef Venuti, een zoon van den overledenen Marchese Marcello Venuti, de Bibliothecarius Reginalto Sellari, de Domheer Maccari, Nikolaas Vagnucci, Rinaldo Alticozzi, die eene overzetting van verscheidene blyspelen van Plautus te Lucca heeft laten drukken, en zyn broeder Valerio Alticozzi, een goed digter. Ranieri Tomasi heeft zig door verscheiden klinkdigen, en Philippus Pancrazi, Sekretaris der Akademie, insgelyks door gedigten bekend gemaakt. De Marchese Ranieri di Petrella is zeer ver in de werktuig- en bouwkunde.

Cortona ligt op den rug eens hoogen bergs, en heeft beneden zig eene groote vlakte, die tot aan Lago di Perugia gaat. Tegen 't noorden liggen de vermaarde bergen waarvan Polybius en Livius spreken. De landstreek om de stad is met wynbergen, en planteryen van olyfboomen bezet, en valt aangenaam in 't oog. In de nabuurschap vindt men een schoon marmer, dat groenagtig zwart is, en naar jaspis gelykt.

Van Cortona tot Arezzo kan men met een' vetturino in vier uren komen. Van Camiccia; dat onder aan den berg van Cortona ligt, tot Arezzo is een dubbelde post. Men rydt langs de rivier Chiana, van de welke op den weg van Siena naar Romen gewag is gemaakt.

AREZZO.

A R E Z Z O.

Men geeft der stad *Arezzo* tegenwoordig omtrent 8000. inwoonders. Zy behoorde eertyds tot de twaalf Etrurische steden, en komt by alle oude schryvers veel voor. Zy ligt ten zuidoosten van Florenzen, en wel op eenen heuvel, in eene aangenaame vrugtbare vlakte. Den naam leidt men af van *Vesta*, de vrouw van *Janus*, welke *Aretia*, dat is aarde, geheten werd. In den Punischen oorlog gaf *Arezzo* geld en wapenen tot het uitrusten van vier oorlogschepen, welken *Scipio* tegens de *Karthagieners* aanvoeren zoude. De *Etruriërs* waren over 't algemeen om hun vaatwerk beroemd, maar inzonderheid die van *Arezzo*; *Martialis* roemde ze reeds als geagt ten tyde van *Porfenna*. (*) Hy vergelykt op een' andere plaats de vaarzen eens zekeren digters met de zynen, en zegt, dat 'er tusfchen de zynen en de anderen het zelfde onderscheid was, als tusfchen kryftallyne en *Aretynsche* vaten, welken de eerften verdonkerden. (†)

Attila verwoefte *Arezzo* geheel, en de *Lombarden* lieten zelfs de muuren niet staan. Die van Florenzen en van *Arezzo* lagen ook altyd overhoop, en de laatsten hadden dikwyls de overhand. Ten tyde der *Guelten* en *Gibellynen* wierpen zig de *Ubertini* tot heeren van *Arezzo* op; het volk verjoeg ze wel, maar *Bischof Willem* Uber-

(*) *Aretinas nimis ne spernas vasa monemus,
Lautus erat Tusis Porfenna scilicibus.*

L. XIV. Ep. 98.

(†) *Sic Aretina violant crystallina testa.*

L. I. Ep. 54.

Arezzo.

Ubertini behield de overhand. Hy oorloogde lang met de Florentynen, dog werd ten laaftten zo geflagen, dat hy 3000. dooden en 2000. gevangenen agter liet.

Zo wel ten aanzien der geestelyke als der wereldlyke magt volgde hem Guido Pietramala op. Hy werd door de Florentynen met behulp des Konings van Napels geflagen, dog bleef egter gouverneur van Arezzo. Hy oorloogde met Paus Joannes XXII., ontnam hem verscheiden' plaatfen, en kroonde Lodewyk van Beyeren, 's Pauzen vyand, te Milaan, met de yzeren kroon, dog ftierf op den terugtogt te Negromonte. Deeze schrandere en krygszugtige Bisfchop was een van de beroemdste perfoonen van zyn tyd. Hy lei vestingen aan, verfraaide Arezzo, en deed de ftraaten gelyk maaken. Zyn broeder en opvolger Pietro Saccone was zo gelukkig niet. Hy zag zig genoodzaakt, Arezzo den Florentynen te verkoopen, en behield alleen eenige ftooten; ten laaftten ontnamen hem de Florentynen die ook, en zetteden hem gevangen, wyl zy hem voor verdagt hielden. Maar Gautier, Hertog van Athenen, zig van Florence meester maakende, herstelde den Bisfchop weder. De Florentynen verjoegen Gautier kort daar na, en by die gelegenheid maakte zig Arezzo onafhangelyk, en verkoos eenen raad van zestig perfoonen, die de stad een tyd lang in rust regeerde. Dog het duurde niet lang, of de Ubertini wierpen zig weder tot hoofden der Gibellynsche party op, waarmede de Guelfen in de stad drongen, en ze plonderden. Het krygsvolk des Hertogs van Anjou, nevens dat van den zoon van gemelden Saccone, hielden daarop zeer flegt huis in de stad, en verkoften ze ten laaftten aan de Florentynen. Sedert dien tyd is de stad onder de heerschappy der Groothertogen van Toskanen gebleven.

Arezzo

Arezzo is, gelyk Florence, met groote stukken steens *Arezzo*. geplaveid, waarin, om de paarden vast te doen staan, kleine gaten gehouwen zyn. De Domkerk heeft eene schoone ligging, en is een aartig gebouw. De Bischoep heeft 12000. daalders aan inkomsten. Op de markt staat een groot gebouw *Le Loggio* genoemd, 't welk George Vafari ontworpen heeft; van binnen is het tolhuis, het theater, en eene gallery om te wandelen. Eene schoone inrigting te Arezzo is de *Fraternita*, welke door de voornaamste regenten bestierd wordt, en 8000. daalders inkomsten heeft, die tot uithuwelyking van arme meisjes, tot brood voor armen, en andere liefdegiften besteed worden. De lombard of de publieke bank van leening is eene insgelyks nuttige inrigting, waarin de Italiaansche steden de onzen beschaamen.

In de abdy ziet men een schoon stuk van Ahasuerus, waarin Vafari zyn' konst getoond heeft, en te S. Rocco wordt van den zelve meester een procesievlag, waarin die heilige en eene pest geschilderd zyn, vertoond. Arezzo heeft niets van oude ruinen, want van het theater, waarover Guaresi eene verhandeling geschreven heeft, is byna niets meer te zien.

Arezzo is de geboorteplaats van veele beroemde mannen geweest. *Beroemde* Mæcnas, de bekende patroon der geleermannen. den, was van Arezzo afkomstig. Petrarca werd hier in 't jaar 1304. in 't *Borgo del Arto* geboren. (*) Wie kent den berugten Pietro Aretino niet, die te Arezzo in 't jaar 1462. geboren werd, en in 1557. stierf? Voorheen was zyn graf in de kerk van S. Luca te Venetien te zien, en

(*) De groote straten heeten te Arezzo *Borgo*, gelyk te Turin *Contrada*, te Milaan *Corso*, te Florence *Via*, en te Romm *Strada*.

Arezzo.

en men zou daarop het volgende graffchrift gelezen hebben. Anderen twyffelen, of hy wel ooit in eene christelyke kerk begraven zy; 't welk niet te beflisen is, alzo by de verhooging van de vloer der gedagte kerke alle de oude graffteenen weggenomen of toegedekt zyn.

*Qui giace l' Aretin, amaro Tesco,
Del sem' human, la cui lingua trafsise
E vivi e morti: d' Iddio mal non disse,
E si scuso col dir, io nol conosco.*

Alle de vorsten vreesden zynen scherpen styl, en gaven hem geld op dat hy zwygen mogt, waarom iemand zeide, dat men hem, op 't voorbeeld der oude keizers, den bynaam van *Germanicus*, *Francicus*, enz. gegeven moest. Ariosto (†) en anderen noemden hem zelfs *divino*, het welk hy om zyn ontugtige schriften en ongeregeld gedrag gantsch niet verdiende. Zyn berugst en slegtst werk is: *Capriciosi e piacevoli Ragionamenti di M. Pietro Aretino, cognominato il Flagello de' principi.* (*)

Te Arezzo werd ook Guido Aretino, een Benediktyner, geboren, die om het jaar 1024. de muzieknooten, die tegenwoordig in gebruik zyn, met de daartoe noodige streepen en naamen uitvond, en daardoor het leeren der muziek zeer veel gemaklyker maakte.

Leonard

(†) ——— Ecco il flagello
De' principi, il divin Pietro Aretino.

Canto 46. Ott. 14.

(*) Boispreaux heeft zyn leeven in duod. uitgegeven, maar men vindt het ook in de levensbeschryving der beroemde Italiaansche geleerden des Graaven Mazuchelli, waarvan reeds zes deelen in folio uit zyn, die slegt de twee eerste letters van 't a. b. c. behelzen.

Leonard Bruni, ook onder den bynaam Aretino be- *Arezzo.*
kend, was Sekretaris van de republiek van Florence,
maakte zig beroemd, en schreef de historie van Florence.
Casalpinus, een beroemd geneeskundige, die in 1603.
overleed, bragt de kruidkunde het eerst in order, ver-
deelde de planten in klasfen, volgens haare wys van
vrugtdraagen. (†) Een ander beroemd genesheer was
Franciscus Rhedi, die zig inzonderheid door zyne schrif-
ten over de infekten, welken om het jaar 1671. in 't ligt
kwamen, bekend gemaakt heeft. (*) De Marchese Tor-
quato Mentauli, die Ariosto in Latynsche vaarzen gebragt
heeft, is omtrent voor twaalf jaaren gestorven.

Concini, die als Marechal d'Anere, en gunsteling van
Lodewyk XIII. en van Maria de Medicis, in de Fran-
sche historie bekend is, was dicht by Arezzo geboren. Hy
begon te Arezzo een gebouw, *Seminaria vecchio* genoemd,
en by de poort *di S. Lorenzo* staande, te doen bouwen.
Het zou een aanzienlyk paleis geworden zyn, dog hy be-
leefde niet dat het voltooid was, wordende in 't jaar
1617. in de Louyre vermoord.

Op den weg van Arezzo naar Florence zyn de *Moffette* *Moffette di*
di Laterina. Deeze vergiftige dampen steigen te *Bagnac-Laterina*.
cio, op de andere zyde des Arno, tegen over *Laderina*,
om hoog. De zwavelreuk is zo sterk, dat het vee, wan-
neer

(†) De vermaarde Linnæus zegt, uit aanmerking deezer ontdek-
king, van hem,

Quisquis hic extiterit primus concedet honores

Casalpino tibi, primaque sexta dabit.

Clasf. Plant. 1747.

(*) Eene volkomene uitgaaf zyner schriften, *Opere di Franciso*
Rhedi, is in 1740. in 6. deelen in quattro te Napels uitgekomen.

Arezzo. neer het 'er te na by komt, dikwyls 'er van verftikt. De boeren weeten zig deeze dampen wel ten nutte te maaken, jaagende het wild 'er in, het welk dan omver valt, of ten minften zo duizeling en moede wordt, dat het zig ligt vangen laat. Niet ver van daar ontmoet men een mineraal water, dat klaar is, en een zuuragtigen fcherpen fmaak heeft, en den fteenen waar het over heen loopt eene yzerkleur mededeelt.

Camaldoli. Die luft heeft een grooten omweg te neemen, kan van Arezzo naar Florence over de heremitage of het klooster *Camaldoli*, aan den oorsprong van den Arno gaan, waar S. Romualdus in 't jaar 1009. de nieuwe order ftigtete, die van deeze plaats haaren naam kreeg. De bergen zyn in den omtrek zo hoog, dat men aan beide zyden de twee zeeën zien kan. (†) De Heer de la Condamine verzekert, dat dit van verfcheiden' toppen van 't Appennynfch gebergte gefchieden kan, b. v. in de nabuurfchap van *Camaldoli*, by Borgo S. Sepolcro, en van den berg *Cimone* by *Sestola*. Hy is van gedagte, dat als men op die toppen een teken oprigtete, dat te gelyk van de bergen by *Genua* en in *Istria* gezien worden kon, men een' boog van 5. graaden op de aarde zou kunnen meeten, het geen veel toebrengen zou om de juifte figuur onzer dwaalftra te bepaalen. (*)

Van Arezzo tot Florence reket men 40. mylen. De weg loopt langs het gebergte op een fchoone, nieuw gemaakte

(†) Daarom zegt de Italiannfche digter :

*Come Apennin fcepre il mar Schiavo e il Tofco
Dal giogo onde a Camaldoli fi viene.*

Canto IV. II

(*) Mémoires de l'Acad. des Sciences 1757. p. 327.

maakte en door muuren bevestigde fstraat, die egter maar *Arezzo*. 36000. feudi gekoft heeft. Het is gefchied op kosten van de kas gefchikt tot het onderhoud van de wegen, te Florence *Ufficio della parte* geheten. Men denkt te Florence redelyker als in Frankryk, waar de boer door het eeuwige onderhoud der wegen en het daartoe noodige aanryden van aarde, *Corvees* genaamd, op het onbarmhartigfte geplagd en in den grond geholpen wordt. De weg gaat over *Monte Varche*, eene kleine ftad van 3000. inwooners, *S. Giovanni* aan den Arno, *Filigne* en *Incisa*. Deeze plaatfen liggen in het zogenaamde *Val d'Arno di sopra*.

Dit dal is een aangenaame vally of vlakke aan den *Vald'Arno*. oever van den Arno, die by Rignano alleen een uitgang heeft, welken zig de rivier door den berg fchynt gemaakt te hebben. Targioni befchryft het, (†) en spreekt van blyken van yzer, zwavel, vitriool, en fteenkolen, die men daar vinden zou. Veele elefantsbeenderen worden hier gevonden, die, volgens fommigen, van de elefanten zyn zouden welken Hannibal over de Alpes in Italiën bragt. Targioni toont de ongegrondheid deezer meening, en tragt uit de menigvuldige hier en daar in Europa opgegravene beenderen te bewyzen, dat die dieren zig eertyds in ons werelddeel voortgeplant hebben. Sedert veele eeuwen zyn zo veel merkwaardige veranderingen in onzen aardbol voorgevallen, en de lugt en lugtfreeken zyn gedeeltelyk veranderd; dus kan het ook wel mooglyk wezen, dat veele foorten van dieren, die eertyds in Europa waren, veraart zyn.

De

(†) In 't 5. deel bl. 272. zyner by Florence en de befchryving van Toskanen meermaalen aangehaalde reizen.

Arezzo.

De beroemde kruidkundige Petrus Antonius Micheli moest, op last van den Groothertog, eene reis door Val d'Arno, tot aan Arezzo en Cortona doen, om de natuurlyke gesteldheid des lands naauwkeurig te onderzoeken. Targioni begeleidde hem op die reis, en heeft 'er een omstandig berigt van gegeven. Hy besluit die met eene verhandeling van het nut, dat de souverain uit de mynen van Toskanen zou kunnen trekken.

WEG VAN FOLIGNO OVER LORETTO EN ANCONA.

Weg van Foligno naar Loretto.

Zonderbaare grotte.

Wy hebben het merkwaardigste op den weg van Foligno over Cortona naar Florence beschouwd, nu nemen wy dien van Foligno naar Loretto onder handen. Op den weg van Foligno naar Tolentino, kort na dat men Foligno verlaten heeft, doet men wel te *Castro Pales* stil te houden, om, niet alleen een voortreflyken papiermolen, maar ook in het *Paleis* van den Marchese Elisei eene merkwaardige grotte te bezigtigen. Men klimt uit eene kamer in het huis 'er in, en ontmoet daar verscheiden gangen en afdeelingen, die met allerlei figuren van druipsteen versierd zyn. De op zig vryhangende stukken geeven een zonderlingen klank van zig. De natuur heeft hier zeer gespeeld, allerlei vrugten, zuilen, en diergelyke dingen, namaakende. Maar het luidt belachlyk, als in een opschrift op de plaats van 't huis gezegd wordt, dat de natuur hier alles, wat zy voortbrengt, nagemaaekt heeft. De andere opschriften wyzen de naamen aan van veele lieden van aanzien, welken deeze grotte bezogt hebben.

Tolentino.

Tolentino ligt omtrent 24. mylen van Loretto op eenen berg.

berg. Hier houden de Apennynsche bergen, die by Nar- *Weg van*
 ni beginnen, op. Ondertuschen is deeze keten van ber- *Fosigno*
 gen zo moeilyk niet te bereizen, als die zig naar Florence *naar La-*
 uitstrekt. De grootte weg is in goeden staat gebragt, 't *retto.*
 welk men, naar Italiaansch gebruik, niet verzuimd heeft,
 den reizenden wandelaar hier en daar in opschriften te
 vertellen. Indien zig iemand 'er aan wilde laten gelegen
 zyn, de slegte herbergen in deeze streek te verbeteren,
 zou hy verdienen in metaal en marmer vereeuwigd te
 worden. De wynen, die hier wasfen, moeten, als zy
 duuren zullen, opgekookt worden. De koude van het
 nabuurige gebergte maakt, dat de landstreek van Tolenti-
 no tot den wynbouw niet goed is. Te Tolentino begint
 de landsdouw weder schoon en vrugbaar te worden.

Macerata ligt boven op een berg, van den welken *Macerata.*
 in de verte de Adriatische zee ziet. De hoofdpoort der
 stad is, gelyk een triomfboog, met Toskaansche pilasters,
 en drievouwdige doorgangen van den Kardinaal Pio, wiens
 metaalen borstbeeld daar boven staat, gebouwd. De ope-
 ningen der poort zyn alle drie naar evenredigheid der
 hoogte te smal. Van een konstig uurwerk in de stad
 wordt veel ophefs gemaakt, dog het verdient niet dat
 men 'er naar zie.

Twee mylen van Macerata komt men, over de rivier *Ricina.*
Potenza, langs een lange houten brug, aan de ruinen der
 oude stad *Helvia Ricina,* door Keizer Septimius Severus
 aangelegd. Men onderkent nog eenig muurwerk van een
 theater, maar men kan 'er niet meer dan den ouden vorm
 van opmaaken. Dat dit wezenlyk Ricina geweest is, be-
 wyft een opgegraven opschrift, gemaakt op Septimius
 Severus, waarop de inwoonders zig tekenen: *Colonia*
Hel-

Weg van
Foligno
naar Lo-
retto.

Recanati.

Helvia Ricina Conditori suo. De muuren van Macerata en Recanati zyn van de steenen der vervallene gebouwen van Ricina gebouwd.

Recanati ligt op een' berg, 3. mylen van Loretto, van den welken men naar Loretto van de stad afreizende een heerlyk gezicht heeft, over de zee en de omliggende vallyen. Paulus V. deed hier eene waterleiding aanleggen, waaraan niets byzonders te zien is. De landstreek is heerlyk en vrugtbaar. Allenthalven ziet men eene menigte moerbezieboomen voor de zydewormen, en wel bebouwde landeryen. Van de vrugtbaarheid kan men daaruit een begrip maaken, dat men te Macerata artsjokken van eenige ponden zwaar vindt. De seldery van Recanati en de venkel van Loretto worden voor ongemeen smaaklyk gehouden. Van *Sanbuchetto* tot Loretto is de weg wel schoon, maar ongelyk. Hoe nader men by Loretto komt, des te talryker worden de bedelaars, welken gewoon zyn op de aarde nedertevallen en ze te kussen, of den voorby rydenden bloemen in het rytuig te gooyen.

L O R E T T O.

Loratto.

Loretto is een' aartige volkryke plaats, die op een' berg 3. mylen van de Adriatische zee ligt, en buiten het heilige huis, of *la Santa Casa*, niets byzonders heeft. (*)

(*) Die een voldoende berigt met veel legenden van het heilige huis en de daarin te bemerkene dingen begeert, moet het boekje van Bartoli leezen: *Le glorie marisose del Santuario di Loretto*. Volgens eene lyst daar te vinden kost de kerk, nevens het geen de

De plaats voor de kerk is nog maar half gereed. Op *Loretto*. de linker zyde ziet men dorische en korinthische pilaaren *De kerk*. boven malkander, en daar tussehen arcades: maar of de regter zyde zo ras ook zal vervaardigd worden, is zeer te twyffelen. De kerk is ruïn, dog heeft voor de bouwkunde niets byzonders. Aan de hoofddeur ziet men eene slegt gewerkte zittende statue in brons van Paus Sixtus V. De deur is ook van brons, en de wel gewerkte basreliefs stellen historien uit het oude testament voor. In de eerste kapel ter regter hand by den kruisgang ziet men eene Verkondiging van Baroccio, die veel overeenkomst met die in de Madonna degli Angeli te Assisi heeft, en lieflyk geschilderd is. De engel ziet 'er wat vrouwelyk uit, en Maria, als of zy kwalyk nam het geen haar de engel zegt.

Midden in de kerk staat het heilige huis op zig *Het heilige* zelf, van baksteen gebouwd, gelyk het de engelen in *huis*.

't jaar 1291. uit het Heilige Land, eerst naar Dalmation door de lugt gedragen, en vier jaaren daarna in een bosch by Recanati nedergezet hebben. (†) Deeze streck behoorde toen aan eene vroomme Dame Laureta, waarom het huis *Domus Lauretana* genoemd werd. Hier lag het niet wel, wordende de pelgrims dikwyls van roovers aangevallen, deswegens bragten de engelen het egt maanden daarna op een berg 1000. schreedden nader
by

bischof, de gouverneur, de muzikanten, bekomen, nevens de waschkaarsen, in een woord de gezamentlyke uitgaaven des jaars, omtrent 40000. Roomfche scudi.

(†) De Jesuïet Turfellinus vertelt in zyne *Historia Lauretana id. Venet. 1727. 8 p. 27.* dat de boomen zig kromden en in die gestalte bleeven, tot dat de laaiten in 't jaar 1575. uitgerooid werden.

Loretto.

by Recanati. Deeze berg behoorde twee broederen, die, om de voordeelen, welken de aankomst van zo veele pelgrims aanbragt, in twiſt geraakten, en voor de heilige kapel den degen trokken. Maria vond derhalven goed, haar huis deezen onwaardigen broederen te ontnemen, en eenige maanden daarna eenige duizend ſchreeden verder, en wel op de plaats daar het nu ſtaat, te doen brengen.

Alle deeze reizen van het heilige huis worden in 't aangehaalde werk *Le gloria maëſtoſe* beſchreven. Maar het is zonderling dat het, als men al de historie van de reizen voor waar aanneemt, tweehonderd jaaren in Italiën geweest is, voor dat men by eenigen Italiaanſchen ſchryver daar eenig berigt van vindt. De oploſing die Turſellinus daarvan geeft is niet de beſte, dat het naamlyk uit beſcheidenheid zoude geſchied zyn, om dat men vreesde, dat de nakomelingſchap geen geloof aan deeze wonderen geeven mogt. Na de tyden van Paus Pius II. begon men eerſt aan Maria te Loretto te denken. St. Vincentius en anderen ſpreeken nog van het te Nazareth ſtaande huis van Maria ten tyde, dat het, volgens de Recanater rekening, reeds aldaar moeft geweest zyn. En hoe zal men deeze verplaatſing van het heilige huis overeenbrengen met het geen Covick, een yverig katholyk uit de Nederlanden, die uit godsdienſtigheid in het jaar 1598. naar Jeruſalem reisde, berigt. (*) Hy beſchryft het huis van Maria, dat in eene kerk te Nazareth verтоond werd, zeer naauwkeurig, en heeft de plaats gezien, waar de engel Gabriel

(*) Zyne reizen behelzen goede narigten, en zyn, in ſchoon Latyn geſchreven, in 1619. te Antwerpen uitgekomen.

Gabriel stond, toen hy de geboorte des Zaligmaakers *Loretta* verkondigde. Deeze wooning bestaat uit drie cellen of afdeelingen, in eene van de welken men een altaar heeft opgericht. Wy laaten het eenen anderen Turfelinus over, de geschiedenis van dit huis te beschryven, en te beslissen welk van de twee het regte is.

Het heilige huis is van buiten met marmer overtrokken. Sanfovino heeft 'er de architectuur aan gegeven, maar zy valt wat in het lompe. De korinthische zuilen zyn gekanneleerd, en half in den muur. Tusschen de zuilen zyn nissen met beelden van sibyllen en profecten, en basreliëfs uit de historie van Maria. Het beeldhouwwerk is zeer middelmatig, al komt het uit de school van Michael Angelo. (†) De marmeren vloer binnen en buiten wordt door het gestadige knielen zeer versleten. De godsdienstige bedevaarders pleegen op de knien het huis rond te kruipen, waardoor het marmer als met een sleuf wordt uitgehold. Als van binnen iets aan het huis te verbeteren is, worden de oude bouwstoffen zorgvuldig onder het huis begraven. Men geloof, dat de verwaarloozing van deeze heiligdommen voor het werkvolk van zeer kwaade gevolgen is. Boven op het huis staat een kleine toren, welke, volgens bekentenis der Roomsgezinden zelven, een byvoegfel uit de tyden der Christenen is, alzo zekerlyk geen toren op een zo elendig hutje als dat van Maria zal gestaan hebben.

In de kapel hangen eene menigte gouden en zilveren lampen, die door milddaadige harten geschonken zyn, en ten deele 50., 80., ja 100. en meer ponden weegen. Agter
is

(†) Alle de basreliëfs zyn op verscheidene bladeren, welken het Eintsche heilige huis voorstellen, in Misson's Reis in print gebragt.

Loretto.

is een altaar om mis te doen. Tusschen dat en den wand staat een wonderdaadig beeld van Maria, van cederen-hout, agter een tralie. De valsche schyn der lampen en de damp maakt, dat men 'er niet veel van ziet. Ter regter hand des altaars ziet men Maria bidden in haare cel, toen de engel Gabriel door het venster aan den westkant in kwam, en zig in den hoek tegen over haar plaatste. (*) Het gedagte beeld van Maria is 5. palmi hoog, en door den ouderdom taanlyk zwart geworden. Het is met kostbaare kleederen omhangen, die op groote feestdagen veranderd worden. Eenigen willen den Euangelist Lukas tot beeldhouwer daarvan maaken. (†) Het kleeden van het beeld geschiedt met groote plegtigheden en

(*) Deze, en meer andere naauwkeurige narigten omtrent het heilige huis, rusten op het zeggen van eene door den duivel bezeten vrouw van Grenoble, welke in het jaar 1489. door veele gebeden en bezweeringen daartoe gedwongen werd. De Jesuïet Turfellinus geeft p. 104. van zyn aangeh. boek, eene byzondere reden op, waarom men dit gelooven moet: *Qua quavis mendacis Diaboli in dicio enuilata, tamen quia veras ac prapotentis Dei vi ac nomine sunt extorta, haud pro vanis habenda praesertim cum verisimilia sunt & Christiana religionis augeant cultum.*

(†) Het is niet genoeg voortegeeven dat hy een schilder geweest is, en eene menige stukken, waarvan wy 'er verscheidenen hebben aangewezen, voor zyn werk te willen doen doorgaan, hy moet ook een beeldhouwer zyn geweest. De schilderkonst was by de Jooden in een slegt aanzien, en men hield ze zelfs voor gevaarlyk aan den godsdienst. Geen der oudste schryvers zegt iets van de schilderkonst van Lukas. Het steunt op het verdagte genuigen van Nicophorus, en is nog veel minder geloofbaar, dan wanneer eenigen uit de plaats van Paulus Koloff. IV. 14. den Euangelist Lukas tot een geneesheer maaken willen, om dat de Apostel daar van eenen arts Lukas geheren, spreekt.

en veele buigingen, zó dikwyls een stuk uit- of aange-Lorette. daan wordt.

Ter regter hand van het beeld vertoont zig een masfive gouden gegoten engel, die Maria een hart komt brengen. De genaalin van Koning Jakob II. van Engeland gaf dien tot een geschenk, om van Maria een' prins te verwerven, waarop de Pretendent volgde. Op de andere zyde staat een zilveren engel in dezelfde houding, die van de moeder van gedagte Koningin, eene Hertogin van Modena, afkomstig is. Op de zyde daar tegen over ziet men een' anderen zilveren engel van 300. pond, die een gouden kind van 24. pond draagt. 'T is een geschenk van Lodewyk XIII. ter oorzaake van de geboorte des Dauphins, Lodewyk XIV. Men' heeft hier een' taamyken voorraad van zulke gouden en zilveren kinderen. Het kleed, waarin Maria uit Dalmatien hier gekomen is, hangt in een glazen kist. De schaal, waaruit zy met haar kind plegt te eeten, heeft eene zonderbaare kracht, want alles wat 'er in omgeroerd wordt, als pater-nofters, kousfen, mutfen, enz. geneeft alle toevallen aan het hoofd, de beenen, en andere deelen van het lichaam, en die dingen worden den bedevaarderen te koop aangeboden. Wy gaan het overige slegte huisraad voorby, 't welk men voor dat van Maria uitgeeft. Op eene plaats der celle ziet men ook den haard waar zy den pot gekookt zou hebben, die deswegens ook *il santo Camino* genoemd wordt.

Men heeft in vroeger tyden op verscheiden' jaaren over de 200000. pelgrims te Loretto geteld, maar sedert de kerkhervorming gaat het getal zelden boven de 40000. De yverige zielen neemen veelmeer af dan toe. Het is een bedroefd gezicht die pelgrims te zien. Veele gaan

Loretto. door het land bedelen, en het heilige voorneemen van naar Loretto te gaan is het beste voorwendfel om on-dertusfchen ledig te loopen. De meesten komen te voet, fommigen op ezels en paarden. Hun opfchik, beftaande in korte manteltjes van gewafcht linnen, is deels be-lachlyk, en deels beklagenswaardig. De armen worden drie dagen in het hospitaal des morgens en avonds van brood en wyn verzorgd.

De kerk, waarin het heilige huis staat, is met witte en roode marmerbladen geplaveid. Behalven de reeds aangewezen fchilderyen, zyn 'er nog eenige goede stuk-ken. De doopvonte is van brons en wel gewerkt. De Kardinaal Gaëtani heeft hier een goed marmeren grafte-ken gekregen. By de Casa fanta ziet men op een' fchild-ery een' priester, die Maria zyne ingewanden brengt. Deeze priester was een Dalmatier, wien de Turken het hart uitrukten, en spottende zeiden, dat hy het nu aan Maria brengen kon. Hy deed het, en ftierf, na het avondmaal ontvangen te hebben. Turfellinus voegt 'er by, dat het hart lang, van hout nagemaakt, in de kerk gehangen heeft, dog alzo men begon, dat byna meer dan Maria aantebidden, deed het Paus Paulus III. voor-zigtig wegneemen.

Het ftift beftaat uit twintig domheeren, even zo veel beneficiarii, en omtrent tagtig kapellaanen, die, uit hoofde der menigte van maakingen tot het doen van zielmifsen, de handen vol hebben met de mis te doen. De kaffraaten, welken tot de kapel der Casa fanta behooren, verrigten dat werk ook, en draagen, zo men zegt, het geen hun ontbreekt, geduurende dien tyd, in den zak.

Schaten. De fchat van 't heilige huis is van onbefchryflyke waarde.

waarde, en moet op Pauslyk bevel sedert eenige jaaren *Loretto.* dagelyks voor niet vertoond worden. Men kan de kostbaarheden, welken hier sedert eenige eeuwen verzameld zyn geworden, niet zonder verbaasdheid beschouwen. De lyst van de voornaamste dingen maakt een geheel boek uit. Het is zeer waarschylyk, dat men by de groote menigte van kelken, lampen, en diergelyken, de oudste stukken, wanneer de schenkers reeds langs gestorven zyn, in 't geheim snelt en tot geld maakt, alzo de werklyke schat altyd nog groot genoeg blyft. Hy wordt in zeven groote kisten met dubbelde deuren, en in vier en twintig kleinderen bewaard, en bestaat uit eene menigte van kroonen, kandelaars, monstransen, kelken, en diergelyken, die met juweelen en andere kostbaare edele gesteentens bezet zyn. (*) Onder anderen treft men eene zonderbaare, en voor zeker de kostbaarste geografische verzameling aan, naamlyk de steden Milaan, Ferrara, Bologna, Ascoli, Recanati, Ancona, Nancy, en veele anderen, nevens de Bastille te Parys, zyn hier in zilver te vinden. De stukken van enkel goud en zilver vertoonen de priesters gemeenlyk niet, alzo zy in vergelyking van de andere kostbaarheden van edele gesteentens de geringsten zyn. Men vertoont hier ook de pen van Justus Lipsius welke hy aan Maria gewyd heeft. Of de geestelykheid zeer op zulke geschenken gezet is, laten wy daar. Ondertusschen zyn hier meer diergelyke pennen. Onder

(*) Eene lyst daarvan zou te veel uirdyen en te eenvormig zyn. Voor reizigers is genoeg in de aangehaalde beschryving van Loreto te vinden. In Keyszers Reizen zyn 'er ook eenige bladzyden mede vervuld.

Loretto.

der anderen leeft men ook een godsdienstig gedigt in schoone Latynsche vaarzen van den geleerden Muretus, over de wonderen, die Maria aan schipbreukelingen en zieken bewezen heeft, 't welk aldus eindigt:

*Si possum morbis liber vincisque solutus
Frustribus & ventis laceram subducere puppim;
Quas tibi laetus agam grates, dum vita manebit!
Te, cum luce nova sparget sol aureus orbem,
Te recinam quoties abscondet opaca diem nox,
Et tua praecipuo venerabor numina cultu.*

In de zaal, waar de schat bewaard wordt, ontbreken geene goede schilderyen. Aan het gewelf heeft Pomeranci de profeeten, sibyllen, en verscheiden historien van Maria, in eene ligte manier, ten opzichte der beelden, geschilderd. Verders ziet men hier een stuk van Annibal Caracci, van eene goede samenstelling. Het verbeeldt de geboorte van Maria. De karakters in de vrouwen hoofden en het kapsel zyn voortreffelyk. Het koloriet is kragtig en wel gekozen. De schilder heeft op den agtergrond eene vrouw in een rood kleed geschilderd, 't welk de werking van het geheel niet hindert. Eene heilige familie wordt Raphaël toegegeschreven. Het kind op doeken liggende is niet wel geslaagd, en het stuk over 't algemeen zeer droog geschilderd. Als het geene kopy van Raphaël is, behoort het ten minsten onder zyne eerste en middelmatigste stukken.

Het arsenaal is slegt voorzien, en zou weinig baaten, als de Turkse zeeroovers in 't hoofd mogten krygen, eene landing te waagen en Loretto te plonderen. De grootste veiligheid voor Loretto is de ondiepte der nabu.

buurige zee, de afgelegendheid van het strand, en de *Loretto*. vrees, dat het gantsche omliggende land goed en bloed tot verdediging van het heilige huis zou opzetten. De harnasfen en wapenen, die men in het arsenaal vertoont, en welken den Turken afgenomen zyn, zouden hen bezwaarlyk afschrikken. Ten minsten zy zouden zig niet ligt laten wys maaken, dat, gelyk men alhier vertelt, hunne voorvaders, voor twee honderd jaaren, met blindheid geflagen werden, wanneer zy eene landing onderneemen wilde. (*)

Het Paleis, dat een gedeelte van de plaats voor de *Wynkelder*. kerk omgeeft, dient der geestelykheid, den biegtvaderen der pelgrims, die jesuïeten van allerlei natien zyn, den Gouverneur, en aanzienlyken bedevaarderen, tot huisvesting. De daaronder geplaatste wynkelders van het heilige huis zyn 160. schreeden lang, en bestaan uit verscheiden' gewelven, waarin 140. grootte vaten liggen, waarvan verscheidenen 100. tot 300. *barili* toe houden. Uit een vat van 360. *barili* wordt door een kraan witte, roode, en donker roode wyn, naar men het verlangt, getapt.

De apotheek is niet minder aanzienlyk. Men beziet *Apotheek*. ze ter oorzaake van 300. grootte vaazen van *Majolica* of *fayance*, die een Hertog van Urbino hier tot een geschenk

(*) Ook worden 'er een paar kasten met verboden geweer of allerlei soorten van dolken vertoond. De Abt Richard liet zig vertellen, dat een Kapucyn in 't jaar 1739. hier zo nadruklyk boete gepredikt had, dat de bandieren en andere roovers hem van zelve die geweeeren bragten, en dat men sedert dien tyd in 't geheel niet meer van moorden gehoord had, daar zy van te voren zeer gemeen waren.

Loretto. schenk gegeven heeft. Men geeft ze uit voor een werk van Raphaël; maar zy zyn niet beter dan ontelbaar anderen, die hier en daar als iets zeldzaams vertoond worden. Misschien zyn zy naar tekeningen van Raphaël of Julius Romanus gemaakt. De vyf fraaiften verbeelden de vier Euangelisten en den Apostel Paulus. De tekeningen op veelen zyn uit de sabelen genomen. Van allen kan men zeggen, dat de samenstelling goed, maar de uitvoering des te slechter is.

De pelgrims, die het heilige huis bezoeken willen, verzamelen zig buiten de stad, en trekken dan by paaren, al zingende, door de straaten, tot aan de kerk, en by den aftogt verzamelen zy zig voor de kerk, waar de zangers der kerk met hun een gezang ter eere van Maria aanheffen. Gedurende dien tyd gaan de bedevaarders rugwaards, onder veele buigingen, tot aan het einde der groote plaats, neemen dan van de heilige Maria op hunne knien afscheid, en trekken weder door de stad voort, gelyk zy gekomen waren.

*Handel in
Rooszen-
kransfen.*

De gestadige toevloed van vreemdelingen maakt in de kleine stad van Loretto veel neering. Het huisvesten derzelver en een geringe koophandel is de hoofdbezigheid der inwoonders. Hun geheele welvaart steunt op den aanhoudenden yver der buitenlanders voor de h. Maria, en de onnozelheid der pelgrims. De straaten zyn vol kraamen, waarin men niets dan rooszenkransfen van allerlei pryzen, penningen, kruisfen met het beeld van Maria, en diergelyken vindt. Verder linten met haaren naam, waarop of de maat van de langte van Maria, of van het kind, of van de dikte van zyn hoofd, staat. Veelerlei mutsen en linten, welken de kooplieden als een kragtig middel tegens al-

ler-

lerlei toevallen aanpryzen, om dat zy in de schaal, waar- *Loretto.*
 uit Christus met Maria soep gegeten heeft, omgeroerd
 zyn. Van deezen handel zyn zelfs de Jooden niet uit-
 gefloten. Men staat met reden verbaasd over den ont-
 zaglyken voorraad van alle die dingen; maar de aftrek
 is ongelooflyk, alzo elke pelgrim, om den goedkoop-
 en prys, een voorraad medeneemt, op dat hy by zynet huis-
 komst anderen godvrugtigen zielen iets van deeze kost-
 baarheden moge mededeelen.

De geduurige omgang met vreemden maakt de inwo-
 ners van Loretto beleefder dan in vele andere Italiaan-
 sche steden; egter wecten zy den reizigers op eene goede
 manier hun geld afhandig te maaken. De toevoer van
 leevensmiddelen uit de nabuurschap is zeer sterk. Tot
 grooter veiligheid der plaats en des schats, is Loretto met
 een wal omgeeven, die van buiten een Italiaansche myl
 in den omtrek heeft, waaruit men zig een begrip maaken
 kan, hoe klein de plaats is. Het gezigt van Loretto over
 de zee en de bebouwde vallyen is voortreflyk. By hel-
 der weder kan men de bergen van Kroatien, welken aan
 geene zyde de Adriatische zee, omtrent 150. mylen ver
 afgelegen zyn, duidelyk zien.

Eenige mylen regts af van Loretto naar den kant *Civolo.*
 van Ancona ligt het vlek *Civolo*, dat gemeenlyk door de
 bedevaarders, na dat zy te Loretto geweest zyn, wegens
 een wonderdaadig crucifix, bezogt wordt, waarom men
 te Loretto pleegt te zeggen: *Chi e andato a Loretto e non
 a Civolo, a visto la madre, ed a lasciato il figliuolo.* Op
 zekere tyden werpt de zee by Loretto vele bolronde
 steenen op. De oorzaak van deeze gedaante is vermoedelyk
 in de beweeging der zee te zoeken, welke de steenen
 dikwyls over malkander werpt, waardoor zy ten

Loretto. laatften rond worden. De wyn by Cirolò is goed, en misfchien de zelve, waarvan Plinius *Hift. Nat.* l. 14. c. 6., onder den naam van Ankonitaanfchen, spreekt. Maar het gewas by Loretto deugt niet veel.

Van Loretto tot Ancóna over Camurano zyn vyftien mylen, in eene aangenaame vlakke, door de welke de Aspido, en de Mufone loopen. Men zal niet ligt een pord vinden, waar zo veele froomen en beeken van 'tgebergte komen, als op de ooftlyke zyde van den Apennynfchen berg.

A N C O N A.

Ancona. *Ancona* is eene plaats van omtrent 20000. menfchen, die door den koophandel en de neering leevendig gemaakt word.. Die zig eenigen tyd te Rom en op andere plaatfen van 't Pauslyke gebied heeft opgehouden, en aan die doodsche ftilte gewoog is, verbeeldt zig eensklaps op eene andere wereld overgevoerd te zyn, alzo hier alles bezig en werkzaam is. Inzonderheid bemerkt men die leevendige vlyt in de nabuurfchap van de haven, waar ieder, van den jongen van agt jaar af, iets zoekt te verdienen. De haven is de befte aan de Adriatifche kuff, (*) fchoon voor de noorden winden niet geheel zeker. De Pauzen hebben, zoveel mooglyk, dit ongemaak gezogt te verhelpen, en men werkt 'er nog aan.

Infant

(*) Het oude fpreekwoord zegt: *Unus Petrus est in Roma, una turris in Ciemena, unus portus in Ancona.*

Ancona.

*Instant arduos Tyrii, pars ducere muros
Molivique arcem, & manibus subvolvère saxa;
Hi portus alii effodiant.*

Virgilius.

Om den handel des te meer te begunstigen, hebben de Pauzen allen godsdiensten een vry verblyf, dog geene openbaare oeffening, toegestaan. Hier zyn veele Engelschen en Protestanten. De Jooden hebben hunne synagoge, en een byzonder deel van de stad waar zy wonen, maar moeten onderscheidshalven een rood stuk lakens aan den hoed draagen, dat zy te Livorno niet behoeven te doen. Voor eene koopstad zyn de vaarzen, die men boven eene der stadspoorten leeft, zeer gepast, vooral als zy met de waarheid overeenkomen.

*Alma fides, proceres, vestram quæ condidit urbem,
Gaudet in hoc sociâ vivere pace loco.*

De domkerk heeft niets byzonders buiten haare hooge *Kerken*, ligging, waardoor men voor de zelve een aangenaam uitzigt over de stad, de zee, en de geheele kust heeft. Voor dezelve staan twee marmeren zuilen op een paar leeuwen, die insgelyks van marmer zyn.

De beurs heeft een schoone voorzyde en een groote *De beurs*, gewulde zaal, versierd met de standbeelden van de Godsdienst, het Geloof, de Hoop en de Liefde. Voor de kerk des h. Dominicus staat het marmeren beeld van Clemens XII. uit den huize Corsini. Hy heft de eene hand om hoog, als of hy prediken of den zegen uitdeelen wil-

Ancona. de. Het mag gelyken, maar het werk is slegt. In de kerk ziet men een Christus aan het kruis met Maria, Joannes, en Dominicus, die het kruis omhelzen. Het stuk wordt voor een werk van Titiaan uitgegeven. De Maria en het hoofd van Dominicus is schoon, maar het overige van het stuk kwalyk uitgevallen.

In de kerk *S. Francesco della scala* ziet men *S. Franciscus* met nog een heilig, biddende in eene woestyn. Het valt wat in 't graauwe, maar is anders wel gekleurd en geordonneerd. Op het koor ziet men eene Maria met het kind tuschen een paar Franciskaanen van Titiaan. Het stuk heeft zeer geleden. In de Maria heerscht meer waarheid, dan eene edele uitdrukking.

Het hoofdaltaar der kerke *S. Palatia* pronkt met een schoon stuk van Guercino in de manier van Guido. Het verbeeldt de h. *Palatia*, die wierookt, en eenen engel, die haar den hemel wyft, ten teken dat haar offer aangenaam is. Het hoofd der heilige is bevallig, maar de handen zyn niet wel getekend. Het koloriet valt zeer in 't purperkleurige.

Aan de haven by 't begin van den molo staat een triomfboog van schoon wit marmer, door den Raad, Keizer Trajaan, zyner gemaalin Plotina, en zyner zuster Martiana, ter eere opgerigt, om dat hy de haven op eigen kosten had doen verbeteren. Hy was eertyds veel pragtiger, en met verscheidene trofeen van brons versierd; maar die zyn allen vernield, zo dat niets dan de basreliefs zyn overgebleven, welken in de steenen, van de welken hy gebouwd is, zyn ingehouwen. Hy schynt veel steviger dan andere triomfboogen gebouwd te zyn, en heeft zig derhalven ook beter, dan de overigen uit de oudheid, gehouden. De steenstukken zyn

van

van Parifch marmer, en zo dicht op malkander gevoegd, *Ancona*, dat men nauwlyk de voegen zien kan. Hy heeft vier korinthifche zuilen met piedeftals, een eenigen doorgang, en daarboven een attiek, met dit opschrift naar den kant der ftad:

Imp. Cefari Divi Nervæ F. Nervæ

Trujano optimo Aug. Germanic.

Dacico, Pont. Max. Tr. pot. XVIII. Imp. IX.

Cof. VI. P. P. Providentifimo principi

Senatus P. Q. R. quod accessum

Italiæ hoc etiam addito ex pecunia fua

Portu tutiorem navigantibus reddiderit.

Tufchen de zuilen leeft ter linker hand: *Plotina Aug. Conjugi Aug.* en ter regter: *Divæ Marcianæ Sorori Aug.*

Het eind van den molo is verfterkt en met gefchut beplant. Op eenigen afstand van den triomfboog heeft Vanvitelli eenen anderen boog, volgens dorfche order, en van goede architectuur, gebouwd. Van hier laat men zig naar het infgelyks van Vanvitelli gebouwde lazaret overzetten, waar alle fchepen uit de Levant komende quarantaine moeten houden. Het gebouw is door Vanvitelli, in een goeden, maar wat byzonderen fmaak, ontworpen. Het is een vyfhoek, en midden op de plaats is een kapel, gelyk eene lantaarn op een koepel, aangelegd. Gemeenlyk ontmoet men hier veel Grieken, die quarantaine houden, en voor hun en hunne goederen gemakkelijke vertrekken hebben.

De citadelle dient tot zekerheid van de ftad en haven, die voor den Kerkelyken Staat van zo veel aangelegenheid is. Ondertufchen ziet men hier weinig groote

Ancona. koopvaardyschepen, maar veel barken, die in de Adriatische Zee, op Griekenland en de Levant, handel drijven. De uitvoer bestaat hoofdzakelyk in wol en zyde. Ancona doet Venetien veel afbreuks, alzo de schepen de goederen, welken voorheen naar Venetien gezonden worden, hier liever inneemen, dan den geheelen zeeboezem, die doorgaans zeer stormig en wegens de korte baaren gevaarlyk is, optevaaren. Ancona is reeds een oude koopstad. Eenige Syrakuzers lagen ze aan, zo als Strabo schryft, om de wreedheden van Dionysius te ontwyken. De plaats werd *Ancon* genaamd, om de kromte der zee. (*) De Domkerk zou staan op de plaats van een ouden vermaarden tempel van Venus, gebouwd door de oude Grieken, of eigenlyk Doriers. (†)

De inwoonders van Ancona, vooral de vrouwen, zyn welgemaakt, en schoonder dan in de andere deelen van Italiën. Zy hebben eene leevendige kleur: en dit bemerkt men langs de geheele kust boven Senigaglia en Fano tot Rimini toe. De zee is zeer ryk aan visch en schelpvisch. Onder de laatste zyn inzonderheid de dadelmosfelen, *Ballani* of *Ballari*, die ook om haare gedaante *Dattili del mare* genoemd worden, merkwaardig. Men vindt ze voornaamlyk by den berg *Conaro*, tien Italiaansche mylen van Ancona, waar het strand vlak, de bodem der zee kleyig en vol poreuse steenen is. In de pooren der steenen zet zig een klein foort van mosfelen, en maakt door haare beweging den omvang

(*) Plinius zegt: *Colonia Ancona apposta promontorio Camero in ipse scellensis se ora cubito.*

(†) *Ante domum Veneris, quam Dorica sustinet Ancon.*
Juvenalis.

vang, waar de mosfel groeit, grooter; de gaten geeven *Ancona* der mosfel te gelyk vogtigheid en voedsel. Somwylen raaken de gaten verstoppt, zo dat men van buiten geene openingen, die anders het teken zyn van eene daaffin stekende mosfel, onderscheidt. De inwooners van Ancona haalen deeze met kleine mosfelen gevulde steenen van Conaro, en leggen ze op zekere plaats van hunne haven, waar zy van het slym een beter voedsel krygen, en spoedig wasfen.

Men treft somwylen in een stuk steens twintig of dertig mosfelen aan. Zy blyven bestendig in de zelve stelling liggen, en hebben naauwlyks in hunne woning zo veel ruimte; dat zy zig een weinig openen, en adem haalen kunnen. Als de steenen niet aan stukken geslagen worden, blyft 'er de schaal der mosfel altyd in, gelyk wy aan de zuilen van den tempel van Serapis te Pozzuoli gezien hebben. De ligging der meesten is zodanig, dat het dikke deel, 't welk het meeste voedsel behoeft, het verft van de buitenste vlakke verwyderd is.

De volwasfene mosfelen zyn omtrent een vinger lang. Als zy buiten den steen zig regt openen, laaten zy een langen witten draad, die naar een' worm gelykt, uithangen. Deeze is met een helder water vervuld, dat het dier als het gedrukt wordt uitspuut. De visch en het sap uit de mosfel geeven in 't donker een helderen schyn van zig, en het water waarin men den visch plat drukt behoudt eenigen tyd een glinsterenden glans. By de oeffers bemerkt men een diergelyken glans, als zy in 't donker frisch open gemaakt worden. Men houdt hier de Ballani voor eene lekkery, en zendt ze zelfs naar Rome. De oorzaak van dien lekkeren smaak leiden vee-
len

Ancona. Ien daarvan af, dat het dier zig niet van de grove deelen van 't zeewater en 't slym, maar van de fynsten, die door de pooren des steens doordringen, voedt. De steenen heeten in dit oord *Sassi del Ballaro*.

*Andere vis- Een klein foort van welsmaakende zeekeefften, Noc-
sches, enz.* *chia*, heeft een byzonderen kop en staart. De wyfjes draagen in 't voorjaar de eyeren langs hetgeheele lichaam. De grootsten zyn een hand lang. Eenigen noemen het dier *Squilla arenaria*. De visch *Sepe* heeft op den kop eene langagtige witte schaal, welken men veel langs het strand liggen ziet. Arme menschen verzamelen en verkoopen ze gestoten, alzo zy zeer goed zyn om zilverwerk mede schoon te maaken. Eene breedvoerige lyst der vischen en schiepvischen van de Adriatische Zee, en inzonderheid van Ancona, levert Keyszler in zyne Reizen. Onder de menigvuldige foorten zyn 'er sommtyds, die zig wegens hunne byzondere en gedrogtelyke gedaante niet onder de gewoone foortverdeelingen brengen laten, en dus geen eigenen naam hebben, maar van de Italiaanen onder den algemeenen naam van *Capricciose* begrepen worden.

Het is bekend, dat de eb en vloed in de Adriatische Zeeplaats heeft: dit is te Venetien het meest te merken, dog neemt af naar maate men de vereeniging met de Middellandsche Zee nadert. Te Ancona rekent men het onderscheid tusschen eb en vloed op anderhalven voet.

SENIGAGLIA. FANO. PESARO. RIMINI.

Senigaglia. De stad *Senigaglia*, in 't Latyn *Sena Gallica*, heeft haaren naam van haare bouwers de *Galli Senones*, en ligt zestien mylen van Ancona aan zee. Zy heeft haar' eigen' bis

bisfchop, eenige vestingwerken en een haventje, aan het welk *Senigaglia*. tot gemak der schepen goede huizen gebouwd zyn. De mis van *Senigaglia*, die in July gehouden wordt, is in Italiën zeer beroemd, en wordt, zo wel van kooplieden als reizigers, sterk bezogt. In 't jaar 1765. den 23. July zwol de *Misa*, die door de stad loopt, eensklaps op, en deed aan gebouwen, schepen, en koopmansgoederen, alzo het juist mis was, groote schade, het geen des te merkwaardiger was, om dat men zig zulke overstromingen niet wist te erinneren. Voor 't overige heeft *Senigaglia* voor een reiziger niets merkwaardigs. Een der grootste landmeeters van Italiën, met naame *Fagnani*, is aldaar woonagtig.

Van *Senigaglia* tot *Fano* zyn zestien mylen of twee posten, in eene der beste landsdouwen van Italiën. Tusschen de rivieren *Misa* en *Cesano* vertoont men eenige graften, die tot verschansing des Róomschen legers tegen de Karthagers zouden gediend hebben. Aan geene zyde den *Cesano* meenen anderen spooien eener legerplaats van *Asdrubal* te vinden.

De rivier *Metauro* is wegens een groote overwinning, *De Metauro* door de Romeinen daar behaald, vermaard. De slag viel voor 208. jaaren voor Christus, in den tweeden Punischen kryg. *Asdrubal* was met een aanzienlyk heir over de Alpes gekomen, om zig met *Hannibal*, die nog in Beneden Italiën by de *Bruttiers* in de winterlegeringen lag, te vereenigen. De Burgemeester *Claudius Nero*, een overwinning op *Hannibal* behaald hebbende, liet een deel zynner benden in zyn legerplaats te rug, en bereikte binnen weinig dagen zynen amptgenoot *Livius*, doende onderwyl in zyne legerplaats zwaare vuuren onderhouden, om *Hannibal* te doen denken, dat hy daar nog met zyn gantsche heir stond. Zodra *Asdrubal* verstond, dat

Nero

Senigaglia. Nero aangekomen was, hield hy Hannibal voor verlooren, en zyn heir ontzoonk de moed. De Romeinen taften het in eene zeer flegte legering aan, en floegen het zodanig, dat het 50000. man verloor, en Asdrubal zelf sneuvelde. (*)

Fano. *Fano* is eene kleine ftad, eenigfins verfterkt, hebbende haaren naam van het hier eertyds fttaande *Fanum Fortunæ*. (†) Ook voert zy de Fortuin in haar wapen, welker ftandbeeld ook op eene publieke fontein ftaat. De ftad *Fano* verwerkt een groot gedeelte van haare zyde zelve, en vervaardigt half zyden ftoffen, *Ferandina* genoemd, in plaats dat de zyde van Romagna meeft aan de Engelschen geleverd wordt, die ze verwerken, en de gemaakte ftoffen weder terug voeren. Dit voordeel konden de inwoonders, daar het buiten dat aan handwerken ontbreekt, zelven trekken.

De kerk van S. Pietro is ryklyk verfterd, en heeft gekanneleerde ionifche pilaffers. De architectuur fchynt wat plomp. De fchilderyen in het fchip en boven het koor zyn door Viviani, zeer gemanierd en onrigtig, uitgevoerd. Op het hoofdaltaar heeft Guido den Apoftel Petrus, de bondfleutelen van Chriftus ontvangende, gefchilderd. Het is koel uitgevoerd en te graauw. De twee ftukken op de zydmuuren zyn van een Venetiaan, Cantari-

(*) Horatius gedenkt aan dezen slag en den vloed Metauro l. 4. od. 4.

*Quid acbeas, o Roma, Neronibus,
Tertis Metaurum flumen & Asdrubal
Devillus & pulcher fugatis
Ille dies Latio tenebris,
Quæ primus alma rift odorata.*

(†) Vitruvius meldt, dat de ftad tot gedagtenis van Augustus, die ze met muuren voorzag, den naam van *Julia Fanestris* heeft aangenomen, daar zy van te voren *Colonia Fanestris* heette.

tarini, en niet kwalijk uitgevallen. Op het tweede altaar *Fano*. ter linker hand ziet men den h. Joannes van Guercino, welks koloriet wat hard is. Het klooster bezit eene uitgezogte bibliotheek van omtrent 16000. boeken.

De stad Fano heeft een schoon theater, dog veel te groot voor de plaats, en dat zelden wordt gebruikt. Het is veertien vadem lang, en met veele heerlyke sieraaden voorzien. Op elke zyde telt men zestien coulises, behalven die van den agtermuur, 't welk voor de perspektief eene byzondere werking doet. Voor de toekykers zyn vyf ryen, elke van een en twintig loges, en een ruime bak aangelegd.

De vierde kapel ter regter hand in de Domkerk was *Domkerk*. eertyds van wegen de freskoos van Domenichino merkwaardig, maar zy hebben zo veel geleden, dat men 'er weinig meer van onderscheiden kan. Zy verbeelden de Verkondiging, het bezoek van Maria, de geboorte en besnydenis van Christus. In de laatste kapel des zydships ter linker hand ziet men het vallen van 't manna van den zelve meester, waarin groote byzondere schoonheden zyn aantetrefsen, schoon de zamenstelling wat onordentelyk schynt.

Buiten de stad maakt een arm van den Metauro een waterval van 20. voet hoog. Hy dryft te gelyk een tabaksmolen met twintig stampers en den tregter, waar door men de tabak loopen laat, om.

De marmeren triomfboog van Keizer Konstantyn, die *Triomf-* tot de belegering in het jaar 1458. geheel gebleven is, leed *boog*. toen zeer veel van het grof geschut. De eene zydpoort is door een huis toegebouwd, en de andere om eene kerk te bouwen afgebroken, zo dat 'er niets meer dan de middelste hoofpoort over is. Het onderste deel wordt ge-

Fano. houden uit den tyd van Augustus te zyn, en is van goeden smaak, maar aan het bovenste ziet men, dat het 'er, na 't vervallen van den smaak, opgezet is. Op den muur van de daarby staande kerk ziet men de tekening, hoe eeft de boog geweest is, met de vyf boogen, die 'er als de tweede verdieping van uitmaakten, insgelyks de beide zyddoorgangen en het opschrift. Daarboven staat: *Effigies arcus ab Augusto erecti posteaque tormentis ex parte diruti bello Pii II. contra Fanen. A. 1463.* De regt oude opschriften zyn door de langheid des tyds ten deele uitgegaan, ten deele met mos bewassen.

Op den weg van Fano tot Pesaro, die 16. Italiaansche mylen bedraagt, komt men over de rivier *Arzilla*.

Pesaro. Pesaro is eene kleine stad, met muuren en bolwerken omgeeven. Op de markt ziet men een groot zittend beeld van Paus Urbaan VIII. van marmer, waaraan het werk zeer middelmatig is uitgevallen.

In de kerk van *S. Antonio Abate* pronkt het hoofdaltaar met eene schoone schildery van Paul Veronese. Het verbeeldt Maria met het kind in eene glorie van speelende engelen, en beneden eene heilige. Het hoofd van Maria is schoon, maar de schikking verward, en het koloriet zwak uitgevallen.

In de kerk *Al Gesu* heeft Baroccio het hoofdaltaarstuk geschilderd, en de besnydenis 'er op voorgesteld. De kleuren zyn wat hard. De Maria heeft veel dat bevalt, maar al te groote handen. De engelen in de glorie zyn wonderlyk gedrapeerd. Men ziet hier in de gewaaden het blaauwe en geele, 't welk Baroccio gemeenlyk te veel gebruikte. Van den zelve meester ziet men te *S. Andrea* op het hoofdaltaar de roeping van Petrus en Andreas tot het apostelampt. Het beeld van Christus is in dit stuk wat te kort, maar de *h. Andreas* heeft een schoon hoofd en veel uitdrukking. In

In de vyfde kapel der Domkerk ter regter hand heeft Baroccio de verkondiging gefchilderd, en wel op de zelve manier als te Loretto, egter is het laafte ftuk veel voortrefflyker, en is veelligt het origineel, of het eerst gefchilderd. Het ftuk in de tweede kapel ter linker hand komt van Guido, en valt in 't graauwe. De heiligen, Thomas en Hieronymus, peinzzen over hunne fchriften, en boven ziet men Christus en Maria in eene glorie. Het hoofd der laafte is fchoon, maar 't kind Jesus middelmaatig uitgevallen. Het ftuk is zeer zwart geworden, het kleine daarboven van God den vader heeft zig beter gehouden.

Te S. Francesco ziet men in de agterfte kapel ter regter hand de h. Michellina, eene Francifkaaner non, in verrukking, terwyl God met haar uit de wolken fpreekt. Baroccio heeft aan de heilige veel bevalligheids weten te geeven. Maar de plooyen van het kleed zyn angftig geworpen, en fchikken zig niet genoeg naar het nakende.

De brug te Pefaro beftaat uit een witten fteen, die ter zee uit Iftria gebragt wordt, zig als marmer polyften laat, en den zelve glans bekomt. Men maakt 'er zuilen van, welker fchaft uit een enkeld ftuk beftaat.

Te Pefaro zyn verſcheidene geleerde mannen, waaronder Annibal degli Abbati, Olivieri behoort. Hy heeft zig door verſcheiden werken bekend gemaakt. De architect Lazarini heeft ook over zyne konft gefchreven. In 't jaar 1739. heeft de akademie te Pefaro een ſchoon werk in drie deelen in folio uitgegeven, dat den titel voert: *Lucerna ſitiles Muſei Paſſerii*.

By Pefaro begint men zig van de zee te verwyderen. De landftreeken zyn wel aangenaam, maar de grond is zo goed niet. Men rydt tot Rimini toe meeft over een' weg met moerbezieboomen beplant. By Pefaro waſſen de ſchoonſte

Pesaro. vygen van geheel Italiën. Eene myl van de stad ligt het lustflot van den voormaligen Hertog van Urbino, Poggio Imperiale, op eenen berg. Deeze geheele sreek behoorde tot het hertogdom Urbino, 't welk de Pauzen, na 't uitsterven van het manlyk oir in 't jaar 1631. als een leen introkken. De laatste Hertog, Franciscus Maria della Rovere, had reeds in 't jaar 1626. 's Pauzen aanspraaken door zyn testament bekrachtigd, en het land werklyk afgestaan. De dogter zyns overledenen zoons werd in 't jaar 1631. agt jaaren oud, aan den Groothertog Ferdinand II. uitgehuwelykt, en erfde de allodiaale goederen, waartoe Poggio Imperiale en eenige andere plaatsen in deeze nabuurschap behoorden. Deeze goederen zyn sedert altyd aan de Groothertogen van Toskanen gebleven, tot dat de voorige Keizer, Franciscus, ze, voor eenige jaaren, aan Paus Clemens XIII. verkoft.

Catolica. Zeven mylen van Pesaro ligt de postwiffeling *Catolica*, welke haaren naam van de regtzinnige bischoppen zou gekregen hebben, die zig in 't jaar 359. by de kerkvergadering te Rimini, onder Keizer Konstantyn, herwaards begaven, ter oorzaake dat zy van de Ariaanen overstemd waren, gelyk men in een breedvoerig opschrift in de kerk, niet ver van den ingang, leezen kan. Eene myl van Catolica komt men over een baksteenen brug, die maar uit eenen boog bestaat. De graft droogt by heet weder geheel uit. Zy geeft een bewys van de zugt der Italiaanen, van zelfs op allerlei wisjewasjes opschriften te maaken. Men heeft zig hier zelfs niet met een langdraadig opschrift in prosa vergenoegd, maar de volgende trofse vaarzen 'er bygedaan:

Hic qui sublimis pons nititur arduus arcu,

Impositoque vagas pondere calcat aquas,

Alterium testatur, dominoque superbus

Alerio clarum sidere (+) nomen habet.

Si foret Eridano nitidus pons dandus in astris,

Non alto dignus, credit, ponte foret.

Agter

(+) De Kardinaal Altieri, als bouwer van deeze zo hoog geroemde brug, voerde eenige sterren in zyn wapen.

Agter Catalica komt men over de *Conca*, zo genaamd naar *Pesaro*. de oude stad *Conca*. Men ziet 'er de ruinen van, naar den kant van *Rimini*, in zee liggen. Ter linker hand ligt de Republiek *San Marino*, waarvan hier na meerder. Tusschen *Pesaro* en de *Rimini* ontdekt men geene overblyffels van de *Via Flaminia*, behalven eenige donker blaauwe steenen met witte stippen, die veel overeenkomst met de lava der vuurbergen hebben.

Rimini, in 't Latyn *Ariminum*, eene oude beroemde stad, die *Rimini*. egter veel van haar oud aanzien, vooral sedert de aardbeving van 1671. verloren heeft. Zy ligt aan den oever der zee, en heeft een haventje, dat egter zo ondiep is, dat maar kleine vaartuigen, als visfchers pinken en diergelyken, 'er kunnen in komen. De handel beduidt weinig of niets.

Als men van *Pesaro* komt, ligt vlak voor de stad een *Triomf-* triomfboog, die de oudste van allen welken nog over zyn, *boog*. en tereere van Keizer *Augustus* opgerigt is. Zy bestaat uit een poort met twee kolommen, en daarboven een gevel, het welk men by geen gebouw van dat soort aantreft. Naar de zyde van het veld leeft men: *Cesf. Sept. designat. Oct. Aug. M. V. Celeberrimis Italiae vicis confilio Senatus Pop — lleis.* De boog, zo wel als de brug van *Augustus* te *Rimini*, zyn uit een witten steen van 't *Apennynsche* gebergte, die den boven gedagten steen van *Istria* gelykt, en hier te lande voor marmet uitgegeven wordt. De smaak van het geheel is niets byzonders. De doorgang is zeer breed. Aan de slotsteenen des boogs ziet men een osfenkop, als een attriboot van Keizer *Augustus*. Op de stadzyde ziet men den zelven nog eens, gelyk ook de twee medaillons, die op de landzyde aangebragt zyn.

Van deeze poort loopt een lange straat naar de markt, waar een soort van piedestal staat, van 't welk zig, gelyk het

Cefaro. opschrift zegt, Casar bediend zou hebben, om tot zyn krygs-
volk, na den togt over den Rubicon, eene redenvoering te
houden. Hy werd in 't jaar 1555. hersteld. In 't kapucyn-
klooster zyn negen arcades, die in 't gebouw ingebouwd, en
overblyffels zyn van 't amfiteater van den Burgemeester
Publius Sempronius.

Kerken. In 't gebedenhuis van S. Hieronymus ziet men dien heilig
door Guercino geschilderd, als verbaasd over het geschal
van de trompet des engels, en ophoudende te schryven. In
de geheele zamenstelling heerscht veel vuurs. In den heilig
is iets styfs en onedels. De toon van het geheele stuk valt
in 't roode.

De kerk van S. Franciscus heeft Sigismund Malatesta in 't
1450. doen bouwen. Het portaal heeft drie arcades met ioni-
sche zuilen. Op de regter zyde der kerk zyn zeven grafte-
kens, onder zeven boogen, op den stevigen voet, die rond-
om de geheele kerk gaat, gesteld, 't welk eene goede uitwer-
king doet. De kerk is geheel van marmer.

De stigter deezer kerk, Sigismund Pandolf, was uit het
geslagt van Malatesta, dat Rimini veele jaaren bezeten heeft.
Hy diende de Venetiaanen tegen de Turken, en bragt by de
verovering van Sparta de beenderen van den beroemden
Konstantinopolitaanschen filosoof Themistius, die een der
beste uitleggers van Aristoteles was, uit Griekenland mede.
Zy werden in een marmeren kist gelegd, die men buiten aan
de kerk met het volgende opschrift ziet:

*Themistii Byzantini Philosophorum sua tempestate principis reliquias
Sigism. Pandulfus Malatesta Pand. F. Belli Peloponn. adversus Turcor-
regem Imperator, ob ingentem eruditorum quo flagrat amorem (*) hu. ad
ferendum introque mittendum curavit. 1465.*

Be-

(*) Men ziet zyn beeldtenis deswegens in volle rusting, maar met
een boek in de hand, te Ambras in Tyrol in de konstkamer aldaar een
toon gesteld.

Behalven dat, zyn 'er nog zes diergelyke graftekens van *Rimini*. geleerden, als dat van den regtsgeleerden Sebastiaan Van-tius, Robert Valturius, enz. buiten de kerk te zien.

Malatesta zelf overleed in 't jaar 1468., gelyk zyn graf-schrift op den marmeren zark na by de deur aanwyft. Niet ver van daar ziet men ettelyke oude standaarden met eenen helm en twee hoorns. De daarby staande vaarzen zyn zonderling, en schikken zig niet te wel in eene kerk:

*Porto le corna ch' ognuno le vede,
E tal le porta, che non se lo crede.*

Men meent dat Malatesta daarmede op zyne ontrouwe huisvrouwen, van de welken hy zig egter wist te ontslaan, heeft willen zinspeelen. De twee eersten liet hy met vergift, en de derde met den strop ombrengen.

Op de plaats *della Communita* staat Paus Paulus V. in brons, *Oude brug*. met de sleutelen in de hand. Het beeld is niet wel uitgevallen.

De brug *S. Giuliano* gaat over de Marecchia. Zy is uit den zelve steen gelyk boven gedagte booggebouwd, en heeft vyf boogen van eenerlei grootte, waarvan vier oud, maar de vyfde nieuw schynt te zyn. Onder alle bruggen uit de oudheid is zy byna het best in staat gebleeven. In de architectuur heerscht een edele maar eenvoudige smaak. Aan de stoffteenen zyn vaazen uitgehouwen. De kornis is eenvoudig, zonder veel leden. De langte bedraagt omtrent 200. en de breedte 15. voet. Men leest 'er twee opschriften aan, waaruit blykt, dat Augustus en Tiberius de brug aangelegd, of ten minsten verbeterd hebben.

Van de brug komt men in de voorstad *S. Giuliano*, en ziet in de kerk van dien heilig op het hoofdaltaar zyn martelaar-schap, waaraan Paul Veronese veel konst betoond heeft. Het ligt is niet te wel gebruikt, en de zamenstelling eenigfins onordentelyk, anders heeft het stuk veele schoonheden.

Van

Rimini. Onder de mannen die zig in de geleerde wereld bekend
Geleerden. gemaakt hebben, is te Rimini een geneesheer Giovanni Bianchi. Hy heeft, zo wel over de natuurlyke historie, als over de oudheden en andere onderwerpen, geschreven. Zyn kabinet van natuurlyke merkwaardigheden en oudheden verdient gezien te worden. Hy heeft onder den naam van *Janus Plancus* een van de liefhebbers gezogt werk, de *Conchyliis minus notis*, uitgegeven. Hy onderzoekt daarin ook de oorzaken van den vloed en de eb, en van de afveeming der zee, die van Venetien af langs de kust tot Tarento toe schynt geweken te zyn. Battara is insgelyks een bekwaam natuurkundige, gelyk ook de Heer Serafino Calindri. Volgens waarneeming van den laatsten bedraagt het verschil tusfchen eb en vloed te Rimini 2. voet 4. duim Fransche maat.

Haven.

De haven te Rimini is nooit goedgeweeft, maar is federt twee honderd, dog byzonder in de twintig laatste jaaren, door het slyk uit de Marecchia, die veel zand en steenen van de nabuurige bergen mede voert, volstrekt onbruikbaar geworden. (*) Zy had voortyds een met marmer opgehaalde kaai, maar Sigismund Pandulf Malatesta deed van 't marmer eene Franciskaaner kerk bouwen, alzo het niet langer van nut was, dat de haven zulk eene invatting had. De zee is meer dan eene halve myl van den ouden lichttoren te rug geweken, zo dat die nu midden in tuinen ligt.

De meisjes te Rimini draagen het hair met bloemen doorvlogten, dat aartig staat. De borgervrouwen ziet men veel met zulke sluyers gaan, gelyk te Bologna.

(*) De geleerde vader Boscovich heeft in 't jaar 1765. eene verhandeling daarover geschreven, en de Heer Calindri doet verdere naorschingen.

EYNDE VAN HET VYFDE DEEL.

